

**MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ”
CLUJ-NAPOCA**

ARHIVA SOMEȘANĂ

XII

2013

ARHIVA SOMEȘANĂ

**REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A**

XII

Pe copertă: Edificiul nou al Gimnaziului năsăudean – fotografie de epocă,
(colecția Muzeului Grăniceresc Năsăudean).

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚ” CLUJ-NAPOCA

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A

XII

Volum dedicat împlinirii
a 150 de ani de la înființarea
Gimnaziului din Năsăud (1863–2013)

NĂSĂUD
2013

REFERENȚI DE SPECIALITATE:

Prof. Francesco Guida, Universitatea „Roma Tre”, Roma
Prof. Ardian Ndreca, Universitatea Pontificala „Urbaniana”, Roma
Prof. Jakov Kulić SJ, Institutul Pontifical Oriental, Roma
Prof. Nicolae Bocșan, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Prof. Toader Nicoară, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

COLEGIUL DE REDACȚIE:**Redactori coordonatori:**

Dan Lucian Vaida, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Mirela Popa-Andrei, Academia Romana, Institutul
de Istorie „George Bariț”, Cluj-Napoca

Membri:

Aurelia Dan, Școala Gimnazială „Lucian Blaga”, Bistrița
Cristian Găzdac, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
Adrian Onofreiu, Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud
Dan Prahase, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Paul-Ersilian Roșca, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca,
Facultatea de Teologie Ortodoxă
Claudia Septimia Sabău, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Floare Vaida, Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud

Coperta: Marcela Tamaș

Tehnoredactare: Rodica Pop

Traduceri text: Andreea Sărmașiu

Prelucrare imagini foto: Dumitru Rotari

Orice corespondență se va adresa:
MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor nr. 19
Tel.: 004-0263-361363
E-mail: muzeu_gr@yahoo.com
România

Please send any mail to the following address:
MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor nr. 19
Tel.: 004-0263-361363
E-mail: muzeu_gr@yahoo.com
Romania

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor din cuprinsul volumului
apartine exclusiv autorilor.

ISSN 1583-3542

LISTA AUTORILOR

Radu-Ioan Băeș	Doctorand, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Istorie.
Viorel Câmpean	Biblioteca Județeană Satu Mare.
Silvius Ovidiu Chiș	Colegiul Național „Liviu Rebreanu”, Bistrița.
Dorin Dologa	Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud.
Oana-Ramona Ilovan	Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Geografie.
Iuliu-Marius Morariu	Student, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Teologie Ortodoxă.
Adrian Onofreiu	Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud.
Claudiu Porumbăcean	Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad; Muzeul Județean Satu Mare.
Marius Nicolae Pop	Doctorand, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Istorie.
Dan Prahase	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Paul-Ersilian Roșca	Doctorand, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Teologie Ortodoxă.
Dan Lucian Vaida	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.

CUPRINS

I. ȚARA NĂSĂUDULUI – ISTORIE ȘI CULTURĂ

MARIUS NICOLAE POP

Grigore Mihăilaș – jude al opidului Năsăud.....	11
<i>Grigore Mihăilaș – mayor of the town Năsăud</i>	18

DORIN DOLOGA

Gimnaziul din Năsăud în perioada dualismului austro-ungar (1867–1914).....	19
<i>Le Gymnase de Năsăud pendant la période du dualisme austro-hongrois (1867–1914).....</i>	63

DAN LUCIAN VAIDA

O scrisoare inedită a lui Grigore Silași în colecțiile Muzeului Grăniceresc Năsăudean.....	65
<i>Une lettre inédite de Grigore Silași, gardée dans les collections du Musée Grăniceresc de Năsăud</i>	70

RADU-IOAN BĂEȘ

Sponsaliile (logodna) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în „Țara Năsăudului”.....	75
<i>Les fiançailles («sponsaliile») dans la second moitié du XIXème siècle au «Țara Năsăudului»</i>	83

ADRIAN ONOFREIU

La cumpăna veacurilor și a vremurilor. Contribuții documentare referitoare la acordarea de stipendii și ajutoare din Fondurile Grănicerești Năsăudene (1905–1908).....	85
<i>Au tournant des âges et des temps. Des documents qui attestent l’attribution des bourses et des aides financières de fonds «grănicerești» Năsăud (1905–1908).....</i>	134

IULIU-MARIUS MORARIU

Preoții aștrști năsăudeni și Marea Unire.....	135
<i>Les prêtres de Năsăud (membres Astra) et la Grande Union</i>	140

II. VARIA

CLAUDIU PORUMBĂCEAN, VIOREL CÂMPEAN

Rolul și locul lui Emil Țișcă (1881–1965) în dezvoltarea societății sătmărene interbelice.....	143
<i>Role and place of Emil Țișcă (1881–1965) in the development of the Interwar Society of Satu Mare.....</i>	178

PAUL-ERSILIAN ROȘCA

Relația dintre Biserica Ortodoxă Română și Casa Regală a României în perioada interbelică. Tradiția bizantină versus valorile occidentale.....	179
<i>The relationship between the Romanian orthodox church and the royal house of Romania during the interwar period. Byzantine tradition versus western values</i>	188

SILVIUS OVIDIU CHIȘ

„Atingerea istoriei” – proiect educațional între Colegiul Național „Liviu Rebreanu” Bistrița și Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud.....	189
<i>„The touch of history” - partnership between National College „Liviu Rebreanu” Bistrița and the Museum Complex Bistrița-Năsăud</i>	192

DAN PRAHASE

O altfel de oră de istorie.....	195
<i>Un cours d'histoire différent</i>	198

III. RESTITUIRI

GHEORGHE MITROIU

Figuri de profesori năsăudeni	201
<i>Quelques professeurs de Năsăud</i>	206

GEORGE CHIRTOȘ

Educația fizică și activitatea sportivă la Liceul „George Coșbuc” în perioada 1923–1929.....	207
<i>Le sport dans le Lycée «George Coșbuc» pendant les années 1923-1929</i>	225

OCTAVIAN MIHĂESE

Elev la Năsăud, 1923–1930.....	227
<i>Élevé à Năsăud, 1923-1930.....</i>	233

IOAN POPESCU

Năsăudul amintirilor mele.....	235
<i>«Năsăud la ville de mes souvenirs», 1925–1930.....</i>	257

IV. RECENZII

IULIU-MARIUS MORARIU

Mihai-Octavian Groza, Documente privind activitatea Consiliului Național Român din Alba-Iulia , Editura Emma Books, Alba-Iulia, 2012, 229 p.	261
--	-----

OANA-RAMONA ILOVAN

Volum îngrijit de Adrian Onofreiu, Nestor Șimon. Restituiri , Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2012.....	263
---	-----

I. ȚARA NĂSĂUDULUI – ISTORIE ȘI CULTURĂ

GRIGORE MIHĂILAȘ - JUDE AL OPIDULUI NĂSĂUD

Marius Nicolae POP

„Fiindcă D-l supralocotienete primar Grigore Mihăilașu, fiind rugat prin Comitetul opidan, a primit iar postul de jude opidan, prin urmare, el nu pofteste alte decelea, decât ascultare”¹.

Revoluția de la 1848-1849 a adus cu sine și o serie de schimbări în cadrul monarhiei austriece. Câteva dintre acestea au fost și de ordin administrativ, fiind extinse și asupra Transilvaniei. Conform Ordinațiunii emise de guvernatorul Transilvaniei Ludwig von Wohlgemuth, în 7 decembrie 1849, se restructurează harta administrativă a provinciei transilvănene. Astfel Năsăudul, locul Regimentului II de graniță, devine comună, iar conform normelor trebuia să fie condusă de un jude². Judele trebuia să fie ajutat de jurați (un jurat la 25 de case, dar nu mai mult de 12), un notar și un număr de servitori comunali. Pentru postul de jude trebuiau să candideze trei persoane, fiind ales de toți locuitorii care posedau pământ și casă. După alegere era confirmat în funcție de comisarul de subcerc, care numea și notarul³.

Anul 1861 aduce un prilej de sărbătoare în rândurile năsăudenilor. Conform Patentei Imperiale din 24 martie 1861, Năsăudul devine District, începând cu data de 15 aprilie 1861⁴, în fruntea căruia va fi numit Alexandru Bohățiel, întâmpinat cu mare fast la Năsăud. Proaspătul district a fost împărțit în șase cercuri, care la rândul lor vor cuprinde fostele comune grănicerești.

Conform noilor normative, atribuțiile judeului erau variate și cuprindeau toate domeniile de interes; el era ajutat în continuare de jurați, care erau aleși de populația locală și confirmați de organele districtuale pe baza recomandărilor făcute de juzii de cerc. După Statutul din 29 august 1872, pe teritoriul Districtului, în comunele mari – precum Năsăud – personalul oficiului

¹ Coord. Simion Lupșan, Adrian Onofreiu, „Poruncile Primăriei Năsăud: 1863-1867”, Ed. a II-a revăzută și revizuită, Editura Fundației „George Coșbuc”, Năsăud, 2006, p. 198 (Porunca 247 din 20.11.1864).

² Primar.

³ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.S.J.BN.), fond *Primăria Orașului Năsăud*, prefață întocmită de Adrian Onofreiu, p. II.

⁴ Idem.

comunal (Primăria) era format din jude, subjude, patru până la opt senatori (jurați), un casier, un colector de dare, un controlor și un tutore public.

Oficiul/Primăria comunală era organizată în funcție de mărimea localității, iar primarul, ajutat de notar, era omul bun la toate; trebuia să se ocupe de rezolvarea tuturor problemelor care priveau în mod direct comuna, prezida adunările Reprezentanței comunale și ale Primăriei, răspundea de toate problemele ce nu intrau în competența reprezentanței comunale și executa hotărârile acesteia.

Judele era cel care supraveghea activitatea tuturor membrilor primăriei, primea scrisorile adresate instituției, supraveghea averea comunei, controla folosirea banilor pentru minori, ordinea și liniștea publică, reglementările legate de crâșmărit, folosirea drumurilor și a podurilor și încerca să combată brăconajul și incendiile. De asemenea, apăreau obligații referitoare la bunul mers al școlii, rezolvarea problemelor din domeniul sanitar, dar și privind sănătatea animalelor, crearea de regulamente, precum și atribuții privind prestațiile militare și pedepsirea celor care refuzau lucrul în beneficiul public⁵.

Unul dintre cei mai buni primari ai Năsăudului a fost locotenentul pensionar **Grigore Mihăilaș**, născut în comuna Șieuț (cercul Monorului), la 26 noiembrie 1805, ca fiu al lui Iftene și Teodora Mihăilaș⁶. A absolvit în anul 1822 Institutul de Creștere Militar Național din Năsăud ca practicant plătit în cancelarie, servind astfel până în 1826, când trece în serviciul activ ca subofițer. A fost repartizat la compania a 9-a, ridicat la gradul de plutonier, iar în 1842 avansat la gradul de locotenent, servind până în 1845 când, pe motiv de boală, a fost trecut în pensie forțată⁷.

Viața și opera lui Grigore Mihăilaș poate fi împărțită în două mari fragmente, perioada militară și perioada administrativă. În prima parte a vieții sale a efectuat muncă de teren, iar în a doua jumătate a trecut în domeniul administrativ, conducând Primăria opidană năsăudeană timp de 10 ani, poziție în care a avut realizări importante. Fiind militar, a fost ridicat la gradul de locotenent-major cezaro-crăiesc, ca participant important în cadrul revoluției de la 1848-1849 din Transilvania. Opera sa administrativă a fost desăvârșită prin editarea *Poruncilor Primăriei Năsăud* între anii 1863-1867; acte/documente care într-o primărie modernă ar putea fi numite decizii, trebuiau urmate cu strictețe, în mod obligatoriu, iar cei care nu le respectau erau constrânși prin diferite metode să suporte o serie de pedepse financiare, corporale sau chiar închisoare.

Grigore Mihăilaș a fost o personalitate locală care a trecut prin freamătul vremurilor și al transformărilor petrecute în Năsăud la mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Participant la evenimentele de la 1848-1849, a prins perioada frumoasă a Districtului năsăudean, în care a avut o funcție demnă de valoarea sa, perioada liberală inițiată de austrieci, una de

⁵ Coord. Simion Lupșan, Adrian Onofreiu, „Poruncile Primăriei Năsăud 1863-1867”, pp. 52-53.

⁶ A.N.S.J.BN., colecția *Iulian Marțian*, d. 23/a/5, f. 7.

⁷ Adrian Onofreiu, Viorel Rus, „Personalități din granița năsăudeană”, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2009, p. 82.

bun augur pentru ardeleni, dar și încheierea pactului dualist, care-l prinde în funcția de „jude opidan”, în urma căruia Transilvania a fost înglobată din punct de vedere politic și administrativ Ungariei, pierzând orice formă de autonomie politică.

Bărbat frumos, energic, priceput și drept, ținută marțială, așa cum îl descriu sursele vremii, a avut un rol important în cadrul revoluției de la 1848–1849. În octombrie 1848 a fost numit comandant în Mocod⁸ de către comandamentul regimentului, unde a dus o campanie de înarmare a veteranilor și a localnicilor pentru a se putea apăra de atacurile maghiarilor. I-a adunat pe „glotași” la Nimigea-ungurească, în jur de 10.000 la număr, înarmați cu „coase, săcuri, furci” și a fost însărcinat să îl prindă pe comandantul rebelilor maghiari, maiorul Korniș, care se afla la Beclean⁹.

În drumul către Beclean a aflat de la „spionul jidan” Leib că maghiarii se aflau, la castelul Bethlen Ferencz, reușind astfel ca la 23 octombrie 1848, după ce a înconjurat castelul cu detașamentul aflat în subordine, împreună cu populația civilă românească, să-i facă pe maghiari să se predea, iar Korniș, capturat, a fost dus la Năsăud. În drum spre Năsăud au înnoptat la Mocod, în casa unde era găzduit fratele său, căpitanul Ioan Mihăilaș, unde a fost nevoit să îl apere pe Korniș de furia grănicerilor, care doreau să îl împuște. Pentru comportamentul „uman” de care a dat dovadă și pentru că a ajuns la Năsăud în condiții de siguranță, maiorul Korniș dăruiește lui Mihăilaș un frumos cal negru, proprietate personală¹⁰.

Prinderea lui Korniș și dezarmarea trupelor sale i-au adus lui Mihăilaș numai cuvinte de laudă din partea conducerii regimentului, acest lucru putând fi văzut și prin adresa locotenentului colonel Francisc Reininger de la 28 octombrie 1848. Reininger evidențiază vitejia și onoarea sublocotenentului Mihăilaș, care deși „împovorat cu o mare familie, a luptat cu cea mai mare rezignațiune și devotament pentru Majestatea Sa Împăratul, iar în cea mai frumoasă vârstă a suportat cele mai grele oboseli”¹¹. Isprava realizată de viitorul jude a adus spaimă în rândul marilor proprietari/aristocrați din zona Becleanului și nu numai, aceștia refugiindu-se la Cluj. Pentru a da o bună pildă în regiment și pentru a-i mobiliza pe grăniceri mai bine, comandantul interimar al Regimentului II de graniță, locotenent-colonelul Reininger, a cerut Înaltului Comandament General ridicarea la rangul de căpitan-colonel a celui care a confiscat de la rebelii honvezi 101 puști erariale, o mulțime de puști de vânătoare, pistoale, săbii, lănci și alte arme¹².

După acest eveniment nu a rămas la vatră ci s-a îndreptat spre Reghin, în ajutorul colonelului Urban¹³, iar apoi cu ocazia ocupării Năsăudului de către

⁸ *Ibidem*, p. 83.

⁹ Ioan Șerban, *Din amintirile unui veteran: Grigore Mihăilașu*, în „Arhiva Someșana”, Năsăud, nr. 13/1930, pp. 361–362.

¹⁰ *Ibidem*, p. 362.

¹¹ A.N.S.J.BN., colecția Iulian Marțian, d. 23/a/5.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

maghiari, la 2 ianuarie 1849, se întoarce în detașamentul defensiv comandat de căpitanul Ioan Mihăilaș, îndreptându-se mai apoi spre Bucovina, unde a îndeplinit serviciu de cordon. Câteva luni mai târziu s-a întors în țară, fiind numit de Guberniul Militar și Civil Transilvănean comisar cezaro-crăiesc de subcerc și a adus în această calitate importante servicii în administrație. Realizările sale din timpul revoluției nu au rămas nerăsplătite, fiind numit locotenent-major, primind pensia cuvenită, chiar și în perioada în care a funcționat ca sub-comisar de cerc, până în 1853, când a fost trecut din nou la pensie¹⁴. La data de 9 ianuarie 1954 a fost primit definitiv în pensionare, primind tot acum și carnetul de *supralocotenente*, ca o încununare a realizărilor sale pentru curtea imperială și regimentul grăniceresc¹⁵.

După desființarea Regimentului II de graniță și trecerea la pensie se stabilește definitiv în Năsăud, „unde avea casă și gospodărie frumoasă, precum și o moșioară în așa numitul „Zăvoiul lui Mihăilaș”, pe o insulă a Someșului Mare, ... lângă așa-zisul „Canalul Morii”, aveau o fabrică de spirt care a funcționat până în anul 1870”¹⁶. Gospodăria se afla pe strada Principală la nr. 81, fiind o locuință cu parter, care era formată din două camere, un antreu, o bucătărie, iar anexele constau dintr-o pivniță și două grajduri. Fiind trecut la pensie, locotenentul putea să se ocupe și de animalele gospodăriei: mânji, iepuri, vaci, viței, porci, fiind și un bun apicultor¹⁷.

A fost căsătorit cu Francisca¹⁸, originară din Slovacia, având împreună doi copii, Iosif și Antonia. Fiul său Iosif Mihăilaș a fost și el o personalitate locală, mare proprietar, salariat și gospodar; a fost șeful poștei năsăudene și casierul vestitei bănci Aurora, a fost căsătorit cu Wilhelmina, originară din Rodna. Fiica Antonia a fost căsătorită cu directorul Școlii normale din Năsăud, Cosma Anca¹⁹.

Femeile din familia Mihăilaș erau respectate în Năsăud datorită statutului dobândit de capul familiei prin statura marțială și ageră, de „bărbat activ și întru toate cel mai demn”, așa cum îl caracteriza preotul și protopopul greco-catolic al Becleanului, Vasile Silași, la 16 iulie 1851²⁰. Aportul lor la tabu-ul cotidianului năsăudean este unul interesant, ținând cont de perioada în care ne aflăm, dar totuși trebuie să ținem cont de faptul că la Năsăud exista o școală de fete încă de la 1826, iar femeile, mai ales cele din familiile mai înstărite, erau manierate și inițiate în buna societate încă de tinere. Astfel de informații avem despre Wilhelmina Mihăilaș care, împreună cu alte doamne de seamă ale Năsăudului, avântate de succesul armatei române la 1877, au pus la cale organizația „Damele din Năsăud”, prin care strângeau bani pentru acțiuni caritabile²¹.

¹⁴ Adrian Onofreiu, Viorel Rus, „Personalități din granița năsăudeană”, p. 83.

¹⁵ A.N.D.J.BN., colecția *Iulian Marțian*, d. 23/a/5.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, Viorel Rus, „Familiile din Năsăud în anul 1869. Contribuții de demografie istorică”, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, p. 119.

¹⁸ *Ibidem*, p. 120.

¹⁹ A.N.D.J.BN., colecția *Iulian Marțian*, d. 23/a/5, f. 19.

²⁰ *Ibidem*, pp. 13–14.

²¹ *** „Monografia orașului Năsăud (1245–2008)”, Vol. I, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2009, pp. 281–282.

Documentele existente ne arată numele juzilor începând cu luna septembrie 1861, când apare în prim-plan numele lui Teodor Anton, însă fără a ști data începerii mandatului și nici finalul acestuia, deoarece în luna septembrie a anului 1862 în fruntea comunei năsăudene se află un nou jude, Nicolae Tomuța. Nici judele Tomuța nu va sta prea mult în fruntea comunității opidane, deoarece la 4 ianuarie 1863 apare pentru prima dată numele lui Grigore Mihăilaș ca primar al Năsăudului. La frumoasa vârstă de 58 de ani, locotenentul pensionat pătrunde viguros într-un cadru nou pentru el, cel administrativ, ocupând acest post până la moartea sa în noiembrie 1872²².

Ajuns în fruntea administrației năsăudene, va impune treptat o parte din rigorile militare cu care a fost obișnuit de-a lungul unei frumoase cariere. Fiind un bărbat activ și plin de încredere, personalitatea sa și-a pus amprenta asupra locuitorilor opidului, lăsând posterității o serie de documente/hotărâri sau acte/decrete pe care populația locală trebuia să le respecte la vremea respectivă, numite „porunci”. Ceea ce voi prezenta în continuarea lucrării este o transpunere a personalității sale prin intermediul acestor porunci, realizând o analiză critică asupra acestora din perspectivă agricolă, administrativă, economică, școlară, bisericească, dar și alte probleme pe care nu putem să le încadrăm din varii motive într-un anume cadru.

„În fruntea comunei sta primariulu, căruia toți locuitorii îi datorează supunere și ascultare – dânsulu representă puterea executivă, este reprezentantele legale a comunei ca și corpu morale și a primăriei, controlează guvernarea de sine a comunei, supravighează toate institutele ce stau sub protecțiunea ori supravighearea comunitatei”²³. Rezultă de aici că judele era o persoană extrem de importantă pe plan executiv în sistemul administrativ comunal, trebuind să fie un om capabil, cu spirit de răspundere, cu inițiativă, cu o mare autoritate morală, responsabil în fața Consiliului comunal, dar *de facto* în fața tuturor năsăudenilor prin îndeplinirea atribuțiilor sale.

Autoritatea lui Mihăilaș reiese mai ales din textul „Poruncilor” publicate între 1863 și 1867, care aveau un caracter obligatoriu, iar nerespectarea lor putea să atragă consecințe aspre din partea autorităților, în funcție de gravitatea problemei. Oamenii intrau în contact cu aceste hotărâri duminica la Primărie, de obicei după ce ieșeau de la biserică. Astfel știau care sunt atribuțiile, contribuțiile sau sarcinile pentru următoarea săptămână sau perioadă și în ce domenii a plănuit „oficiul opidan” activitățile necesare.

Unul dintre domeniile mai importante, la care fac referire cele mai multe dintre porunci este cel agricol. Agricultură era ocupația de bază într-o zonă precum cea năsăudeană; aratul, cositul, prășitul, seceratul, culesul, cărașia, rămânând definitorii ca munci agricole, pentru obținerea a cât mai multe de la natură. Munca câmpului trebuia să se desfășoare după câteva reguli precise, ținându-se astfel cont de un calendar agricol bine precizat și diseminat de-a lungul unui an, pentru a se obține o producție cât mai bună, a asigura

²² *Ibidem*, p. 633.

²³ *Ibidem*, pp. 238–239.

rezervele de hrană pentru anii neproductivi, îmbunătățirea raselor de animale, creșterea numărului acestora și cultivarea rațională a pământului. În agricultura nășăudeană au fost folosite mai multe sisteme de cultură, indiferent dacă au fost de tip plurianual, în zonele joase și în cele înalte, bienal – când țarina și imașul se schimbau anual și trienal – când două părți erau lucrate, iar a treia era lăsată pentru odihnă²⁴.

Primarul și organele reprezentative stabileau prin intermediul poruncilor o serie de reguli, cu titlu obligatoriu, în agricultură, hotărându-se când, unde și cu ce să fie însămânțat pământul, când să înceapă recoltarea, până când să fie transportat gunoiul pe câmp, termenul până la care să fie făcute sau reparate gardurile ce separau proprietățile între ele. Preocupările pentru țarina și imaș erau deosebite, fiind stabilită paza acestora, plata păstorilor, momentele când animalelor le era interzis să mai caute pe imaș sau să treacă prin țarina²⁵. O serie de reglementări priveau animalele opidului: porcii nu aveau voie să fie lăsați pe uliță, adăparea vitelor la fântânile publice era interzisă, iar taurii comunal trebuiau luați pentru a ierna la cineva cu fân disponibil.

Grigore Mihăilaș a avut în grija sa și domeniul școlar, fiind preocupat de educația elevilor. În același an în care își începe mandatul de jude, coincidență sau nu, s-a deschis la Năsăud Gimnaziul superior greco-catolic. În primul rând, privind școala, principalele referiri ale poruncilor erau pentru părinți, care urmau să fie pedepsiți dacă rețineau copiii acasă; aceștia trebuiau trimiși să învețe carte și nu reținuți la munca câmpului. Aceste îndemnuri către părinți, însoțite de amenințările de rigoare, erau repetate duminică de duminică și an de an, în speranța că până la urmă oamenii li se vor inocula aceste prevederi. Tot prin intermediul poruncilor erau anunțate balurile pentru ajutarea elevilor „morboși” și sărmani sau înștiințările de concurs pentru profesori și învățători²⁶.

Un alt domeniu deosebit de important pentru comunitate era biserica, iar prin intermediul poruncilor era încurajată frecventarea bisericii duminică și în timpul sărbătorilor. Cei care lipseau de la biserică erau pedepsiți în funcție de durata abaterilor. Tinerii erau vizați în primul rând de aceste hotărâri, fiindu-le interzis să meargă la petreceri duminică și în zilele de sărbătoare dacă nu frecventau și biserica. La fel, le era interzis să meargă și „Entradam”, deoarece în acel loc, aflat peste Someș, se găseau birturile evreilor²⁷.

Judele Mihăilaș era un om drept, implicat în probleme administrative, primea oameni la primărie și le asculta problemele. Atunci când a depistat probleme cu jurații care munceau alături de el, a hotărât schimbarea acestora, deoarece au făcut *lucruri scandaloase*, fiind aleși alții în locul lor. A stabilit zilele de judecată și ora la care se prezentau cei implicați, a stabilit o zi pentru strângerea dărilor, verificarea caselor, au fost constituite diferite comisii, a

²⁴ Adrian Onofreiu, „Districtul Năsăud (1861–1876)”, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, pp. 63–69.

²⁵ Coord. Simion Lupșan, Adrian Onofreiu, „Poruncile Primăriei Năsăud: 1863–1867”, pp. 88–93.

²⁶ *Ibidem*, pp. 116, 125, 158, 163, 168, 175, 196.

²⁷ *Ibidem*, pp. 94, 111, 136, 158, 175.

angajat o strajă pentru opidul năsăudean și a pedepsit pe cei care organizau șezători fără licență²⁸.

Cum în viața particulară era un bun gospodar, acest lucru s-a reflectat și în viața opidului, poruncile obligând pe locuitori să facă și să păstreze curățenie, să-și fixeze și respecte mejele, să-și măture înaintea casei, iar cine nu le respecta era pasibil de pedeapsă în creișari, florini sau zile de închisoare. Unele dintre cele mai ample inspecții care veneau de la primărie erau pentru verificarea gospodăriilor, dacă au cele de trebuință pentru stingerea incendiilor. Fiecare casă trebuia să dispună de „*poclașiu, scară și cârlig*”, să fie curățate coșurile, iar oamenii să nu facă focuri în zone periculoase, mai ales fără știința primăriei. Aceste măsuri de prevenire a focului au venit datorită incendiilor care au făcut ravagii la Năsăud de-a lungul secolului al XIX-lea, dar ele vor urma și la începutul secolului XX, cauzate de numărul mic al pompierilor voluntari, dar și a lipsei echipamentului pentru combaterea focului²⁹.

Atunci când din punct de vedere economic era nevoie de forță solidară a oamenilor, hotărârile nu întârziu să apară, iar oamenii lăsa ceea ce aveau de făcut și se îndreptau înspre zona unde problemele mai grave afectau comunitatea. Așa s-a întâmplat atunci când tot satul a fost nevoit să iasă la lucru pe Valea Caselor, la construcția podului de la Salva, la curățarea imașului, cărașitul cerealelor, curățarea anumitor zone de spini și răchite. Satul se aduna împreună nu doar în momente mai grele sau pentru unele munci, ci și pentru a sărbători, așa cum s-a întâmplat la data de 18 iunie 1865, când în grădina judelului Mihăilaș s-a serbat festivitatea „*inițierii*” Districtului, sau cu alte diferite ocazii, precum cea a zilei împăratului, când întreg opidul a fost iluminat³⁰.

Poruncile lui Mihăilaș sunt documente reprezentative ale vremii, iar prin intermediul acestora a încercat pe cât a putut să implementeze o serie de reguli, după care să se desfășoare viața cetățenilor năsăudeni. Constrânși sau nu, oamenii au fost nevoiți să respecte deciziile impuse de primar, săptămână de săptămână luau pulsul evenimentelor și aveau în vedere care sunt cele mai importante și mai urgente treburi în comunitatea opidană. Poruncile au avut succes pe plan administrativ, deoarece judele a interzis cerșitul, a impus ordinea și liniștea publică, a încurajat frecventarea bisericii și a școlii, a strâns bani pentru orfani și bolnavi prin intermediul balurilor, a stabilit zile fixe pentru strângerea dărilor și a dus o luptă crâncenă de combatere a incendiilor.

Grigore Mihăilaș se stinge din viață la vârsta de 67 ani, la data de 30 noiembrie 1872, fiind înmormântat trei zile mai târziu în „*țințirim în comoare*”, de un alai de preoți, în frunte cu vicarul Grigore Moisil³¹. În urma sa a lăsat o carieră impresionată, atât din punct de vedere militar cât și administrativ, știind să se impună în funcțiile pe care le-a avut. Pe scaunul administrativ al comunității opidane a fost ales în continuare fiul său, Iosif Mihăilaș, coincidență sau nu, ocupând și el acest fotoliu timp de zece ani, până când în 1882 lasă

²⁸ *Ibidem*, pp. 108, 129, 138, 164.

²⁹ *Ibidem*, pp. 95, 101, 107, 126.

³⁰ *Ibidem*, pp. 190, 211, 241.

³¹ A.N.S.J.BN., colecția *Iulian Marțian*, d. 23/a/5.

timona în mâinile lui Iosif Prădan. Opera lui Mihăilaș a fost desăvârșită prin hotărâri care au avut un rol fundamental asupra vieții năsăudene, dar și asupra cizelării și civilizării moravurilor și nu numai. Aceste texte stau astăzi mărturie că Năsăudul a încercat să fie un centru autentic de românism, un centru moralizator, o comunitate cu credință și instituții școlare prin care Districtul să se mândrească. Acest colț de țară de la Năsăud a fost condus timp de o decadă de un om inimos, care a știut să îmbine utilul cu plăcutul, dorind să perpetueze tradiția și rigorile impuse de cea care a fost odată „granița năsăudeană”.

BIBLIOGRAFIE

1. Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud (A.N.S.J.B.N.), colecția *Iulian Martian*.
2. Bolovan Ioan, Onofreiu Adrian, Rus Viorel, „Familile din Năsăud în anul 1869. Contribuții de demografie istorică”, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010.
3. Ioan Șerban, *Din amintirile unui veteran: Grigore Mihăilașu*, în „Arhiva Someșană”, Tipografia Minerva, Năsăud, nr. 13/1930.
4. Coordonatori Lupșan Simion, Onofreiu Adrian, „Poruncile Primăriei Năsăud: 1863–1867”, Ed. a II-a revăzută și întregită, Editura Fundației „George Coșbuc”, Năsăud, 2006.
5. ***, „Monografia orașului Năsăud (1245–2008)”, Vol. I, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2009.
6. Onofreiu Adrian, Rus Viorel, „Personalități din granița năsăudeană”, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2009.
7. Onofreiu Adrian, „Districtul Năsăud (1861–1876)”, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010.

GRIGORE MIHĂILAȘ – MAYOR OF THE TOWN NĂSĂUD

– Summary –

Năsăud passed through some important (significant) changes in the middle of the 19th century. At that time for 10 years Năsăud community was led by a worthy mayor, a native who had many qualities, Grigore Mihăilaș. Having military career he retired after the events of 1848–1849 then passed in the local administration where he managed to impose itself, moreover he brought order, discipline, moral civilization by the instrumentally of hall commandments among people living in this part of the country.

Keywords: Mayor, city, biddings, military, career, actions.

GIMNAZIUL DIN NĂSĂUD ÎN PERIOADA DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR (1867-1914)

Dorin DOLOGA

Școlile din zona Năsăudului s-au întemeiat în trei etape bine definite. La început s-au întemeiat școli elementare superioare în localitățile mai importante. În a doua perioadă s-au creat școli elementare în toate comunele românești. În a treia etapă s-au întemeiat școli de nivel mediu, preparandia (în 1858/1859) și gimnaziul (în anul 1863). Sistemul de învățământ al zonei era în linii mari format. El trebuia diversificat prin deschiderea unei școli reale¹. Acest lucru nu a mai fost însă posibil, deoarece instaurarea dualismului austro-ungar a dus la apariția unui climat defavorabil învățământului românesc.

Cea de-a doua școală de nivel mediu din zona Năsăudului a fost gimnaziul². Acesta avea un caracter greco-catolic. Statul și-a exercitat controlul asupra gimnaziului până în anul 1886 prin intermediul Episcopiei greco-catolice de Gherla, iar apoi direct prin directorii Cercului școlar al Clujului și prin trimișii ministeriali. Episcopia a controlat până la anul amintit prin reprezentanții săi activitatea didactică, starea disciplinară și a aprobat alegerea profesorilor. În calitate de patron și susținător al gimnaziului, Comitetul și Comisia administrativă a fondurilor grănicerești³ supravegheau activitatea didactică, aprobau planurile de învățământ, alegeau profesorii⁴ și întrețineau gimnaziul⁵. În anul 1886 însă, comitele suprem al Comitatului Bistrița Năsăud, Dezső Bánffy, a decis că Gimnaziul năsăudean nu mai are caracter confesional, ci fundațional⁶. Statul își exercita controlul de acum înainte direct, prin intermediul directorului Cercului școlar al Clujului, episcopia pierzându-și orice rol. Comisia administrativă a fondurilor școlare alegea profesorii⁷ și întreținea gimnaziul, dar nu mai avea atribuții în ceea ce privește activitatea didactică⁸. De-a lungul exis-

¹ Școală cu aplicație practică.

² Cealaltă școală de nivel mediu era preparandia.

³ Fondurile școlare grănicerești erau administrate de Comitetul administrativ cu atribuții decizionale, care alegea o Comisie administrativă cu rol executiv.

⁴ Această alegere trebuia apoi aprobată de către Episcopia greco-catolică de Gherla și de către guvern.

⁵ ***, „Instrumentu fundaționale pentru institutele de învețământu și educațiune de in Districtulu Naseudului în Transilvania”, Clusiu, 1872, p. 31-32; Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, „Istoria școalelor năsădene”, Năsăud, 1913, p. 260-261.

⁶ Fondat de o societate.

⁷ Această alegere trebuia apoi aprobată de către guvern.

⁸ Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare S.J.BN.A.N.), fond *Administrația fondurilor grănicerești năsădene*, dos. 3/1762-1889, f. 171; Virgil Șotropa, Nicolae

tenței sale gimnaziul a avut mai multe denumiri. La înființarea sa în anul 1863 s-a numit în mod oficial Gimnaziul Inferior Român Greco-Catolic⁹. Începând cu anul școlar 1867/1868, când s-a deschis a V-a clasă gimnazială, s-a numit Gimnaziul Românesc Greco-Catolic. Din anul școlar 1870/1871 când s-a deschis clasa a VIII-a și până în anul școlar 1888/1889 s-a numit Gimnaziul Superior Greco-Catolic Românesc¹⁰. Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a interzis de mai multe ori în anul 1890 ca gimnaziul să se intituleze românesc și greco-catolic¹¹. Ca urmare, în anul școlar 1890/1891 acesta a purtat denumirea de Gimnaziul Superior, iar din anul școlar 1892/1893 s-a numit Gimnaziul Superior Fundațional, denumire pe care o avea și în anul școlar 1913/1914¹². Pentru a-l proteja, năsăudenii au decis ca gimnaziul să poarte numele împăratului, intitulându-l Gimnaziul Francisc Iosefian. În anul 1888 însă, comitele suprem al Comitatului Bistrița-Năsăud, Dezső Bánffy, a interzis ca gimnaziul să poarte numele împăratului. Motivul invocat a fost acela că în afară de universitate, nici o instituție din Austro-Ungaria nu purta numele lui Franz Iosif¹³.

Deschiderea gimnaziului

Importanța Gimnaziului din Năsăud era cu atât mai mare cu cât acesta era unul dintre puținele instituții românești de acest fel din Transilvania. Aici existau 5 gimnazii românești, din care trei greco-catolice, la Blaj¹⁴, Beiuș¹⁵ și Năsăud și două ortodoxe la Brașov¹⁶ și Brad¹⁷. În anul 1870 dintre cele 120 de gimnazii existente în Ungaria numai 2 erau românești. În Transilvania (fără Partium) din cele 29 instituții de acest fel existente, doar 3 erau românești¹⁸, iar restul maghiare și săsești. Cu excepția a 2–3 gimnazii săsești, celelalte nu se ridicau la nivelul gimnaziilor germane, franceze și austriece. Dintre toate disciplinele, mai ales matematica și fizica se studiau insuficient, astfel că absolvenții

Drăganu, *op.cit.*, p. 175.

⁹ După numărul claselor gimnaziile se împărțeau în două categorii: inferioare cu 4 clase și superioare cu 8 clase.

¹⁰ S.J.BN.A.N., fond: *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 2/1867/1868, f. 1; ***, „Programa de la Gimnasiul public superior greco-catolic de la Năsăud pre anul școlar 1870/1871”, Bistritia, 1871.

¹¹ S.J.BN.A.N., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, reg. 27/1891, f. 7; 13.

¹² ***, „Reportul alu XXVIII-lea despre Gimnasiul superioru din Năsăud pentru anul școlar 1890/1891”, Gherla, 1891; ***, „Reportul alu XXX-lea despre Gimnasiul superioru fundaționalu din Năsăud pentru anul școlar 1892/1893”, Bistrița, 1893; ***, „Raportul al LI-lea despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1913/1914”.

¹³ ***, „Instrumentu fundaționale pentru institutele de învățământu și educațiune de în Districtulu Năsăudului în Transilvania”, Clusiu, 1872, p. 13; Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 178, 181; 184.

¹⁴ În anul 1754 s-a înființat Școala limbilor și științelor din care s-a dezvoltat apoi gimnaziul.

¹⁵ Înființat în anul 1826.

¹⁶ Înființat în anul 1850.

¹⁷ Înființat în anul 1869.

¹⁸ Cu 8 clase.

gimnaziilor românești care își continuau studiile la facultățile de științe erau nevoiți să repete primul an. Sistemul de învățământ din Transilvania era neperformant, fiind intenționat conceput pentru a nu pregăti oameni de valoare. Ca urmare, în anul 1869, față de cei 39.455 de oameni cu pregătire superioară din Ungaria, în Transilvania existau doar 1.421¹⁹. Importanța Gimnaziului năsăudean s-a păstrat în timp. Numărul gimnaziilor maghiare a crescut, dar numărul gimnaziilor românești a rămas același. În anul școlar 1885/1886 în Ungaria existau 150 gimnazii²⁰. Românii au vrut să întemeieze alte gimnazii românești la Caransebeș în anul 1881 și la Arad în anul 1885, dar autoritățile maghiare s-au opus. În cele 20 comitate românești statul ar fi trebuit să întrețină conform Legii naționalității 20 de gimnazii românești²¹. În anul școlar 1889/1890 în școlile medii erau înscriși aproape 30.000 elevi maghiari²² și aproape 2.500 elevi români²³. În anul 1892 pentru cei peste 3 milioane români existau doar 4 gimnazii superioare la Brașov, Blaj, Năsăud, Beiuș și unul inferior la Brad. Prin comparație, cei 200.000 sași aveau 8 școli medii, iar maghiarii 22²⁴. Numărul liceelor maghiare și chiar săsești din Transilvania a crescut în timp. Astfel, în anul școlar 1910/1911 la Aiud se afla un liceu reformat maghiar, la Alba Iulia unul catolic maghiar, la Arad și Oradea câte două licee maghiare (unul catolic și unul real), la Baia Mare, Caransebeș, Lugoj, Petroșani și Turda câte un liceu de stat maghiar, la Bistrița un liceu evanghelic săsesc, la Brașov două licee săsești (unul evanghelic, celălalt real) și două licee maghiare (unul catolic, celălalt real de stat), la Cluj cinci licee maghiare (unul catolic, unul unitarian și unul reformat, unul de stat pentru fete și unul catolic pentru fete), la Cristuru Secuiesc un liceu unitarian maghiar, la Csik Csereda²⁵ un liceu catolic maghiar, la Dej un liceu de stat maghiar, la Deva un liceu real maghiar, la Elisabetopole²⁶ un liceu de stat maghiar, la Făgăraș un liceu de stat maghiar, la Gherla un liceu de stat maghiar, la György Szent Miklós²⁷ un liceu de stat maghiar, la Kézdi Vásárhely²⁸ un liceu catolic maghiar, la Mediaș și Sighișoara câte un liceu evanghelic săsesc, la Odorheiu Secuiesc trei licee maghiare (unul catolic, unul reformat și unul real de stat), la Oravița un liceu comunal maghiar, la Orăștie un liceu reformat maghiar, la Reghin un liceu evanghelic săsesc, la Satu Mare și Sighet câte două licee maghiare (câte unul catolic și unul reformat), la Sebeș un liceu evanghelic săsesc, la Sibiu trei licee (unul de stat maghiar, unul evanghelic săsesc și unul real săsesc), la Szepsi

¹⁹ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 9 din 10 februarie/29 ianuarie 1872.

²⁰ *Ibidem*, nr. 255 din 13/25 noiembrie 1886.

²¹ „Tribuna”, nr. 177 din 6/18 august 1892; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 197 din 6/18 septembrie 1892.

²² La o populație de 6,5 milioane.

²³ La o populație de aproape 3 milioane; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 197 din 6/18 septembrie 1892.

²⁴ „Tribuna”, nr. 30 din 7/19 februarie 1892.

²⁵ Miercurea Ciuc.

²⁶ Dumbrăveni.

²⁷ Gheorgheni.

²⁸ Târgu Secuiesc.

Szent György²⁹ un liceu reformat maghiar, la Șimleu Silvaniei un liceu catolic maghiar, la Târgu Mureș două licee maghiare (unul catolic, celălalt reformat), la Timișoara două licee maghiare (unul de stat și unul real), iar la Zalău un liceu reformat maghiar³⁰.

Problema întemeierii unui gimnaziu la Năsăud s-a pus încă de la deschiderea primelor școli grănicerești. Năsăudenii au trebuit însă să mai aștepte aproape un veac până când să-și poată vedea împlinit acest dezi-derat. Întemeierea Gimnaziului năsăudean a fost favorizată de existența fondurilor școlare. Acesta era unul dintre puținele instrumente de acest fel din Transilvania. În Banat exista de asemenea o astfel de formă asociativă a localităților foste grănicerești, numită Comunitatea de avere. La desființarea Regimentului II românesc de graniță în anul 1851, reprezentanții comunelor năsăudene au hotărât ca fondurile grănicerești să nu se împartă comunelor, ci să fie folosite în viitor în scopuri școlare. Acestea au fost însă preluate de către stat. La 13 decembrie 1860 delegația năsăudenilor condusă de Vasile Nașcu a cerut împăratului restituirea fondurilor grănicerești. Ca urmare, prin rezoluția de la Laxemburg din 27 august 1861, împăratul Franz Iosif a redat comunelor proprietățile și fondurile grănicerești³¹. Pe baza hotărârilor luate în întrunirile din septembrie-octombrie 1861 și septembrie 1862, reprezentanții fostelor comune grănicerești au hotărât să susțină la Năsăud din fondurile grănicerești un gimnaziu complet³², încheind și un protocol în acest sens numit „Învoire”. În ședința Comitetului administrativ al fondurilor școlare grănicerești din 17 august 1862 a fost redactată o scrisoare către Guvernul de la Viena, prin care se cerea înființarea unui gimnaziu la Năsăud³³. La 3 septembrie 1863 împăratul a aprobat Învoirea. Fără a mai aștepta aprobarea Guvernului de la Viena și a Guberniului transilvănean, năsăudenii au inaugurat la 4 octombrie 1863 cursurile gimnaziului. A fost aleasă această dată deoarece era ziua de naștere a împăratului³⁴. Aprobarea oficială a funcționării acestuia din partea autorităților de la Viena și a Guberniului transilvănean a sosit abia în mai 1864³⁵. Practic, gimnaziul a funcționat fără a avea permisiune, deci în mod ilegal, timp de 1 an de zile.

Localul gimnaziului

În 1863 gimnaziul a fost instalat în clădirea unde locuise maiorul regimentului de grăniceri, în care se afla și Școala normală³⁶. Odată cu sporirea numărului claselor³⁷, spațiul a devenit neîncăpător. De la început s-a dovedit

²⁹ Sfântu Gheorghe.

³⁰ S.J.BN.A.N., *Colecția personală Iuliu Moisil*, dos. 27, f. 285-300.

³¹ Nestor Șimon, „Vasile Nașcu. Viața și faptele lui”, Năsăud, 1911, p. 218-219; 407-413.

³² Cu ciclu inferior și superior, de 8 clase.

³³ Alexandru Nistor, Ioan Mureșan, Ion Rusu – Sărățeanu, Ioan Viraj, „Îndrumător în Arhivele Statului. Județul Bistrița-Năsăud”, București, 1988, p. 279.

³⁴ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 152.

³⁵ Alexandru Nistor, Ioan Mureșan, Ion Rusu – Sărățeanu, Ioan Viraj, *op. cit.*, p. 280.

³⁶ Școala primară superioară.

³⁷ În anul școlar 1867/1868 s-a deschis clasa a V-a, iar în anul școlar 1870/1871 clasa a VIII-a.

necesară construcția unei noi clădiri pentru gimnaziu. Astfel, în anul 1864 arhitectul Johann Röschner a fost însărcinat cu alcătuirea unui plan pentru construcția noului gimnaziu³⁸. În calitate de inspector școlar districtual, vicarul greco-catolic Grigore Moisil atrăgea atenția Comisiei administrative a fondurilor școlare la 25 august 1867 asupra faptului că ferestrele de la gimnaziu sunt stricate din cauza frigului iernii, iar în unele clase dușumeaua a putrezit, în timp ce zarurile de la uși sunt defecte³⁹. Profesorul universitar Ștefan Emilian, arhitect în Iași, a fost solicitat în același an să alcătuiască planul de construcție al noului gimnaziu⁴⁰. În anul 1873 sălile de clasă ale gimnaziului nu corespundeau prevederilor legale, nefiind destul de spațioase și luminoase. Lipseau spațiile pentru cabinete, sală de desen, bibliotecă și cancelarie. Predarea practică a fizicii, chimiei și științelor naturale nu se putea efectua din cauza lipsei cabinetelor⁴¹. În anul 1880 lipsa de spațiu devenise acută. Clasa a VIII-a a fost mutată într-o clădire aflată în proprietatea Administrației fondurilor școlare, unde era amplasată biblioteca și cancelaria⁴². În anul 1882 Comisia administrativă a fondurilor școlare a hotărât construirea unui nou local pentru gimnaziu. Construcția propriu zisă trebuia să înceapă în anul 1886⁴³. S-a hotărât ca profesorii de la gimnaziu, Școala normală și Școala de fete să trimită câte 2 delegați, care împreună cu reprezentanții primăriei, ai Comisiei administrative a fondurilor școlare, a maiștrilor constructori Ioan Goldschmidt din Năsăud, Carol Krammer din Bistrița și a profesorului de desen Andrei Mazanec, să alcătuiască un proiect al noii clădiri a gimnaziului⁴⁴. Ca reprezentanți ai gimnaziului au fost aleși profesorii Octaviu Barițiu și Maxim Pop⁴⁵. În anul 1882 gimnaziul avea 21 încăperi, din care 10 erau folosite pentru predare, 4 adăposteau colecțiile, iar alte 7 erau utilizate de profesori, elevi și îngrijitori⁴⁶.

În cursul anului școlar 1883/1884 organele inspecției de stat au atras atenția directorului gimnaziului năsăudean să întreprindă măsurile necesare pentru ca gimnaziul să dispună de un edificiu corespunzător⁴⁷. Sălile de clasă se aflau în anul 1884 în 3 edificii aflate la distanță una față de cealaltă. Cabinetul de științe naturale, biblioteca și cancelaria se aflau într-o a patra clădire. Din acest motiv, dar și datorită urmărilor pe care le-ar fi putut avea aplicarea Legii privind instrucția în școlile medii din anul 1883, conducerea gimnaziului a cerut în anul 1884 Comisiei administrative a fondurilor școlare să adapteze pentru nevoile gimnaziului clădirea Școlii normale, adăugând construcției acesteia încăperile necesare⁴⁸. Ministerul regal maghiar de culte și instrucțiune publică a cerut în

³⁸ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 190.

³⁹ S.J.BN.A.N., fond Vicariatul Rodnei, dos. 229, f. 68.

⁴⁰ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 190.

⁴¹ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 9/1873, f. 66.

⁴² *Ibidem*, dos. 3/1880, f. 15.

⁴³ *Idem*, fond Vicariatul Rodnei, dos. 477, f. 128.

⁴⁴ *Idem*, fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 3/1882, f. 35.

⁴⁵ *Ibidem*, dos. 10/1882, f. 63.

⁴⁶ *Ibidem*, dos. 1/1882, f. 34.

⁴⁷ *Ibidem*, dos. 1/1884, f. 17.

⁴⁸ *Ibidem*, dos. 20/1884, f. 1–2.

anul 1885 începerea construcției gimnaziului, amenințând că în caz contrar nu va recunoaște diplomele de absolvire ale acestuia. Planurile alcătuite de arhitectul Carol Kramer au fost examinate de arhitectul C. W. Friedrich Maetz din Cluj, care le-a considerat necorespunzătoare⁴⁹. Drept urmare, Maetz a alcătuit un nou plan al Gimnaziului năsăudean în anul 1886⁵⁰. La 4 octombrie 1887, de ziua numelui împăratului Franz Iosif, s-a pus piatra fundamentală a noului gimnaziu⁵¹. În anul 1888 clădirea gimnaziului era în linii mari terminată⁵². Ea a fost dată în folosință la 1 mai 1889. Cheltuielile de construcție și cele legate de procurarea mobilierului și materialelor didactice s-a ridicat la suma de 120.000 florini⁵³. După alte date, construcția a costat 140.000 florini⁵⁴. Oricum, suma era considerabilă pentru acea vreme, secătuiind resursele Fondurilor grănicerești. În fața gimnaziului s-a amenajat un parc în care s-au plantat diferite specii de arbori și arbuști⁵⁵.

Clădirea Gimnaziului din Năsăud servea nu numai unor scopuri legate strict de școala respectivă, ci și unora care priveau școlile din întreaga zonă năsăudeană. La 16 iunie 1908 reprezentanții celor 45 comune foste grănicerești au fost invitați la o adunare confidențială, care urma să se desfășoare în aula Gimnaziului năsăudean, unde urma să discute măsurile care trebuiau luate datorită situației dificile în care se aflau fondurile școlare ca urmare a răscumpărării regaliilor și a convertirii obligațiunilor de stat⁵⁶.

Relații instituționale

Gimnaziul din Năsăud era o instituție cu caracter confesional greco-catolic. Majoritatea gimnaziilor aveau acest statut. În anul 1881 doar 7 gimnazii din Ungaria erau întreținute din bugetul statului, în timp ce 139⁵⁷ erau susținute de confesiuni⁵⁸.

Toate școlile din zona Năsăudului, deci și gimnaziul, se subordonau pe linie școlară Comitetului școlar districtual din Năsăud. Pe o treaptă superioară se afla Episcopia greco-catolică de Gherla. Pe cea mai înaltă treaptă se afla guvernul (Guberniul Transilvaniei, apoi cel de la Budapesta). După instaurarea dualismului austro-ungar, atribuțiile Comitetului școlar districtual s-au diminuat, multe dintre ele fiind preluate de către Cercul școlar al Clujului. În acest fel se încerca limitarea autonomiei școlilor românești și trecerea lor sub controlul statului. Din punct de vedere administrativ, gimnaziul era întreținut

⁴⁹ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 193.

⁵⁰ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 8/1886, f. 81.

⁵¹ *Ibidem*, dos. 10/1888, f. 1.

⁵² *Ibidem*, dos. 3/1888, f. 9.

⁵³ *Ibidem*, dos. 19/1889–1890, f. 3.

⁵⁴ *Ibidem*, dos. 12/1899, f. 72.

⁵⁵ *Ibidem*, dos. 28/1896, f. 108–111.

⁵⁶ *Idem*, *Colecția personală Virgil Șotropa*, dos. 46, f. 5.

⁵⁷ Din care 94 gimnazii superioare și 45 inferioare.

⁵⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 147 din 25 decembrie 1881.

de către Fondul școlar central din Năsăud. Toate fondurile școlare grănicerești⁵⁹ erau gestionate de către Administrația fondurilor școlare. Comitetul fondurilor școlare era reprezentantul populației din zona Năsăudului, care din „rațiuni umanitare și din sentimente naționale” susținea gimnaziul⁶⁰. Acest sistem de subordonare ridica o serie de probleme. În anul 1884 direcțiunea gimnaziului a cerut Comitetului administrativ al fondurilor grănicerești să precizeze situațiile în care trebuie să se adreseze autorităților susținătoare, reprezentate de Administrația fondurilor grănicerești, celor confesionale, sau celor de stat. Acest lucru era absolut necesar, deoarece conducerii gimnaziului îi era dificil să respecte dispozițiile diferite ale acestor autorități date în același caz. Mai mult, dispozițiile Legii școlare din anul 1883 erau diferite în funcție de caracterul școlilor medii, în condițiile în care natura Gimnaziului din Năsăud nu fusese definitiv stabilită⁶¹.

Năsăudenii au încercat să contracareze tendința autorităților maghiare de a aduce gimnaziul sub autoritatea statului. Comitetul administrativ al fondurilor școlare a hotărât în anul 1879 ca pentru apărarea autonomiei școlilor românești să trimită un memoriu autorităților școlare, pentru ca acestea să nu corespundă direct cu școlile susținute din fondurile școlare, ci prin intermediul Episcopiei greco-catolice de Gherla și Administrației fondurilor școlare⁶².

Între gimnaziile românești din Transilvania existau relații de colaborare, care se desfășurau atât prin intermediul Episcopiei greco-catolice de Gherla, cât și direct. În anul 1871 episcopia a cerut părerea profesorilor năsăudeni referitor la introducerea ca și manual în gimnaziile românești a geografiei Ungariei și hărții alcătuite de profesorul Ioan Sălăjan de la Gimnaziul greco-catolic din Beiuș⁶³. Aceștia au considerat că respectiva carte este deficitară, deoarece autorul nu a respectat sistemul de învățământ pentru școlile elementare și conține date inexacte⁶⁴. Comitetul administrativ al fondurilor școlare a solicitat Ministerului regal maghiar de culte și instrucție publică și Parlamentului de la Budapesta să stabilească limba română ca limbă de predare în gimnaziile românești. În vederea unei acțiuni conjugate, din însărcinarea aceluiași comitet, direcțiunea gimnaziului năsăudean a cerut în anul 1873 conducerii gimnaziilor românești greco-catolice din Blaj, Beiuș și a celor ortodoxe din Brașov și Brad să sprijine acest demers, trimițându-le și o copie a petiției către minister și camera legislativă⁶⁵. Direcțiunea Gimnaziului greco-catolic din Blaj a făcut cunoscut faptul că a întreprins deja acțiuni în acest sens⁶⁶. Fiecare gimnaziu românesc folosea alte manuale, avea concepții proprii privind adaptarea planului de învățământ și predă limba și literatura română și religia după planuri diferite de învățământ. De aceea,

⁵⁹ Existau două tipuri de fonduri, centrale și locale, primele aflate la Năsăud, iar celelalte la comune.

⁶⁰ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 9/1876, f. 36.

⁶¹ *Ibidem*, dos. 1/1884, f. 20–21.

⁶² *Ibidem*, dos. 3/1879, f. 3.

⁶³ *Ibidem*, dos. 2/1871, f. 14.

⁶⁴ *Ibidem*, dos. 1/1872, f. 21.

⁶⁵ *Ibidem*, dos. 7/1873, f. 1.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 12.

conducerea Gimnaziului năsăudean a propus în 1883 Comitetului administrativ al fondurilor școlare inițierea unor demersuri pentru întrunirea profesorilor de la cele 5 gimnazii românești din Transilvania în scopul îmbunătățirii progresului școlar al acestora⁶⁷. În anul 1884 s-a pus în mod concret problema convocării unei conferințe la care să participe profesorii de la instituțiile medii românești din Transilvania. Profesorii de la Gimnaziul din Năsăud erau de părere că la conferință să ia parte profesorii de la gimnaziile românești greco-catolice din Blaj, Beiuș, Năsăud și ortodoxe din Brașov și Brad și de la preparandiile românești din Blaj, Gherla, Sibiu, Arad și Caransebeș. În ceea ce privește numărul reprezentanților, aceștia trebuiau să fie din partea gimnaziilor 4, pentru fiecare grupă de discipline și anume religia, filologia, în special limba română, istoria-geografia și științele exacte, iar din partea preparandiilor 2 profesori. Problemele ce trebuiau discutate se refereau la înființarea unei reuniuni a profesorilor de la școlile medii din Ungaria, la planurile de predare a religiei și limbii române și la manualele școlare⁶⁸. Din păcate diferențele confesionale nu au putut fi depășite, astfel încât la reuniune au participat doar reprezentanții gimnaziilor greco-catolice, fără cei ai gimnaziilor ortodoxe. Directorul sau delegatul, împreună cu câte 3 profesori de la gimnaziile românești greco-catolice din Blaj, Beiuș și Năsăud s-au întâlnit în anul 1885 la Blaj pentru a discuta problema manualelor⁶⁹. Pe lângă directorul Gimnaziului năsăudean, au fost aleși ca delegați profesorii Paul Tanco, Maxim Pop și Artemiu Publiu Alexi⁷⁰. În urma conferinței au fost redactate un normativ referitor la alcătuirea manualelor ce urmau să fie introduse în școlile medii greco-catolice românești, precum și Statutul Reuniunii profesorilor de la școlile medii cu caracter confesional greco-catolic român din Ungaria⁷¹. Întemeierea unei asemenea reuniuni nu era însă deloc pe placul Ministerului regal maghiar de culte și instrucțiune publică, deoarece acesta dorea să aducă învățământul românesc sub controlul statului. De aceea, statutele au fost respinse în anul 1886 de către minister, pe motiv că această reuniune putea da prilejul unor „interpretări politice sinistre și la neplăceri naționale”. Ministerul considera întemeierea reuniunii nejustificată, deoarece profesorii de la cele 3 gimnazii românești se puteau înscrie în Reuniunea regnicolară⁷² a profesorilor de la școlile medii, care era controlată bineînțeles de către autoritățile școlare maghiare. Profesorii de la cele trei gimnazii și-au împărțit sarcina redactării manualelor, celui din Năsăud revenindu-i obligația de a alcătui manualele de zoologie la clasa a VI-a, istorie la clasele IV-VII, algebră la clasele I-VIII și a dicționarului grec-român și român-grec. Manualele profesorilor din Blaj trebuiau verificate de profesorii din Beiuș, cele redactate de cei din Beiuș de profesorii din Năsăud, iar cele ale profesorilor din Năsăud de cei din Blaj⁷³. Ele trebuiau să fie sancționate ulterior de

⁶⁷ *Ibidem*, dos. 4/1883, f. 28.

⁶⁸ *Ibidem*, dos. 4/1884, f. 34-35.

⁶⁹ *Ibidem*, dos. 5/1885, f. 28.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 32.

⁷¹ *Ibidem*, f. 41-50.

⁷² Oficială, care funcționa după legile statului, nu după cele confesionale.

⁷³ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 5/1888, f. 16-17.

către autoritățile școlare. În anul 1894 conducerea Gimnaziului greco-catolic din Beiuș se interesa pe lângă direcțiunea gimnaziului năsăudean dacă manualul de gramatică a limbii maghiare de Octaviu Barițiu este aprobat de către minister⁷⁴.

Gimnaziul întreținea relații și cu o serie de reuniuni, asociații, instituții școlare și culturale, în primul rând din Transilvania, dar și din România. În anul 1880 o comisie formată din profesorii care predau limba română, Benjamin Hangea, Ioan Ciocan și Gavril Scridon, au primit sarcina de a verifica dacă „Legendarul”⁷⁵ Reuniunii învățătorilor greco-catolici corespunde nevoilor de predare⁷⁶. Gimnaziul a participat la expoziția organizată de Asociația transilvană pentru literatura și cultura poporului român în anul 1905 la Sibiu cu un număr de 14 tablouri, care înfățișau localul gimnaziului și personalul didactic⁷⁷. Societatea geografică română din București a cerut direcțiunii gimnaziului în anul 1884 să-i trimită publicațiile acestuia începând cu primele până la momentul respectiv⁷⁸. Societatea pentru învățătura poporului român din orașul și județul Iași dorea în anul 1887 să deschidă un Institut Fröbelian⁷⁹. Deoarece societatea nu găsisese o româncă cu pregătire teoretică și practică suficientă pentru a ocupa postul de institutoare la acea grădiniță, a solicitat conducerii gimnaziului să-i recomande o asemenea persoană. Interesantă era motivația prin care societatea își motiva gestul, aceea că direcțiunea gimnaziului purta același interes pentru românii din Transilvania, ca și pentru cei din Vechiul Regat⁸⁰. În anii 1894, 1895 și 1898 Școala centrală de agricultură și silvicultură de la Herăstrău a trimis gimnaziului câte un prospect care cuprindea condițiile de admitere la respectiva școală⁸¹. Direcțiunea Liceului Traian din Turnu Severin cerea în anul 1897 conducerii gimnaziului să-i trimită anualele liceului pe ultimii 3–4 ani, solicitând totodată informații despre organizarea bibliotecii⁸².

Activitatea didactică

Procesul instructiv educativ trebuia să depășească numeroase piedici generate de intervenția statului ce urmărea transformarea școlilor într-un instrument de maghiarizare, de lipsa de unitate a programelor școlare ale școlilor năsăudene, de supraîncărcarea programelor școlare, de absența sau calitatea slabă a manualelor, de diferențele de predare și de apreciere a elevilor de către profesori, de sărăcia și slaba pregătire a unor elevi la intrarea în gimnaziu și de condițiile de multe ori necorespunzătoare de învățătură și trai ale elevilor aflați

⁷⁴ *Ibidem*, dos. 2/1894, f. 42–43.

⁷⁵ Carte de lectură suplimentară Abecedarului.

⁷⁶ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 7/1880, f. 1.

⁷⁷ *Ibidem*, dos. 19/1906, f. 2–6.

⁷⁸ *Ibidem*, dos. 16/1884, f. 130.

⁷⁹ Grădiniță.

⁸⁰ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 5/1887, f. 11.

⁸¹ *Ibidem*, dos. 44/1894, f. 11–13; dos. 3/1895, f. 11–13; dos. 2/1898, f. 24.

⁸² *Ibidem*, dos. 3/1897, f. 2.

în gazdă la Năsăud. Astfel, imediat după instaurarea dualismului austro-ungar, deși nu contribuia cu nimic la întreținerea gimnaziului, Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a încercat să intervină în desfășurarea activității didactice. În anul 1868 ministerul a trimis planul de învățământ pentru anul școlar 1868/1869 care prevedea ca limba maghiară să fie predată timp de 4 ore la clasele I-IV și timp de 3 ore la clasele V-VI. Profesorii gimnaziali au considerat că nu este de competența lor să modifice planul de învățământ, ci a Comisiei administrative a fondurilor școlare. Aceasta a refuzat însă să modifice planul de învățământ⁸³. În anul 1870 directorul școlar suprem al Cercului școlar al Clujului a cerut conducerii gimnaziului ca planul de învățământ stabilit de către minister în anul 1868 să se introducă la cele 4 clase inferioare ale Gimnaziului din Năsăud. Profesorii gimnaziali și-au declinat din nou competența în favoarea Comisiei administrative a fondurilor școlare⁸⁴. Aceasta nu a fost de acord să modifice planul de învățământ folosit la gimnaziu, considerând că el corespunde în linii mari cu cel al Ministerului regal maghiar de culte și instrucție publică⁸⁵. În anul 1871 ministerul a trimis gimnaziului un nou plan de învățământ. Profesorii au hotărât să tergiverseze introducerea acestuia, motiv pentru care au ales o comisie care urma să analizeze planul trimis⁸⁶. În anul 1874 numărul orelor de predare a limbii maghiare a sporit de la 2 la 3, aceasta fiind acum la paritate cu limba germană⁸⁷. Prin Ordinul nr. 18.930 din 1878, Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a dispus ca limba germană să nu se mai predea în clasa I-a, numărul orelor de desen să se reducă de la 4 la 3, iar în locul lor să se predea limba maghiară timp de 6 ore pe săptămână. Profesorii au decis însă să nu schimbe modul de predare a orelor până când nu va apărea noul plan de învățământ. Conducerea gimnaziului a cerut direcțiunii Cercului școlar al Clujului amânarea aplicării ordinului ministerului. Predarea limbii germane la gimnaziu în clasele inferioare constituia la vremea respectivă o necesitate. Unii părinți nu puteau să-i susțină pe copii în clasele superioare ale gimnaziului. De aceea, după absolvirea celor 4 clase inferioare ale gimnaziului îi înscriau la școlile militare, comerciale, sau îi dădeau ca ucenici la diferiți meșteșugari. Acest lucru se putea face însă numai cu condiția cunoașterii limbii germane. În școlile militare și comerciale limba folosită era cea germană, iar meșteșugarii erau în marea majoritate de naționalitate germană⁸⁸. În anul 1879 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a elaborat un nou plan de învățământ, pe care l-a trimis în anul 1880 gimnaziului. Conform acestuia, numărul orelor de religie trebuia să scadă începând cu clasa a IV-a la o oră pe săptămână, iar în locul limbii germane trebuia să se predea limba maghiară⁸⁹.

⁸³ *Ibidem*, dos. 1/1868, f. 70; 74.

⁸⁴ *Ibidem*, dos. 1/1870, f. 1.

⁸⁵ Idem, fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, reg. 6/1870, f. 47-48.

⁸⁶ Idem, fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 6/1871, f. 41.

⁸⁷ *Ibidem*, dos. 20/1874-1875, f. 1.

⁸⁸ *Ibidem*, dos. 5/1878, f. 51-55.

⁸⁹ *Ibidem*, dos. 2/1879, f. 15; dos. 6/1880-1881, f. 1-4; Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 228-229.

Majoritatea elevilor gimnaziali proveneau de la școlile triviale de la Prundu Bârgăului și Monor, unde se predă limba germană. Pentru a avea continuitate aceasta ar fi trebuit predată și în clasele I–II ale gimnaziului⁹⁰. Străduindu-se să înlăture această deficiență, profesorii au hotărât predarea limbii germane în anii școlari 1881/1882 și 1882/1883 ca obiect de studiu facultativ⁹¹. Prin Ordinul nr. 40.362 din 1886 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a dispus predarea mai multor ore de limbă maghiară⁹². În același an, ministrul de culte și instrucție publică Agoston Trefort a cerut ca în clasele I-a și a II-a de la Gimnaziul năsăudean să nu se mai predea limba germană⁹³. În anul 1899 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a impus introducerea la gimnaziu a noului plan de învățământ, prin care istoria literaturii maghiare trebuia să se învețe în 2 ani, se aloca un timp mai mare învățării limbii maghiare, istoria patriei (a Ungariei) trebuia să se predea în clasele I–VIII, iar geografiei patriei (a Ungariei) urma să i se acorde mai multă atenție⁹⁴.

Planul de învățământ nu era singurul mijloc prin care s-a încercat maghiarizarea învățământului românesc. Datorită aplicării Legii pentru instrucția în școlile medii din anul 1883, în clasa a VII-a și a VIII-a predarea limbii maghiare trebuia să se facă în această limbă. Prin aceeași lege examenul de limba și literatura maghiară urma să se facă începând cu anul 1885 în aceeași limbă. Ca urmare, profesorii Grigore Pletosu⁹⁵ și Gavril Scridon⁹⁶ erau însărcinați să-i deprindă pe elevi cu cunoașterea limbii maghiare, mai ales în ceea ce privește vorbirea acesteia. Profesorul Gavril Scridon trebuia să predea limba și literatura maghiară la clasele VII–VIII în limba respectivă⁹⁷. Rezultatele nu au fost pe măsura așteptărilor autorităților școlare maghiare. Din cei 233 elevi care au susținut examenele de absolvire în anul 1891⁹⁸, doar 36 (15,45 %) cunoșteau limba maghiară⁹⁹. În anul 1893 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a cerut profesorilor de la Gimnaziul năsăudean să depună eforturi mai mari pentru a obține rezultate mai bune în ceea ce privește predarea limbii maghiare¹⁰⁰. Același minister trimitea în 1901, 1906 și 1907 câte 3–5 cărți pentru a fi distribuite ca premiu elevilor care au învățat cu succes limba maghiară¹⁰¹.

⁹⁰ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 1/1882, f. 11–12.

⁹¹ *** , „Reportul alu XIII-lea despre Gimnasiulu superiore greco-catolicu romanescu din Naseudu pro anulu scolastecu 1881/1882”, Bistritia, 1882, p. 7–8; *** , „Reportul alu XIV-lea despre Gimnasiulu superiore greco-catolicu romanescu din Naseudu pro anulu scolastecu 1882/1883”, Bistritia, 1883, p. 55–56.

⁹² S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. /1893, f. 27.

⁹³ Idem, fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, dos. 3/1862–1889, f. 199.

⁹⁴ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 253–255.

⁹⁵ Care preda limba maghiară la clasa a II-a.

⁹⁶ Care preda limba maghiară la clasele I și III–VIII.

⁹⁷ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 1/1883, f. 35.

⁹⁸ *** , „Reportul alu XXVIII-lea despre Gimnasiulu superioru din Naseudu pentru anulu scolastecu 1890/91”, Gherla, 1891, p. 63.

⁹⁹ S.J.BN.A.N., *Colecția personală Ion Ciocan*, dos. 137, f. 1.

¹⁰⁰ Idem, fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 13/1893, f. 116.

¹⁰¹ *Ibidem*, dos. 13/1901, f. 103; dos. 12/1906, f. 76; dos. 10/1907, f. 96.

Nivelul Gimnaziului din Năsăud era comparabil cu cel al instituțiilor similare din străinătate. La cererea Ministerului regal maghiar de culte și instrucție publică, direcțiunea gimnaziului a oferit la 3 august 1868 un număr de 163 programe de învățământ pentru a fi date în schimbul altor programe ale gimnaziilor din Prusia¹⁰². Ministerul a cerut la 19 noiembrie 1867 trimiterea a încă 63 programe, în afara celor 161 expediate deja¹⁰³. Gimnaziul nu avea însă atât de multe programe, astfel încât nu a mai putut trimite decât 39 exemplare¹⁰⁴.

Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică nu s-a mulțumit să impună sporirea orelor de limbă maghiară, ci a dorit să controleze și modul de predare a acestora. Ca și astăzi, împărțirea materiei și modul de predare erau lăsate la latitudinea profesorilor. Ministerul a decis în anul 1874 ca pentru împărțirea materiei și stabilirea modului de predare profesorii să țină 3 conferințe anuale și anume în prima săptămână a anului școlar și în săptămânile de dinaintea vacanțelor de Crăciun și Paști. Pentru a controla rezultatele predării, dascălii trebuiau să țină alte 5 conferințe și anume în a treia săptămână a lunii noiembrie, în ultima săptămână a lunilor ianuarie și februarie și în a doua săptămână a lunilor mai și iunie¹⁰⁵. Profesorii Gimnaziului năsăudean au hotărât însă să păstreze sistemul tradițional prin care aceștia se întruneau lunar în conferință unde luau în discuție progresul școlar și disciplina elevilor¹⁰⁶. La începutul anului școlar, adunați în conferință, profesorii își exprimau opțiunea referitor la materiile pe care doreau să le predea¹⁰⁷. În anul 1888 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a decis ca împărțirea trimestrială a materiei să nu se mai facă în cadrul conferințelor metodice. Corpul profesoral trebuia să stabilească un plan de predare a materiei în funcție de specificul local și de mijloacele de învățământ, pe baza planului local. Acesta trebuia alcătuit pe clase. Materia era împărțită în unități didactice. Pentru fiecare parte trebuia să se indice timpul în care era parcursă. Aceste planuri trebuiau aprobate de către directorii supremi ai cercurilor școlare. În fiecare an în perioada 25–28 august profesorii adunați într-o conferință trebuiau să stabilească împărțirea obiectelor de studiu¹⁰⁸. Modul în care profesorii năsăudeni au împărțit materia nu a fost însă pe placul autorităților școlare maghiare. La sfârșitul anului 1889 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a considerat că împărțirea obiectelor de învățământ pe cadre didactice este defectuoasă la clasele inferioare¹⁰⁹ ale Gimnaziului năsăudean¹¹⁰. În anul 1892 direcțiunea Cercului școlar al Clujului își exprima nemulțumirea față de „abaterea extraordinară” față de plan în ceea ce privește predarea limbii maghiare și germane în clasele

¹⁰² Idem, fond Vicariatul Rodnei, dos. 232, f. 40–43; 277.

¹⁰³ *Ibidem*, f. 432.

¹⁰⁴ *Ibidem*, f. 436.

¹⁰⁵ Idem, fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 7/1874–1875, f. 20–21.

¹⁰⁶ *Ibidem*, dos. 9/1874, f. 60–61.

¹⁰⁷ *Ibidem*, dos. 9/1873, f. 46.

¹⁰⁸ *Ibidem*, dos. 7/1890–1891, f. 202–204.

¹⁰⁹ Clasele I–IV.

¹¹⁰ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 8/1890, f. 2–3.

superioare¹¹¹ ale Gimnaziului năsăudean și față de lectura în românește la limba maghiară la clasa a VIII-a. Profesorii stabiliseră acest mod de predare ținând cont de faptul că elevii trebuiau să deprindă aceste limbi numai în școală și din cărți, ele nefiind vorbite în mod curent¹¹².

O altă problemă consta în lipsa manualelor pentru unele discipline de învățământ. Din acest motiv, în anul 1874 elevii primiseră mai multe calificative de insuficient, ceea ce a cauzat o nemulțumire generală în Districtul Năsăud. Pentru a remedia această deficiență, Comisia administrativă a fondurilor școlare a cerut în anul 1875 profesorilor să compună ei înșiși manuale pentru acele obiecte pentru care nu existau¹¹³. Urmău să se alcătuiască manuale de istoria Ungariei, fizică, aritmetică și geometrie. După conceperea lor, ele urmau să fie înaintate spre aprobare Ministerului regal maghiar de culte și instrucțiune publică. Comitetul administrativ al fondurilor școlare a fost solicitat să acorde 200 florini pentru cumpărarea cărților școlare necesare la elaborarea manualelor. Același comitet trebuia să suporte cheltuielile de tipărire a manualelor¹¹⁴. Majoritatea manualelor folosite la Gimnaziul năsăudean erau editate la Blaj, Brașov, Sibiu și Gherla. Printre manualele folosite în anul 1875 se număra „Istoria veche universală” scrisă de Mandinescu și editată la Botoșani și „Istoria naturală” scrisă de Simion Mihăilescu și editată la Craiova, iar în anul 1885 se foloseau printre altele „Cursul elementar de gramatică română” de I. Manliu, „Cursul elementar de istorie naturală: mineralogia” de B. Nanianu, editate la București și „Gramatica limbii grecești” de V. Burlă, precum și „Cursul elementar de istorie naturală: zoologie-botanică” de D. Brândză, editate la Iași¹¹⁵. Chiar dacă existau manuale tipărite, acestea erau greu de procurat datorită costului lor destul de ridicat. O serie de manuale erau apoi interzise de minister, ceea ce făcea necesară procurarea altora noi. În anul 1875 a fost interzisă folosirea „Legendarului” lui Aron Pumnul în toate școlile din Ungaria, considerându-se că această carte conține date istorice false și îndeamnă la ură față de alte națiuni și față de statul maghiar¹¹⁶. Autoritățile școlare maghiare incriminau faptul că între manualele folosite în anul 1891 la Gimnaziul năsăudean era și o *Istorie a literaturii române*¹¹⁷ de Ioan Lazariciu, socotit a fi un manual daco-roman¹¹⁸.

Chiar și acele manuale care existau erau de multe ori defectuoase. În anul 1891 manualele de citire maghiare ale claselor I și II nu corespundeau necesităților didactice, pentru că erau concepute pentru gimnazii cu limba de predare maghiară, unde aceasta limbă era cunoscută. Astfel, în Gimnaziul

¹¹¹ Clasele V–VIII.

¹¹² S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 13/1892, f. 114–115.

¹¹³ *Ibidem*, dos. 3/1875, f. 43.

¹¹⁴ *Ibidem*, dos. 6/1875, f. 72.

¹¹⁵ *Ibidem*, dos. 10/1875, f. 3; dos. 1/1885, f. 205–206.

¹¹⁶ *Ibidem*, dos. 6/1875, f. 67.

¹¹⁷ Manualul era folosit pentru predarea limbii române la clasa a VIII-a alături de manualul lui Timotei Cipariu.

¹¹⁸ „Tribuna”, nr. 233 din 19/33 octombrie 1891; materialele care primeau această denumire erau socotite periculoase pentru statul maghiar prin conținutul lor care viza integritatea acestuia.

năsăudean acestea erau citite de elevi mecanic, fără ca ei să înțeleagă conținutul lor. „Legendarul” utilizat în clasele V–VIII pentru traducerea din limba română în maghiară era conceput ca și conținut și stil în conformitate cu regulile gramaticale ale limbii române și nu putea fi folosit pentru a pune în practică regulile gramaticale ale limbii maghiare¹¹⁹. O parte a elevilor nu aveau în anul 1891 manuale și rechizite¹²⁰. Uneori chiar elevii neglijau procurarea manualelor. În anul 1900 elevii din mai multe clase veneau la școală fără a avea cărțile și rechizitele necesare¹²¹.

Mulți elevi aveau o stare materială precară, fapt ce afecta procesul de învățământ. Elevii trebuiau să ia parte la serviciile religioase. Pentru că distanța dintre gimnaziu și biserica greco-catolică era mare, iar elevii fiind săraci erau slab îmbrăcați și nu puteau fi duși la biserică pe timp ploios sau friguros, direcțiunea gimnaziului a cerut în anul 1880 Episcopiei romano-catolice să-i permită să țină serviciul religios în biserica romano-catolică, aflată în apropierea școlii¹²². Această stare de lucru nu a putut fi remediată în timp. În anul 1912 directorul gimnaziului a solicitat Comisiei administrative a fondurilor școlare permisiunea ca slujba religioasă să se țină în aula gimnazială, întrucât mulți elevi săraci erau slab îmbrăcați și se puteau îmbolnăvi mergând la biserică¹²³.

La început diferențele confesionale nu au contat, elevii greco-catolici și ortodocși participând împreună la serviciile religioase. Mitropolia ortodoxă română a Transilvaniei a dispus însă în anul 1898 ca elevilor ortodocși de la gimnaziu să li se oficieze slujba separat, după ritul bisericii ortodoxe¹²⁴.

Principalele cauze care împiedicau buna desfășurare a învățământului constau în anul 1882 în sărăcia elevilor, lipsa locurilor corespunzătoare de găzduire a acestora și numărul prea mare al orelor¹²⁵. La acestea se adăugau slaba pregătire a elevilor la intrarea în gimnaziu, lipsa controlului elevilor în afara școlii, absența manualelor, amestecul în problemele școlare a unor persoane neavenite, diferențelor dintre profesori în ceea ce privește cerințele și aprecierea diferită de către aceștia a elevilor. Pentru remedierea deficiențelor, conducerea gimnaziului a cerut Administrației fondurilor școlare să solicite conducerea școlilor triviale¹²⁶ din Năsăud, Prundu Bârgăului și Monor, de unde proveneau cei mai mulți elevi ai gimnaziului, să-și uniformizeze planul de învățământ. Pentru candidații proveniți din alte școli s-a propus introducerea examenului de admitere. Urmau să se procure și manualele necesare¹²⁷. Pedelul¹²⁸ școlii urma să fie însărcinat cu supravegherea elevilor, iar poliția

¹¹⁹ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 12/1891, f. 7.

¹²⁰ *Ibidem*, dos. 3/1892, f. 8.

¹²¹ *Ibidem*, dos. 2/1900, f. 2.

¹²² *Ibidem*, dos. 4/1880, f. 18.

¹²³ Idem, fond Administrația fondurilor grănicerești năsăudene, dos. 978, f. 62; 65.

¹²⁴ Idem, fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 2/1899, f. 5.

¹²⁵ *Ibidem*, dos. 6/1881–1882, f. 18.

¹²⁶ Numite astfel de la învățământul trifurcat, moștenire a sistemului școlar medieval, axat pe scris, citit și socotit.

¹²⁷ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 7/1881, f. 25–26.

¹²⁸ Persoană cu atribuții administrative și de păstrare a disciplinei școlare

trebuia să fie solicitată din când în când pentru a cerceta locurile suspecte. S-a mai hotărât formarea unui fond pentru ajutorarea elevilor săraci. La înscriere părinților li se solicita o declarație, prin care aceștia erau de acord ca elevilor să le fie aplicate pedepse corporale. În ceea ce privește amestecul unor persoane străine în treburile interne ale gimnaziului, elevii care relateau unor persoane particulare ceea ce se întâmplă în gimnaziu urmau să fie pedepsiți. În sfârșit, părinții și publicul trebuiau să fie solicitați pentru a-i sprijini pe profesori în privința educației¹²⁹. Alte deficiențe constatate în anul 1882 se refereau la faptul că unii profesori discutau cu elevii problemele lor profesionale și particulare în timpul orelor, sau puneau diferite epiteze elevilor și îi apostrofau pe cei mai slabi. Apoi, temele aveau un grad mare de dificultate mai ales la limbile străine, orele nu se țineau cu regularitate, recreațiile erau prea lungi, iar mulți elevi absentau în mod repetat¹³⁰.

De multe ori materia nu putea fi predată în întregime deoarece era prea multă, iar elevii aveau un nivel slab de pregătire. Astfel, în primul trimestru al anului școlar 1885/1886 la clasa a VI-a nu s-a putut parcurge tot materialul istoriei universale din cauza faptului că a fost necesară repetarea materiei predate deja, pentru a fi însușită¹³¹. Acest lucru a persistat și în anii următori. În trimestrul al II-lea al anului școlar 1900/1901 nu s-a predat întreaga materie la clasa I la limba maghiară și la clasele II, III și IV la geometrie¹³².

Datorită programei școlare prea încărcate, numărul orelor de predare era mare. Orelle aveau loc dimineața și după amiaza. În anul 1890 acestea începeau la 8 dimineața și durau până la 12 la amiază. Ele se reluau la ora 14 și puteau dura până la ora 19 seara. Elevii puteau avea și 9 ore zilnic cu tot cu orele de cor¹³³. În timp s-a fixat terminarea programului la orele 17¹³⁴. În primele ore se învățau obiectele obișnuite, iar după amiaza se studiau obiectele așa-zis tehnice, adică cele care presupuneau formarea unor deprinderi practice: muzica, desenul și gimnastica¹³⁵. Între ore exista o pauză de 5 minute. Dacă acestea continuau și după prânz, între ora a doua de după masă și cea de-a treia elevilor li se acorda în anul 1871 o pauză de 10 minute sau de cel mult 15 minute¹³⁶. În anul 1882 s-a hotărât ca prima pauză să fie de 5 minute, iar restul de 10¹³⁷. În anul 1892 profesorii erau de părere că cel mai bine era să se predea 4 ore înainte de masă și 1 oră după masă din obiectele de studiu obligatorii¹³⁸.

Pentru cei care doreau să obțină rezultate bune la învățătură existau, ca și astăzi, meditațiile, dar acestea erau costisitoare, nefiind la îndemâna oricui.

¹²⁹ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 7/1881, f. 46–47.

¹³⁰ *Ibidem*, dos. 10/1882, f. 3.

¹³¹ *Ibidem*, dos. 6/1885–1886, f. 3.

¹³² *Ibidem*, dos. 13/1901, f. 53.

¹³³ *Ibidem*, dos. 1/1890, f. 246.

¹³⁴ *Ibidem*, dos. 7/1899, f. 21.

¹³⁵ *Ibidem*, dos. 7/1881, f. 38.

¹³⁶ *Ibidem*, dos. 21/1871, f. 31.

¹³⁷ *Ibidem*, dos. 10/1882, f. 61.

¹³⁸ *Ibidem*, dos. 13/1893, f. 3–4.

În anul 1885 profesorii au atras atenția părinților care aveau o situație materială mai bună să ia elevilor lor meditari¹³⁹.

Gimnaziul din Năsăud era frecventat și de elevi originari din Bucovina. Deoarece aceștia nu învățaseră în școala primară limba maghiară, acest obiect de studiu obligatoriu la gimnaziile din Transilvania le crea dificultăți. Profesorii de la gimnaziu au hotărât să sprijine în anul 1870 cererea elevilor bucovineni de a fi scutiți de studierea limbii maghiare¹⁴⁰. La început, Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a aprobat aceste solicitări. Astfel, în anul 1871 ministerul i-a dispensat pe elevii bucovineni P. Aronovici, Botnărescu, Mandrigu și Hostincu de studiul limbii maghiare¹⁴¹. Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a acordat aceeași permisiune în anul 1873 elevului Dionisie Constantinovici¹⁴². În același an elevii Teodor Bumbacu din clasa a VIII-a și Emilian Popescu din clasa a VI-a, originari din Bucovina, au cerut directorului suprem al Cercului școlar al Clujului să fie scutiți de studiul limbii maghiare. Ei își motivau cererile prin faptul că nu studiaseră această limbă înainte de a fi elevi la Gimnaziul din Năsăud și că nu aveau nevoie de aceasta, fiind fiii „unei patrii cu altă limbă administrativă”¹⁴³. Ironia din text este lesne de observat, dar ea exprima o realitate. Limba maghiară era folosită doar în administrație, în timp ce majoritatea populației din zona Năsăudului, ca și din Transilvania vorbea limba română. După un timp însă ministerul nu a mai aprobat aceste cereri. În anul 1876 protopopul ortodox din Sadova a cerut ca Policarp Popescu să fie primit în clasa a V-a gimnazială și să fie scutit de studierea limbii maghiare¹⁴⁴. Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică nu l-a dispensat însă de obligația învățării acesteia¹⁴⁵. Nici cererea lui Ștefan Dinulescu din Cernăuți făcută în anul 1883 pentru a fi dispensat de examenul din limbi maghiare nu a fost aprobată de minister¹⁴⁶.

Frecvența școlară nu era dintre cele mai bune. În anul 1871 directorul Cercului școlar al Clujului, Sándor Páll, atrăgea atenția conducerii gimnaziului asupra faptului că elevii absentează în mod repetat. Dacă un elev absenta timp de o săptămână nemotivat trebuia conform regulamentului eliminat din școală¹⁴⁷.

Cu ocazia sărbătorii Rusaliilor din anul 1899 elevii din clasele V-VIII au făcut o excursie la Bistrița pentru a vedea colecțiile de artă aflate acolo și mai ales biserica evanghelică luterană¹⁴⁸. Excursii mai lungi nu se puteau face în condițiile în care majoritatea elevilor erau lipsiți de mijloacele financiare necesare. Prin Năsăud nu trecea calea ferată, iar deplasarea unui mare număr de

¹³⁹ *Ibidem*, dos. 21/1885, f. 32.

¹⁴⁰ *Ibidem*, dos. 1/1870, f. 26.

¹⁴¹ *Ibidem*, f. 49, dos. 1/1871, f. 81; dos. 21/1871, f. 44-45.

¹⁴² *Ibidem*, dos. 9/1872, f. 5; dos. 9/1873, f. 20.

¹⁴³ *Ibidem*, dos. 20/1872, f. 14-18.

¹⁴⁴ *Ibidem*, dos. 9/1876, f. 63.

¹⁴⁵ *Ibidem*, f. 70.

¹⁴⁶ *Ibidem*, dos. 1/1883, f. 10.

¹⁴⁷ *Ibidem*, dos. 6/1871, f. 8 verso.

¹⁴⁸ *Ibidem*, dos. 2/1899, f. 11.

elevi cu căruțele până la cea mai apropiată gară, care se afla la peste 30 km, era dificilă și costisitoare¹⁴⁹. În perioada 3–4 iunie 1901 elevii au efectuat o excursie la fabricile de cherestea de la Romuli și Fiad. Pentru ca și elevii săraci să poată lua parte la excursie, s-a hotărât punerea la dispoziție în acest scop din fondul de excursie a unei sume de 40 coroane¹⁵⁰. Cu această ocazie ei au fost bine primiți de către Primăria Telciu și oamenii din sat¹⁵¹. În toamna anului 1901 elevii au făcut excursie la Rodna și în munții din zonă, unde au vizitat monumentele istorice, minele și mașinile cu abur aflate acolo¹⁵². La începutul anului școlar 1906/1907 se preconiza să se efectueze o excursie cu elevii la București, dacă expoziția se prelungea și în anul 1907. Pentru a obține permisiunea autorităților s-a planificat și o excursie la Budapesta¹⁵³. Oficialitățile școlare maghiare nu doreau însă ca elevii români să participe la excursii în România. Directorul Cercului școlar al Clujului atrăgea atenția că pentru a efectua excursii în afara țării este nevoie de permisiune din partea Ministerului regal maghiar de culte și instrucțiune publică și recomanda ca excursiile să se facă în țară și nu în afara acesteia¹⁵⁴. La începutul anului școlar 1907/1908 se preconiza organizarea unei excursii la Dorna¹⁵⁵. În anul 1912 elevii gimnaziului au plecat în timpul vacanței de Paști într-o excursie de studii la Budapesta. Cu ocazia vacanței de Paști a anului 1914 elevii au reușit să meargă în excursie la București. Pentru a obține aprobarea efectuării acesteia, organizatorii excursiei declaraseră că ea urma să se facă la Dunărea de Jos¹⁵⁶.

La sfârșitul trimestrului elevii erau adunați pentru a li se citi calificativele obținute¹⁵⁷. Elevii primeau de la școală un carnet de note numit „informativ”, pe care trebuiau să îl arate părinților¹⁵⁸.

Anul școlar începea la 1 septembrie și se termina la sfârșitul lunii iunie a anului școlar următor¹⁵⁹. Existau însă și excepții. Din cauza epidemiei de holeră, începerea cursurilor gimnaziale a fost amânată în anul 1873 de la 1 septembrie până la 1 octombrie¹⁶⁰. Datorită răspândirii unor boli infecțioase cursurile puteau fi întrerupte și pe parcursul anului. Din cauza epidemiei de vărsat din Năsăud, conducerea Districtului Năsăud cerea direcțiunii gimnaziului în anul 1872 suspendarea cursurilor pe o perioadă de 3 săptămâni¹⁶¹. Motivele medicale nu erau singurele care puteau cauza întreruperea cursurilor. În anul

¹⁴⁹ *Ibidem*, dos. 7/1899, f. 12.

¹⁵⁰ *Ibidem*, dos. 13/1901, f. 81.

¹⁵¹ *Ibidem*, dos. 20/1901, f. 18.

¹⁵² *Ibidem*, dos. 13/1901, f. 152–153.

¹⁵³ *Ibidem*, dos. 12/1906, f. 131–132.

¹⁵⁴ *Ibidem*, f. 144.

¹⁵⁵ Vatra Dornei; S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 3/1907, f. 17–18.

¹⁵⁶ Idem, fond Administrația fondurilor grănicerești năsăudene, dos. 978, f. 47; 55; 68.

¹⁵⁷ Idem, fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 7/1881, f. 91.

¹⁵⁸ *Ibidem*, dos. 13/1892, f. 2.

¹⁵⁹ *** „Regulamentu pentru ordinea și disciplina la Gimnasiulu superiore greco-catolicu romanescu din Naseudu”, Gherla, 1886, p. 1.

¹⁶⁰ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 4/1873, f. 4.

¹⁶¹ *Ibidem*, dos. 3/1872, f. 23.

1901 Primăria năsăudeană solicita direcțiunii gimnaziului să amâne începerea cursurilor, deoarece în perioada 2–6 septembrie urmau să se desfășoare în zonă manevre militare ale armatei austro-ungare, ocazie cu care la Năsăud urmau să fie dislocați 1500–2000 ostași¹⁶². Pe parcursul anului existau două vacanțe, de Crăciun și de Paști. În anul 1885 vacanța de Crăciun avea 10 zile, iar cea de Paști 12 zile¹⁶³. În anul 1904 vacanța de Paști a ținut din 4 aprilie până în 14 aprilie¹⁶⁴.

În timpul anului școlar gimnaziul era vizitat de către organele școlare de stat maghiare. Acestea erau preocupate în mod special de predarea limbii maghiare. În anul 1873 Ferdinand Mészáros a inspectat gimnaziul în calitate de trimis al ministrului de culte și instrucție publică, Trefort. Însoțit de căpitanul Districtului Năsăud, Alexandru Bohățel, de vicarul greco-catolic, Grigore Moisil și de directorul gimnaziului, Ioan Lazăr, acesta a asistat timp de 2 zile la orele predate de fiecare profesor. Trimisul ministrului a cerut alocarea unui număr mai mare de ore pentru studierea limbii maghiare și predarea practică a acesteia și a limbii germane. Totodată el a solicitat ca directorul gimnaziului să fie trimis timp de 2 luni în timpul vacanței de vară la un gimnaziu din Ungaria¹⁶⁵. La 12 iunie 1885 comitele suprem al Comitatului Bistrița-Năsăud, Dezső Bánffy, în calitate de comisar guvernamental a inspectat gimnaziul, ocazie cu care a examinat elevii clasei I din cunoștințele de limbă maghiară¹⁶⁶. Dacă până în anul 1886 vizitele inspectorilor școlari maghiari durau 1–2 zile, de la această dată ele se desfășurau pe parcursul a 3–4 zile¹⁶⁷. În anul 1886 gimnaziul a fost inspectat de directorul suprem al Cercului școlar al Clujului, Sándor Páll¹⁶⁸. Acesta a impus în anul 1887 sporirea orelor de predare a limbii maghiare la clasele I și II de la 3 la 4 pe săptămână¹⁶⁹. În anul 1890 directorul suprem al Cercului școlar al Clujului, Erődi Bela, constata cu ocazia inspecției că în nici o clasă de la gimnaziu nu se predă stilistica și poetica maghiară, cerând înlăturarea acestui „defect esențial”¹⁷⁰. În anul 1898 gimnaziul a fost inspectat de directorul suprem al Cercului școlar al Clujului, Kuncz Elek. În urma acestei vizite, Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a dispus ca profesorii să se străduiască să folosească toate mijloacele necesare pentru a obține rezultate mai bune în ceea ce privește predarea limbii maghiare¹⁷¹.

În ceea ce privește notarea elevilor, direcțiunea gimnaziului năsăudean a cerut informații de la gimnaziul greco-catolic din Blaj și de la cel ortodox din Brașov. Pentru rezultatele școlare elevii primeau calificative de: „foarte mulțumitor” (foarte bine), „mulțumitor” (bine), „destulitor” (suficient), „de mijloc destulitor” (calificativ intermediar între suficient și insuficient), „nedestulitor”

¹⁶² *Ibidem*, dos. 4/1901, f. 25.

¹⁶³ *Ibidem*, dos. 21/1885, f. 16.

¹⁶⁴ *Ibidem*, dos. 12/1904, f. 35.

¹⁶⁵ *Ibidem*, dos. 19/1872–1873, f. 6.

¹⁶⁶ *Ibidem*, dos. 11/1885–1886, f. 3.

¹⁶⁷ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 262.

¹⁶⁸ S.J.B.N.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 8/1886, f. 69.

¹⁶⁹ *Ibidem*, dos. 4/1887, f. 4.

¹⁷⁰ *Ibidem*, dos. 7/1890–1891, f. 200; dos. 29/1890–1891, f. 26.

¹⁷¹ *Ibidem*, dos. 8/1898, f. 135.

(insuficient) și „puțin” (foarte slab). Prin adunarea acestor calificative rezulta clasa generală (media) care erau: „eminent”¹⁷², „prima”¹⁷³, „secunda”¹⁷⁴ și „terța”. Pentru purtare elevii primeau calificative ca: „exemplară”, „cu laudă”, „bună”, „legală”, „de mijloc”. Străduința elevilor și atenția la ore erau apreciate cu calificativele de „mare”, „bună”, „destulă”, „puțină”. Cei care reușeau să treacă examenul de maturitate (bacalaureatul) erau declarați „maturi cu precelență” (cu excelență), „matur cu laudă”, sau „simplu matur”. Aceia care nu reușeau să treacă examenul erau declarați „nematuri”, putând repeta examenul după 3 luni sau după un an¹⁷⁵. Calificativul general de „eminent” se acorda numai acelor elevi care obțineau la toate materiile această apreciere. Deoarece în acest fel mulți elevi buni se descurajau, în anul 1869 s-a hotărât ca respectivul calificativ să se acorde în cazul în care elevii obțineau la majoritatea materiilor această notă¹⁷⁶.

La finalul celor două semestre, iar din anul 1876 a celor trei trimestre, elevii primeau clasificări, iar la sfârșitul anului trebuiau să susțină un examen de absolvire a clasei¹⁷⁷. Acesta se desfășurau în școală, din toate obiectele, dar și în public din toate disciplinele, apoi numai din două. Elevii clasei a VIII-a susțineau examenul de maturitate (bacalaureat). În anul 1877 s-a hotărât ca la examenele publice elevii să nu fie examinați din toate obiectele, ci numai din două sau trei. Acest lucru era justificat din mai multe puncte de vedere. În primul rând, timpul era prea scurt pentru ca toți elevii să fie examinați din toate obiectele. La alte gimnazii, cum erau cele săsești, elevii erau examinați public tot din 1–2 obiecte. De altfel, în ultimii ani, la aceste examene, deși publice, în afară de profesori și de reprezentanții Administrației fondurilor grănicerești nu mai participa nimeni. Chiar și Regulamentul Ministerului regal maghiar de culte și instrucțiune publică nr. 12787 din 22 iulie 1876 stabilea ca la examenele publice disciplinele să fie împărțite în grupe omogene. Înainte de examen cu 1–2 zile profesorii împreună cu reprezentanții Administrației fondurilor grănicerești stabileau disciplinele la care elevii urmau să fie examinați¹⁷⁸. Cu ocazia examenelor elevii erau împărțiți în grupe de câte 15 elevi. Ei intrau la examen în ordine alfabetică¹⁷⁹. Examenul public de maturitate era un prilej pentru elevi să-și arate nu numai cunoștințele, ci și sentimentele naționale. Un fost absolvent al gimnaziului își amintea că la proba orală a examenului de maturitate din vara anului 1872 candidații s-au prezentat cu o bandă tricoloră așezată de-a

¹⁷² În urma obținerii calificativelor de „foarte mulțumitor”, „mulțumitor” și „bun”, cu condiția ca ultimul calificativ să nu prevaleze.

¹⁷³ Obținută de elevii care aveau toate calificativele mai puțin „nedestulitor” (insuficient).

¹⁷⁴ Rezultată din obținerea tuturor calificativelor, dintre care 1 sau 2 erau „nedestulitor” (insuficient).

¹⁷⁵ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 1/1871, f. 59–62: ***, „Programa de la Gimnaziul public superior românesc greco-catolic de în Năsăud pre anulul școlar 1870/1871”, Bistritia, 1871, p. 46 și 55.

¹⁷⁶ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 1/1869, f. 4.

¹⁷⁷ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 275.

¹⁷⁸ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 6/1877, f. 14–17.

¹⁷⁹ *Ibidem*, dos. 4/1903, f. 12–16.

curmezișul pieptului. Cum președintele Comisiei de examinare era Sándor Páll, directorul gimnaziului, Marte Lazăr, făcea fețe-fețe. Sándor Páll aparținea însă vechii generații, era prieten cu Bohățel și cu canonicul Șerban și nu a considerat gestul ca fiind un afront la adresa sa. Totuși Páll a vrut să-i tachineze, punându-i mai multe întrebări exclusiv în limba maghiară unui candidat, fapt care era neobișnuit¹⁸⁰.

În anul 1874 căpitanul suprem al Districtului Năsăud, Alexandru Bohățel, a fost numit comisar ministerial la examenul oral de maturitate de la gimnaziu¹⁸¹. Din păcate, peste numai 2 ani districtul a fost desființat, iar Bohățel și-a pierdut funcția.

În cazuri bine motivate, cum erau cele medicale de exemplu, elevilor care nu putuseră lua parte la examenele programate li se permitea să le susțină ulterior. În anumite împrejurări elevii puteau susține examenul de absolvire din mai multe clase deodată. În anul 1878 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a permis susținerea unui asemenea examen, cu condiția ca elevii să fi obținut un rezultat deosebit la învățătură, să aibă o vârstă înaintată, sau să fie foarte săraci¹⁸². Elevii repetenți puteau repeta o singură dată clasa. Prin Ordinul Ministerului regal maghiar de culte și instrucție publică nr. 49.715/1887 din 4 ianuarie 1888 s-a interzis repetarea clasei de două ori de către elevi¹⁸³. În anul 1895 directorul suprem al Cercului școlar al Clujului a cerut ca la examenele de absolvire fiecărui elev să i se pună întrebări și din literatura și istoria literaturii maghiare, iar la istorie să li se pună întrebări referitoare la constituția actuală a Ungariei¹⁸⁴. Cu toate acestea, cunoștințele de limbă maghiară ale elevilor români erau reduse. Din cei 41 elevi ai clasei a VIII-a care au susținut examenul de absolvire în anul 1905 în prezența directorului suprem al Cercului școlar al Clujului, la limba maghiară numai unul a reușit să alcătuiască o compunere liberă, ceilalți 40 mărgininându-se să traducă textul din limba română în maghiară. Corectarea lucrărilor a fost considerată corectă, dar, „după împrejurările locale și binevoitoare”¹⁸⁵.

Absolvenții gimnaziului puteau ocupa diferite funcții în administrație sau puteau urma o universitate. Cei care nu terminaseră gimnaziul și universitatea, chiar dacă erau funcționari, erau socotiți din punct de vedere al culturii și relațiilor sociale asemenea țăranilor plugari¹⁸⁶.

În ciuda tuturor dificultăților, procesul de învățământ de la Gimnaziul din Năsăud s-a desfășurat cu succes, fapt dovedit de gradul ridicat de promovabilitate al examenelor școlare. În anul școlar 1868/1869 în cele șase clase ale Gimnaziului năsăudean au fost înscriși 127 elevi. Dintre aceștia, în cursul anului au plecat 7, rămânând 120. Ca naționalitate 125 (98,42 %) erau români,

¹⁸⁰ V. Gr. Borgovanu, „Amintiri din copilărie”, București-Brașov, 1907, p. 168–169.

¹⁸¹ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 1/1874, f. 21.

¹⁸² *Ibidem*, dos. 5/1878, f. 84.

¹⁸³ *Ibidem*, dos. 10/1888, f. 9.

¹⁸⁴ *Ibidem*, dos. 14/1895, f. 57.

¹⁸⁵ *Ibidem*, dos. 7/1905, f. 1.

¹⁸⁶ *Ibidem*, dos. 6/1891, f. 10–11.

1 maghiar și 1 german. Dintre elevii români 122 (97,6 %) erau de religie greco-catolică și 3 de religie ortodoxă. În semestrul al II-lea 46 elevi au primit media eminent, 59 prima, 11 secunda și 1 terța, iar 3 nu au fost examinați. Din cei 118 elevi care au susținut examenul de promovare a clasei, 105 (88,98 %) au reușit să treacă clasa, iar 13 (11,01 %) au rămas repetenți¹⁸⁷.

Ca și număr de elevi, Gimnaziul năsăudean era comparabil cu cel din Beiuș, fiind depășit de gimnaziile din Blaj și Brașov. Trebuie să ținem seamă și de faptul că ultimele două gimnazii erau susținute de mitropoliile greco-catolică și ortodoxă care își aveau sediile în aceste centre. Mai mult, Gimnaziul din Brașov beneficia și de sprijin din România. În anul școlar 1872/1873 la Gimnaziul greco-catolic din Blaj erau înscriși 269 elevi, la cel ortodox din Brașov 206 elevi, la cel greco-catolic din Beiuș 173 elevi, iar la cel greco-catolic din Năsăud 183¹⁸⁸. Numărul elevilor examinați de la Gimnaziul ortodox din Brad a fost în anul școlar 1872/1873 de numai 66¹⁸⁹. Acesta era însă un gimnaziu inferior, cu 4 clase, pe când celelalte gimnazii românești erau superioare, cu 8 clase. Gimnaziul din Năsăud era comparabil, chiar sensibil superior, cu gimnaziile din zonă, cum era Gimnaziul evanghelic din Bistrița. Acesta din urmă era frecventat în anul școlar 1890/1891 de 219 elevi, din care 159 erau germani, 33 maghiari, 24 (10,95 %) români și 6 evrei¹⁹⁰. În același an școlar la Gimnaziul năsăudean s-au înscris 239 elevi¹⁹¹, din care au rămas la sfârșitul anului 233 elevi¹⁹².

Dintre materiile predate, o pondere însemnată o ocupau, pe lângă limba română, limbile străine, germana și maghiara, precum și cele clasice, latina și greaca. În ceea ce privește predarea materiei, în anul școlar 1879/1880 la Gimnaziul năsăudean religia s-a predat la clasele I–VIII timp de 2 ore pe săptămână, limba latină la clasele I–VIII într-un număr diferit de ore¹⁹³, limba română la clasele I, VII și VIII câte 3 ore și la clasele II–VI câte 2 ore, limba germană la clasele I–IV câte 3 ore și la clasele V–VIII câte 2 ore, limba maghiară 3 ore la clasele I–IV câte 3 ore și la clasele V–VIII câte 2 ore, limba greacă la clasele IV–VIII câte 3 ore, geografie la clasa I-a 3 ore, matematica la clasele I–IV și VI–VII câte 3 ore, la clasa a V-a 4 ore și la clasa a VIII-a 2 ore, istoria naturală la clasele I–III câte 2 ore și la clasele V–VI câte 3 ore, istoria universală la clasele II–IV și VII câte 3 ore, istoria universală și cea a patriei (a Ungariei) la clasa a V-a prima 3 ore, a doua 1 oră și istoria universală împreună cu istoria patriei la clasa a VI-a 5 ore și la clasa a VIII 3 ore, fizică la clasele III–IV și VII–VIII câte 3 ore, istoria naturală la clasele I–III 2 ore, la clasele V–VI câte 3 ore și filozofie la

¹⁸⁷ *Ibidem*, dos. 1/1869, f. 19.

¹⁸⁸ *Ibidem*, dos. 12/1873, f. 2; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 67 din 14/2 septembrie 1873; nr. 69 din 25/13 septembrie 1873.

¹⁸⁹ Ioan Radu, „Monografia gimnaziului român greco-ortodox din Brad – scrisă din incidentul jubileului de 50 de ani al gimnaziului”, Orăștie, 1920, p. 98.

¹⁹⁰ „Tribuna”, nr. 148 din 4/16 iulie 1891.

¹⁹¹ Din care 238 ca elevi obișnuiți și 1 ca elev particular.

¹⁹² *** „Reportul alu XXVIII-lea despre Gimnasiulu superioru din Năseudu pentru anulu sco-lastecu 1890/91”, Gherla, 1891, p. 63.

¹⁹³ La clasa I-a 6 ore, la clasa a II-a 7 ore, la clasa a III-a 2 ore, la clasele IV–VI câte 5 ore, la clasele VII–VIII câte 4 ore.

clasele VII-VIII câte 2 ore. Se mai predă desenul la clasele I-II câte 2 ore, iar la clasele III-VIII câte 3 ore și caligrafie în clasele I-II câte 1 oră. În ceea ce privește gimnastica existau 2 ore pe săptămână la fiecare clasă. Se predau și un număr total de 18 ore de muzică la toate clasele.

Majoritatea elevilor erau fii de țărani români născuți greco-catolici. La începutul anului școlar 1879/1880 la Gimnaziul greco-catolic din Năsăud s-au înscris un număr de 185 elevi, din care 1 a încetat din viață și alți 8 au plecat. Din cei 176 elevi rămași 135 (76,70 %) erau greco-catolici, 38 erau ortodocși, 2 erau romano-catolici și 1 era evanghelic luteran. Din punct de vedere al originii sociale, 103 erau fii de țărani, 48 de intelectuali, 1 de comerciant, 24 de funcționari. Din punct de vedere al provenienței, din cei 176 elevi 108 (61,36 %) proveneau din Comitatul Bistrița-Năsăud, 37 din Comitatul Solnoc-Dăbâca, 17 din Comitatul Mureș-Turda, 5 din Comitatul Cluj, 2 din Comitatul Alba-Iulia, iar 6 proveneau din Bucovina. Examenul de promovare a clasei s-a ținut în perioada 14-19 iunie. Din cei 176 elevi care s-au prezentat, 137 (77,84 %) au reușit să treacă clasa, iar 39 (22,16 %) au rămas repetenți. Examenul public a avut loc în perioada 22-23 iunie 1880 în prezența vicarului greco-catolic Grigore Moisil ca și delegat al Episcopiei greco-catolice de Gherla și a Administrației fondurilor grănicerești și a avocatului Ioachim Mureșan ca și trimis al Administrației fondurilor grănicerești. La acest examen fiecare clasă era examinată din două obiecte diferite de învățământ. Examenul de maturitate (bacalaureat) susținut de elevii clasei a VIII-a a constat într-o probă orală, susținută în 24 iunie și o probă scrisă în 28 iunie. Elevii au fost examinați verbal la religie, istorie și geografie, fizică, istorie naturală, filozofie, scris și verbal la limbile latină, greacă, română, germană, maghiară și matematică. La acest examen au participat Grigore Moisil ca și delegat al directorului școlar suprem al Transilvaniei, Sándor Páll și a Episcopiei greco-catolice de Gherla, avocatul Ioachim Mureșan ca și delegat al Administrației fondurilor grănicerești și o serie de intelectuali născuți. Toți cei 10 elevi ai clasei a VIII-a au reușit să promoveze examenul¹⁹⁴.

În anul 1902 direcțiunea gimnaziului își exprima îngrijorarea în legătură cu faptul că instituția școlară este puțin frecventată de elevi din zona Năsăudului, ceea ce putea conduce la situația în care să nu se găsească absolvenți de gimnaziu care să fie îndreptățiți să primească burse pentru a urma cursurile universităților¹⁹⁵. Din cei 295 elevi înscriși la Gimnaziul năsăudean în anul școlar 1901/1902, numai 23 (7,79 %) erau din Năsăud¹⁹⁶.

În anul școlar 1913/1914 la Gimnaziul greco-catolic din Năsăud religia și desenul s-a predat în 2 ore la toate clasele. Limba latină s-a studiat în 5 ore la clasele I și III-VII, în 6 ore la clasa a II-a și în 4 ore la clasa a VIII-a. Limba

¹⁹⁴ *** „Programa a XI-a a Gimnasiunii superioare romanescu greco-catolicu din Naseudu publicată la finea anului scolasticu 1879/1880”, Bistritia, 1880, p. 18-29; 50-53; S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 8/1880, f. 17-19.

¹⁹⁵ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 13/1902, f. 52-53.

¹⁹⁶ *** „Reportul al XXXIX-lea despre Gimnasiunul superior fundatiional din Năseud pentru anul scolastic 1901/1902”, Bistrită, 1902, p. 129.

română s-a învățat în 4 ore în clasele I–II și în 3 ore în clasele III–VIII. Pentru limba germană erau alocate câte 3 ore la clasele III–VII și 2 ore la clasa a VIII-a, iar pentru limba greacă câte 5 ore la clasele V–VIII. Pentru predarea geografiei se acordau 2 ore la clasele I–III. Matematica se învăța în 3 ore la clasele I–V și VII și în 2 ore în clasele VI și VIII. Istoria naturală se predă în 2 ore la clasele I–II și IV și în 3 ore la clasele V–VI. În ceea ce privește Istoria Ungariei aceasta se învăța în 3 ore la clasele III–IV și VIII, iar istoria universală timp de 3 ore în clasele V–VII. Se mai predă fizica timp de 4 ore la clasele VII–VIII, câte 1 oră de caligrafie la clasele I–II și filosofia 3 ore la clasa a VIII-a. Gimnasticii îi erau alocate 2 ore la clasele I–VIII și 1 oră la clasa a VIII-a. Toamna și primăvara se țineau câte 2 ore de jocuri gimnastice la toate clasele. Din cei 318 elevi înscriși la începutul anului școlar 1913/1914, unul a încetat din viață și alți 3 au plecat. Dintre cei 312 elevi care au susținut examenul de absolvire a clasei, 213 (68,26 %) erau greco-catolici, 77 erau ortodocși, 8 romano-catolici, 7 izraeliți, 5 reformați, 1 evanghelic luteran și 1 unitarian. Ca și origine socială 1 era fiu de mare proprietar, 147 de țărani, 96 de intelectuali, 24 de meșteșugari și comercianți, 24 de pensionari și 18 de funcționari. Ca și proveniență 52 (16,66 %) erau năsăudeni, 117 din Comitatul Bistrița-Năsăud și 143 din alte comitate. Pentru purtare 271 au primit calificativul „bun”, 22 „legal”, iar alți 19 elevi nu au fost clasificați, fiind elevi care studiau în mod privat. Pentru rezultate la învățătură 28 au primit calificativul „eminent”, 60 „bine”, 147 „suficient”, 43 „insuficient dintr-un obiect”, 15 „insuficient din 2 obiecte” și 19 „insuficient din mai multe obiecte”. Examenul de promovare a clasei a avut loc în perioada 1–15 mai 1914 cu clasa a VIII-a și în perioada 16–25 iunie cu clasele I–VII. Elevii au fost examinați din fiecare obiect de studiu. Proba scrisă a examenului de maturitate (baccalaureat) a avut loc în perioada 18–21 mai 1914. Elevii au fost examinați din limba română, limba și literatura maghiară, limba latină și matematică. Din cei 50 elevi examinați, 48 au promovat, iar 2 au căzut trebuind să repete examenul după 1 an. Proba orală s-a desfășurat în perioada 1–6 iunie sub conducerea lui Szentimrei István, directorul Gimnaziului de stat din Sibiu, care era reprezentantul Ministerului regal maghiar de culte și instrucție publică. Dintre cei 46 care s-au prezentat, 29 au promovat, 16 trebuiau să repete examenul după 3 luni, iar 1 trebuia să repete întreg examenul după un an. Din cei 48 de elevi care au susținut ambele probe au fost admiși 29 (60,41 %)¹⁹⁷.

Pentru a fi valabile, diplomele trebuiau să fie recunoscute de stat. Episcopia greco-catolică de Gherla a cerut direcțiunii gimnaziului să solicite recunoașterea diplomelor de bacalaureat de către stat¹⁹⁸. Ca urmare, Comisia administrativă a fondurilor școlare s-a adresat în anul 1870 Ministerului regal maghiar de culte și instrucție publică în acest sens¹⁹⁹. Ministerul a decis în anul 1870 să recunoască diplomele de absolvire în mod provizoriu, iar odată

¹⁹⁷ *** , „Raportul al LI-lea despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1913–1914”, Bistrița, 1914, p. 34–60, 76–77, 81; 102–104.

¹⁹⁸ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 1/1870, f. 49.

¹⁹⁹ Idem, fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 274, f. 58.

cu ocazia sancționării statutelor fondurilor grănicerești, în mod definitiv²⁰⁰. În anul 1875 profesorii gimnaziali au cerut ca examenul de absolvire susținut de tinerii proveniți din Austria în gimnaziile din Ungaria să fie recunoscut și în Austria²⁰¹. Această problemă îi afecta mai ales pe elevii proveniți din Bucovina, parte componentă a statului austriac, care studiau la Gimnaziul năsăudean aflat pe teritoriul stăpânit de Ungaria. Pentru a fi primiți la Facultatea teologică din Cernăuți, absolvenții de la Gimnaziul năsăudean trebuiau să facă cerere la minister. Din acest motiv, în anul 1879 s-a solicitat ca elevii să fie primiți pe baza diplomei de maturitate (bacalaureat) la fel ca și la celelalte universități²⁰². Deși statutele fondurilor grănicerești au fost aprobate în anul 1872, recunoașterea diplomelor de absolvire a rămas provizorie. În acest fel însăși existența gimnaziului rămânea amenințată, această recunoaștere provizorie putând fi oricând retrasă. Mai mult, elevii, mai ales cei din Bucovina, nu puteau fi atrași pentru a se înscrie la gimnaziu. Din aceste motive, profesorii gimnaziali au cerut în anul 1880 Comitetului administrativ al fondurilor școlare să intervină din nou pentru recunoașterea definitivă a diplomelor de absolvire²⁰³. Tărăgănarea acordării dreptului de se datora faptului că Gimnaziul năsăudean avea un caracter confesional și nu de stat. Acelor gimnazii care se transformau în gimnazii de stat, așa cum au făcut în anul 1888 cele din Baia Mare și Szolnok, li se recunoșteau imediat diplomele de absolvire de către stat²⁰⁴. Prin aprobarea Statutelor fondurilor școlare, care prevedeau susținerea unui gimnaziu la Năsăud, în 1871 și 1888, dreptul de a emite diplome de absolvire valabile a fost implicit recunoscută, dar acest lucru nu a fost niciodată acordat în mod deschis.

Din dorința de a maghiariza școlile românești, autoritățile au dispus ca documentele acestora să fie scrise în limba oficială a statului. Direcțiunea Cercului școlar al Clujului a cerut în anul 1886 conducerii gimnaziului ca actele oficiale trimise să fie redactate în limba maghiară. Deoarece această dispoziție încălca autonomia școlii, direcțiunea gimnaziului a solicitat Comisiei administrative a fondurilor școlare să intervină pentru apărarea acesteia²⁰⁵. Ministrul maghiar de culte și instrucție publică a pretins ca raportul încheiat la finalul anului să fie redactat în maghiară, sau cel puțin în maghiară și română, pentru că altfel maghiarii considerau că nu este nici o diferență între gimnaziul din Năsăud și unul din București. Rapoartele au continuat însă să fie redactate numai în limba română²⁰⁶. Ca urmare a Ordinului Ministerului regal maghiar de culte și instrucție publică nr. 33.798 din anul 1895, începând cu anul școlar rapoartele școlare au început să fie tipărite paralel în limba română și maghiară²⁰⁷. În anul 1892 Kuncz Elek a fost numit director suprem al Cercului

²⁰⁰ Idem, fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 2/1870-1871, f. 2.

²⁰¹ *Ibidem*, dos. 6/1875, f. 75.

²⁰² *Ibidem*, dos. 5/1879, f. 60.

²⁰³ *Ibidem*, dos. 3/1880, f. 7-8.

²⁰⁴ *Ibidem*, dos. 10/1888, f. 17-18.

²⁰⁵ *Ibidem*, dos. 1/1886, f. 23.

²⁰⁶ „Tribuna”, nr. 233 din 19/33 octombrie 1891.

²⁰⁷ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 267.

școlar al Clujului. Prima măsură luată de acesta a fost interzicerea folosirii pe plicurile oficiale a inscripției Gimnaziu Superior Greco-Catolic Românesc²⁰⁸. Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a hotărât în anul 1897 ca testimoniile anuale de clase²⁰⁹ să se redacteze în limba română și maghiară²¹⁰. Mai mult și planul de învățământ trebuia redactat în română și maghiară²¹¹.

Personalul didactic

Profesorii gimnaziali trebuiau să fie foarte bine pregătiți profesional și să aibă o înaltă ținută morală. Cel care supraveghea modul în care profesorii își făceau datoria și moralitatea erau în primul rând directorul, apoi inspectorul școlar. Profesorii trebuiau să dovedească tact pedagogic și să dea dovadă de calm și reținere.

În timpul vacanței profesorii puteau pleca din Năsăud fără a solicita concediu, dar trebuiau să comunice directorului unde au plecat. În timpul cursurilor, profesorii nu puteau pleca din localitate decât numai dacă primeau concediu din partea directorului. Durata acestuia era de 8 zile. Suplinirea profesorului aflat în concediu trebuia să se facă de către profesorii de specialitate²¹². Dacă un profesor absentă, era suplinat în prima săptămână de către toți colegii care predau alte materii. După 1 săptămână profesorul respectiv era înlocuit la catedră de către profesorii din aceeași specialitate până la 3 luni în mod gratuit. Dacă suplinirea dura mai mult de 3 luni, profesorii trebuiau să fie plătiți ca suplinitori pentru întreaga perioadă²¹³.

Profesorii erau aleși prin concurs. Dacă respectivii candidați nu erau calificați, atunci alegerea profesorilor urma să se facă provizoriu, pe o perioadă determinată, timp în care cel ales trebuia să-și obțină calificarea pentru a putea fi numit profesor definitiv. Dacă un profesor provizoriu dovedea profesionalism și o conduită morală exemplară, putea fi numit ca profesor definitiv de către Comitetul administrativ al fondurilor școlare, cu aprobarea autorităților școlare superioare. Directorul era ales de către Comitetul administrativ al fondurilor școlare la propunerea profesorilor gimnaziali. Au existat însă și excepții. În anul 1874 comisia a ales directorul fără a mai consulta corpul profesoral. Directorul trebuia confirmat de către Episcopia greco-catolică de Gherla și de către guvernul maghiar²¹⁴. În conformitate cu Statutele fondurilor centrale școlare și de stipendii, directorul gimnaziului era membru în Comitetul și Comisia administrativă a fondurilor școlare. Totuși, în primele 10 luni ale anului 1899 directorul fusese invitat la toate ședințele comitetului,

²⁰⁸ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 13/1892, f. 103.

²⁰⁹ Diplomele de absolvire a clasei.

²¹⁰ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 1/1898, f. 12–13.

²¹¹ *Ibidem*, dos. 12/1899, f. 33.

²¹² *Ibidem*, dos. 30/1884, f. 6.

²¹³ *Ibidem*, dos. 3/1898, f. 48–49.

²¹⁴ *Ibidem*, dos. 9/1874, f. 62–64; ***, „Instrumentu fundacionale pentru instituttele de înveția-mentu și educațiune din Districtulu Naseudului în Transilvania”, Clusiu, 1872, p. 32.

dar numai la o singură ședință a comisiei²¹⁵. La propunerea lui Ion Ciocan²¹⁶, în septembrie 1898 a fost numit ca și director interimar Paul Tanco. Corpul profesoral și-a exprimat surprinderea și mirarea pentru faptul că în ciuda acestui fapt, Ministerul regal maghiar de culte și instrucțiune publică l-a numit la sfârșitul anului 1898 ca director pe Ion Gheție²¹⁷. Aflând despre alegerea lui Tanco, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, Wlassics, a dat ordin comitelui suprem al Comitatului Bistrița-Năsăud, Bethlen Pál, să nu-i înainteze actul de alegere al acestuia. Încalcând Statutele fondurilor școlare, în conformitate cu care Comisia administrativă a fondurilor școlare alegea directorul, ministrul l-a numit el însuși în această funcție pe profesorul de limbă maghiară Ion Gheție. Motivul pentru care ministrul nu voia să-l accepte pe Tanco în funcția de director era faptul că acesta nu cunoștea destul de bine limba maghiară²¹⁸. Deși Comisia administrativă a fondurilor școlare a ales un nou director în persoana lui Virgil Șotropa, ministrul l-a respins și pe acesta pe motiv că este naționalist român prea pronunțat²¹⁹. Alegerea lui Șotropa nu convenea nici lui Ion Ciocan, care se temea că își va pierde astfel influența în Năsăud și odată cu aceasta și mandatul de deputat. Din acest motiv, Ciocan a intervenit împotriva lui Șotropa prin protectorul său Dezső Bánffy²²⁰.

La numirea profesorilor definitivi aceștia trebuiau să depună un jurământ de credință față de împărat, angajându-se că își vor face datoria, că vor evita abuzurile care sunt periculoase statului și că nu vor întreține nici o legătură cu vreo societate din Austro-Ungaria sau din afara acesteia interzisă de autorități²²¹.

Profesorii provizorii și suplinitori trebuiau să susțină un examen pentru a fi numiți definitivi. Înainte de a fi numiți ca și profesori suplinitori provizorii, unii dintre ei efectuau un an de probă ca și practicanți. Administrația fondurilor grănicerești intenționa să completeze posturile de profesor la gimnaziu în primul rând cu absolvenți năsăudeni ai universităților. La decesul în anul 1872 a profesorului Teodor Dumbravă, Comitetul administrativ al fondurilor școlare a decis ca postul acestuia să fie suplinat până când un student năsăudean termina studiile universitare²²². În vara anului 1873 studentul Benjamin Hangea și-a terminat studiile, iar Paul Tanco a fost nevoit să și le întrerupă din cauza faptului că bursa nu îi mai acoperea cheltuielile. Ei au cerut Comisiei administrative a fondurilor școlare să fie numiți ca profesori suplinitori la Gimnaziul din Năsăud până când își vor susține examenului de diplomă. Comitetul administrativ al fondurilor școlare a decis ca ei să-i înlocuiască pe

²¹⁵ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 6/1899, f. 1-2.

²¹⁶ Acesta a fost ales în deputat în Parlamentul din Budapesta și a demisionat din funcția de director.

²¹⁷ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 6/1899, f. 7-8.

²¹⁸ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 13 din 19/31 ianuarie 1899.

²¹⁹ *Ibidem*, nr. 266 din 1/13 decembrie 1899; Șotropa era nepotul lui Florian Porcius; între anii 1892-1896 Șotropa a lucrat la redacția ziarului „Gazeta Transilvaniei”.

²²⁰ *Ibidem*, nr. 34 din 14/26 februarie 1899.

²²¹ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 16/1896, f. 126.

²²² *Idem*, fond *Vicariatul Rodnei*, dos. 305, f. 16-19.

preoții profesori Ioan Ciorceriu și Nicolae Pop. Aceștia urmau să fie numiți în alte posturi de către Episcopia greco-catolică de Gherla²²³. Pentru că nu avea postul asigurat, profesorul suplinitor Ioan Marcian, originar din Sebeș, și-a dat demisia în anul 1875 și a plecat la Gimnaziul din Botoșani. În timp, el a ajuns directorul acestui gimnaziu²²⁴.

Majoritatea profesorilor erau români. Printre ei se găseau și profesori cehi. În vara anului 1868 au fost aleși ca profesor de muzică Iosef Hanusek, iar ca profesor de desen și caligrafie Florian Maschek din Praga²²⁵.

Asupra profesorilor se exercitau presiuni pentru a dobândi cunoștințe de limbă maghiară. Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică insista ca profesorii să-și însușească această limbă. În anul 1895 ministerul a cerut profesorilor Ion Mălai, Constantin Mălai și Paul Tanco²²⁶ să-și însușească în decurs de 1 an limba maghiară²²⁷. Cu ocazia inspecției efectuate în anul 1893, directorul suprem al Cercului școlar al Clujului, Kuncz Elek, și-a exprimat opinia că la gimnaziu lipsea un profesor calificat de limba germană și maghiară sau latină²²⁸. În anul 1896 aici funcționa un singur profesor calificat pentru predarea limbii maghiare, Alexandru Haliță²²⁹. Profesorii erau nevoiți să respecte dispozițiile ministerului, dar făceau acest lucru fără nici un entuziasm. În anul 1876 Ministerul regal maghiar de interne a solicitat ca profesorii să facă o colectă pentru monumentul patriotului maghiar Francisc Deak. Suma strânsă de aceștia a fost de abia de 1 florin²³⁰.

Studentii și profesorii năsăudeni s-au implicat în susținerea mișcării naționale. Studentii români din Viena au lansat în anul 1871 un apel pentru organizarea la Putna a unei festivități în memoria domnului Moldovei Ștefan cel Mare. În numele Comitetului studenților români din Graz, Artemiu Publiu Alexi²³¹ a propus ca după desfășurarea sărbătorii să se constituie un comitet central permanent al studenților cu sediul la Viena, București sau Paris și a unor filiale la Pesta, Gratz, Cluj, Sibiu, Blaj, Gherla, Oradea, București, Iași, Paris, Torino, Berlin și Bruxelles. Acesta trebuia să aibă în primul rând scopul de a strânge legăturile dintre studenții de origine latină și anume spanioli, francezi, italieni și cei români, precum și între aceștia din urmă. În Franța, Italia și Spania urmau să se înființeze reuniuni mixte între studenții români și străini care să promoveze cauza românilor. Comitetul permanent trebuia să combată cosmopolitismul și să organizeze anual o sărbătoare națională „în diferite locuri ale Daciei”, după modelul celei care urma să se desfășoare la Putna, pentru promovarea idealurilor românismului. Același comitet trebuia să aducă la cunoștința

²²³ *Ibidem*, dos. 321, f. 55 și 69.

²²⁴ Idem, fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 6/1875, f. 61, Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 335; V. Gr. Borgovanu, *op. cit.*, p. 146.

²²⁵ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 1/1868, f. 55.

²²⁶ Ei își făcuseră studiile la universitățile din Viena și Gratz.

²²⁷ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 1/1895, f. 49.

²²⁸ *Ibidem*, dos. 13/1893, f. 74.

²²⁹ *Ibidem*, dos. 2/1896, f. 137–138.

²³⁰ *Ibidem*, dos. 19/1876, f. 17–18.

²³¹ Pe atunci student, el va deveni profesor al Gimnaziului năsăudean.

opinie publice europene prin intermediul presei nedreptățile, suferințele și asupririle pe care le sufereau românii din toate provinciile aflate sub stăpânire străină. În numele Comitetului central al studenților din Viena, Ion Slavici s-a declarat întru totul de acord cu propunerea făcută de Alexi. El făcea observația că în acel moment condițiile pentru realizarea practică a propunerilor lipsesc, exprimându-și însă speranța ca acestea să poată fi îndeplinite în viitor²³². În anul 1895 profesorul Grigore Pletosu a fost invitat să ia parte la delegația condusă de mitropolitul ortodox Miron Romanul la întâlnirea cu împăratul Franz Iosif la Cluj²³³. În septembrie 1906, profesorul Virgil Șotropa a solicitat un concediu de 8 zile pentru a putea vizita expoziția de la București²³⁴. Aceste activități erau pline de riscuri. La presiunea ministrului care a amenințat că în caz contrar va închide gimnaziul, episcopul greco-catolic de Gherla a fost silit să demită trei profesori de la Gimnaziul din Beiuș ce fuseseră denunțați de maghiari ca fiind „daco-romani”²³⁵.

Profesorii gimnaziali făceau parte din elita năsăudeană. Ei au adresat în anul 1878, alături de alți fruntași din Năsăud, felicitări lui Alexandru Guran pentru obținerea gradului de mareșal locotenent campestru (de infanterie) și a lui Iosif Velican pentru cel de colonel²³⁶.

Gimnaziul năsăudean era încadrat cu un număr corespunzător de profesori. În anul școlar 1868/1869 la Gimnaziul năsăudean funcționau 9 profesori, din care unul a fost ales director interimar. În general profesorii predau un anumit gen de discipline, umane sau reale. Existau însă și excepții. Profesorul Octaviu Barițiu predă limba maghiară la clasele I-VIII, matematica la clasele I-II și istoria naturală la clasa a II-a²³⁷. Profesorii care își obținuseră calificarea în filologie puteau predă limba română și maghiară la clasele I-IV. Profesorul de desen avea dreptul de a predă matematica la clasele I-III, iar cel de istorie putea predă și geografie la clasele I-III²³⁸.

Numărul profesorilor Gimnaziului greco-catolic din Năsăud era de 17 în anul școlar 1913/1914, din care 13 definitivi, 3 suplinitori și 1 preot ortodox ce avea diplomă pentru predarea muzicii²³⁹.

În afara personalului didactic, în anul 1882 la Gimnaziul năsăudean existau 3 îngrijitori²⁴⁰. Ei se ocupau cu curățenia, încălzirea sălilor și supravegherea obiectelor aflate aici²⁴¹. Pentru administrarea clădirii și a materialului

²³² S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 15/1871, f. 1-2; 6-7.

²³³ *Ibidem*, dos. 5/1895, f. 13.

²³⁴ *Ibidem*, dos. 6/1906, f. 16.

²³⁵ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 197 din 6/18 septembrie 1892.

²³⁶ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 14/1878, f. 1-4.

²³⁷ *Ibidem*, dos. 1/1869, f. 17-18.

²³⁸ Idem, fond Administrația fondurilor grănicerești năsăudene, dos. 978, f. 58.

²³⁹ *** „Raportul al LI-lea despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1913-1914”, p. 28-30.

²⁴⁰ Unul pentru 6 clase, altul pentru 2 clase și sala de desen, iar al treilea pentru cabinetul de științe naturale și sala de predare a științelor naturale.

²⁴¹ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 1/1882, f. 8.

didactic, precum și pentru a supraveghea aplicarea pedepselor școlare cu carcera²⁴² și a comportamentului elevilor în afara școlii funcționa un pedel²⁴³.

Remunerația primită de profesori era destul de mică în comparație cu eforturile depuse și cu necesitățile de trai. În anul 1867 profesorii Florian Moțoc, Teodor Dumbravă și Nicolae Pop aveau un salariu anual de 600 florini și 60 florini anual bani de chirie. Primul director al gimnaziului, vicarul greco-catolic Grigore Moisil, primea în anul 1868 un salariu de 600 florini și o indemnizație anuală de 100 florini²⁴⁴. În anul 1872 profesorii au fost împărțiți din punct de vedere al salarizării în două categorii. Într-o primă categorie intrau profesorii definitiv, care aveau un salariu de 900 florini anual. Profesorii provizorii și cei suplینitori aveau un salariu mai mic, de numai 800 florini²⁴⁵. Diferențele de salarizare constituiau un motiv de discordie între profesori. Datorită creșterii prețurilor, profesorii gimnaziali au cerut în anul 1871 mărirea salariilor. Comitetul administrativ al fondurilor școlare le-a respins cererea, dar le-a acordat totuși pentru perioada 1 septembrie 1871–31 august 1872 un adaus la salariu de 20% din valoarea acestuia²⁴⁶. Profesorii de desen și muzică erau mai slab plătiți în raport cu ceilalți. În anul 1887 profesorii au cerut Comisiei administrative a fondurilor școlare să fie salarizați la fel ca și profesorii școlilor medii de stat²⁴⁷. Aceasta a refuzat pentru moment cererea profesorilor din cauza cheltuielilor mari legate de construcția gimnaziului²⁴⁸. În anul 1893 Comitetul administrativ al fondurilor școlare fost nevoit să respingă cererea profesorilor de a li se urca salariile la 1.200 florini și a banilor de chirie la 240 florini din cauza lipsei banilor²⁴⁹. Mulți profesori erau nevoiți să se împrumute pentru a-și acoperi nevoile. În anul 1869 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică atrăgea atenția profesorilor gimnaziali să nu contracteze datorii²⁵⁰. Profesorul Andrei Mazanek a fost salvat în anul 1890 din ghearele creditorilor și de la pierderea postului numai datorită intervenției Băncii „Aurora” din Năsăud²⁵¹. În anul 1897 Ion Ciocan avea un salariu de 1.300 florini și un spor de vechime de 130 florini, Ioan Mălai, Constantin Moisil, Paul Tanco, Gavril Scridon și Ion Lupoae câte 1.000 florini și un spor de vechime de 200 florini, Gheorghe Pletos și Ioan Ghețe câte 1.000 florini și 100 florini spor de vechime, Pompei Grigoriță, Emil Domide și Alexandru Haliță câte 1.000 florini, Iacob Pop 900 florini, Ioan Păcurariu, Virgil Șotropa și Teodor Șimon câte 700 florini și Emil Ștefănuț 600 florini²⁵². În anul 1898 Administrația fondurilor grănicerești a hotărât ridicarea salariilor profesorilor de la Gimnaziul năsăudean la 1.200 coroane, care era

²⁴² Consemnarea în clasă după orele de curs.

²⁴³ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 3/1882, f. 5.

²⁴⁴ Idem, fond Vicariatul Rodnei, dos. 244, f. 1.

²⁴⁵ Idem, fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 3/1872, f. 30.

²⁴⁶ *Ibidem*, dos. 3/1871, f. 15; dos 16/1871, f. 2–3.

²⁴⁷ *Ibidem*, dos. 14/1887, f. 19.

²⁴⁸ *Ibidem*, dos. 10/1888, f. 16.

²⁴⁹ *Ibidem*, dos. 12/1897, f. 79.

²⁵⁰ *Ibidem*, dos. 1/1869, f. 21.

²⁵¹ *Ibidem*, dos. 4/1890, f. 1.

²⁵² *Ibidem*, dos. 20/1898, f. 3, 11–15, 18; 25.

minimul legal. Sporul de vechime a rămas sub prevederile legale alocându-se 10% din salariu la 10 ani²⁵³. Pentru că resursele fondurilor școlare fuseseră secătuite, s-a solicitat un ajutor din fondul silvic al comunelor foste grănicerești, administrat de Direcția silvică din Bistrița, de 12.000 florini²⁵⁴. Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică nu a aprobat însă hotărârea Comisiei administrative a fondurilor școlare de a folosi ajutorul de 12.000 florini pentru a înființa un internat și pentru a ridica salariile profesorilor²⁵⁵. În anul 1907 directorul Ioan Gheție avea un salariu de 3.000 coroane, la care se adăuga un spor de 600 coroane, Grigore Pletosu 2.400 coroane și un spor de vechime de 1.000 coroane, Alexandru Haliță 2.400 coroane și un spor de vechime de 400 coroane, Emil Domide și Ion Păcurariu aveau câte 2.400 coroane și 200 coroane spor de vechime, Teodor Șimon și Virgil Șotropa câte 2.200 coroane salariu și 200 coroane spor de vechime, Ștefan Scridon, Alexandru Pteancu și Vasile Bichigean câte 2.200 coroane, Iacob Pop 1.800 coroane și un spor de vechime de 180 coroane, iar Emil Mărcuș, Emil Ștefănuț Dumitru Lupan și Nicolae Drăgan câte 1.600 coroane²⁵⁶. În anul 1908 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a acordat profesorilor întregire de salar²⁵⁷.

Unii profesori aveau o serie de ocupații suplimentare, fapt care le permitea să-și completeze veniturile. În anul 1885 profesorul Maxim Pop era membru în *Comitetul comitatens*, în *Comisia permanentă și administrativă*, în *Comitetul bisericesc greco-catolic*, în *Comitetul de Cruce Roșie*, în *Senatul școlar districtual* ca referent al cercului școlar al Monorului și membru în *Consiliul de administrație al Băncii „Aurora” din Năsăud*²⁵⁸. Ioan Lupoaie era membru al *Reuniunii „Mariana” a învățătorilor greco-catolici* și al *Reuniunii de Cruce Roșie*²⁵⁹. Florin Moțoc era membru în *Comitetul administrativ al fondurilor școlare* și în *Comisia cenzuratoare la Banca „Aurora” din Năsăud*²⁶⁰. Ion Mălai era membru în *Congregația comitatensă*²⁶¹, în *Comitetul administrativ al fondurilor școlare* și al *Comisiei de supraveghere a Băncii Aurora*²⁶². Andrei Mazanec alcătuia proiecte de construcții²⁶³. Constantin Moisil era membru în *Senatul școlar districtual*, în *Congregația comitatensă*, în *consiliile băncilor „Aurora” și „Concordia” din Năsăud*²⁶⁴. Acest obicei s-a păstrat în timp. Astfel, în anul 1898 profesorul Ioan Mălai primea ca membru în *Comisia de supraveghere a Băncii „Aurora” din Năsăud* 120 florini. Paul Tanco avea 500 florini ca și director la aceeași bancă, iar Gavril Scridon, Constantin Moisil și Grigore Pletosu primeau câte 120 florini

²⁵³ *Ibidem*, dos. 11/1899, f. 85–86.

²⁵⁴ *Ibidem*, dos. 12/1899, f. 73.

²⁵⁵ *Ibidem*, f. 72.

²⁵⁶ *Ibidem*, dos. 3/1905, f. 58.

²⁵⁷ *Ibidem*, dos. 13/1908, f. 149; dos. 4/1908, f. 45.

²⁵⁸ *Ibidem*, dos. 12/1885, f. 1.

²⁵⁹ *Ibidem*, f. 3.

²⁶⁰ *Ibidem*, f. 5.

²⁶¹ Adunarea.

²⁶² S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 12/1885, f. 7.

²⁶³ *Ibidem*, f. 9.

²⁶⁴ *Ibidem*, dos. 12/1885, f. 11.

ca membri în *Consiliul de administrație* al acesteia. Iacob Pop primea 150 florini ca și controlor în cadrul *Administrației fondurilor școlare*, iar Emil Ștefanuț dădea ore de muzică în particular²⁶⁵.

Prin decretul de numire în funcție, profesorii aveau drept la pensie plătită de către Fondul central școlar. Pentru a-i aduce sub controlul statului, direcțiunea supremă a Cercului școlar al Clujului a cerut în anul 1893 conducerii gimnaziului ca profesorii să se înscrie la Institutul regnicolar de pensie pentru școlile medii care urma să se înființeze²⁶⁶. Presiunile exercitate de autorități în acest sens au fost foarte mari. În anul 1894 Ministerul regal maghiar de culte și instrucțiune publică a cerut din nou înscrierea profesorilor la acest institut, iar în anul 1895 atât ministerul, direcțiunea supremă a Cercului școlar al Clujului, cât și comitele suprem al Comitatului Bistrița-Năsăud au cerut ca profesorii să se înscrie la acest institut. Abia în anul 1896 Comitetul administrativ al fondurilor școlare a decis ca gimnaziul să intre în legătură cu Fondul regnicolar de pensie, înființat prin Legea XXVII din anul 1894²⁶⁷.

Elevii

La înscrierea în gimnaziu elevii trebuiau să susțină un examen de admitere. Excepție făceau elevii de la școlile susținute din Fondul școlar central din Năsăud, care nu susțineau acest examen. Ei beneficiau de această derogare deoarece la examenele anuale de la școlile respective asistau și delegați din partea patronatului gimnaziului. Din această cauză nu se socotea necesar ca aceștia să susțină examen de admitere în gimnaziu²⁶⁸. Cei care se prezentau la înscriere la gimnaziu trebuiau să fie însoțiți de părinte sau de tutore ori îngrijitor. La înscriere elevilor li se cerea să prezinte „cartea de botez”²⁶⁹, „testimoniul scolastic”²⁷⁰ și să plătească taxa de 3 florini pentru „fondul școlarilor morboși”²⁷¹, cel „de rechizite” și cel al „societății elevilor”²⁷². Vârsta acestora trebuia să fie de minim 9 ani împliniți. Cei care doreau să se înscrie în clasele superioare²⁷³ trebuiau să aibă diplomă care să ateste că au obținut calificativul „destulitor” (suficient) la toate obiectele de învățământ²⁷⁴. Cei care doreau să se transfere trebuiau să obțină aprobare din partea autorităților școlare²⁷⁵.

În anul 1907 elevii din comunele grănicerești plăteau ca „didactru” 6 coroane anual, indiferent de clasă²⁷⁶. Dintre cei care proveneau din comunele

²⁶⁵ *Ibidem*, dos. 20/1898, f. 3, 11–15, 18; 25.

²⁶⁶ *Ibidem*, dos. 38/1897, f. 120–121.

²⁶⁷ *Ibidem*, dos. 38/1897, f. 148.

²⁶⁸ *Ibidem*, dos. 1/1885, f. 181.

²⁶⁹ Certificatul de naștere.

²⁷⁰ Diploma școlară.

²⁷¹ Bolnavi.

²⁷² S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 4/1885, f. 6.

²⁷³ Clasele V–VIII.

²⁷⁴ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 10/1887, f. 10.

²⁷⁵ *Ibidem*, dos. 1/1869, f. 22; 24.

²⁷⁶ Taxa școlară.

negrănicarești cei din clasele I-IV plăteau 20 coroane, iar cei din clasele V-VIII câte 40 coroane. Această sumă trebuia plătită în 2 rate egale. Elevii din comunele grănicarești care erau săraci și obținuseră calificativul bine la examene și purtare puteau fi scutiți în întregime de plata taxei. Elevii din comunele negrănicarești puteau fi scutiți de plata taxei în aceleași condiții ca și cei din comunele grănicarești, dar numai pe jumătate. Erau scutiți totuși în întregime de la plata taxei elevii negrăniceri care obțineau calificativul „eminent” la învățătură și de „bine” la purtare. Puteau obține reducerea plății cu 50% a taxei fără a dovedi că erau săraci acei elevi care dovedeau că părinții lor întrețin minim 3 copii la școli medii sau superioare. Elevii care dovedeau că sunt fii de profesori sau învățători care activau la școlile susținute din Fondul școlar central și obținuseră calificativul „bine” la învățătură și purtare erau de asemenea scutiți de la plata taxei²⁷⁷.

Opinia răspândită în epocă era aceea că elevii învață din două motive și anume atracția față de obiectul respectiv și frica față de profesor. Deoarece elevii erau atrași de obiecte diferite, frica era considerată mijlocul cel mai eficace pentru a-i determina pe aceștia să învețe²⁷⁸. Cei care comiteau diferite abateri disciplinare sufereau pedepse a căror aplicare era gradată. Prima era mustrarea verbală a profesorului, apoi mustrarea scrisă în „protocol”²⁷⁹, mustrarea în prezența directorului, admonestare de către director, înștiințarea părinților, pedepse cu carcera²⁸⁰, iar cea mai gravă era eliminarea din școală. Prima sancțiune nu avea de obicei nici un efect, în timp ce ultima îi afecta foarte tare mai ales pe părinți. De aceea, cea mai utilizată era carcera. Direcțiunea gimnaziului a propus în anul 1880 amenajarea a două săli ca și carcera. Una din încăperi urma să rămână nemodificată, fiind destinată ca și carcera de gradul I, ceea ce presupunea condiții mai ușoare. În cazul celei de a doua încăperi, una din ferestre urma să fie acoperită cu scânduri, iar cealaltă trebuia fie prevăzută cu gratii, având astfel condiții mai dure²⁸¹.

În anul 1882 profesorii au stabilit o serie de pedepse în funcție de gravitatea abaterilor comise de elevi. Acestea constau în mustrarea profesorului, mustrare prin profesorul ordinar (diriginte), prin director, înaintea conferinței (adunarea profesorilor) și carcera. Absențele de la oră și biserică și necuviințele în afara școlii erau pedepsite cu până la 4 ore carcera în școală și 2 ore carcera separat. Neglijențele și necuviințele în școală se pedepseau cu 2 ore carcera în școală și 1 oră carcera separat. Era aplicată și șederea în genunchi timp de 1/2 oră²⁸². Unii elevi trebuiau să plătească orele pe care le absentau cu bani²⁸³. Pentru comportament inadecvat față de profesorul de desen, elevul de clasa a

²⁷⁷ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 19/1907, f. 1-7.

²⁷⁸ *Ibidem*, dos. 6/1875, f. 73.

²⁷⁹ Catalogul școlar.

²⁸⁰ Consemnarea în clasă după orele de curs, apoi din anul 1880 într-un spațiu anume destinat pentru acest scop.

²⁸¹ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 3/1880, f. 17.

²⁸² *Ibidem*, dos. 10/1882, f. 61.

²⁸³ *Ibidem*, dos. 1/1869, f. 7.

VII-a Ion Ciocan a fost pedepsit în anul 1869 cu 2 zile de carceră, una de 5 ore iar cealaltă de 6 ore, iar colegul său Grigore Pletosu cu 2 zile de carceră de 5 ore²⁸⁴. În anul 1870 Ion Ciocan a ieșit afară din clasă înainte de sfârșitul orei, motiv pentru care a fost pedepsit cu 6 ore de carceră²⁸⁵. Profesorii au constatat în anul 1874 că unele pedepse cum erau admonestarea verbală a profesorului și cea scrisă în protocol, a directorului, înștiințarea părinților și carcera sunt fără efect. În consecință, s-a hotărât introducerea pedepsei corporale elevilor claselor inferioare ale gimnaziului²⁸⁶ care consta în aplicarea a 1–3 vergi. Introducerea acestei măsuri a scindat profesorii în două tabere, pro și contra. Majoritatea profesorilor considerau justificată această măsură deoarece ar fi fost recomandat de pedagogi celebri. Mai mult, deși legea interzicea pedepsele corporale, aceștia apreciau că la gimnaziu lipsesc condițiile necesare eliminării acestui tip de pedeapsă. Nu toți profesorii împărtășeau aceeași opinie. Profesorul Artemiu Publiu Alexi a insistat ca pedepsele corporale să nu se aplice deoarece sunt contrare demnității omenești, fiind condamnate de pedagogi și interzise de lege. Propunerea sa nu a fost sprijinită însă decât de profesorii Octaviu Barițiu, Maxim Pop și Beniamin Hangea²⁸⁷. Acest tip de pedeapsă fusese aplicat ocazional și mai înainte. Pedepsele corporale nu constituiau în acea vreme ceva neobișnuit, ele aplicându-se și la alte gimnazii, cum era cel săsesc din Bistrița²⁸⁸.

În anul 1884 conducerea gimnaziului i-a însărcinat pe profesorii Maxim Pop și Octav Barițiu să alcătuiască un regulament școlar în conformitate cu Legea școlară XXX din anul 1883 și cu situația specifică a gimnaziului²⁸⁹. Regulamentul școlar în vigoare la gimnaziu era cel aprobat de autoritățile competente încă din primii ani ai gimnaziului. Acesta nu mai corespundea în anul 1885. De aceea era nevoie de alcătuirea unui regulament nou pentru păstrarea ordinii și disciplinei. Se încerca aplicarea modernă a principiilor instruirii didactice. Pentru ca regulamentul școlar să aibă efect, direcțiunea gimnaziului a socotit necesar ca prevederile acestuia să fie aduse la cunoștința nu numai a elevilor, ci și a părinților lor. Modalitatea prin care se urmărea să se facă acest lucru era acela de a tipări regulamentul în 1000 exemplare²⁹⁰. Conform Regulamentului școlar din 1885 pedepsele constau în admonestarea din partea profesorului în mod privat, mustrea prin profesorul ordinar²⁹¹ în clasă, carcera, admonestarea prin director, mustrea înaintea consiliului profesoral și eliminarea din gimnaziu. Directorul și corpul profesoral puteau sfătui elevul să părăsească gimnaziul²⁹². Deoarece reclusiunea nu ducea la rezultatele dorite, începând cu anul 1890 aceasta a început să fie înlocuită cu înștiințarea

²⁸⁴ *Ibidem*, f. 29.

²⁸⁵ *Ibidem*, dos. 1/1870, f. 29.

²⁸⁶ Clasele I–IV.

²⁸⁷ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 9/1874, f. 16–19.

²⁸⁸ V. Gr. Borgovanu, *op. cit.*, p. 119–121.

²⁸⁹ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 20/1884, f. 3.

²⁹⁰ *Ibidem*, dos. 1/1885, f. 73.

²⁹¹ Dirigintele.

²⁹² *** „Regulamentul pentru ordinea și disciplina la gimnaziul superior greco-catolic românesc din Năsăud”, Gherla, 1886, p. 13.

părinților. Regulamentul școlar trebuia dat fiecărui elev, astfel încât să fie semnat de părinți, care astfel erau cooptați la menținerea disciplinei²⁹³.

Uneori problemele de disciplină răzbăteau în presa vremii. Într-un articol publicat în ziarul „Albina” în anul 1872, profesorul Nicolae Pop făcea aprecieri nefavorabile despre teologii Samson Onighi și Silvan Sohorca, care fuseseră elevi la gimnaziu. La solicitarea Episcopiei greco-catolice de Gherla de a da lămuriri, Nicolae Pop arăta că cei doi foști elevi duseseră o viață „scelerată și criminală”. În timpul cât au fost elevi la gimnaziu aceștia au dus o „viață servitoarească și cocișească”, mai arăta profesorul. Cei doi erau fervenți participanți ai șezătorilor unde se băteau cu băieții din sate „de la fete și muieri stricate”. Când aveau bani, petreceau mergând dintr-o crâșmă în alta unde beau și înjurau. În clasa a VIII-a elevul Silvan Sohorca ajunsese „a răzima pereții cu servitoarele²⁹⁴ și fetele stricate până când nu era noapte bine” fără a se rușina de profesori. Amândoi au spart cu pietre într-o noapte geamurile locuinței profesorului Nicolae Pop. Direcțiunea gimnaziului a apreciat că Nicolae Pop a exagerat, ceea ce a determinat episcopia să nu ia nici o măsură împotriva lor. Sohorca fusese totuși un elev-problemă, comițând abateri în mod repetat²⁹⁵. Onighi era și el un elev certat cu disciplina²⁹⁶. Supărat pentru că profesorul îi acuzase că el și Sohorca ar fi „cei mai corupți de la Năsăud, [...] bețivi, cârțiași²⁹⁷, curvoi care reazămă pălanturile²⁹⁸ cu curvele”, dând prilej să fie numiți de colegii de la teologie „gozurile²⁹⁹ districtului”, Onighi îi cerea vicarului greco-catolic Grigore Moisil să intervină pentru ca Nicolae Pop să-și retragă cuvintele³⁰⁰. Probabil că profesorul exagerase, dar nici el nu era bine văzut, fiind socotit un venetic la Năsăud, deoarece nu avea o origine grănicerească³⁰¹.

Elevii de la gimnaziu trebuiau să-și însușească manierele civilizate de comportament. Toți profesorii³⁰² participau la Maialul³⁰³ elevilor, îndrumându-i cum să se comporte cu fetele. Profesorul Iacob Prădan îi învăța în sălile gimnaziului dansurile de salon și cele populare³⁰⁴. În ceea ce privește moralitatea se socotea că elevii trebuie feriți de orice tentație. Elevii trebuiau să participe la serviciile religioase de dimineață în zilele de duminică și sărbători și de seară în

²⁹³ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 9/1890, f. 6-8.

²⁹⁴ Persoane angajate pentru a face mâncare și curățenie.

²⁹⁵ El a fost pedepsit cu 3 vergi în anul 1865 pentru fumat în școală, cu 10 ore de carceră și post în anul 1867 pentru că nu executase pedeapsa stabilită și cu 5 ore de carceră pentru absențe nemotivate. În anul 1872 primise 2 zile de carceră pentru că deranjase ora de muzică a altei clase.

²⁹⁶ El a fost pedepsit în anul 1868 să plătească o sumă de bani pentru că absentase de la școală, iar în anul 1872 a primit 12 ore de carceră pentru purtare necuviincioasă față de profesori; S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 2/1872, f. 37-43.

²⁹⁷ Jucători de cărți.

²⁹⁸ Gardurile.

²⁹⁹ Gunoaiele.

³⁰⁰ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 2/1872, f. 44-45.

³⁰¹ Se născuse în comuna Agrișul de Sus, în zona Becleanului.

³⁰² Cu excepția lui Maxim Pop.

³⁰³ Petrecerea câmpenească.

³⁰⁴ V. Gr. Borgovanu, *op. cit.*, p. 164.

zilele de sâmbătă și de sărbători. Considerând că în acest fel elevii se amestecau cu mai multe persoane de sex feminin „nerecomandabile moralității”, profesorii au propus în anul 1876 ca aceștia să nu participe la slujbele de seară ținute duminică și în zilele de sărbători³⁰⁵. În general elevii respectau normele morale, dar uneori le mai și încălcau. În anul școlar 1897/1898 directorul gimnaziului își nota ca abateri faptul că „studenții”³⁰⁶ și domnișoarele (se plimbă) pe uliți noaptea”, ceea ce era interzis³⁰⁷. La începutul lunii noiembrie 1897 elevii Domșa Traian, Gălățan Vasile și Sevestian Stoica „au curvit” cu o femeie aflată în gazdă la locuitorul Pleș din Năsăud³⁰⁸.

Autoritățile doreau ca elevii să fie educați în spirit „patriotic” maghiar. În anul 1883 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a impus direcțiunii supravegherea elevilor astfel încât aceștia să nu nutrească sentimente dușmane față de stat și să interzică purtarea unor însemne care ar dovedi acest fapt, precum și recitarea unor poezii revoluționare³⁰⁹. În anul 1898 ministerul a dispus ca de ziua Sfântului Ștefan (20 august), a sancționării legilor maghiare din 1848 (11 aprilie), a nașterii împăratului (4 octombrie) și în toate zilele ce urmau să fie desemnate ca sărbători naționale, pe edificiul gimnazial să fie arborat steagul național al Ungariei cu stema țării³¹⁰. Aceste măsuri au provocat reacția elevilor, care și-au manifestat sentimentele românești chiar în incinta gimnaziului. Înainte de serbarea zilei de 11 aprilie 1899, elevii din clasa a VIII-a Vasile Meruțiu și Bolfa Eugen au intrat în celelalte clase și i-a îndemnat pe elevi să cânte „Deșteaptă-te române”, „Răsunetul” și „Răpirea Basarabiei”, ceea ce aceștia au și făcut. După serbarea zilei de 11 aprilie ei i-au îndemnat pe elevii rămași în aula gimnaziului să cânte aceleași melodii. Pentru acest fapt direcțiunea gimnaziului a fost nevoită să-l pedepsească pe Vasile Meruțiu cu mustrare în fața corpului profesoral, acordându-i calificativul „legal” la purtare. Bolfa Eugen a fost admonestat de către director pentru comportament necorespunzător în școală și a primit de asemenea la purtare calificativul „legal”³¹¹. Serbarea zilei împăratului nu ridica atât de multe probleme. Mitul bunului împărat a fost deosebit de puternic în zona Năsăudului. Cei care recitau cu ocazia zilei de 4 octombrie primeau câte un florin din banii obținuți de la balul organizat cu această ocazie³¹². Românii profitau de eveniment pentru a recita poezii și a cânta cântece naționale. Cu ocazia sărbătoririi zilei de naștere a împăratului din 4 octombrie 1907, un elev a recitat poezia „Moartea lui Gelu” a lui George Coșbuc. Ca urmare a acestui lucru, inspectorul suprem al Cercului școlar al Clujului, Kuncz Elek, s-a deplasat la Năsăud pentru a efectua o anchetă. Însăși existența gimnaziului a fost pusă în pericol, dar din fericire

³⁰⁵ S.J.BN.A.N., fond Vicariatul Rodnei, dos. 373, f. 5; Idem, fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 9/1876, f. 9.

³⁰⁶ Elevii de la gimnaziu.

³⁰⁷ S.J.BN.A.N., *Colecția personală Virgil Șotropa*, dos. 46, f. 25.

³⁰⁸ Idem, fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 12/1897, f. 284.

³⁰⁹ *Ibidem*, dos. 6/1883, f. 68.

³¹⁰ *Ibidem*, dos. 7/1899, f. 12.

³¹¹ *Ibidem*, dos. 11/1899, f. 35–44.

³¹² *Ibidem*, dos. 1/1868, f. 61.

cazul a fost aplanat datorită diplomației dovedite de directorul acestuia, Ioan Gheție³¹³.

Românii acordau atenție sărbătoririi unor evenimente naționale. Pentru că doreau să serbeze ziua de 3/15 mai (aniversarea Adunării de la Blaj), în anul 1875 elevii au cerut profesorilor să îi ajute la organizarea unei petreceri la data respectivă³¹⁴.

Elevii de la gimnaziu s-au remarcat și cu alte ocazii. În anul 1881 ei au organizat un bal la Beclean pentru ajutorarea școlii românești din localitate, care era lipsită de mijloace³¹⁵. În anul 1911 în comuna Rebrîșoara a izbucnit un incendiu, care amenința să distrugă întreg satul. Comunele vecine Năsăud și Nepos le-au sărit în ajutor rebrîșorenilor. Cu acest prilej s-au distins în acțiunea de stingere a focului și elevii gimnaziști³¹⁶.

Majoritatea elevilor de la gimnaziu stăteau în gazdă. Năsăudenii care primeau elevi trebuiau să respecte în anul 1881 câteva condiții. Ei trebuiau să ia numai atâția elevi astfel încât fiecare să aibă patul său, să nu fie înghesuiți și să poată învăța. Tot ei trebuiau să supravegheze purtarea elevilor în afara orelor de curs, iar dacă un elev nu învăța sau se purta necuviincios trebuia să aducă acest lucru la cunoștința direcțiunii școlii. Camerele de închiriat trebuiau să fie spațioase, luminoase și în măsura posibilității să aibă intrare separată față de celelalte camere, să se poată aerisi ușor și să fie încălzite corespunzător. Dacă părinții elevilor nu erau prezenți la înscriere, gazdele trebuiau să se prezinte personal la direcțiunea gimnaziului cu această ocazie. Intenția de a primi școlari în gazdă trebuia adusă din timp la cunoștința direcțiunii gimnaziale³¹⁷. În anul 1894 un număr de 66 năsăudeni s-au înscris la Primăria din Năsăud pentru a primi între 1 până la 8 elevi în gazdă³¹⁸. Elevii plăteau pentru gazdă 6 florini pe an și o mierță (22,63 litri)³¹⁹ de grâu în anul 1884³²⁰. Dispozițiile referitoare la găzduirea elevilor erau de multe ori încălcate. Este totodată adevărat că și elevii doreau să stea în gazdă acolo unde nu li se purta prea mult de grijă. Deși nu anunțaseră că doresc să ia elevi în gazdă, mai mulți locuitori din Năsăud au făcut acest lucru în toamna anului 1899, astfel încât într-o cameră stăteau în gazdă mai mulți elevi, ceea ce era în contra regulamentelor sanitare. Majoritatea elevilor se aflau în gazdă la țărani în Năsăud și mai puțini la familii de intelectuali. Locurile de găzduire corespunzătoare erau puține. În anul 1899 frecventau gimnaziul 259 elevi, în timp ce locurile socotite acceptabile de primărie pentru a fi găzduiți era de numai 41. Chiar și așa, din cele 41 locuri disponibile, 13 aveau o singură cameră de locuit³²¹. În anul școlar 1906/1907 un număr de 236 elevi stăteau în gazdă la 44 familii din Năsăud. În medie, la

³¹³ „Plaiuri Năsăudene”, anul II, nr. 1-12, București, 1-20 februarie 1944.

³¹⁴ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 3/1875, f. 7.

³¹⁵ *Ibidem*, dos. 23/1881, f. 1.

³¹⁶ *Ibidem*, dos. 3/1911, f. 23.

³¹⁷ *Ibidem*, dos. 4/1881, f. 20-21.

³¹⁸ *Ibidem*, dos. 35/1894, f. 5-6.

³¹⁹ Nicolae Stoicescu, „Cum măsurau strămoșii”, București, 1971, p. 201.

³²⁰ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 35/1884, f. 2.

³²¹ *Ibidem*, dos. 11/1899, f. 87-88.

o familie stăteau în gazdă peste 5 elevi. Numărul elevilor aflați în gazdă la o familie oscila între 2 și 10. Familiile năsăudenilor erau formate din 1 până la 8 membri. În ceea ce privește numărul camerelor acesta era de 1 până la 5. Dintre acestea 10 case aveau 1 cameră (22,7 %), 24 aveau 2 camere (54,5 %), 8 aveau 3 camere (18,1 %), 1 avea 4 camere (2,2 %) și 1 avea 5 camere (2,2 %). Majoritatea caselor (77,2 %) aveau 1–2 camere. Ele nu puteau să ofere condiții favorabile pentru învățatură și trai elevilor. În unele situații într-o singură cameră locuiau 4 membri ai familiei gazdă și 5 elevi³²². Mulți elevi își aduceau provizii de acasă pentru a-și asigura hrana. În Năsăud nu existau însă suficiente mori, astfel că acestea au fost aglomerate ca urmare a solicitărilor localnicilor și elevilor. Pentru a evita certurile și plângerile, primarul Năsăudului a stabilit în anul 1873 împreună cu morarii din Năsăud ca duminica după amiaza aceștia să macine grâu numai pentru elevi³²³.

În măsura posibilităților elevii beneficiau de sprijin financiar. Cei care aveau rezultate foarte bune la învățatură și purtare și care erau urmași ai grănicerilor năsăudeni primeau un ajutor sub forma unei burse sau a unui ajutor pentru cumpărarea manualelor școlare. În primăvara anului 1870 un număr de 60 elevi din clasele I–VII primeau fiecare ca ajutor o sumă care varia între 5 florini și 12 florini și 50 creițari din fondul școlar central. În iulie 1870, 3 elevi primeau burse din fonduri private, iar 1 din fonduri de stat³²⁴. În toamna anului 1870 un număr de 89 elevi primeau fiecare ca și ajutor o sumă cuprinsă între 5 florini și 17 florini și 50 creițari ca ajutor și bani pentru cărți³²⁵. În afara burselor pentru elevii foștilor grăniceri existau și altele, într-un număr prea redus însă pentru a putea acoperi nevoile. La 23 septembrie 1867 un număr de 9 elevi de la gimnaziu au primit o bursă din „fondul romonczian”³²⁶. Statul oferea și el burse, dar într-un număr redus. Guvernul transilvănean cerea în anul 1868 direcțiunii să recomande 1–2 studenți săraci cu rezultate bune la învățatură și purtare pentru a primi burse de stat în valoare de 60 florini³²⁷. Orice solicitare din partea elevilor era însă sortită eșecului. Guvernul a respins în anul 1868 cererea elevului Augustin Moldovan de a primi o bursă din partea statului³²⁸. În anul 1873 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică a redus foarte mult bursele³²⁹.

Nu lipseau nici acțiunile locale în scopul ajutorării elevilor. Banii strânși cu ocazia balurilor filantropice se împărțeau elevilor merituosi dar săraci. Elevii merituosi erau premiați la sfârșitul anului. În anul 1907 Ioan I. C. Brătianu a vizitat gimnaziul și a donat 100 coroane pentru elevul cel mai merituos³³⁰.

³²² *Ibidem*, dos. 21/1906–1907, f. 1.

³²³ *Ibidem*, dos. 5/1873, f. 45.

³²⁴ *Ibidem*, dos. 3/1869–1870, f. 1.

³²⁵ *Ibidem*, dos. 3/1870–1871, f. 1–2.

³²⁶ Idem, fond Vicariatul Rodnei, dos. 230, f. 206; fondul fusese creat de episcopul catolic Romoncz.

³²⁷ *Ibidem*, dos. 244, f. 178–180.

³²⁸ Idem, fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 1/1869, f. 1.

³²⁹ Idem, fond Vicariatul Rodnei, dos. 325, f. 144.

³³⁰ „Gazeta Transilvaniei”, nr. 202 din 13/26 septembrie 1907.

Pentru ajutorarea elevilor săraci în caz de îmbolnăvire exista un fond în sumă de 300 florini în anul 1873, care se afla depus la Casa de păstrare din Cluj. Bani erau administrați de către Comisia administrativă a fondurilor școlare din Năsăud. În afara acestora, căpitanul suprem al Districtului Năsăud, Judecătoria năsăudeană și oficiile cercuale³³¹ au dat direcțiunii gimnaziului sume de bani strânse ca pedepse pentru absențe școlare pentru a fi folosiți în acest scop. Anual se cheltuiau în jur de 100 florini pentru cumpărarea de medicamente pentru elevii bolnavi și săraci³³². În anul 1874 s-a înființat *Fondul de ajutorare al elevilor morboși*³³³. Din acest fond se plăteau 200 florini pe an ca și salariu unui medic și medicamente pentru elevii bolnavi. Conform regulamentului gimnaziului din anul 1885 fiecare elev gimnazial trebuia să plătească anual 1 florin la acest fond. Deși numai elevii gimnaziali erau membri ai acestui fond, la solicitarea Administrației fondurilor școlare au fost admiși să beneficieze de acesta și elevii celorlalte școli din Năsăud susținute din Fondul școlar central. Acest lucru nu a mai fost posibil începând cu anul 1897. Elevii care doreau să beneficieze în continuare de acest fond trebuiau să respecte condițiile regulamentului. Cu toate acestea, taxa plătită de elevii Școlii normale a fost redusă la 50 creițari, iar aceasta se încasa numai dacă părinții elevilor erau de acord³³⁴. Taxele plătite de elevi erau prea mici pentru a acoperi nevoile. Lipsurile au fost completate prin donații făcute mai ales de către bănci. Mulți dintre membrii consiliului de administrație a băncilor românești din Năsăud erau profesori la gimnaziu, care puteau astfel influența decizia acestora în acest sens. În anul 1882 Banca „Aurora” din Năsăud a donat gimnaziului suma de 60 florini și 83 creițari, cu solicitarea ca din această sumă să se procure „Curierul financiar” din București, iar restul sumei să se depună în *fondul pentru ajutorarea elevilor morboși*³³⁵. Alte donații au fost făcute de aceeași bancă în anul 1885³³⁶. Dintre motivele donațiilor nu lipseau scopurile electorale. În anul 1892 deputatul năsăudean Arthur Jellinek a donat pentru *fondul școlarilor morboși* 200 florini și alți 200 florini pentru *Societatea de ajutorare „Vasile Nașcu”*³³⁷.

În anul 1904 s-a înființat un fond pentru masa studenților, menit să asigure prânzul gratuit unor elevi săraci de la gimnaziu. Această inițiativă a dat un nou avânt acțiunii de sprijinire a elevilor. Pentru susținerea elevilor de la gimnaziu s-au implicat nu numai comunele grănicerești, ci și cele aflate în afara acestei zone. Pentru acest fond Primăria Maieru a contribuit în anul 1906 cu 400 coroane, cea din Susenii Bârgăului cu 200 coroane, iar cea din Telciu cu 100 coroane, Banca „Mercur” din Năsăud cu 150 coroane, comunitatea din Năsăud a donat 100 coroane, protopopul greco-catolic din

³³¹ Districtul Năsăud era împărțit în cercuri administrative.

³³² S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud*, dos. 3/1873, f. 34.

³³³ Bolnavi.

³³⁴ S.J.BN.A.N., fond *Liceul „George Coșbuc” Năsăud* dos. 3/1898, f. 15-16; dos. 8/1898, f. 182.

³³⁵ *Ibidem*, dos. 17/1882, f. 6.

³³⁶ *Ibidem*, dos. 19/1885, f. 21.

³³⁷ *Ibidem*, dos. 13/1892, f. 9; Societatea de ajutorare „Vasile Nașcu” a elevilor de la gimnaziu s-a înființat în anul 1889.

Nuşfalău³³⁸ 20 coroane, familia Mihăilaş din Năsăud 100 coroane, învăţătorul de la Şcoala normală din Năsăud, George Mihalca, 15 coroane, medicul din Sângeorzul Român³³⁹, Andrei Monda, 100 coroane, iar preotul greco-catolic din Rebrişoara, Anton Precup, 50 coroane. În afară de aceştia au mai contribuit pentru ajutorarea elevilor gimnaziali preoţii greco-catolici din Şoimuş, Ardan, Friş, Petriş, Ruştior, Bileag³⁴⁰, Herina, Chiraleş, Şirioara, Cristur, Şieu Măgheruş, Şomfalău³⁴¹, învăţătorii din Ardan, Petriş, Ruştior, Herina, Cristur, primarul din Cristur, notarul³⁴² şi vichenotarul din Herina, perceptorul³⁴³ pensionat din Năsăud, Simion Popelea, cu 10 coroane, iar Feichter Albert şi Feichter Gyula din Năsăud cu 20 coroane³⁴⁴. Banca „Mercur” din Năsăud a acordat în anul 1907 pentru întreţinerea elevilor de la gimnaziu suma de 200 coroane³⁴⁵. Primăria comunei Romuli a trimis de asemenea în 1907 suma de 100 coroane în acelaşi scop³⁴⁶. Cea mai mare sumă pentru întreţinerea elevilor a fost donată de Vasile de Stroesco şi anume 1.250 coroane³⁴⁷. Simion Catarig şi soţia sa Saveta, locuitori din Năsăud, au donat în anul 1908 în acest sens suma considerabilă de 1.040 coroane³⁴⁸. Gimnaziul din Năsăud a fost factorul în jurul căruia s-au solidarizat nu numai românii din zona năsăudeană, ci şi cei din întreaga Transilvanie. În anul 1910 direcţiunea gimnaziului a solicitat pentru ajutorarea elevilor sprijin unui număr de 20 comunităţi năsăudene şi unui număr de 58 de bănci din Transilvania³⁴⁹. În anul 1911 apelul a fost adresat din nou tuturor celor 44 comune grănicereşti şi unui număr de 70 de bănci din Transilvania³⁵⁰. Un număr de 9 comune au răspuns apelului³⁵¹. Asemenea cereri au fost adresate în anul 1912 unui număr de 13 comune şi în anul 1913 unui număr de 50 de bănci³⁵². În anul 1912 un număr de 7 bănci, iar în 1913 un număr de 5 comune şi 4 bănci au răspuns apelului³⁵³. În anul 1914 s-a apelat din nou la 46 bănci din Transilvania³⁵⁴.

În fiecare an se organiza o petrecere pentru elevii din Năsăud numită *Maial*. Ea avea loc în luna mai. Această petrecere a devenit tradiţională, ea ţinându-se şi în ziua de azi.

³³⁸ Sântioana.

³³⁹ Sângeorz Băi.

³⁴⁰ Domneşti.

³⁴¹ Sărata.

³⁴² Secretarul.

³⁴³ Funcţionar fiscal.

³⁴⁴ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coşbuc” Năsăud, dos. 17/1906, f. 56–72.

³⁴⁵ *Ibidem*, dos. 16/1907, f. 40.

³⁴⁶ *Ibidem*, f. 55.

³⁴⁷ *Ibidem*, dos. 16/1910, f. 38.

³⁴⁸ *Ibidem*, dos. 21/1908, f. 1–13.

³⁴⁹ *Ibidem*, dos. 16/1910, f. 36; 40.

³⁵⁰ *Ibidem*, dos. 19/1911, f. 6.

³⁵¹ *Ibidem*, dos. 23/1911, f. 2.

³⁵² *Ibidem*, dos. 4/1912, f. 83.

³⁵³ *Ibidem*, dos. 17/1912, f. 93; dos. 24/1913, f. 64.

³⁵⁴ *Ibidem*, dos. 3/1913, f. 115.

Mijloacele de învățământ

Prin donații și cumpărare au fost obținute o serie de mijloace de învățământ. Astfel, în anul 1868 biblioteca gimnaziului dispunea de 387 titluri de cărți și 777 volume. Cabinetul de științe fizico-naturale dispunea de 67 instrumente pentru studiul practic al fizicii. Gimnaziul dispunea de o colecție de minerale, una de botanică și una zoologică. Elevii aveau la dispoziție pentru studiu 50 modele de cristale și 11 monede³⁵⁵. Materialele existente nu erau însă suficiente. În anul 1868 se simțea lipsa materialelor pentru predarea fizicii³⁵⁶. Cabinetul de științe naturale nu dispunea în anul 1880 decât de 5 planșe cu mamifere, având nevoie și de alte asemenea planșe cu amfibieni, păsări și plante referitoare la anatomie și geologie³⁵⁷. În anul 1891 se simțea lipsa aparatelor pentru predarea chimiei³⁵⁸. Cu ocazia inspecției desfășurate în anul 1890, directorul suprem al Cercului școlar al Clujului, Erődi Béla, constata că la cabinetul de științe naturale zoologia era slab reprezentată, cabinetul de fizică era și mai sărac ca dotare și trebuia despărțit total de cel de științe naturale, iar cel de geografie nu există. La rândul său, cabinetul de chimie nu corespundea planului și nu avea instrumente. El trebuia aranjat ca o secție a celui de fizică. Cabinetul de desen avea o serie de lipsuri, nu existau aparate de gimnastică, iar cabinetul de istorie dispunea numai de material numismatic³⁵⁹.

Pe parcurs situația mijloacelor de învățământ s-a îmbunătățit. O serie de persoane din Năsăud, dar și din Transilvania și România au făcut donații gimnaziului. Printre alții, ofițerii români din garnizoana Alba Iulia au trimis gimnaziului în anul școlar 1868/1869 un număr de 7 monede antice³⁶⁰. În anul 1870 directorul suprem al Cercului școlar al Clujului, Sándor Páll, a trimis pentru muzeul gimnaziului 8 monede de argint donate de autoritățile superioare³⁶¹. Căpitanul pensionat Francisc Mihăilaș a donat gimnaziului în 1871 o monedă din timpul lui Rakoczi, pe care o descoperise în grădină³⁶². O serie de monede de aramă au fost donate de profesorul Ioan Tanco, maiorul A. Szöts și subjudele³⁶³ din Buduș, Alexa Larionesi, în anul 1881³⁶⁴. În anul școlar 1895/1896 locotenentul Iulian Marțian din Regimentul de infanterie 82 din Alba Iulia a donat 1 monedă romană pentru colecția numismatică³⁶⁵. Secretarul Administrației fondurilor grănicerești, Nestor Șimon, a donat în anul 1895 o monedă de aramă din 1706, tot pentru colecția numismatică³⁶⁶. George Barițiu a trimis în anul 1873 pentru bibliotecă manualul de medicină practică al

³⁵⁵ *Ibidem*, dos. 2/1867-1868, f. 2.

³⁵⁶ *Ibidem*, dos. 1/1868, f. 53.

³⁵⁷ *Ibidem*, dos. 9/1880, f. 17.

³⁵⁸ *Ibidem*, dos. 15/1890-1891, f. 3.

³⁵⁹ *Ibidem*, dos. 9/1890, f. 6-8.

³⁶⁰ *Ibidem*, dos. 1/1869, f. 19.

³⁶¹ *Ibidem*, dos. 1/1870, f. 27.

³⁶² *Ibidem*, dos. 14/1871, f. 1.

³⁶³ Adjunctul primarului.

³⁶⁴ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 16/1881, f. 2, 3, 5.

³⁶⁵ *Ibidem*, dos. 29/1897, f. 3.

³⁶⁶ *Ibidem*, dos. 23/1895, f. 7.

doctorului A. Fătu din Iași³⁶⁷. În același an cavalerul de Maintz a donat gimnaziului o colecție de minerale formată din 1.060 bucăți, în valoare de peste 1.000 florini³⁶⁸. În anul 1874 biblioteca fostului vicar greco-catolic al Rodnei, Macedon Pop, a fost lăsată prin testament Gimnaziului din Năsăud³⁶⁹. În anul 1881 fabricantul de spirt din Entradam³⁷⁰, Iantel Kahan, dona pentru cabinetul de științe naturale 20 de florini³⁷¹. În anul 1887 deputatul năsăudean Arthur Jellinek a trimis din Budapesta mai multe cărți pentru bibliotecă³⁷². Mihail Kogălniceanu a donat pentru biblioteca gimnaziului în anul 1889 „Letopisețul Țării Moldovei” și „Letopisețul Munteniei”³⁷³.

O altă cale de obținere a unor mijloace de învățământ o constituiau donațiile sau schimburile cu alte instituții. Gimnaziul a primit în anul 1869 pentru cabinetul de istorie naturală o colecție de insecte din partea unei instituții din Viena în schimbul unor insecte din zona Năsăudului³⁷⁴. Asociația pentru literatura și cultura poporului român trimitea cărțile lui I. M. Râureanu pentru bibliotecă³⁷⁵. În anul 1874 Comitetul administrativ al fondurilor școlare a hotărât înscrierea Gimnaziului năsăudean ca membru al Reuniunii științelor naturale din Viena³⁷⁶. În anul 1874 Societatea zoologică și botanică din Viena a trimis gimnaziului 3 cutii cu insecte, 1 pachet cu cochilii, 1 cu plante, mai multe exemplare de viermi și cărți³⁷⁷. În anul 1883 însă Comisia administrativă a fondurilor școlare a îndrumat gimnaziul să renunțe la calitatea de membru al acestei societăți³⁷⁸.

Cele mai importante instituții din România au trimis gimnaziului o serie de materiale școlare. În anul 1874 Ministerul cultelor și instrucțiunii publice de la București a trimis pentru biblioteca gimnaziului o carte a lui Ioan Maiorescu³⁷⁹. În 1884, 1885, 1891 și în anii școlari 1896/1897 și 1900/1901 Academia Română a trimis mai multe cărți pentru bibliotecă³⁸⁰. Alte cărți au fost trimise în anul școlar 1900/1901 de către Facultatea de litere și filozofie din București³⁸¹.

O serie de materiale erau trimise și de către instituțiile maghiare. În anul școlar 1900/1901 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică și Academia maghiară din Budapesta au trimis mai multe cărți pentru biblioteca

³⁶⁷ *Ibidem*, dos. 2/1873, f. 29.

³⁶⁸ *Ibidem*, dos. 14/1873, f. 21.

³⁶⁹ *Ibidem*, dos. 9/1874, f. 29.

³⁷⁰ Localitate înglobată azi în Năsăud.

³⁷¹ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 16/1881, f. 4.

³⁷² *Ibidem*, dos. 11/1887, f. 17.

³⁷³ *Ibidem*, dos. 33/1890, f. 18.

³⁷⁴ *Ibidem*, dos. 1/1869, f. 19.

³⁷⁵ *Ibidem*, dos. 5/1873, f. 42.

³⁷⁶ *Ibidem*, dos. 9/1874, f. 5.

³⁷⁷ *Ibidem*, f. 21–22.

³⁷⁸ *Ibidem*, dos. 4/1883, f. 6.

³⁷⁹ *Ibidem*, dos. 15/1874, f. 1.

³⁸⁰ *Ibidem*, dos. 21/1885, f. 55; dos. 27/1890, f. 102; dos. 28/1897, f. 1; dos. 18/1901, f. 5.

³⁸¹ *Ibidem*, dos. 18/1901, f. 5.

gimnaziului³⁸². Astfel de cărți au fost trimise de Academia maghiară și în anii 1876, 1890 și 1891³⁸³.

Pentru cabinetul de științe naturale s-au cumpărat în anul 1874 un număr de 29 păsări împăiate³⁸⁴. În anul 1904 s-au cumpărat pentru bibliotecă cărți de la Librăria „Socec” din București în valoare de 30 lei și 75 de bani, adică 28 coroane și 10 fileri³⁸⁵.

Autoritățile maghiare au interzis folosirea unor cărți sau au restricționat folosirea lor. Majoritatea acestora erau scrise de autori români. În anul 1879 Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică nu a mai permis folosirea cărții „Istoria Transilvaniei și a țărilor din jur pentru adulți și clasele gimnaziale superioare”³⁸⁶. În anul 1884 a fost interzis „Cursul elementar de literatură” de I. Manliu³⁸⁷. Ministerul a interzis în anul 1891 „Istoria română pentru școlile primare de ambele sexe” de Tocilescu³⁸⁸. În anul 1893 au fost interzise mai multe manuale, printre care „Poetica română pentru cursul secundar” de I. Manliu, „Istoria universală” de Ioan Slavici, editate la București și „Principii de literatură” de M. Străjanu, editată la Craiova³⁸⁹. Direcțiunea Cercului școlar al Clujului a oprit în anul 1895 folosirea cărții „Fragmente din autori români vechi și moderni” de C. S. Stoicescu³⁹⁰. Ministerul regal maghiar de culte și instrucțiune publică a dispus în anul 1895 ca „Rănila națiunii” de Iosif Vulcan, „Viața lui Ștefan Vodă” de Dimitrie Bolintineanu și „Istoria scrisă” de Petru Maior să fie scoase din biblioteca elevilor și mutate în cea a profesorilor³⁹¹.

Biblioteca dispunea pe lângă cărți și de o serie de publicații. În anul 1898 biblioteca gimnazială primea 38 astfel de publicații³⁹². Biblioteca era abonată la revistele „Convorbiri literare”, „Convorbiri didactice”, „Învățământul primar”, „Literatura și arta”, „Albina” și „Gazeta Săteanului” de la București, „Revista critică literară” de la Iași, „Enciclopedia Română” de la Sibiu, șapte reviste maghiare, din care șase apăreau la Budapesta și una la Cluj, opt reviste ale Academiei maghiare și patru reviste germane, din care două editate la Leipzig, una la Heilbronn și una la Halle³⁹³. Abonamentele la revistele maghiare se făceau în urma unor recomandări ale direcțiunii Cercului școlar al Clujului, care nu puteau fi refuzate. În anul 1892 profesorul Grigore Pletosu considera că trei reviste literare sunt de un înalt nivel și trebuie neapărat procurate pentru

³⁸² *Ibidem*, f. 5.

³⁸³ *Ibidem*, dos. 9/1876, f. 30; dos. 30/1891, f. 5-6; dos. 33/1890, f. 21.

³⁸⁴ *Ibidem*, dos. 4/1882, f. 7.

³⁸⁵ *Ibidem*, dos. 27/1904, f. 56.

³⁸⁶ *Ibidem*, dos. 5/1879, f. 54.

³⁸⁷ *Ibidem*, dos. 16/1884, f. 131.

³⁸⁸ *Ibidem*, dos. 27/1891-1892, f. 7.

³⁸⁹ *Ibidem*, dos. 13/1893, f. 109; dos. 7/1893, f. 56.

³⁹⁰ *Ibidem*, dos. 14/1895, f. 113.

³⁹¹ *Ibidem*, dos. 3/1895, f. 14-16.

³⁹² Dintre acestea se primeau gratis „Foaia pedagogică” și „Telegraful Român” editate la Sibiu, „Unirea” tipărită la Blaj, „Revista Orăștiei” editată la Orăștie, „Foaia diecezană” tipărită la Caransebeș, „Hivatalos Közlöny”, „Egészség” și „Herkules” editate la Budapesta, „Biserica ortodoxă” și „Școala modernă” tipărite la București și o revistă maghiară de la Szarvas.

³⁹³ S.J.B.N.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Nășăud, dos. 24/1898, f. 1.

biblioteca. În afară de „Convorbiri literare”, acestea erau „Revista nouă”, „Foaia societății științifice și literare” de la Iași și „Lumea ilustrată”³⁹⁴.

Pentru buna desfășurare a procesului didactic s-au făcut o serie de amenajări. În anul 1874 s-a hotărât ca grădina de lângă drum a gimnaziului să servească pentru grădina botanică, iar grădina din partea de nord a gimnaziului, care se mărise cu o parte din grădina căpitanului suprem al Districtului Năsăud, ca și teren de gimnastică³⁹⁵. Ulterior s-a amenajat și o sală de gimnastică.

În anul școlar 1913/1914 cabinetul de științe naturale al gimnaziului dispunea de 4 colecții³⁹⁶, iar cel filologic, istoric și de arte de 7 colecții³⁹⁷. Existau de asemenea cabinete de fizică-chimie³⁹⁸, geografie³⁹⁹. Biblioteca profesorilor, formată din cărți și periodice, cuprindea 4925 titluri și 6615 volume, iar cea a elevilor 3869 titluri și 4352 volume. Există și o colecție de desen și caligrafie⁴⁰⁰. Gimnaziul mai poseda 24 aparate de gimnastică și 316 obiecte de gimnastică, 64 instrumente muzicale și 215 partituri⁴⁰¹.

Întreținerea gimnaziului

Gimnaziul era întreținut din Fondul central școlar. Cheltuielile de susținere a gimnaziului se ridicau în anul 1890 la suma de 19.793 florini și 92 creițari⁴⁰². În anul 1913 s-au plătit pentru întreținerea acestuia 53.606 coroane și 26 creițari⁴⁰³. Aceste sume erau completate de către o serie de donații ai unor cetățeni din Năsăud și din România. Astfel, locotenentul Petru Puiu din Monor a lăsat prin testament gimnaziului în anul 1873 suma de 130 florini⁴⁰⁴. Dintre motivațiile donațiilor nu lipseau cele electorale. Secretarul de stat în Ministerul regal maghiar de culte și instrucție publică, Gedeon Tanárky, care era deputat

³⁹⁴ *Ibidem*, dos. 19/1892, f. 1.

³⁹⁵ *Ibidem*, dos. 9/1874, f. 43–44.

³⁹⁶ Dintre acestea, colecția antropologică cuprindea 7 modele anatomice, 14 schelete, cranii și diferite oase, 1 preparat embriologic și 14 planșe. Colecția de zoologie cuprindea 122 animale împăiate, 45 schelete, 150 exponate în formol și 1.012 uscate, 177 cuiburi și ouă, 25 preparate microscopice și 50 planșe. Colecția mineralogică avea 2.240 minerale și roci, 17 preparate microscopice, 215 modele și 16 planșe și hărți.

³⁹⁷ Colecția filologică era compusă din 85 imagini, 27 planșe, 41 figurine, 19 vase antice, 10 modele, iar colecția istorică era formată din 127 planșe; colecția documentelor vechi avea 3 scrisori, iar cea de antichități 22 vase antice și fragmente, 28 unelte, 19 arme, 8 obiecte decorative, 12 lucruri vechi; colecția numismatică era formată din 937 monede de argint, bronz și aramă, 34 bancnote și 44 medalii; colecția operelor și reproducerilor istorice dispunea de 15 tablouri, iar colecția școlară păstra 28 rechizite și manuale.

³⁹⁸ Acesta cuprindea 631 aparate și 34 tabele de fizică și 269 aparate de chimie.

³⁹⁹ Acesta dispunea de 44 hărți geografice, 27 istorice, 1 glob, 1 planetar, 39 planșe geografice și 10 planșe diverse.

⁴⁰⁰ Aceasta avea 4.317 modele și 1.119 rechizite.

⁴⁰¹ *** „Raportul al LI-lea despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1913/1914”, p. 60–64.

⁴⁰² S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 3/1892, f. 5.

⁴⁰³ *** „Raportul al LI-lea despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1913/1914”, p. 64.

⁴⁰⁴ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 19/1881, f. 1.

de Năsăud, a donat în anul 1878 pentru gimnaziu suma de 100 florini⁴⁰⁵. În anul 1888 Emanuel Palievici, preot ortodox în parohia Rupea din Bucovina, a donat pentru Gimnaziul din Năsăud 20 de florini⁴⁰⁶. În același an cetățeanul Ioan Chitul din localitatea Afumați din România a donat pentru gimnaziu suma de 15 florini⁴⁰⁷. Mai mulți profesori, ierarhi, funcționari, oameni politici și de afaceri din România⁴⁰⁸ au contribuit în anul 1906 cu diverse sume de bani la ajutorarea elevilor de la gimnaziu⁴⁰⁹.

Cel mai constant ajutor provenea însă din partea băncilor. În anul 1879 Banca „Albina” din Sibiu a donat 50 de florini pentru elevii de gimnaziu săraci din Năsăud⁴¹⁰. În anii 1894, 1896, 1904 Banca „Aurora” din Năsăud a votat pentru gimnaziu sume de 100–200 florini⁴¹¹. Banca „Mercur” din Năsăud a acordat în anul 1903 gimnaziului 50 de coroane⁴¹². În acțiunea de sprijinire a Gimnaziului năsăudean erau implicate și băncile românești din Bistrița. Astfel, în anii 1894, 1895 și 1896 Banca „Bistrițeană” din Bistrița a donat gimnaziului câte 100 de florini⁴¹³.

Gimnaziul din Năsăud și-a adus o contribuție importantă la răspândirea culturii în societatea românească transilvăneană și la formarea intelectualității năsăudene. În 50 de ani de existență, între 1863 și 1913, la Gimnaziul năsăudean au fost înscriși 10.965 elevi, dintre care 10.456 (95,35 %) au absolvit cursurile acestuia. Cel puțin 2.000–3.000 dintre elevii gimnaziului au devenit învățători, preoți ortodocși, funcționari, ofițeri, negustori, meseriași, farmaciști. Dintre cei 210 absolvenți care au urmat cursurile universităților și academiilor teologice 102 au devenit preoți, 20 juriști, 25 profesori și studenți la litere, 11 medici, 9 silvicultori, 3 agronomi și 3 ingineri⁴¹⁴.

⁴⁰⁵ *Ibidem*, dos. 13/1878, f. 1.

⁴⁰⁶ *Ibidem*, dos. 13/1888, f. 22; dos. 18/1888, f. 21.

⁴⁰⁷ *Ibidem*, dos. 13/1888, f. 16.

⁴⁰⁸ Printre aceștia se numărau profesorul universitar din București E. Antonescu, profesorul de la Școala comercială de gradul al II-lea din București Ilariu Hodoș, profesorul bucureștean Gh. Adamescu, profesorii din Bârlad Gh. Constantinescu-Râmnicănu și Stroe Belloescu, senatorii bucureșteni Alexandru Filipescu, Costescu-Comăneanu și Procopie Dumitrescu, senatorul de Botoșani Gh. Chr. Ciomac, senatorul de Brăila Gheorghe Eremia, deputatul de Dorohoi Gh. Burghilea, senatorul de Craiova Paul Lazăr, senatorul de Slatina Al. Ilescu, directorul Creditului Funciar din București Alexandru Băicoianu, C. Georgescu de la Restaurantul Enache din București și episcopul Dunării de Jos, Pimen.

⁴⁰⁹ S.J.BN.A.N., fond Liceul „George Coșbuc” Năsăud, dos. 17/1906, f. 11.

⁴¹⁰ *Ibidem*, dos. 5/1879, f. 37–38.

⁴¹¹ *Ibidem*, dos. 19/1894, f. 133; dos. 28/1896, f. 119; dos. 5/1904, f. 11.

⁴¹² *Ibidem*, dos. 9/1890, f. 6–7.

⁴¹³ *Ibidem*, dos. 48/1894, f. 80; dos. 26/1895, f. 45; dos. 28/1896, f. 98.

⁴¹⁴ *** „Raportul al LI-lea despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1913/1914”, p. 18–19.

**LE GYMNASSE DE NĂSĂUD PENDANT LA PÉRIODE DU
DUALISME AUSTRO-HONGROIS (1867-1914)**

- Résumé -

Le Gymnase de Năsăud avait un caractère confessionnel gréco - catholique. Il a été inauguré en 1863.

Pour décrire l'activité déroulée dans cette institution, j'ai analysé les problèmes concernant le bâtiment du gymnase, l'activité pédagogique, le personnel didactique, les élèves, l'administration du gymnase, la hiérarchie institutionnelle. Entre 1863-1913, un nombre de 10.456 élèves ont promu ce gymnase, dont 2000 ou 3000 sont devenus des officiers, des fonctionnaires, des commerçants ou des instituteurs. La tendance de transformer les écoles roumaines dans des écoles hongroises a représenté un problème particulier à cette époque-là.

O SCRISOARE INEDITĂ A LUI GRIGORE SILAȘI ÎN COLECȚIILE MUZEULUI GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN

Dan Lucian VAIDA

Printre cei 21 de membri ai Academiei Române care la vârsta uceniciei au învățat, pentru o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp, pe băncile școlilor năsăudene s-a numărat și filologul Grigore Silași. Întrucât despre viața și opera lui Silași s-au publicat lucrări temeinic alcătuite, ne vom rezuma cu această ocazie doar la câteva date cu caracter general, menite să permită o mai bună conexiune a cititorului la tema propusă în continuare¹.

Grigore Silași s-a născut la 25 ianuarie 1836 la Beclean, ca fiu al protopopului greco-catolic Vasile Silași și al Cristinei Moisiu. Din 1843 și până în 1847 urmează cursurile elementare la școala franciscanilor din Dej, după care este admis la liceul romano-catolic al piariștilor din Cluj. În anul 1848, din cauza tulburărilor produse de mișcarea revoluționară, protopopul Vasile Silași își retrace copilul de la Cluj și îl înscrie la Școala principală (Hauptschule) din Năsăud, unde va rămâne timp de un an.

În 1849 Silași se reîntoarce la liceul piariștilor din Cluj, unde studiază până la final, în 1855, când își susține examenul de maturitate. În același an se înscrie la Seminarul greco-catolic „Sfânta Barbara” din Viena ca bursier al Diecezei de Blaj. În capitala imperiului se integrează în activitatea societăților studentești românești, în special în „România Jună”.

Încheie studiile teologice în anul 1859, după care va fi hirotonit de către mitropolitul Al. Șterca Șuluțiu. Rămâne în continuare la seminar ca preot și „prefect de studii”, iar ulterior și ca vicerector. Tot la Viena obține în anul 1862 doctoratul în teologie. Din 1865 scoate revista „Sionul românesc (foaie bisericească, literară și scolastică)”, o curajoasă publicație în limba română tipărită în afara Transilvaniei.

În octombrie 1872 este chemat la catedra de limba și literatura română a nou înființatei Universității din Cluj, de unde nu va mai pleca până la pensionarea sa forțată în 1884. Printre altele, în această perioadă contribuie major

¹ Datele biografice ale lui Grigore Silași au fost desprinse din următoarele studii: Traian Pavelea, *Grigore Silași*, în „Studii și cercetări etnoculturale”, Bistrița, vol. II, 1996, p. 147-156; *Grigore Silași. 100 de ani de la moarte – 1836-1897*, în „Studii și cercetări etnoculturale”, Bistrița, vol. III, 1997, p. 81-130; Dumitru Suciu, *Grigore Silași (1836-1897)*, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca”, seria *Historica*, nr. XLV, 2006, p. 261-294.

la înființarea *Reuniunii sodalilor români și a Societății „Iulia”* a junimii române universitare. În 1878 este ales prodecan al Facultății de filosofie.

Ca urmare a unei cuvântări, rostite la 23 septembrie 1876 în cadrul Societății „Iulia”, începe conflictul cu ministrul Ágoston Trefort, care trimite rectorului universității o adresă, cerându-i să ancheteze atitudinea pro-românească a profesorului.

Tot ca urmare a sentimentelor sale românești, câțiva ani mai târziu, pe 14 mai 1884, grupuri de studenți maghiari, incitați chiar de unul dintre profesorii lor, îi devastează locuința. Prevenit, Silași reușește să fugă și să se ascundă. În perioada următoare continuă să meargă la cursuri, deși a fost sfătuit să nu o facă, înfruntând o serie întreagă de alte ostilități.

În ancheta ce a urmat, vinovat a fost declarat tot profesorul român, pentru că el i-ar fi instigat pe studenți. La aceasta s-au mai adăugat și reclamațiile repetate că își predă cursurile în limba română. Acuzele l-au determinat pe ministrul de la Budapesta să-l destituie și să-l pensioneze forțat. În anul universitar 1885-1886 nu a mai predat decât un semestru.

Chiar și după acest moment, Grigore Silași continuă să aibă o intensă activitate literară și publicistică dar și una economico-socială. În 1890 este numit director executiv la Banca „Economul”, funcție la care va renunța cinci ani mai târziu din cauza problemelor de sănătate. După o ședere de câteva luni la Sângeorzul Român, se retrage în Năsăud, la sora sa Ana, văduva protopopului Ioan Filipan. Moare la 17 ianuarie 1897, fiind înmormântat în cimitirul din localitate. A fost primit în Academia Română la 13 septembrie 1877, ca „membru onorariu”, președinte de ședință fiind Ioan Ghica.

Lăsând la o parte cărțile tipărite și studiile publicate, apărute cele mai multe la Sibiu în revista „Transilvania” și la Pesta în „Familia”, de la Grigore Silași s-au păstrat puține scrieri în manuscris, și acestea răspândite în diverse locuri din țară. În acest context credem că este important faptul că în colecțiile Muzeului Grăniceresc Năsăudean a ajuns recent, în original, o scrisoare inedită semnată de marele patriot și cărturar, expediată din Cluj la 5 noiembrie 1886².

Vom reda în continuare textul scrisorii, cu exprimarea și ortografia originală, urmând ca apoi să încercăm deslușirea necunoscutelor din documentul propus:

„Clusiu, 5 novembre n. 1886.

Stimate Domnule și Amice!

Scusa-me, căci îndresnescu a Te incomodă cu o mare rogar.

Septemâna venitoria am de cugetu se me rapedu pâna la Budapestă, se ceru in audientia la Majestatea Sa, că se mi-se scia in pensiune și anii de sierbitiu petrecuți in seminariulu de la S. Barbará că prefectu de studia (1862-68) și vicerectoriu (1868-1872). DTa stai in legature de afinitate cu escelentiá sa br. Leonidá Popp, adlatusulu

² Scrisoarea, împreună cu alte numeroase documente de arhivă, de mare valoare, a fost donată Muzeului Grăniceresc de către d-na prof. Adriana Lupoie din Năsăud. Dorim să-i aducem mulțumirile noastre și pe această cale.

Majestății Sale. Fi bunu dara, recomanda-me prin câteva șire escelentiei sale, decumvoa o poti face. Eu voiu se-lu cercu și pre escelentiă sa, de se va află în Budapestă, și scri-soarea DTale l'ar predispuine în privintia-mi, dēca ai potē se-i scrii fara amânare. Unu cuventu bunu alu escelentiei sale pusu la Majestatea Sa mi-ar fi castigarea de diume-tate a causei.

Innouindu-mi rogarea pentru cēa ce poti face, éra nicidecumu pentru cēa ce nu poti, perseverendiu a fi celu ce am fostu toDeună alu DTale

sinceru stimatoriu
Dr. Gregoriu Silași
Prof. de universitate pens."

Altfel spus, este vorba de o rugămintă a lui Grigore Silași, adresată unei persoane care nu este pomenită cu numele în text, pentru a interveni pe lângă baronul de origine română Leonida Pop, la acea vreme șeful Cancelariei Imperiale³, privind obținerea unei audiențe la împăratul Franz Joseph și rezolvarea unor probleme personale, legate de neacordarea de către statul austro-ungar a drepturilor bănești cuvenite în urma activității depuse la seminarul Sf. Barbara din Viena, între anii 1862–1872, în calitate de prefect de studii și vicerector.

Conținutul scrisorii poate fi pus în legătură cu o altă epistolă, adresată lui George Barițiu, datată aproape patru luni mai devreme, la 10 iulie 1886 și publicată de istoricul clujean Dumitru Suciu⁴. De aici reiese și mai în amănunt situația lui Silași de după pensionare și demersurile întreprinse

³ Leonida Pop (15.10.1831 – 1.12.1908) a fost fiul maiorului Leon Pop din Regimentul de graniță de la Năsăud și al Antoniei de Wurzer. Studii la Năsăud și apoi la Academia Militară Thereziană din Wienerneustadt (1844–1851). Calitățile sale l-au ajutat să ocupe treptat funcții tot mai importante în ierarhia militară: **sublocotenent** în Regimentul 51 Infanterie (1851); **locotenent**, după absolvirea Școlii de Război (1.11.1856); **transferat** la Regimentul 33 (1.12.1856); **căpitan** în Statul Major (9.06.1858); **decorat** pentru merite deosebite în luptele de la Magenta și Turbigo (1859) cu Crucea pentru merite militare și Crucea de cavaler al ordinului „Filip de Marele ducat Hessa”; **maior** în Statul Major (11.06.1866); **decorat** în 1866 în campania contra Prusiei cu Medalia de merite militare; **șeful Statului Major** al Diviziei a 14-a (13.01.1866); **locotenent-colonel** (23.04.1869); **profesor de strategie** onorific, **de fortificații și serviciu tehnic** la cursul central de cavalerie; **colonel** (1.11.1875) transferat la Regimentul 61; **comandant** al regimentului de rezervă; **comandant** al Regimentului 48 (1.05.1876); **șeful Statului Major** la comanda generală din Agram (25.06.1876); **șef de cancelarie** de operații la Armata V (21.08.1878); **decorat** pentru merite deosebite cu ordinul Coroana de Fier cl. II; **comandant** al Brigăzii a 15-a (4.08.1879); **general** (1.05.1880); șef al cancelariei militare a împăratului (12.04.1881); ridicat la rangul de **baron** (23.08.1881); **consilier intim** (13.04.1883); **locotenent-mareșal campestru** (1.11.1885). Decorat cu: ordinul rusesc Sfânta Ana cl. I; Crucea mare a Ordinului Coroana Italiei; Ordinul Vulturul Roșu de Prusia; Ordinul Friederic de Wurtenberger; Ordinul Coroana României; Ordinul sârbesc Takowo; Crucea de Comandeur al Ordinului spaniol Carol al III-lea cu stea; Ordinul suedez Olaf etc. (Vasile Lechințan, „Oficiali de stat români din Transilvania (1368–1918)”, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2003, p. 272).

⁴ Dumitru Suciu, *op. cit.*, p. 293. Scrisoarea se păstrează la Biblioteca Academiei Române din București.

pentru rezolvarea doleanțelor sale. Elocvent ne apare următorul paragraf: „Într-adevăr eu sunt preast. domn acum pensiunat cu 1058 fl. Pensiunat fără vreo culpă documentată, fără sentență disciplinară, fără să-mi fi cerut măcar documentele de pensionare, fără să-mi fi computat din cei doi ani de concediu în sensul Legei măcar unul, fără să-mi fie știut și recunoscut măcar unul din cei vreo 11 ani petrecuți ca prefect de studii și vicerector în „Kais Kön Gr Kath Central-Seminar” de la S. Barbara cu superiori numiți de-a dreptul de ministerul cultelor din Viena, cu un custor superior în frunte și în persoana unui consilier ministerial și preste tot și în toate stătător direct sub respectivul minister ca și oricare alt oficiu și institut de stat. Contra acestei nedreptăți am remustrat la ministerul Trefort și în cas de negativ am de cuget să mă duc și la Majestatea sa deși nu-mi fac iluziuni în privința rezultatului”.

Revenind la scrisoarea noastră, în afară de conținutul propriu-zis al documentului, nu există păstrat vreun înscris care să menționeze localitatea unde a fost expediată și persoana căreia i-a fost adresată. Dacă nu avem motive de îndoială că Năsăudul a reprezentat punctul de sosire, unde de altfel s-a și păstrat, a necesitat o informare suplimentară pentru a se stabili pe seama cui au fost scrise rândurile respective.

Ca urmare, analiza rezultatelor obținute îl indică pe profesorul Gavril Scridon de la Gimnaziul năsăudean ca fiind destinatarul mesajului publicat în paginile de față. Deoarece acesta a reprezentat o figură marcantă printre intelectualii năsăudeni de la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX, redăm și în cazul lui câteva date cu referire la viața și activitatea desfășurată⁵.

Gavril Scridon își are originile într-o familie de țărani de la Feldru, unde a văzut lumina zilei la 21 aprilie 1851. După terminarea studiilor primare s-a înscris la Gimnaziul din Năsăud, pe care l-a absolvit în 1872, trecând examenul de maturitate cu calificativul „eminent”.

A urmat cursurile de filosofie ale Universității din Cluj, dobândind „absolutorul” în toamna anul 1877. În primăvara anului 1880 obține și diploma de profesor, având specialitatea limba română și filologia clasică. Încă din vremea studenției, la 30 septembrie 1875 a fost încadrat ca profesor supleant la Gimnaziul din Năsăud, iar la 22 iunie 1882 a fost numit profesor ordinar definitiv, fiind recunoscut în această calitate și de Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică la 14 februarie 1883.

În 1884 s-a căsătorit cu Leontina Golschmidt, fiica cea mare a industriașului Friederich Golschmidt din Năsăud și a soției sale Ida (n. Pop)⁶. Începând cu anul 1879 a fost ales membru în Consiliul de Administrație a Societății

⁵ Informațiile privind biografia profesorului Gavril Scridon au fost preluate din următoarele lucrări: Virgil Șotropa, dr. Nicolae Drăganu, „Istoria școalelor năsădene”, Năsăud, 1913, p. 341; Nicolae Drăganu, „Monografia societății de împrumut și păstrare „Aurora” din Năsăud”, Cluj, 1924, p. 76; Teodor Tanco, „Virtus Romana Rediviva”, vol. II, Bistrița, 1974, p. 236-238.

⁶ Din căsătoria lui Friederich Golschmidt cu Ida Pop au rezultat cinci fete: Leontina – c. Gavril Scridon, Rosa – c. Virgil Șotropa, Aurora – c. Joseph Ulrich, Ida – c. Iulian Marțian, Frieda – c. Ernest Kronenfeldt

„Aurora” din Năsăud (Societate de împrumut și păstrare), poziție pe care o va păstra pe tot parcursul vieții. Din 15 noiembrie 1905 până în 15 februarie 1906 Gavril Scridon s-a aflat în concediu pe caz de boală, iar ulterior, la cerere, a fost pensionat definitiv de la gimnaziul din Năsăud. S-a stins din viață la 30 mai 1917, fiind înmormântat în Năsăud.

În favoarea deciziei de a-l nominaliza pe Gavril Scridon drept persoana căreia i-a fost adresată scrisoarea lui Silași stau mărturie câteva argumente, pe care le considerăm convingătoare. În primul rând menționăm că documentul provine dintr-un fond constituit și îmbogățit tocmai în familia lui Gavril Scridon, referindu-ne bineînțeles și la cei care l-au moștenit.

Mergând mai departe, informațiile de care beneficiem ne arată, în mod clar, că profesorul Silași îl cunoștea bine pe Gavril Scridon, cel puțin din perioada în care cel din urmă era student la universitatea din Cluj. Faptul a fost susținut de către Teodor Tanco în lucrarea „Virtus Romana Rediviva”⁷, în vreme ce la Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale se păstrează, printre altele, o adeverință semnată de către profesorul Silași, eliberată pe numele lui Gavril Scridon, ce atestă parcurgerea primului an de studii de la facultate. Certificatul a fost folosit, se pare, pentru obținerea unei burse din partea Fondurilor Grănicerești Năsăudene⁸.

În fine, Gavril Scridon era cu adevărat persoana potrivită pentru a se ajunge la Leonida Pop și mai departe la împăratul Franz Joseph. Soacra sa, Ida Golschmidt, era fiica maiorului Leon Pop, fost ofițer în Regimentul grăniceresc de la Năsăud și nimeni alta decât sora baronului Leonida Pop. Cu siguranță relațiile de rudenie dintre Gavril Scridon și șeful Cancelariei împăratului erau cunoscute și de către Grigore Silași, după cum arată și exprimarea folosită în text: „d-ta stai în legătură de afinitate cu excelența sa”.

Nu știm, cel puțin pe moment, dacă Grigore Silași a beneficiat în vreun fel sau altul de pe urma acestei scrisori, dacă a reușit să obțină audiență la împărat și în ce fel a fost soluționată cererea sa. Din bibliografia avută la îndemână nu aflăm nimic de o rezolvare favorabilă a cazului. Nu este exclus ca Gavril Scridon să nu fi reușit la timp să ia legătura cu unchiul său, existând și posibilitatea ca Leonida Pop să nu-l fi însoțit pe Franz Joseph la Budapesta sau chiar prezența împăratului în capitala maghiară să fi fost anulată. Pe lângă atâtea ipoteze, rămânem în așteptarea unor noi documente de arhivă, încă nevalorificate, care ar putea contribui la aflarea adevărului istoric.

⁷ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 237.

⁸ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, fond *Liceul „George Coșbuc”* Năsăud, nr. 87, 1881–1904. Mulțumim d-lui cercetător Adrian Onofreiu, care ne-a semnalat existența documentelor la care se face trimitere.

**UNE LETTRE INÉDITE DE GRIGORE SILASI, GARDÉE DANS LES
COLLECTIONS DU MUSÉE GRĂNICERESC DE NĂSAUD**

– Résumé –

On publie dans ces pages une lettre inédite, écrite par le philologue Grigore Silași (1836–1897), né à Beclean et membre d'Honneur de l'Académie Roumaine. La lettre a été envoyée de Cluj à Năsăud en 1886, aujourd'hui étant gardée dans les archives du Musée Grăniceresc de Năsăud.

Comme on ne mentionne pas la personne à qui s'adresse l'écrivain, on essaie de l'identifier en analysant les informations trouvées dans le document, mais aussi les autres dates biographiques de Grigore Silași. Probablement, la lettre a été écrite pour Gavril Scridon, un professeur et écrivain très respecté de Năsăud.

Clusiu, 5 novembre n. 1886.

Stimate Domnule S. Amice !

Susa-me, căci îndreptesc a Te incomoda
cu o mare rogar.

Septemana venitoră am de cugetu se me
rapedn pana la Budapesta, se ceru in audientia la
Majestatea Sa, ca se mi-se soco in pensune si anii de
sierbitin petrecuti in seminarialu de la S. Barbara ca
prefectu de studia (1862-68) si vicerectoriu (1868-1872.)
Dta stai in legature de afinitate cu escelentia sa
br. Leonida Popp, adlatusulu Majestatii Sale. Fi bunu
dara, recomanda-me prin cateva sire escelentiei sale,
decumva o poti face. Eu voiu se-lu ceron si pre exce
lentia sa, de se va afla in Budapesta, si scrierea D-tale
lar predispuie in privintia-mi, deca ai pote se-i scriu
fara amănare. Unu cuventu bunu alu escelentiei sale
pusu la Majestatea Sa mi-ar fi castigarea de diune-
tate a causei.

Innouindu-mi rogarea pentru cea ce poti face,
era nicidecumu pentru cea ce nu poti, perseveredu
a fi celu ce am fostu totdeuna

alu D-tale

Sinceru stimatoriu

Dr. Grigori Silasi
prof. de universitate pers.

Scrisoare olografă semnată de profesorul Grigore Silași (colecția Muzeului Grăniceresc Năsăudean).

Grigore Silași (1836–1897)

*Profesorul Gavril Scridon împreună cu
soția Leontina (colecția de fotografii a
Muzeului Grăniceresc Năsăudean).*

*Baronul Leonida Pop – șeful Cancelariei
Militare a împăratului Frantz Josef
(colecția de fotografii a Muzeului
Grăniceresc Năsăudean).*

*Împăratul Franz Joseph
(colecția de fotografii a Muzeului
Grăniceresc Năsăudean).*

Magán-bizonyítvány. 10

Alulírott bizonyítja, hogy Scridon Gábor
 úr mint bölcsészeti hallgató az 1873 tavén nyári
 szakában a román irodalom történetéről a XVIII. százattól napjainkig tartott collo-
 quiumban részt vett, abban kitűnő előmenetelének bizonyítékát
 adta, és az előadásokat igen szorgalmasan látogatta.
 Kolozsvár, 1873. év július 10. kén.

Xastán: a román irodalmi conversatorium
 névleg Alexandri, Bolintineanu s
 Alexandrescu költérek fölött

Dr. Silasi Gergely
 a magyar kir. egyetemnél
 a román nyelv- s irodalom
 ny. r. tanára.

Adeverință eliberată pe numele studentului Gavril Scridon, semnată de către profesorul
 Grigore Silași (Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud).

SPONSALIILE (LOGODNA) ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ÎN „ȚARA NĂSĂUDULUI”

Radu-Ioan BĂEȘ

Prin cuvântul logodnă înțelegem, conform dicționarului: 1) *ceremonie prin care un tânăr și o tânără se angajează solemn să se căsătorească, făcând schimb de verighete*; 2) *promisiune solemnă făcută de logodnici*; 3) *petrecere organizată cu acest prilej*; 4) *perioadă cuprinsă între această ceremonie și nuntă*¹. Dreptul canonic ortodox spune că prin logodnă „doi tineri își promet solemn că se vor căsători”². Teologii din secolul al XIX-lea definesc logodna sau sponsaliile astfel: „este un acord pe care bărbatul și femeia și-l dau reciproc pentru a pătrunde în căsătorie”³; „Sponsaliile în sensul obiectiv sunt promisiunea și repromisiunea a două persoane de sex divers, cu scop de a se căsători în venitoriu. De unde se recere, ca ambii să se oblige unul altuia și când unul promite nu este de ajuns ca celălalt să accepte promisiunea, ci din partea sa încă se recere repromisiune”⁴; „logodna este acel act prin care persoanele căsătorinde se declară înaintea preotului miresei, a părinților sau a tutorilor lor și a rudeniilor lor, pentru a se lua în căsătorie”⁵. Condițiile pe care trebuie să le îndeplinească cei care se logodesc sunt identice cu cele care sunt observate și la căsătorie: să aibă vârsta corespunzătoare, să nu fie rude etc. Dar cea mai importantă condiție pe care trebuie să o îndeplinească este „buna învoire”, adică înțelegerea mutuală dintre cele două părți, care de bună voie și nesilite de nimeni trebuie să-și dorească acest lucru. Consensul este atât de important încât „din pricina importanței pe care o are la încheierea căsătoriei consensul celor

¹ *** , „Dicționarul explicativ al limbii române”, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1996, p. 580.

² Dr. Ioan Floca, „Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească”, Ed. IMBOR, București, 1990, p. 81.

³ Iosif Papp-Szilagy, *Îndreptar al dreptului bisericii catolice orientale pentru folosul studenților și pentru învățătura clerului greco-catolic, 1880*, în: Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteșan, Marius Eppel, Crinela Holom, „Legislația ecleziastică și laică privind familia românească din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea” (în continuare „Legislația ecleziastică și laică ...”), Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2009, p. 699.

⁴ Ioan Rațiu, *Prelecțiuni teologice despre matrimoniu, impedimente, procedura cu respect la teoria și practica vigente în provincia mitropolitană greco-catolică a Albei Iulia, 1875*, în „Legislația ecleziastică și laică ...”, p. 493.

⁵ Andrei Șaguna, *Cunoștințe folositoare despre trebile căsătoriilor, spre folosul preoțimii și al scaunelor protopopești, 1854*, în „Legislația ecleziastică și laică ...”, p. 373.

două părți, în dreptul roman s-a și folosit formula „*consensus facis nuptias*”, adică *consensus face nunta*”⁶.

Documentele pomenesc destul de mulți termeni ca: „*au făcut sponsaliile*”, „*s-au logodit*”, „*au desfăcut sponsaliile*”, „*s-au mutat din acea tocmală*” etc., care se referă la o înțelegere prealabilă cu privire la căsătoria, sau la logodnă, însă foarte puține documente ne lămuresc modul în care aceasta avea loc. Din ceea ce se poate găsi în bibliografia pe această temă, împrumutând terminologia scrierilor teologice de secol XIX, putem deosebi în practică trei tipuri de logodnă: *logodna informală*, *logodna formală* și *logodna solemnă*, ce diferă între ele prin locul, modul, timpul și participarea sau nu a preotului la eveniment. Scrierile teologilor fac o distincție netă între primele două tipuri de logodnă și cea de a treia, însă primele două sunt foarte puțin sau deloc deosebite între ele, confundându-se, de cele mai multe ori.

Logodna informală este logodna care se face acasă la mire sau la mireasă, fără însă a cere prezența preotului sau vreo declarație scrisă, fiind de ajuns consensul verbal, ea fiind o etapă a ceremonialului ritual de nuntă, plină de culoare, cu multe cutume tradiționale, independentă de formalizarea religioasă sau politică. Ea se mai numește și „*încredințare*”, „*ferie*”, „*băutul feriei*”, „*tocmeală*” sau „*darea mâinii*”⁷. Această etapă este precedată de cea a pețirii și are loc de obicei la casa socrilor mici, unde vine mirele, împreună cu părinții lui și, eventual, câteva dintre rudele mai apropiate. După ce părinții celor doi se pun de acord cu privire la viitoarea căsătorie între copiii lor, are loc logodna propriu-zisă, care, după consemnările cercetărilor etnologice, se desfășoară astfel: „... *venind feciorul, fiind toți îmbrăcați cu pieptar și cu suman, se declară împrumutat învoirea de a se căsători laolaltă. După aceasta dau mâinile drepte, asemenea acoperite cu poala vesmântului sau barem cu o năfrămuță. Imediat după aceasta își dau și ceva semne de credință, d. e. Câte o batistă, ba unii dau chiar taleri*”⁸. Un studiu realizat mai târziu decât acesta arată conservarea aceluiași mod de realizare a logodnei informale, aducând și câteva lămuriri tehnice: „*Cei doi tineri îmbracă suman de pânură, se așează față în față, în mijlocul camerei, și în fața asistenței, dau mâna prin colțul sumanului așezat pe palma miresei și a mirelui, iar invitații strigă de trei ori „mult noroc” sau „la mulți ani”. Tinerii nu au voie să-și dea mâna goală la tocmală, ci prin suman, spunând că numai așa vor avea noroc la căsătorie*”⁹. Cu această ocazie se obișnuia și stabilirea unor pedepse pentru cei care vor strica logodna, de obicei în anumite sume de bani¹⁰.

După ce s-a înfăptuit logodna informală, următorul pas aduce căsătoria în jurisdicția Bisericii, autoritățile bisericești sunt datoare a fi cu cea mai

⁶ Dr. Ioan Floca, *op. cit.*, p. 67.

⁷ Ștefan Buzilă, *Nunta la țăranul român din jurul Năsăudului*, în „*Studii și cercetări etnoculturale*”, XV, Bistrița, 2010, p. 134.

⁸ *Ibidem*, p. 135.

⁹ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud (în continuare A.N.S.J.BN.), Fond Colecția personală Emil Precup, pachetul IV, dosar 219, fila 48.

¹⁰ Ștefan Buzilă, *op. cit.*, p. 135; Tit Bud, *Îndreptar practic pentru păstoriile sufletești*, Gherla, 1883, în „*Legislația ecleziastică și laică ...*”, p. 775; Ioan Rațiu, *op. cit.*, p. 495; Iosif Papp Szilagy, *op. cit.*, p. 699.

mare băgare de seamă la îndeplinirea tuturor condițiilor ce trebuie să urmeze pentru ca o căsătorie să fie validă și mai ales să se asigure că familia astfel constituită va avea valabilitate în timp, căci „a se lega de o altă este lucru ușor, însă a se desface foarte greu și cu multe neplăceri se poate”¹¹. Primul lucru care trebuie stabilit încă de la început este dorința liberă a celor doi de a întemeia o familie, de a conviețui împreună până la moarte.

Logodna formală, spre deosebire de cea informală, este „o făgăduială sărbătorească”¹², care cere prezența preotului, însă mai mult ca persoană oficială și nu ca sacerdot, precum și o declarație scrisă, precedată de rostirea dorinței de a se căsători, sau a „bunei învoiri”, în prezența unor martori. Luarea acesteia înainte de căsătorie este reglementată prin Sinodul diecezan din 1833, dar și de cel arhiepiscopal ținut la Blaj, în 1869, când se precizează: „Anume de timpuriu vor chema înainte atât pe mire singur fără să fie altul de față, cât și pe mireasă singură, fără să știe unul de altul, și-i vor întreba despre libera lor învoire; care act se va repeta apoi înaintea martorilor, când se va face documentul de liberă învoire”¹³, iar în timpul Regimentului, aceasta era luată și de către autoritățile militare¹⁴. Cu privire la timpul sau locul desfășurării, ea poate fi imediat după încredințare¹⁵ sau în altă zi, „cu ocaziunea a doua vestire”¹⁶, ori la casa miresei, ori la casa parohială, după caz și obiceiul locului¹⁷. La 1875, preotul din Leșu își începe contractele de căsătorie cu următoarea formulare: „astăzi venindu înaintea subscrisului preot locale...”¹⁸, ceea ce ne face să credem că mirii veneau acasă la preot și nu invers. Acest lucru ne este confirmat în mod direct de formularea folosită ca început al contractelor de către parohul din Maieru, care, deși până în iulie 1879 folosește aceeași formulare ca și preotul din Leșu, în mod interesant, la primul contract din august începe astfel: „astăzi venindu în casa parohială junele...”¹⁹. Așadar, în mod sigur, logodna formală are loc la casa parohială și nu altundeva, lucru destul de logic, întrucât casa parohială, fiind locuința preotului, impune un anumit respect din partea celor care vin, dă o anumită importanță momentului, apoi, tehnic vorbind, aici preotul are toate instrumentele de scris, precum și matricolele parohiale în care ia declarația și ar fi nepotrivit să le ia pe toate acestea după sine prin fiecare casă, mai ales că matricolele parohiale sunt singurele acte oficiale de stare civilă, neputând risca să le piardă. Deoarece locul este casa parohială, iar în majoritatea cazurilor martorii sunt funcționari bisericestii, care sunt prezenți la slujbe, putem presupune că timpul va fi fiind o

¹¹ A.N.S.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, pachetul XLI, dosar 310, an 1872, fila 93.

¹² Andrei Șaguna, *op. cit.*, p. 363.

¹³ Ioan Rațiu, *op. cit.*, p. 507.

¹⁴ A.N.S.J.BN., Fond Colecția personală Iulian Marțian, dosar 32, fila 51.

¹⁵ ***, „Obiceiurile nunților aflate pe la țară”, București, 1884, p. 64.

¹⁶ A.N.S.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, pachetul XXIII, dosar 194, an 1864, fila 14.

¹⁷ Andrei Șaguna, *op. cit.*, p. 364.

¹⁸ A.N.S.J.BN., Fond Colecția registrelor de stare civilă, Matricula cununaților din parohia Leșu, inv. nr. 575, fila 53.

¹⁹ A.N.S.J.BN., Fond Colecția registrelor de stare civilă, Matricula cununaților din parohia Maieru, inv. nr. 599, fila 52.

zi de duminică sau altă sărbătoare, imediat următoare logodnei informale, după liturghie sau după vecernie.

În prezența celor doi martori, mirii sunt întrebați, și împreună și separat unul de altul, de către preot despre dorința de a se căsători și mai ales dacă fac aceasta din voia proprie sau sunt îndemnați sau siliți de cineva, precum și dacă nu cumva vor să se căsătorească din alte motive decât cele acceptate de stat sau Biserică, cum ar fi lăcomia pentru avere. Voia liberă la căsătorie este literă de lege, nimeni, nici Biserica și nici Statul, nici Regimentul nu poate sili pe cineva să se căsătorească peste voia lui, chiar dacă acesta ar avea vreun copil cu vreo fată, singura pedeapsă este despăgubirea, sila constituindu-se ca impediment dărâmată la căsătorie. Atunci când George Todică voiește să o ia pe Senia Precupu, iar ea nu dorește acest lucru, vicarul decide: „*Dacă Senia Precupu, mireasa lui Georgiu Todică, a venit cu părinții săi în fața frățiitale și s-a dechiaratu că nu voiește să se mărite după Georgiu, nu debe silită a se mărita, pentru că la orice căsătorie condițiunea de căpetenie este libera voie, ce se vede că la Senia lipsește. Georgiu să-și caute altă persoană care să voiască deplinu a merge după elu*”²⁰. Același răspuns îl dau și autoritățile politice, atunci când Pavel Neagoș din Monor vrea să-l oblige pe Ion Tanco să se căsătorească cu fata lui, i se răspunde „*cum că Regimentu ... nu poate sili pe nime la căsătorie, având fieștecare alegerea slobodă ...*”²¹.

După ce mirii și-au exprimat verbal voia liberă de a se căsători unul cu celălalt, preotul începe să scrie „*protocolul buneî învoiri*” sau „*a liberului și împrumutului consens*”²². Citind astfel de protocoale vedem că ele sunt scrise de mâna preotului, inclusiv numele mirilor și ale celorlalți participanți; aceștia, în cele mai multe cazuri, semnează făcând o cruce în dreptul numelui lor. Până la 1858, această declarație se scrie direct în matricola cununaților, urmând ca apoi să se facă liniatura pentru a înregistra căsătoria. Lipsa de spațiu sau poate frecvența mare a căsătoriilor pe o anumită perioadă fac ca aceste contracte să nu fie luate individual, ci colectiv, mai multe perechi de miri fiind trecute pe același contract. Astfel, în parohia Feldru, pentru toate perechile cununate în februarie 1851 există un singur contract de „*bună învoire*”, care respectă redactarea mai veche, pe care o putem citi în alfabetul chirilic și în prima parte a secolului: „*Întrebându-se descilinit ... (și aici se enumeră toate cele 16 perechi) ... despre voință, feștecare, chiar cu gura sa au mărturisit că de bună voie și plecare, iară nu de silă se ieu laolaltă, care lucru noi în cunoștința noastră mărturisim*”, urmând apoi semnăturile celor 16 miri și mirese și ale celor patru martori, perechile menționate fiind înregistrate apoi căsătorindu-se între 13 și 27 februarie 1851²³.

Anul 1858 aduce însă cu el introducerea matricolelor gata tipărite, ceea ce face imposibilă inserarea buneî învoiri în paginile acestora, aici având doar rubrică separată în care se menționează martorii la buna învoire de dinainte de căsătorie. Astfel, pentru a continua scrierea acestor declarații, preoții folosesc

²⁰ A.N.S.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, pachetul XXVIII, dosar 221, an 1866, fila 69 verso.

²¹ A.N.S.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, pachetul II, dosar 23, an 1850, fila 54.

²² A.N.S.J.BN., Fond Oficiul parohial greco-catolic Romuli, dosar 218, fila 1.

²³ A.N.S.J.BN., Fond Colecția Registrelor se stare civilă, Matricola cununaților din parohia Feldru, inv. nr. 434, fila 66.

de cele mai multe ori foile rămase goale în matricolele vechi sau au un protocol aparte în care le consemnează. Din cauză că nu mai fac parte din matricolele oficiale, aceste contracte apar doar sporadic în registrele parohiale, însă putem distinge câteva feluri de redactări, de-a lungul anilor. În foile rămase din protocolul cununaților din Măgura, încheiat în anul 1864, se scriu la 1870 contracte de bună învoire, în forma următoare: „Noi subscrișii mărturisim și adevărim în fața D. Paroh al locului, precum și a părinților noștri și a onorate două mărturii, cum că noi, din a noastră slobodă voie și dragoste și nesiliți de cineva, voim a ne căsători laolaltă despre care noi, cu subscrierea numelui nostru întărim”²⁴. Filele rămase dintr-un registru încheiat în 1860 servesc după 1870 și în Leșu ca loc de consemnare a bunei învoiri, în aceste pagini găsim un alt tip de redactare a acesteia: „Astăzi venind înaintea subscrisului parohu locale Ioanu Vasele Arsente Precupu, de 24 de ani și-a încredințat sieși socie de căsătorie pe juna Iftinie Gavrilă Simionu Avram în etate de 18 ani și logodindu-se spre acest scop după sunarea înaltelor Ordinațiuni eșite în privința căsătorinzilor, deosebitu s-au întrebatu:

1) nu cumva siliți de cineva pășescu la s. T. a căsătoriei?

2) nu cumva din interesu privatu sau căutare la ceva averi pășescu la s. T. a căsătoriei?

Au dechiaratu ambe părți cum că nesiliți de nimenea și fără căutare la ceva averi vroiescu a se căsători laolaltă. Mai departe se dechiară cum că din cauza silei sau a fricii nicicând nu vor intenta procesu de despărțire, ceea ce mărturisim în cunoștința sufletului nostru”²⁵.

Sila fiind un impediment „dărâmată de matrimoniu”, consensul scris devine o dovadă necesară, ce se poate prezenta într-un eventual proces de divorț, în care una din părți dorește anularea căsătoriei din cauza silei²⁶.

O variantă oarecum asemănătoare acesteia o găsim și la Maieru, unde sună astfel: „Astăzi venind în casa parohială junele Ioan Cărbune de 23 de ani, gr. Cat., locuitor sub n. 227, a descoperitu că voind a se căsători și a încredințatu sieși de fietoria socia pe fecioara Maria Urechia de 19 ani, gr. cat. sub n.241 locuitoria și după ordinațiunile mai înalte iesite în privința căsătorinzilor, îndeosebi întrebându-se, deosebi au răspuns că nesiliți de nimene fără căutare la averi sau alte private interese, ci numai din îndemnul curatei iubiri, voiescu a păși la s. Taină a căsătoriei, ceea ce ei, cu apăsarea degetelor pre crucea trasă la numele loru mărturisec în prezența martoriloru în acest scop chemați”²⁷.

Varianta găsită în matricolele din Nepos arată și în formularea ei faptul că mirii sunt întrebați separat și pe rând despre buna învoire: „Subscrisu antea martorilor mai josu însemnați dechiaru cum că eu voindu a păși la s. taină a căsătoriei

²⁴ A.N.S.J.BN., Fond Colecția Registrelor se stare civilă, Matricula cununaților din parohia Măgura Ilvei, inv. nr. 632, fila 54.

²⁵ A.N.S.J.BN., Fond Colecția Registrelor se stare civilă, Matricula cununaților din parohia Leșu, inv. nr. 575, fila 53.

²⁶ Andrei Șaguna, op. cit., p. 364; A.N.S.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, pachetul LXIII, dosar 445, an 1880, fila 79.

²⁷ A.N.S.J.BN., Fond Colecția registrelor de stare civilă, Matricula cununaților din parohia Maieru, inv. nr. 599, fila 53 verso.

cu Ludovica Vasile Cifor din Nepos, pasiulu acesta nu-l facu nici din unu interesu au silă morală au fizică ci singur din iubire curată, obligându-mă a trăi încă în pace și credință cojugală până la capătul vieții mele.

Asemenea și eu subscrisa, nu din silă, ci din iubire sinceră voiesc a mă mărita după Dumitru Donise Nicolai, asemenea din Nepos, obligându-mă a trăi în credință nestrămutată până la capătulu vieții mele”²⁸.

La 1891, în Năsăud, deja forma este mult mai simplă și mai scurtă: „Subscriși, întrebați separat, răspund că din bună voie, din iubire, nu din silă sau din ceva lăcomie de avere, voiesc a se căsători și a trăi și în bine și în rău până la moarte, ceea ce întărescu”²⁹.

La sfârșit găsim uneori formularea pedepsei, de obicei o anumită sumă de bani, pe care trebuie să o achite cel care va strica logodna: „care dintre acești contrahenți se va lăsa de lucrul proieptatu, să solvească ca pedeapsă una sumă de 20 fl. v.a. din care jumătate suma de 10 fl. v.a. va curge în lada bisericii greco-catolice din Nepos, er 10 fl. v.a. va primi acela ce va sta pre lângă făgăduiala făcută”³⁰.

Interesant de menționat este că, cercetând foile bune învoiri din parohia Nepos, la fila 43v și la fila 48v, în 1883 și 1884 o găsim pe aceeași Maria Ioan Dredici, semnând „buna învoire” cu persoane diferite. Se pare că prima logodnă s-a rupt, ea contractând o nouă logodnă, care se va finaliza de data aceasta prin căsătorie, în 14.02.1884, cu Precup Marica³¹. La o privire mai atentă, la fila 43v se vede cum contractul „bunei învoiri” este notat și încheiat cu un anumit stil de scris, revenindu-se ulterior, cu un scris cu totul diferit și notându-se pedeapsa: „care dintre acești contrahenți se va lăsa de tergulu proieptatu să solvească ca pedeapsă 5 fl. v.a. în favoarea bisericii greco-catolice din Nepos ...”³². Probabil că în momentul ruperii logodnei preotul, voind să convingă cele două părți să nu renunțe, le-a pus în față datoria de a plăti o sumă de bani pentru asta, ori voind pur și simplu să strângă niște bani, direcționând această sumă în lada bisericii, sau ei vor fi dorit să plătească oricât, numai să poată renunța la logodna făcută.

Uneori, acest protocol apare ca un registru separat, așa cum îl găsim păstrat în documentele aparținătoare parohiei Tiha Bârgăului, unde „Protocolul despre buna învoire la căsătorie” consemnează fiecare contract de căsătorie³³. La fel este cazul parohiei Romuli, unde s-a păstrat „Protocolul promulgațiunilor și despre liberulu și împrumutatulu consensu alu căsătorinziloru din parohia Romuli”, ținut între anii 1883 și 1909. Fiecare pagină este prevăzută cu șase coloane, care menționează, pe rând: numărul curent, data încredințării, numele și comunele sponșilor, manifestarea bunei învoiri prin semne externe la statul căsătoriei,

²⁸ A.N.S.J.BN., Fond Colecția registrelor de stare civilă, Matricula cununaților din parohia Nepos, inv. nr. 808, fila 44.

²⁹ A.N.S.J.BN., Fond Colecția registrelor de stare civilă, Matricula cununaților din parohia Năsăud, inv. nr. 780, fila 133 verso.

³⁰ A.N.S.J.BN., Fond Colecția registrelor de stare civilă, Matricula cununaților din parohia Nepos, inv. nr. 808, fila 43.

³¹ A.N.S.J.BN., Fond Colecția registrelor de stare civilă, Matricula cununaților din parohia Nepos, inv. nr. 810, fila 4.

³² Ibidem, inv. nr. 808, fila 43 verso.

³³ A.N.S.J.BN., Fond Oficiul parohial greco-catolic român Tiha Bârgăului, registrul 4.

martorii de față la libera învoire spre căsătorie și adnotare. În coloana a patra găsim consemnat, pe lângă declarația de bună învoire, și modul în care cei doi se manifestă în momentul logodnei, prin darea mâinii, deducând de aici ori că preotul este prezent la darea mâinii, la logodna informală, ori că ea se repetă și în fața preotului. Textul uzitat este acesta: „*Prin darea mâinii după întrebările îndătinat și-a exprimat consensul că de bună voie, din iubire adevărată pășescu spre căsătorie și nu din ceva interesu sau îndemnu sau silă sau poftă de avere*”³⁴. La ultima rubrică găsim menționat: „*partea care ar strica să dea 20 fl. v. a. ca spese din care 10 fl. să curgă în lada s. Biserici și 10 fl. la partea nevinovată*”³⁵. Din cele două texte citate aici, prin apariția dării mâinii și a pedepselor în bani la logodna formală, putem să presupunem că cele două tipuri de logodnă fie își împrumută formele de manifestare, fie se contopesc.

Cei doi martori prezenți trebuie „să nu fie părinți sau consângeni de aproape”³⁶. Prelucrarea nominativă a matricolelor parohiale arată faptul că martorii de la luarea bunei învoiri sunt de obicei persoane cu funcții în organizarea parohială cum ar fi coratorii, cantorul sau fătul bisericii respective. Aceste persoane sunt apropiate preotului și probabil că se găsesc mai des prin preajma bisericii, pentru a fi de față la examinarea mirilor ori de câte ori e nevoie, fiind și persoane de vază în sat și cele mai credibile. Acești martori uneori doar semnează declarația dată de miri, alteleori, cum e cazul în Măgura, dau și ei scurte declarații: „*Asemenea și două mărturii adevărimu cum că noi am fost de față până mai sus numiții logodiți au spus în fața noastră cum că ei nesiliți de cineva și numai din a lor voe slobodă și dragoste, voiesc a se căsători laolaltă, despre ce noi, prin subscrierea numelui nostru întărim*”³⁷.

Logodna solemnă este acea logodnă săvârșită de către preot ca sacerdot, îmbrăcat în veșminte, în biserică, după rânduiala din *Molitfelnic*, așa cum ne lămuresc teologii de secol XIX: „*...biserica orientală din vechime și până acum a introdus și sponsalele solemne, care se fac în biserică, cu schimbarea inelelor și cu binecuvântarea preotului competente. La atare sponsale se cere de la bărbat etatea de 14 ani, de la muere de 12.*”³⁸, iar tot atunci are loc și sărutarea reciprocă³⁹. „*Tipicul bisericesc prescrie pentru logodnă că aceea are a se face în biserică după finirea liturghiei și a se pregăti tetrapodul în mijlocul bisericii, punându-se pe dânsul sfânta cruce și lumânări cu lumini aprinse și cei logodinzi vin înaintea tetrapodului și luând preotul inelele lor, le pune pe Evanghelie, iar nașilor le dă făclii aprinse care stau după cei logodiți*”⁴⁰. Această logodnă este cea care are cea mai mare valoare, fiind indisolubilă, legăturile stabilite în acest fel sunt egale și funcționează exact ca cele dobândite prin căsătoria însăși: „*Pe scurt, sponsaliile acestea după dreptul bisericesc răsăritean se*

³⁴ A.N.S.J.BN., Fond Oficiul parohial greco-catolic Romuli, dosar 218, fila 2.

³⁵ *Ibidem*, fila 3.

³⁶ Tit Bud, *op. cit.*, p. 777.

³⁷ A.N.S.J.BN., Fond Colecția Registrelor se stare civilă, Matricula cununaților din parohia Măgura Ilvei, inv. nr. 632, fila 54.

³⁸ Tit Bud, *op. cit.*, p. 774.

³⁹ Ion Rațiu, *op. cit.*, p. 774; Iosif Papp Szilagyi, *op. cit.*, p. 497.

⁴⁰ Andrei Șaguna, *Compendiu de drept canonic*, în „Legislația ecleziastică și laică ...”, p. 374.

echiparează matrimoniuului celui rat, și are toate efectele unui atare matrimoniu”⁴¹, iar „mirenii se opresc a lua pe vara sau pe altă persoană înrudită cu logodnicele lor reposate până în gradurile oprite”⁴². Cel care părăsește logodna săvârșește adulter, iar logodna a doua se consideră ca o a doua nuntă, ceea ce devine impediment pentru cei care doresc să devină preoți: „Clericii care fac sponsale solemne după „Pravilă”, cap. 176 nu se pot sfinți de preoți, dacă strică sponsalele și încheie altă căsătorie”⁴³, deoarece, după cum explică dreptul canonic, „logodna bisericească se socotește ca prima căsătorie, iar căsătoria, logodna și cununia propriu-zisă, ca a doua căsătorie, și ca urmare, nu sunt admiși la hirotonie, pentru că cei căsătoriți de două ori nu pot fi hirotoniți”⁴⁴. De aceea, ca nu cumva logodna aceasta să se strice, atrăgând cu sine diverse impedimente, se obișnuiește a se face exact înaintea cununii, chiar unită cu aceasta⁴⁵.

La 23.09.1884, teologul Teodor Dumitru primește binecuvântarea de a se căsători cu Catarina Pop, fiica notarului din St. Joseph, dar soarta nu-i surâde și, la doar câteva zile, în 11.10.1884, găsim o nouă cerere adresată episcopului, prin care roagă să i se aprobe căsătoria sa cu o altă fată, întrucât prima logodnică murise. În acest context episcopul Ioan Pop cere vicarului din Năsăud să arate dacă sponsaliile făcute cu prima fată au fost sau nu solemne, întrucât acest lucru ar împiedeca hirotonirea clericului. Vicarul Grigore Moisil, răspunzând cererii episcopului, zugrăvește în cuvintele sale modul în care era obișnuit a se desfășura logodna în tot Vicariatul: „... acele sponsalii s-au făcutu numai prin darea mâinii, fără de ceremoniile prescise în Evhologhion, ceea ce în tractulu vicarialu nici nu se face. Decâtu își fac promisiunile reciproce înscimbându inelele, veri năfrămile de logodnă numai ca semnu sau simbolu că cutare tineri au încredințatu, și de la acest datu până la cununie se numesc miretei sau sponși”⁴⁶. Preotul din Rodna Nouă, vorbind despre desfacerea unei logodne spune astfel: „semnele logodnei – firește – nesolemne, și le-au restituit”⁴⁷. Așadar, preotului i se pare ceva firesc că logodna nu a fost solemnă, de unde putem deduce că pe teritoriul Vicariatului se obișnuiește a se face doar logodna informală și cea formală, sau o formă contopită a acestor două.

Logodna solemnă este evitată în Vicariat, tocmai din cauza urmărilor pe care le poate avea ruperea ei. Preotul Anton Precup din Rebrîșoara cere sfatul vicarului în cazul lui George Mureșan, care neavând terminat stagiul militar, dorește să i se citească logodna solemnă, pentru a fi sigur că logodnica sa nu se va căsători cu altul până vine din armată, iar preotul e pus într-o dilemă: „Adeveratu că pofteste o funcțiune care nu o pot respinge, cu atât mai vârtosu că în unele locuri este chiar datină cetirea benecuvântării sponsalelor, dar suspicionez pre petente că ar intenționa a-și lua pe sponsa la sine, dar sponsa nu voiește fără această

⁴¹ Ion Rațiu, *op. cit.*, p. 496.

⁴² Andrei Șaguna, *Compendiu...*, p. 372.

⁴³ Tit Bud, *op. cit.*, p. 775.

⁴⁴ Dr. Ioan Floca, *op. cit.*, p. 75.

⁴⁵ Iosif Papp Szilagyi, *op. cit.*, p. 699.

⁴⁶ A.N.S.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, pachetul LXXVIII, dosar 529, an 1884, fila 106.

⁴⁷ A.N.S.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, pachetul LXXXVI, dosar 570, an 1886, fila 43.

formalitate neuzată până acum”⁴⁸. Răspunsul vicarului vine prompt: „Cererea nu este de a se împlini căci: ... logodna solemnă e piedecă împiedecătoare de căsătorie și după praxa bisericii nu se face decât înainte de actul cununiei”⁴⁹. Din aceste afirmații putem deduce că, deși în unele zone se practică citirea logodnei solemne, în zona Vicariatului nu a fost folosită niciodată separat de slujba cununiei.

Logodna informală și cea formală deoarece nu au valoare sacramentală, fiind doar o înțelegere între doi oameni, au o anumită valabilitate în timp, după care expiră: „cel ce s-a logodit cu mireasa și n-a prefapt timpul cununiei este dator a se cununa în răstimp de doi ani dacă se află într-un loc cu mireasa, iar de este într-alt loc, atunci în răstimp de trei ani are a se cununa”⁵⁰, apoi fiecare este liber să se căsătorească cu altcineva.

În afară de logodna solemnă, celelalte două pot fi stricate sau rupte, din anumite motive, fără nici o restricție, iar atunci semnele logodnei se restituie și fiecare e liber a se căsători cu altcineva, fiind numeroase cazurile în care logodnicii strică logodna și încredințează apoi cu alții⁵¹.

LES FIANÇAILLES («SPONSALIILE») DANS LA SECONDE MOITIÉ DU XIXÈME SIÈCLE AU «ȚARA NĂSĂUDULUI»

– Résumé –

L'étude présente la manière dans laquelle les fiançailles («sponsaliile») entre deux jeunes, qui allaient se marier, étaient réalisées sur le territoire «grăniceresc» de Năsăud, dans la seconde moitié du XIXème siècle. On insiste particulièrement sur l'engagement pris devant le prêtre et les obligations des parties impliquées.

⁴⁸ A.N.S.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, pachetul CVII, dosar 681, an 1892, fila 214 verso.

⁴⁹ *Ibidem*, fila 215 verso.

⁵⁰ Andrei Șaguna, *Compendiu...*, p. 374.

⁵¹ A.N.S.J.BN., Fond Vicariatul Rodnei, pachetul C, dosar 643, an 1890, fila 31; pachetul CVII, dosar 681, an 1892, fila 293; pachetul CXII, dosar 701, an 1893, fila 71.

LA CUMPĂNA VEACURILOR ȘI A VREMURILOR. CONTRIBUȚII DOCUMENTARE REFERITOARE LA ACORDAREA DE STIPENDII ȘI AJUTOARE DIN FONDURILE GRĂNICEREȘTI NĂSĂUDENE (1905-1908)

Adrian ONOFREIU

Esența administrării proprietăților grănicerești după desființarea regimentului II de graniță cu reședința la Năsăud a fost aceea ca veniturile rezultate să fie direcționate spre înființarea, dezvoltarea și susținerea învățământului în zonă.

De la Erklärung-ul din 13 martie 1851, continuând cu „Înaltul autograf al Majestății Sale, datat Laxenburg, în 27 august 1861”, „Învoirea” cuprinsă în „protocolul fundational” luat sub toate prescripțiile legii în zilele de 27 și 29 septembrie și 5 și 6 octombrie 1861, apoi, în 13 și 21 septembrie 1862 și subscris cam de 500 reprezentanți ai foștilor grănițeri din toate comunele foste grănițerești” și *Instrumentul fundational din 1872*¹, în toate aceste documente fundamentale s-au statuat principii de bază referitoare la recunoașterea dreptului de proprietate a foștilor grănițeri, destinația celor două fonduri din timpul graniței, de montur și de provente, ca și dreptul inalienabil ca de aceste beneficii să se împărtășească numai descendenții de grănițeri.

În acest sens, destinarea fondului de montur ca fond de stipendii a determinat ca, aproape o jumătate de secol, distribuirea de sume de bani din acest fond pentru sprijinirea tinerilor în formarea profesională să nu fie conturbată.

O dată cu realizarea Anschluß-ului în 1867, Curtea Imperială de la Viena a „abandonat” și cauza foștilor grănițeri în „brațele largi” ale Budapestei. Cu deosebire după anul 1883, când a fost numit comite suprem în comitatul Bistrița-Năsăud baronul Desideriu Bánffy, politica de maghiarizare în zona majoritar românească a Năsăudului a cunoscut forme agresive de manifestare.

Și nu întâmplător, în relația cu autoritățile care administrau și gestionau patrimoniul material al fostului confiniu militar, Bánffy a aplicat soluția dură a schimbării caracterului fundational al tuturor instituțiilor create aici.

¹ *Instrumentul fundational pentru instituțiile de învățământ și educațiune din Districtul Năsăud, în Transilvania, Clusiu, 1872.*

Așa s-a ajuns ca în noile statute de administrare a Fondurilor școlare și de stipendii din anul 1889, cerința expresă din actele fundamentale – aceea de îndreptățire la beneficii numai pentru *descendenții de grănițeri* – să fie înlocuită cu aceea de a „locuitorilor din cele 45 comune de pe teritoriul Districtului Năsăud (...) care adică, vor cerceta institute din patrie, anume gimnasii, școli reale, academii de bele-arte, industriale, de silvicultură ori comerciale, facultăți de drept, medicină, politehnică, filozofie, ori de agronomie superioare”².

A fost actul care a schimbat radical atitudinea autorităților budapestane față de foștii grăniceri și, totodată, a deschis calea unui îndelung șir de abuzuri față de aceștia.

Totuși, până în anul 1904–1905, procesul de acordare a stipendiilor din fondurile grănicerești nu a fost perturbat, nici în formă, nici pe fond.

Vexațiunile statului maghiar, canalizate și asupra fondului de stipendii, s-au manifestat însă acut cu ocazia acordării acestora pentru anul școlar 1904–1905. Datorită refuzului Comisiei administrative de a acorda stipendii unor tineri maghiari din Rodna – din motivul bine întemeiat că aceștia nu erau descendenți de grănițeri – Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică de la Budapesta a blocat acordarea stipendiilor, prin faptul că a respins bugetul fondului respectiv. Deși au fost făcute numeroase memorii și demersuri din partea organelor administrative ale fondurilor, guvernul a sistat plata stipendiilor și ajutoarelor pe o perioadă de 8 ani de zile³.

A fost și momentul în care s-a declanșat primul protest amplu și încheiat al reprezentanților organelor administrative ale fondurilor grănicerești.

La inițiativa unor reprezentanți, pe baza hotărârii adunării generale a Comitetului fondurilor, ținută în 11 octombrie 1905, s-a predat ministrului-președinte și ministrului de Culte și Instrucțiune Publică din Budapesta un memorandum în chestiune, prin o deputațiune de 16 membri, în ziua de 9 decembrie 1905.

Argumentele cuprinse în memoriul adresat ministrului de Culte și Instrucțiune Publică⁴ s-au conturat în „Interpretarea, respectiv precizarea §§-lor 2 și 7 din Regulamentul fondului de stipendii”, care a servit ca bază la întocmirea memorandumului, ce a fost adoptat în adunarea generală din 11 octombrie 1905, punctul VI al protocolului⁵.

² Statutele fondurilor centrale scolastice și de stipendii din districtul Năsăudului, Sibiu, 1889, Tipografia Institutului Tipografic, Societate pe Acții, § IV, alin. a, pp. 3–4. Prevederea a fost interpretată de fostul proto-notar districtual și comitatens (1863–1883) Nicolae Bejan, ca având „principii comunistice”; Adrian Onofreiu, „Contribuții documentare privind istoria comitatului Bistrița-Năsăud (1876–1889) (II), în „Arhiva Someșană” (în continuare „A.S.”), Năsăud, seria III, VI, 2007, p. 235.

³ Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene (1851–1918)*, Ed. Presa Universitară Clujeană, 2001, p. 89.

⁴ Elena Darabont, Adrian Onofreiu, „Sorgintea fondurilor grănicerești năsăudene. Mărturii documentare”, în „A.S.”, Năsăud, seria III, I, 2002, pp. 233–253 (textul maghiar) și 254–270 (traducerea).

⁵ Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare A.N.S.J.BN.), fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene–Protoale de Ședință ale Comitetului fondurilor*, reg. inv. nr. 41, f. 31.

Ele porneau de la recunoașterea dreptului de proprietate după desființarea regimentului în anul 1851, invocau actele fundamentale ale proprietarilor de drept, întâietatea acestora asupra unor reglementări secundare, de felul statutelor și regulamentelor și, cu deosebire, abuzurile care au culminat cu adoptarea statutelor din 1889, în care pentru prima dată nu se mai prevedea explicit dreptul de a beneficia de moștenirea „graniței” numai în favoarea descendenților foștilor grănițeri, ci erau făcuți părtași toți membrii comunităților foste grănițerești, sub denumirea generică de „locuitori”.

Deoarece chestiunea nu și-a găsit rezolvare, demersurile au continuat⁶. În 23 mai 1906 o delegațiune mai restrânsă a prezentat guvernului de la Budapesta o scurtă „Pro memoria” în care s-a cerut din nou rezolvarea chestiunii principale despre îndreptățirea la Fondul de stipendie și să se deblocheze plătitura stipendiilor și ajutoarelor votate pe anii școlari 1904–1905 și 1905–1906.

În 4 iulie 1906 s-a prezentat la ministrul-președinte și la cel de Culte și Instrucțiune Publică o a treia deputațiune, cerând rezolvarea chestiunii principale și începerea plătirii stipendiilor și ajutoarelor votate.

Primul-ministru i-a asigurat pe reprezentanții foștilor grănițeri de faptul că a recepționat punctul de vedere al membrului său din cabinet, ministrul de Culte și Instrucțiune Publică, potrivit căruia „drept la stipendii și ajutoare din fondul de stipendii au numai descendenții foștilor grănițeri”, dar că, nevoind a decide singur, „va transpune chestiunea la alt for”. Concluzia era că urma să studieze problema și că, „dacă, mens testatoris, este de atare, cum o susținem noi, atunci fără nici o altă considerațiune laterală, se va face dreptate”⁷.

Trecând peste alte intervenții personale ale unor membri din organele administrative ale fondurilor⁸ – cum a fost, de exemplu, din partea președintelui fondurilor și a deputatului dietal Ioan Ciocan – în ziua de 10 octombrie 1907 s-a prezentat ministrului de Culte și Instrucțiune Publică o a patra deputațiune, care i-a predat un memorandum întregitor, cu documentele solicitate tipărite în anexe, în cauza plătirii stipendiilor și ajutoarelor în intervalul anilor școlari 1904/1905–1906–1907.

Mandatul delegației a fost fixat în adunarea generală a Comitetului fondurilor din 30 mai 1907, când s-a luat act de demersurile întreprinse până atunci și s-a decis „esmiterea unei noi delegațiuni” pe care a împuternicit-o „să facă toți pașii, ce se vor afla de lipsă pentru recunoașterea îndreptățirii

⁶ După ce în prealabil, în adunarea generală extraordinară din 1 februarie 1906 a fost prezentată scrisoarea ministrului de Culte și Instrucțiune Publică prin care comunica că nu a aprobat preliminarul de pe anul 1905; „De la fondurile din Năsăud”, în „Revista Bistriței” (în continuare „R.B.”), Bistrița, anul II; nr. 3, sâmbătă (21 ian) 3 februarie 1906, p. 1.

⁷ A.N.S.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene – Protocoale de Ședință ale Comitetului fondurilor*, reg. inv. nr. 41, f. 32.

⁸ Consemnate în ședința adunării extraordinare a fondurilor din 30 mai 1907, în care „s-a luat la cunoștință raportul delegației de 20, aleasă în 1905 în chestiunea stipendiilor, s-au aprobat pașii de până acum și s-a dat absolutiv, iar pentru viitor s-a ales o delegație de 9, care să facă toate dispozițiile de a se afla de lipsă și de aici încolo”; „R.B.”, anul III, nr. 20, sâmbătă, 1 iunie (19 mai) 1907, p. 3.

exclusive a descendenților foștilor grănițeri la stipendii din fondul de stipendii al Districtului Năsăud”⁹.

În acest stadiu al demersurilor, la 27 martie 1909, o delegație denuțită de administrația fondurilor s-a adăugat la deputațiunea descendenților grănițerilor din cele 44 de localități foste grănițerești, care „în 27 martie 1909 au urgitat cauza la Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, predând o petițiune, care în un exemplar original s-a comunicat și cu Comisiunea administratoare a fondurilor”¹⁰.

Chestiunea a fost tranșată mult mai târziu, și în sensul dorit de autoritățile de la Budapesta. Prin rescriptele comitului suprem al comitatului Bistrița-Năsăud nr. 585 și 888/1912, erau informate organele administrative ale fondurilor grănicerești – Comitetul și Comisia – că „Majestatea Sa ces. reg., apostolică, cu prea înalta hotărâre din 14 septembrie 1912 a suspendat dreptul Comisiunii administratoare de a conferi stipendii și ajutoare începând din anul școlar 1904/1905 până la finea anului școlar 1911-1912 și, cu conferirea stipendiilor și ajutoarelor pe acest timp în greutatea fondului de stipendii a încredințat pe Excelența Sa, domnul ministru de Culte și Instrucțiune Publică”¹¹.

Întreaga desfășurare a relației dintre administrația fondurilor și autoritățile centrale în domeniul învățământului de la Budapesta s-a derulat în conformitate cu acțiunea constantă a acestora din urmă, de maghiarizare forțată, care a debutat în anul 1904 în timpul mandatului premierului István Tisza. Ea a fost reluată sub ministeriatul de resort a contelui Appony, care a impus în anul 1907 o lege a învățământului ce viza „nimicirea naționalităților” cu „propriile lor mijloace”.

⁹ A.N.S.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsădene – Protocoale de Ședință ale Comitetului fondurilor*, reg. inv. nr. 42, f. 48. Comisia administrativă a fondurilor a luat act de această acțiune și în același timp, a continuat practica de a vota stipendii și ajutoare, chiar dacă acestea nu intrau și în plată. Pentru anul școlar 1907/1908 s-a publicat concurs și Comisiunea administratoare, în ședința din 21 august 1907 „a votat stipendii în sumă de 7.920 coroane și ajutoare, 3.950 coroane, laolaltă, 11.870 coroane, și anume: I. Stipendii de 600 coroane: 1. La Jura, 4; la Filozofie și Bele Arte, 3; la Medicină, 2; la Academia Comercială, 1. II. Stipendii de 300 coroane: la școalele de cadeți, 2. III. Stipendii de 240 coroane: la Preparandie, 4. IV. Stipendii de 60 coroane; la meserii, 4. V. Ajutoare: la Jura, de câte 300 coroane. Toate actele de stipendii s-au înaintat spre aprobare la înaltul minister u. reg. de Culte și Instrucțiune Publică”; *Ibidem*, d. 139, f. 76. Trista constatare a stării de fapt era subliniată de presă prin aceea că „petenții și părinții lor așteaptă sosirea aprobării stipendiilor de la ministru. Trecem în al patrulea an școlar și stipendii, de fapt, nu se mai dau (s.n.); „R.B.”, anul III, nr. 30, sâmbătă, 24 (11) august 1907, p. 3.

¹⁰ La această petițiune s-a adăugat și „Memorandul tipărit în chestiunea îndreptării la fondul de stipendii cu toate documentele referitoare, care asemenea, e predat în un exemplar original la Comisiunea administratoare”. Ministrul de resort, contele Albert Appony (cruntă ironie! – n.n.) a accentuat că „a studiat afacerea fondului de stipendii și că va studia și memoriul prezentat acum”, iar decizia sa urma să fie „comunicată cu administrațiunea fondurilor la timpul său”; A.N.S.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsădene – Protocoale de Ședință ale Comitetului fondurilor*, reg. inv. 42, f. 49.

¹¹ *Ibidem*, reg. inv. nr. 43, f. 54. Valoarea totală a stipendiilor pentru această perioadă s-a ridicat la suma de 102.000 coroane; *Ibidem*. Vezi și *Ibidem*, *Registre cu procese verbale ale Comisiei administrative*, reg. inv. nr. 89, f. 228.

De aceea, decizia privind distribuirea de stipendii din fondurile grănicerești a încurajat și alți „negrănițeri” de a petiționa, iar Comisia administra-toare a fost nevoită, în anii următori, să accepte unele din solicitări¹².

În alt registru, dar tot referitor la susținerea procesului de învățământ cu ajutorul veniturilor fondurilor grănicerești, în același an de cumpănă 1908, a avut loc o conferința confidențială ținută în Năsăud la 16 iunie. Frunțașii din fostele comune grănițerești s-au adunat în aula gimnaziului superior, convo-cați de Ciril Deac, vicar foraneu episcopesc, ca președinte al fondurilor, Ioan Pecurariu, profesor gimnazial, ca secretar ad-hoc, ca urmare a deciziei din 31 mai 1908 a comisiunii desemnate în ședința din 30 martie 1908 a Comitetului fondurilor, sub punctul V al protocolului.

Scopul acțiunii, care a avut un caracter definit de organizatori ca și confidențial, a fost acela de a discuta și căuta mijloace de îndreptare a situației în care ajunseseră veniturile Fondului central școlar, susținătorul școlilor de diferite nivele din localitățile foste grănițerești¹³.

Factori determinanți imediați ai situației potrivit căreia „așa nu se mai poate merge” au fost răscumpărarea veniturilor din dreptul regal de crăsmărit și a convertirii obligațiunilor de stat.

Situația financiar-contabilă, ilustrată de bilanțul prezentat, consemna un deficit de 50.400 coroane anual.

Iar concluzia, prezentată celor prezenți spre a-și expune punctele de vedere, era aceea că s-a greșit atunci când s-au făcut școlile *scop*, și fondul, *mijloc*. Și aceasta s-a concretizat în cheltuieli mari de întreținere a edificiilor, majori-tatea vechi, sume mari cheltuite pentru construirea noului edificiu gimnazial, salarii consistente acordate profesorilor, astfel încât era presantă augmen-tarea ministerului de resort de la Budapesta, concretizată în atenționarea: „Nu mâncați ce v-au lăsat părinții! Voi mâncați fondul! Vă voi pune sub curatelă!”

¹² Prin aprobarea a 2 stipendii la științe juridice, în anii școlari 1913–1914 și 1915–1916; Lazăr Ureche, *op. cit.* p. 143.

¹³ Deși a fost definită prin termenul *confidențial*, presa a relatat pe larg desfășurarea lucrărilor conferinței; vezi „Conferința fondurilor de la Năsăud. 16 iunie 1908”, în „R.B.”, anul IV, nr. 24, sâmbătă, 14/27 iunie 1908, p. 3. Apoi, a publicat pe larg expozeul amplu prezentat de Leon Scridon sen. în cadrul lucrărilor conferinței; „De la conferința din Năsăud”, în *Ibidem*, nr. 25, sâmbătă, 21 iunie (4 iulie) 1908, p. 2; nr. 26, sâmbătă, 5/18 iulie 1908, pp. 1–3. Răspunsul ace-luiași la atacurile asupra expozeului amintit au fost publicate în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 137–139/1908 și reluat sub titlul „Situația fondurilor năsăudene”, în „R.B.”, anul IV, nr. 28, sâmbătă, 12/25 iulie 1908, pp. 1–3 și în broșură tipărită, ca problemă definită generic *Din conferința reprezentanților celor 44 comune, din fostul districț al Năsăudului, ținută la 16 iunie 1908 în Năsăud, sub titlul Vorbirea ținută cu această ocaziune de Dr. Leon Scridon, membri al comisiunei și al comite-tului fondurilor din districțul Năsăudului*, 31 p., la A.N.S.J.B.N., fond Emil Precup, d. 12, ff. 114 și urmă. Autorul nota de altfel *manu propria* pe foaia de titlu a broșurii: „În această cuvântare am expus, pe baza cifrelor, situația financiară a fondului școlar. Când existența liceului din Năsăud sub guvernul străin a fost amenințată, am apărut-o cu toată convingerea, având în vedere un scop mai înalt. Am protestat sub unguri. Am avut curajul să apăr un liceu românesc. Pe când mulți funcționari someșeni înconjurau pe români. Am și tipărit vorbirea. Care funcționar român de pe acele vremuri a făcut astfel de lucruri sau, se ocupa cu chestiuni naționale?” Și – sintetiza după 1918 autorul – „mă mir acum de idealismul și curajul meu”; *Ibidem*.

Toate arătau starea precară în care ajunsese Fondul central școlar, iar rezultatul interogării participanților s-a concretizat în imposibilitatea găsirii unor soluții funcționale în perspectiva imediată¹⁴.

Până aici am prezentat desfășurarea faptelor. Acest demers a fost necesar pentru a înțelege mai bine *contextul* și mai ales, pentru a putea interpreta corect conținutul documentelor care urmează.

Primele două, din anii 1905 și 1908, ne introduc în atmosfera în care s-a desfășurat o luptă dusă cu cerbie de reprezentanții foștilor grănițeri împotriva mecanismului devorator al statului maghiar, mai ales aici, unde *autonomia* fondurilor grănicerești nu era bine văzută.

În efortul lor de a apăra drepturi atavice, reprezentanții desemnați în diferitele cicluri funcționale ale organelor administrative, Comisia și Comitetul, au desfășurat o întreagă serie de argumente de ordin istoric, al constituționalității și dreptului public. Cu deosebire în acest din urmă domeniu, aceștia – mare parte dintre ei, de formație juridică – au căutat ca prin efort și argumentare continui, să înlocuiască dreptul forței cu forța dreptului.

De aceea, întâlnim omniprezente raportări la actele fundamentale ale fondurilor, care nu puteau să fie subsumate unor documente administrative și de gestionare, ca statute, regulamente, normative.

¹⁴ Situația grea în care se găseau fondurile din punct de vedere financiar a fost anticipată de unul din membrii de conducere a acestora încă în anul 1906, când, acuzând schimbarea atitudinii față de școlile din fosta „graniță”, preciza că „o fuziune a școalelor elementare fundamentale cu școalele elementare confesionale se poate efectua ușor”, argumentul suprem fiind reducerea cheltuielilor. Și, continua „noi cumpărăm cultura pe bani. Nu putem zice că suntem buni economi”. Iar atitudinea devenea tranșantă în finalul expozeului, când arăta că „eu însă trăiesc pe pământ și nu în văzduh și știu unde, cât și când să dau banul”. Eu de adevăr nu mă despart și vă zic și mai mult: „băgați de seamă, că azi-măine, Catilina bate la porțile autonomiei noastre; noi ne vom sângera cu școalele de la Năsăud, Borgo Prund și Monor și apoi, va bate Mohamed al II-lea și la porțile gimnaziului nostru. Și noi tot deliberăm”; Iosif Luchi, „Un fragment din viața fondurilor năsădene”, în „R.B.”, anul II; nr. 6, sâmbătă, 24/11 februarie 1906, p. 1. Sub semnătura „Un dascăl”, a fost combătut în articolul „școalele fundamentale elementare grănicerești năsădene”, în *Ibidem*, nr. 8, sâmbătă, (25 febr) 10 martie 1906, pp. 1-2; nr. 9, sâmbătă, 17/4 martie 1906, p. 1, sau „Un năsăudean”, „Un fragment și o lămurire”, în *Ibidem*, nr. 10, sâmbătă, 24/11 martie 1906, p. 1. La fel, în adunarea generală de toamnă din 17 octombrie 1907 s-a constatat că Fondul central școlar se afla în dificultate de 10 ani. Cauzele principale erau recunoscute în schimbările făcute de stat, între care, la loc de cinste, erau menționate răscumpărarea regaliilor din partea statului și obligația de a plasa capitalurile în obligațiuni de stat, care, din cauza deselor conversiuni, produceau mari pagube financiare. La fel de adevărată era și constatarea că au fost alocate sume mari de bani pentru construirea clădirii gimnaziului, „un palat care nu era în raport cu puterea fondului”; *Ibidem*, anul III, nr. 38, sâmbătă, 19 (6 octombrie) 1907, p. 1. Radiografia situației fondurilor a fost făcută și de cel mai îndreptățit personaj, prefectul Simion Pop, care, după constatarea stării de fapt financiare, propunea o serie de măsuri de îndreptare a situației. Materialul prezentat în adunarea fondurilor mai sus menționată era un rechizitoriu la adresa cauzelor, dar și un îndemn la asumarea unor acțiuni care urmăreau reabilitarea situației constatate; „Situația fondurilor năsădene”, în *Ibidem*, nr. 44, sâmbătă, 3-(17) noiembrie 1907, pp. 1-2; nr. 45, sâmbătă, 7 decembrie (24 noiembrie) 1907, p. 2; nr. 46, sâmbătă, 14 (1) decembrie 1907, pp. 1-2; nr. 47, sâmbătă, 21 (8) decembrie 1907, p. 2.

Apelul la aceste documente întărea conștiința dreptății cauzei și încrederea că soluționarea cererilor urma să fie făcută în conformitate cu regulile care vizau statutul juridic al acestor documente, în cadrul statului de drept.

Incursiunea în trecut făcea și o paralelă cu situații asemănătoare, în care altor fundații provenite din același sistem – regimente de graniță ale husarilor secui sau a celui de la Caransebeș – li s-au respectat prevederile ce erau cuprinse în actele lor fundamentale.

Ajungând în prezentul din care făceau parte, doleanțele arătau amestecul brutal al politicului în actul de administrare și gestionare a unor fundații particulare.

În primul rând, egalitatea trasată între comunitatea politică și cea definită de o comuniune a unor interese, în cazul nostru comunitatea grănițerească a dus la „îndreptățirea” egală a tuturor membrilor comunității politice. Ori aici, în fostul confiniu militar năsăudean, Grenz-Gemeinde = comunitate grănicească definea doar pe cei care fuseseră conșcriși în „legământul graniței” și descendenții acestora. Cu atât mai mult, cu cât această stare de drept a fost recunoscută în instrumentele fundamentale de însuși persoana sacră a împăratului și întărită de organele administrative și politice, de-a lungul timpului.

Problema a apărut după încheierea Außgleich-ului din 1867, când, la fel ca întreaga Transilvanie, și foștii grănițeri au ajuns în puterea de decizie a guvernanților de la Budapesta.

Cu atât mai mult, în politica lor de apăsare a naționalităților și contopire în marea și unica națiune maghiară, aceștia au aplicat și aici principiul atât de dureros pentru românii transilvăneni, concretizat în formula „de nobis, sine nobis”. Așa s-a ajuns ca Desideriu Bánffy, cel care a făcut un scop declarat din mandatul său de comite suprem al comitatului Bistrița-Năsăud – acela de a maghiariza zona curat românească a fostului confiniu militar năsăudean – să și reușească aceasta, prin impunerea statutelor din anul 1889 și, mai ales, prin contopirea tuturor membrilor unei localități în noțiunea de gemeente = comunitate și locuitori, sub formula de „încetățenire” ca egal îndreptății numai din punct de vedere al dreptului public, în sens politic, ca cetățeni ai aceluiași stat, chiar dacă nu aveau același aport material la constituirea averii acesteia.

Reacția foștilor grăniceri a fost pe măsură și s-a concretizat în seria de memorii, intervenții și plângeri, în care și-au argumentat dreptul atavic la ceea ce au moștenit din „legământul grăniceresc”. Și nu era puțin lucru acesta, deoarece argumentul principal era acela al jertfelor de sânge din timpul grănițării, prin care și-au câștigat dreptul și libertatea de a dispune după propriile norme – statuate în documentele fundamentale – despre averea „erezită” de la înaintași.

Nu este mai puțin adevărat că și cheltuielile materiale cu întreținerea edificiilor școlare, a salarizării dascălilor, au crescut an de an. La acestea s-au adăugat efectele diminuării veniturilor, prin răscumpărarea regaliilor și convertirea împrumuturilor de stat.

Toți acești factori, grevați pe politica accentuată de supunere și dominare din partea autorităților și guvernanților budapeșteni, au condus la impasul

de la începutul secolului XX. Acesta s-a manifestat atât în imposibilitatea de a acorda sprijin financiar celor care se formau intelectual și profesional, ca și în schimbarea atitudinii față de susținerea în integritate a sistemului de învățământ din fosta graniță militară năsăudeană.

Fără a detalia conținutul documentelor care urmează, oferim lectorului interesat câteva decupaje din lupta pentru susținerea unor principii cuprinse în documentele fundamentale ale „graniței militare” năsăudene.

Cele trei documente – analiza unor paragrafe din regulamentul de acordare a stipendiilor, din anul 1905, memorandum-ul din martie 1908 și procesul-verbal al consfățuirii confidențiale din 16 iunie 1908 – ne introduc în atmosfera dominată de impasul în care ajunsese în această perioadă „fundațiunea grănicerească” și explică multe din cauzele acestui fenomen.

În transcrierea lor am păstrat limbajul din epocă, intervenind doar pentru a asigura fluentă limbajului. Adnotările noastre plasate în note explică unele cuvine/expresii și largesc aria informativă prin trimiteri bibliografice.

Documentele sunt numerotate în continuare, începând cu numărul 1. Pentru documentele anexate Memorandum-ului din martie 1908, am prezentat în anexă un registru al acestora și datorită faptului că puține sunt reproduse în integralitatea lor, majoritatea reprezentând extrase sau consemnări din altele, mult mai extinse ca și conținut.

1.

Interpretarea, respectiv precizarea §§-lor 2 și 7 din Regulamentul fondului de stipendii¹⁵

Se referează că membrii de comitet Cirilă Deac, Ioan Pecurariu, Emil Domide, Dr. Demetrescu Ciuta și Dr. Victor Onișor, conform însărcinării primite în adunarea generală extraordinară ținută în 2 septembrie 1905, au înaintat la președinte, în termenul prescrist, o propunere motivată cu privire la interpretarea și precizarea §§-lor 2 și 7 din Regulamentul fondului de stipendii din Districtul Năsăudului și că, au elaborat și un proiect de memorandum în această cauză.

Referentul acestei comisiuni Ioan Pecurariu citește atât proiectul de concluz prezentat, cât și proiectul de memorandum deslușitor și motivător, în întreg cuprinsul lor.

În acest proiect de memorandum se constată și dovedește cum că:

1. Fondul de stipendii din Districtul Năsăudului s-a înființat în anul 1851 de către foștii grănițeri conșcriși în legământul fostului Regiment al II-lea român de graniță din Ardeal nr. 17 din „Fondul de montur”, care în timpul sustării grăniței militare și după desființarea ei, a fost recunoscut ca proprietate exclusivă și nedisputabilă a foștilor grănițeri fondatori.

2. Fondul de stipendii înființat prin actul fundamental – Erklärung – d.d. 13 martie 1851 a căpătat de la fondatorii și proprietarii lui expresia

¹⁵ Discutată și decisă în ședința Comitetului fondurilor central școlastic și de stipendii din Districtul Năsăudului din 11 octombrie 1905, la punctul VI al ordinii de zi, sub nr. 636/1905.

destinațiune, ca din el să se conferească stipendii și autoare numai la descendenți din foștii grănițeri fondatori (s.a).

3. Această destinațiune testamentară a fost aprobată de forurile mai înalte; fondul concretizat administrațiunii unei comisii alese anume din partea fondatorilor, după ce, pentru administrarea lui, s-a compus și aprobat un normativ (sau regulament) special, a început, în mod normal, pe lângă aprobarea forurilor superioare, a-și împlini misiunea.

4. Destinația fondului de stipendii întocmai, cum a fost susceptă în actul fundațional din anul 1851, ba încă, în termeni mai clari, a fost introdusă și în actul fundațional numit „Învoire” din anul 1861–1862, precum și în *Instrumentul fundațional* din anul 1865.

5. *Instrumentul fundațional* și prin urmare, și destinațiunea fondului de stipendii a fost sancționat de Majestatea Sa ces. și reg. apost. Francisc Iosif I prin prea înalta-i hotărâre d.d. Viena, 23 martie 1871 și așa, a fost prevăzut cu clauzula de aprobare d.d. 10 aprilie 1871, nr. 6.806.

Prin aceasta voința fondatorilor a devenit lege pentru aceste fonduri.

6. Amăsurat ordinului prea înalt, fondatorii fondurilor centrale scolastice și de stipendii din Districtul Năsăudului au compus în trei rânduri statute pentru administrarea acelor.

În aceste statute au luat dispozițiuni și față de fondul de stipendii, cu toate că acesta avea deja un fel de statut (normativ) aprobat și s-au luat atari dispozițiuni, numai pentru ca statutele ambelor fonduri să fie laolaltă.

Primul statut s-a făcut în anul 1864, al doilea în 1877 și al treilea, în 1885.

Nici unul însă n-a fost propus Majestății Sale ces. reg. și apost. spre prea înaltă aprobare, ci s-au remis cu unele observări și îndrumări, referitoare mai ales la fondul central scolastic și la dreptul de inspecțiune și supra-inspecțiune; dar dispozițiunile față de fondul de stipendii n-au fost dificultate, îndreptățirea descendenților de grănițeri la acest fond a fost, cu această ocaziune, de forurile mai înainte, recunoscută, ba, înalta Cămară Aulică Regească, prin ordinațiunea sa nr. 3433 ex. 1865, în numele Majestății Sale, dispune apriat ca în statute să se zică:

Drept de a cere și căpăta stipendii și ajutoare au numai fiii locuitorilor români săraci, descendenți direcți de la grănițerii din cele 44 de comune din Regimentul al II-lea românesc de graniță și din comuna Coșna (s.a).

În anul 1888, pe când comitele suprem al comitatului Besztercze-Naszód, Baronul Desideriu Banffy exercia, în privința administrării acestor fonduri, putere de comisar regesc, s-a compus *cartea fundamentală de avere* (s.a.) a fondului de stipendii, sub controlul lui Alexandru Deáky, esmisul și împuternicitul Înalțului Guvern și al comisarului regesc.

Această „carte fundamentală de avere” a fost aprobată de Majestatea Sa ces. reg. și apost. prin prea înalta-i hotărâre d.d. 31 decembrie 1888, ca parte întregitoare și de egală valoare a statutelor, care tot în același an s-au compus, fără știrea și conlucrarea acestui comitet și s-au aprobat de Majestatea Sa prin aceeași hotărâre prea înaltă, ca și „Cartea fundamentală de avere” și s-au prevăzut din partea înaltului minister de Culte și Instrucțiune Publică cu aceeași clauzulă de aprobare.

Această „Carte fundamentală de avere”, în mod necesar conține dispozițiunea testamentară din anul 1851 a fundatorilor, cu privire la destinațiunea acestui fond, ca fond de stipendii, pe seama *numai a descendenților din foștii grănițeri* (s.a).

8. a) *Statutele* astăzi în vigoare nu sunt compuse de Comitetul fondurilor, după cum ar trebui să fie compuse, în sensul ordinului dat de Majestatea Sa și exprimat în însuși clauzulul de aprobare a *Instrumentului fundațional*; ele sunt compuse „de nobis, sine nobis”¹⁶ și sunt impuse după aprobarea lor, fără a se mai concede discuțiune meritorică asupra lor.

Drept aceea, o parte din membrii Comitetului fondurilor le-au primit numai cedând împrejurărilor și în speranța, că gravaminele din ele se vor putea delătura, după cum comisarul regesc și făcu, cu acea ocaziune, promisiuni solemne.

b) Aceste statute, ce e drept, nu fac amintire despre descendenții de grănițeri, singuri îndreptățiți la stipendii și ajutoare din fondul de stipendii, după cum unison susțin aceasta actele fundaționale, proiectele de statute votate de Comitetul fondurilor, forurile de supra-inspecțiune, prea măritele hotărâri a Majestății Sale, ces. reg. apost. și „Cartea fundamentală de avere” a fondului acestuia.

Aceste statute amintesc despre „*copiii locuitorilor*” (s.a.) din cele 45 comunități și nu despre ai locuitorilor *descendenți din foști grănițeri* (s.a); această atribuțiune este lăsată afară, poate, din eroare, ori din necunoașterea profundă a bazelor de drept aici privitoare, ceea ce se poate cu atât mai ușor presupune, cu cât aceste statute nu sunt opera corporațiunii, care e chemată în prima linie, să pătrundă acele baze de drept.

c) Dar această atribuțiune, ce lipsește din § IV al statutelor se subînțelege ca implicată în sensul adevărat al acestui §, pentru că:

- de o parte,
- e bazată pe dispozițiunea apriată de natură testamentară a fondatorilor, depusă în actele fundaționale, aprobată și nealterabilă;
- e bazată pe prea înaltele hotărâri ale Majestății Sale aduse în privința aceasta;
- e bazată pe aprobarea continuă a acestui principiu de îndreptățire din partea tuturor forurilor de inspecțiune și supra-inspecțiune;
- e bazată pe mărturisirea „Cărții fundamentale de avere” a acestui fond;
- pe o practică neconturbată și, an de an, aprobată în decurs de o jumătate de secol și în urmă,
- pe conștiința de drept a întregii populațiuni interesate.
- de altă parte:
- logica înțelesului acestui § cere ca, conceptul „locuitori” să fie mai de aproape determinat, prin vre-un atribut (în cazul prezent, prin atribuțiunea: „descendenți de grănițeri”), căci almintrelea, s-ar putea înțelege și locuitorii,

¹⁶ Despre noi, fără noi.

care locuiesc în acele comunități, așa zicând, numai de azi pe mâine și care, după cele mai elementare principii de drept, nu pot avea nici un titlu de drept față de fondul de stipendii (conform ordinațiunii Înalțului minister reg. ung. De Culte și Instrucțiune Publică d.d. 15 ianuarie 1903, în care se declară în contra unei atari interpretări a §-ului din chestiune).

d) În urmarea acestora, statutele prezente, întru nimic nu alterează și, nici nu pot altera destinațiunea fondului de stipendii, stabilită în mod evident în actele fundaționale. Și nu pot altera întru nimic această destinațiune, pentru că:

– Statutele prezente nu pot rupe cu trecutul, nu pot ignora baza de existență a fondului de stipendii și nu pot scoate din valoare dispozițiuni, de natură testamentară, aprobate de înșiși Majestatea Sa și mai ales, nu pot aceasta, căci, dacă fundatorii nu ar fi făcut aceste dispozițiuni, nu ar fi fost cauză, nici motiv, de a se face alte statute.

– Statutele acestea nu pot desvalida un principiu fundamental depus în actele fundaționale și pentru motivul, căci, în sensul prea înaltului ordin al Majestății Sale exprimat în clauzula de aprobare a *Instrumentului fundațional*, ba, chiar în sensul clauzului de aprobare induse pe înșăși statutele acestea, sunt compuse pentru administrarea și manipularea fondurilor (s.a), nu pentru a stabili principii de drept, nu pentru a da destinațiuni fondurilor – căci pe acelea le-au stabilit fundatorii în actele lor fundaționale – cu atât mai puțin, pentru a stabili principii de drept și destinațiuni contrare celor depuse în actele fundaționale.

– Dar, afară de aceea, § IV din statute trebuie înțeles în legătură cu datele cuprinse în „Cartea fundamentală de avere” a fondului de stipendii, care după cum reiese din înșăși clauzula de aprobare a sa și a statutelor, e parte întregitoare a acestora, egală în valoare.

Din toate acestea premerse rezultă, că statutele prezente, ca ori și care alte statute, ale oricărei alte fundațiuni, trebuie să stea în consonanță cu actele fundaționale, ba, nici nu e iertat, a presupune că, nu ar sta în consonanță cu acelea.

Un edificiu stă pe fundamentul său și nu fundamentul, pe edificiu.

Statutele stau pe baza actelor fundaționale și, nu viceversa. Statutele se pot interpreta, se pot întregi, se pot modifica pe baza actelor fundaționale; dar acestea – mai cu seamă când exprimă voința ultimă și nealterabilă a fundatorilor – nu se pot îndrepta și modifica după expresiunile mance¹⁷ și defectuoase ale statutelor ulterior făcute.

10. Ce s-a zis despre statutele prezente are valoare și despre reglementele fondurilor. Ele nu s-au aprobat în formula lor stabilită de Comitetul fondurilor.

Faptul că din § 2 al Regulamentului pentru împărțirea de stipendii și ajutoare lipsește atribuițiunea de „descendență grănițerească” nu poate altera destinațiunea fondului de stipendii cuprinsă în actele fundaționale de o valoare în punctul acesta, cu mult mai mare, decât în Regulamente.

¹⁷ Greșite.

Orice regulament are menirea de a *regula* (s.a) administrațiune, manipulațiune, agende, etc. Astă menire o are și Regulamentul fondului de stipendii.

De aceea, în ultimă analiză, nici nu e neapărat de lipsă, ca regulamentul să circumscrie menirea fondului acestuia, dacă o dată, astă menire este făcută evidentă în actele fundaționale, care în privința aceasta, formează principalul izvor de drept.

11. Ca concluziune (sic!) a tuturor constatărilor de până acum rezultă, de o parte: că din fondul de stipendii din Districtul Năsăudului nu se pot împărtași cu stipendii și ajutoare decât numai descendenții de la foștii grănițeri, conșcriși în legământul Regimentului al II-lea românesc de graniță din Ardeal nr. 17.

De altă parte, că acei concurenți după stipendii și ajutoare din acest fond, care nu întrunesc condițiunea de descendență amintită mai sus, sunt, necondiționat a se respinge ca neîndreptățiți.

După o lungă și amănunțită discuțiune asupra chestiunii dezvoltate, adunarea generală, cu unanimitate, aduce următorul concluz:

Pe baza motivelor dezvoltate și cuprinse în proiectul de memorandum prezentat de comisiunea constituită și primit de adunarea generală ca al său, în întreg cuprinsul lui și declarat de parte întregitoare la acest concluz, să se roage Înalțul Minister de Culte și Instrucțiune Publică, ca să se îndure a lua această chestiune sub binevoitoare reviziune și, pe baza motivelor reale aduse:

De o parte, să îndure ca interpretare, respectiv, precizare a dispozițiilor din Regulamentul de stipendii referitoare la această chestiune, a constata că, din fondul de stipendii din Districtul Năsăudului nu pot căpăta stipendii, respectiv ajutoare, alții, decât numai descendenții de la foștii grănițeri conșcriși în legământul Regimentului al II-lea românesc de graniță din Ardeal nr. 17.

De altă parte însă, a enunța că, concurenții Katona Ioachim, Margareta Schreiber și Simeon Karácsony nu sunt îndreptățiți a căpăta stipendii, respectiv ajutoare, din fondul de stipendii din Districtul Năsăudului.

Acest concluz, dimpreună cu petițiunea redactată în formă de memorandum, va fi prezentat la locurile competente mai înalte prin o deputățiune care se esmite spre acest scop din sânul Comitetului și se împuternicește să facă toți pașii și toate demersurile ce le va afla de lipsă, pentru ca acest concluz să câștige aprobare.

Membrii deputățiunii sunt: Gerasim Domide, Ioan Ciocan, Cirilă Deac, Dr. Dumitru Ciuta, Dr. Victor Onișor, Dr. Vasile Pahone, Dr. Paul Tanco, Dr. Simeon Pop, Ioan Gheție, Gavrilă Scridon, Emil Domide, Ioan Nășcuțiu, Igant Seni, Ioan Pecurariu, Ieronim Slăvoacă, Ioan Isip, Leon Coșbuc, Dănilă Pop, George Moldovan și Teofil Vlad.

Membrii deputățiunii se obligă a interveni la locurile competente pe speșele proprii, fără a îngreuna cu ceva fondurile.

A.N.S.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene* – Registre cu protocoale de ședințe ale Comitetului fondului central școlastic și de stipendii din Districtul Năsăudului, reg. inv. nr. 40/1904–1905, ff. 54–62.

2.

Memoriu

*despre dreptul la stipendii și ajutoare din fondul
de stipendie din districtul Năsăudului*

*Despre dreptul la stipendii și ajutoare din „Fondul
de stipendie din districtul Năsăudului”*

Introducere

În Năsăud se administrează două fonduri de origine grănițerească, care laolaltă astăzi poartă denumirea de „Fondurile: central scolastic și de stipendie din districtul Năsăudului”.

Fondul central scolastic își trage originea din un fond grănițeresc, care pe timpul sustării Regimentului al II-lea românesc de graniță se numea „Fondul de provențe” („Proventen-Fond”), și care, cu desființarea regimentului de graniță fu decretat de fond scolastic, cu menirea de a se înființa și susține din venitele lui un gimnaziu superior în Năsăud și câteva alte școli în Năsăud și în unele comune mai însemnate de pe teritoriul fostului regiment de graniță.

Al doilea fond, Fondul de stipendie, își trage originea de asemenea, dintr-un fond de pe vremea grăniței militare, anume din „Fondul de montur” („Montorus-Fond”), înființat de populațiunea acestui regiment de graniță în anul 1830 spre scopul achiziției¹⁸ de uniforme pentru militarii de graniță din acest regiment, care, după cum e știut, erau obligați a servi în timp de pace și de război cu haine proprii.

Cu desființarea regimentului de graniță (în anul 1851) acest fond de montur, *proprietate nediscutabilă*, recunoscută, a foștilor grănițeri din acest regiment, n-a fost împărțit între aceștia, cum s-a întâmplat la alte regimente de graniță, ci din partea proprietarilor lui a fost decretat de bună voie ca „Fond de stipendie” cu menirea, ca din el să capete stipendie și ajutoare la școlile mai înalte *descendenții foștilor grănițeri din acest regiment de graniță*.

Această dispozițiune testamentară a foștilor grănițeri a fost depusă și susținută în decursul timpului în trei acte fundamentale aprobate de forurile mai înalte competente, iar ultimul act fundamental a fost sancționat de Majestatea Sa ces. Reg. și apostolică.

În sensul acestei dispozițiuni testamentare aprobate, din „Fondul de stipendie” s-au conferit stipendie și ajutoare an de an, timp de o jumătate de secol (de la 1854–1904) *numai și exclusiv la descendenți de grănițeri* din acest ținut și această practică neîntreruptă a fost aprobată și nedificultată în tot acest interval de timp de către toate forurile mai înalte chemate, să controleze și supra-inspecteze administrarea acestui fond și distribuirea de stipendie și ajutoare din el.

¹⁸ Achiziționării, cumpărării.

E drept, că în statutele și regulamentele compuse în mod abnormal și impuse pentru administrarea acestor două fonduri în anul 1889, când acestea erau sub comisarul regesc Baron Desideriu Bánffy, cerința de descendență grănițerească pentru concurenții după stipendie și ajutoare nu este făcută evident; dar, după cum vom vedea în alt loc (vezi p. V) această lacună sau defect, întru nimic nu poate altera dispozițiunea testamentară cuprinsă în actele fundaționale de o valoare în punctul acesta neasemnat mai mare decât statutele și regulamentele, a căror menire este normarea singur numai a administrațiunii și manipulațiunii acestor fonduri.

Pe baza dispozițiilor neclare și defectuoase cuprinse în statute și regulamentul de stipendie, dar mai ales, îndemnați și seduși de alți oameni, care voiesc a provoca cu orice preț o spărtură în dreptul moștenit față de Fondul de stipendie, în anul școlar 1904/5 au concurat după stipendie din acest fond și trei inși¹⁹ care nu sunt descendenți de grănițeri, ba doi dintre ei, respectiv părinții lor, de zeci de ani nici nu locuiesc pe teritoriul fostului district al Năsăudului și care prin urmare, n-au nici un fel de titlu de drept la stipendie și ajutoare din acest fond.

Comisiunea administratoare a fondurilor: central scolastic și de stipendie din districtul Năsăudului, ca corporațiunea (sic!), care votează an de an stipendiile și ajutoarele din Fondul de stipendie, cu ocaziunea votării stipendiilor și ajutoarelor pe anul școlar 1904/5, cererile celor trei neîndreptățiți le-a respins.

Organele subalterne ale Înalțului minister r.u. de Culte și Instrucțiune Publică însă, pe bază de informațiuni și opinii nu destul de fundamentale, au considerat aceste cereri în șirul cererilor îndreptățite și așa, hotărârile Comisiunii administratoare, față de cererile celor trei neîndreptățiți (aduse în ședințele d.d. 3-4 octombrie 1904, 24 februarie, 12 mai și 25 octombrie 1905) au fost toate nimicite și cu ele și pentru ele, toate hotărârile aduse față de celelalte cereri ale tuturor celor îndreptățiți și în consecuență, s-a făcut imposibilă plățirea tuturor stipendiilor și ajutoarelor votate, nu numai în anul școlar 1904/5, ci și în anii școlari următori: 1905/6, 1906/7 și 1907/8, așa, încât stipendiile și ajutoarele acestor patru ani din urmă nu s-au plătit până în ziua de astăzi la nimeni dintre elevii, căroră li s-au votat și prin aceasta, acest fond este pus în imposibilitatea de a-și împlini misiunea culturală, ce o are.

Pentru delăturarea acestei stări anormale și nespuse de dăunătoare și totodată, și nedrepte pentru sărmanii elevi îndreptățiți prea avizați la beneficiile acestui fond, Comitetul și Comisiunea acestor fonduri au făcut repetite demersuri și întreprinderi.

Așa, pe baza hotărârii adunării generale a Comitetului fondurilor, ținută în 11 octombrie 1905, s-a predat Excelențelor Sale: Domnului ministru președinte și Domnului ministru de Culte și Instrucțiune Publică din Budapesta

¹⁹ Ioachim Katona, Margareta Schreiber și Simeon Karácsony, toți trei, preinși a fi locuitori competenți în Rodna Veche (s.a).

un memorandum în chestiunea aceasta prin o deputațiune de 16 membrii de comitet²⁰ în ziua de 9 decembrie 1905.

În 23 mai 1906 o delegațiune mai restrânsă²¹ a prezentat Înalțului guvern o scurtă „Pro memoria” în care s-a cerut din nou rezolvarea chestiunii principale despre îndreptățirea la Fondul de stipendie și, în numele umanității, s-a cerut, să se conceadă plățirea stipendiilor și ajutoarelor votate și nedificultate de pe anii școlari 1904/5 și 1905/6.

În 4 iulie 1906 s-a prezentat la Excelența Sa, Domnul ministru președinte și la Excelența Sa, Domnul ministru de Culte și Instrucțiune Publică o a treia deputațiune²², implorând rezolvarea chestiunii principiale și concederea plătirii stipendiilor și ajutoarelor votate și nedificultate de pe anii școlari susnumiți.

Trecând peste alte întreprinderi personale la organele subalterne din partea președintelui fondurilor și a deputatului dietal al acestui ținut, D-l. Ioan Ciocan, amintim încă, că în ziua de 10 octombrie 1907 s-a prezentat înaintea Excelenței Sale, Domnului ministru de Culte și Instrucțiune Publică o a patra deputațiune²³, predându-i și un memorandum întregitor, instruat²⁴ cu documentele recerute tipărite, în cauza principală și a plătirii stipendiilor și ajutoarelor de pe anii școlari 1904/5, 1905/6, 1906/7²⁵.

Rezultatul tuturor acestor demersuri și întreprinderi este, că stipendiile și ajutoarele votate pe cei patru ani școlari din urmă până la ziua de astăzi nu s-au putut plăti și nu se pot plăti, nefiind aprobate, respectiv, conceasă²⁶ plățirea lor.

Și câți din elevii, cărora le compet²⁷, se luptă la studii cu cea mai neagră mizerie și câți, din lipsa de mijloace, și-au întrerupt deja de mult studiile!

Nu e deci fără interes a se ști, care sunt bazele și dovezile ce se aduc întru sprijinirea dreptului pus acum sub întrebare.

De aceea, în cele următoare ne permitem a desfășura pe scurt bazele și dovezile acestui drept, reproducând și textul documentelor și a actelor referitoare la această chestiune de drept.

²⁰ În deputațiune au luat parte: Ioan Ciocan, Ciril Deac, Dr. Demetriu Ciuta, Dr. Paul Tanco, Gavrilă Scridon, Dr. Victor Onișor, dr. Vasile Pahone, Ignat Seni, Dr. Simion Pop, Emil Domide, Ioan Pecurariu, George Moldovan, Ieronim Slăvoacă, Ioan Isip, Leon Coșbuc și Ioan Nășcușiu – n.a.

²¹ Constătătoare din domnii Ioan Ciocan și Dr. Demetriu Ciuta – n.a.

²² Constătătoare din membrii de comitet Ioan Ciocan, Gherasim Domide, Cirilă Deac, Dr. Demetriu Ciuta, Dr. Victor Onișor, Dr. Vasile Pahone, Dr. Simion Pop și Ioan Pecurariu – n.a.

²³ Constătătoare din membrii de comitet: Ioan Ciocan, Dr. Demetriu Ciuta, Cirilă Deac, Dr. Victor Onișor, Dr. Vasile Pahone, Ioan Gheție, Dr. Dionisiu Login, Ieronim Slăvoacă și Ioan Pecurariu – n.a.

²⁴ Prevăzut; aici, cu sensul de documente anexate.

²⁵ Toate aceste deputațiuni au întreprins cu cheltuiala proprie a membrilor sus amintiți – n.a.

²⁶ Aprobate; aici, cu sensul de a fi puse în plată.

²⁷ Li se cuvin, le revin.

A.

Dovedirea dreptului

Cum că, drept de stipendie și ajutoare din „Fondul de stipendie din districtul Năsăud” au numai descendenții de la foștii grănițeri conșcriși în legământul fostului Regiment al II-lea românesc de graniță din Transilvania Nr. 17 rezultă în modul cel mai evident dacă considerăm:

- I. originea și natura de drept a acestui fond;
- II. dispozițiunile cuprinse în actele fundacionale aprobate și sancționate;
- III. datele cuprinse în cartea fundamentală a acestui fond;
- IV. dispozițiunile primelor normative despre administrarea acestui fond, apoi, ale tuturor proiectelor de statute, făcute de reprezentanța acestor fonduri pentru administrarea lor, precum și recunoașterea dreptului în toate rescriptele referitoare la acele proiecte;
- V. modul de compunere și de punere în practică, apoi înțelesul adevărat și, adevărata menire a statutelor și a regulamentelor astăzi în vigoare la aceste fonduri;
- VI, practica continuă aprobată și neconturbată de la înființarea Fondului de stipendie până în anul școlar 1904/5, precum și conștiința de drept a populației din acest ținut, și în urmă;
- VII. analogia, ce o aflăm la alte fonduri și fundațiuni de originea, menirea și natura de drept a acestui fond.

I.

1. Foștii grănițeri, în sensul statutului de graniță dat de împărăteasa-regină Maria Teresia în anul 1766 (§ 71) erau datori a servi ca militari de graniță cu hainele proprii, atât în timp de pace, cât și în resbel (vezi Documente, Nr. 2). Această dispozițiune a rămas în vigoare și în practică în tot timpul sustării graniței militare.

Pentru ca mai ușor să-și poată aquira uniforme militare trebuincioase, grănițerii din Regimentul al II-lea românesc de graniță, în anul 1830 și-au înființat un *fond special*, al lor: „*Fondul de montur*” (Montoursfond).

Acest fond s-a format și în primii ani ai existenței sale s-a alimentat numai din *sumele repartiate spre acest scop pe familiile grănițerești* și din unele *competințe personale private* ale foștilor grănițeri, cum au fost: *despăgubirea pentru folosirea veșmintelor proprii* (Montours-Abnützung-Entschädigung) *relutul pentru încălțăminte* (Schuhrelutum), *taxele*, ce competeau singuraticilor grănițeri pentru *liferarea*²⁸ *lemnului de foc* pe seama ofițerilor și a oficianților militari (Holzarbeitetslohn), care competeau și sume repartiate în intervalul de la înființarea Fondului de montur până la desființarea graniței militare au dat acestui fond un venit mai mare de 60.000 florini v.a (120.000 coroane); numai de la anul 1839 a început a incurge²⁹ și a incurs în fond până în anul, 1849,

²⁸ Livrarea, aprovizionarea cu lemne de foc.

²⁹ A intra; aici, cu sensul de a fi făcut venit.

jumătate din arenda anuală după muntele Crăciunelul (anual, circa 120 florini) și apoi, arenda anuală (cam 600 florini) după muntele „Dosul Stânișoarei”, care, ca proprietate a întregii populațiuni grănițerești din acest regiment, încă fu declarat voluntar, de aceasta, ca izvor de venit a Fondului de montur, pe lângă aprobare din partea comandai de brigadă; din aceste arenzi însă sunt a se subtrage speșele împreunate cu comisionările, apoi dările și alte speze, în sumă anuală de cel puțin 200 florini, așa încât suma totală a venitului curat incurs în Fondul de montur din arenzile acestor munți, până la desființarea graniței militare, abia s-a ridicat la suma de 5.000 florini (Vezi doc. Nr. 3).

Prin urmare, *Fondul de montur a fost înființat de foștii grănițeri* din averea și competențele lor proprii, personale și private, pentru un scop special al lor, și ca atare, a fost *proprietate de natură privată a foștilor grănițeri, având drept la el, exclusiv numai aceștia*.

2. *Acest drept de proprietate și exclusivă dispunere și folosire față de Fondul de montur cu ocaziunea desființării graniței militare a rămas intact pe seama foștilor grănițeri.*

Aceasta rezultă:

- a) din natura lucrului și,
- b) din date și documente pozitive.

a) *Din natura lucrului rezultă aceasta, dacă ne gândim cum că, desființarea graniței militare în sine luată, nu a fost altceva decât eliberarea populațiunii grănițere de sub obligămintele și organizațiunea militară de până atunci. Prin această eliberare sau, cum i se mai zice, „încetățănire” (polgárosítás) toți locuitorii de pe teritoriul unui regiment de graniță, grănițeri și negrănițeri, au devenit egal îndreptățiți numai din punct de vedere al dreptului public, în sens politic, ca cetățeni ai aceluiași stat (s.a), dar nu au putut căpăta drepturi private la averea privată a altora: un grănițer nu a putut căpăta drepturi la averea privată a altui grănițer, comunitatea grănițerească n-a putut căpăta drepturi la averea privată a negrănițerilor (a provincialilor sau jelerilor), ce locuiau în comunitățile grănițerești, nici provincialii nu au putut căpăta drepturi la averea privată a grănițerilor, cum a fost și Fondul lor de montur.*

Dacă provincialii sau negrănițerii din comunitățile grănițerești ar fi căpătat prin desființarea instituției militare de graniță drepturi la Fondul de montur al grănițerilor, atunci e de neînțeles, pentru ce foștii grănițeri dintr-un regiment de graniță secuiesc și-au împărțit fondul lor de montur numai între sine și, nu și cu negrănițerii de pe teritoriul graniței lor, și încă, cu aderarea tuturor autorităților superioare competente.

Cum că provincialii (jelerii) cu această ocaziune nu au căpătat un atare drept, servește ca dovadă eclatantă³⁰ împrejurarea, că Fondul de montur al grănițerilor din Regimentul I român de graniță din Transilvania, decretat cu ocazia desființării graniței militare de fond scolastic, poartă până în ziua de azi numirea de „Fondul școlastic al foștilor grănițeri din regimentul I român”, iar în statutele acestui fond, sancționate de Majestatea Sa ces. reg. apostolică în

³⁰ Clară, indubitabilă.

§ 4 stă apriat, cum că, proprietarii acestui fond sunt: 1. Grănițerii și succesorii lor legitimi din care a fost constituit regimentul I, în timpul desființării lui; 2. Grănițerii husari siculici³¹ de naționalitate română din aripa husarilor din Dejeni (Vezi doc. Nr. 27).

Dovadă eclatantă este în urmă faptul, că cu ocaziunea desființării regimentului al II-lea românesc de graniță comandantul regimentului, fiind vorbă despre soarta Fondului de montur și a Fondurilor școlare locale, la adunarea reprezentativă statorită pe 13 martie 1851 a convocat numai pe foștii grănițeri cu eschiderea³² totală a provincialilor (jelerilor) (conf. Doc. Nr. 7 și 8).

Dacă desființarea graniței militare ar fi dat și acestora drept la acest fond, pentru ce ei, în decurs de o jumătate de seclu, au tăcut tăcerea peștelui și, nici când nu și-au reclamat acest drept?

Deci, numai o judecată superficială ori preocupată poate trage la îndoială faptele și poate înțelege sub desființarea graniței militare și desființarea drepturilor private ale foștilor grănițeri!

Într-adevăr, ar fi ceva straniu și extrem de nedrept și jignitor, dacă pe baza acestei înțelegeri greșite toți emigranții Galiției și ai Rusiei, care astăzi vin și se așează în comunitățile foste grănițerești, mâine ar căpăta stipendii și ajutoare din un fond, de care neam de neamul lor nici nu au avut știre și care, ca prin minune, ar deveni proprietate și mijloc de cultură pentru acești venetici, care consideră acest ținut numai ca teren de exploatat!

b) Dar nu numai natura lucrului, ci și *date și documente pozitive* (s.a) vorbesc clar despre nealterarea și recunoașterea acestui drept de proprietate și de liberă dispunere al foștilor grănițeri față de fondul lor de montur, cu ocaziunea desființării graniței militare și după aceea.

Astfel, Majestatea Sa ces. reg. apostolică în Prea înaltul autograf d.d. 22 ianuarie 1851, prin care desființează institutul militar de graniță din Transilvania, consideră Fondul de montur între „capitalele” care sunt proprietatea comunităților grănițerești (Grenzgemeinden) și pe care acestea le pot împărți între sine („Desgleichen sind die Verhandlungen wegen einer geregelten *Vertheilung* der den *Grenzgemeinden* gehörigen *wie immer entstandenen und gearteten Kapitalien...einzuleiten*) (Vezi doc. Nr. 5, alineatul al 5-lea din urmă).

Tot astfel, Înaltul Guvern civil și militar al Transilvaniei, cu ordinațiunea sa d.d. 18 februarie 1851. Nr. 3.598 constată în termenii cei mai categorici, cum că Fondul de montur precum și *celelalte fonduri și capitale*, care s-au format și adunat prin aceea, că *comunitățile grănițerești* au destinat de bunăvoie anumite obiecte de venit pentru anumite scopuri, ori, s-au format în orice alt chip, *sunt proprietatea nediscutabilă a respectivelor comunități grănițerești, care prin urmare, la desființarea institutului militar de graniță au față de ele și dreptul de liberă dispunere.* (Vezi doc. Nr. 6).

³¹ Secui. Includerea celor de naționalitate română nu este forțată, având în vedere: 1. Existența românilor inclusiv în această zonă; 2. Desele mutări și transferuri, în special ale ofițerilor, în cadrul regimentelor de graniță din Transilvania, fără a lua în considerare *naționalitatea* acestora, ci, numai îndeplinirea serviciului militar.

³² Ignorarea, înlăturarea.

În textul acestor două documente conceptul de „*Grenzgemeinde*” nu este de a se confunda cu conceptul de „*politische Gemeinde*”.

În tot decursul sustării³³ institutului militar de graniță, sub „*Grenzgemeinde*” (comunitate grănițerească), după legile și ordinațiunile atunci în vigoare, se înțelegea totalitatea familiilor grănițerești, respectiv, a grănițerilor, care locuiau în o comună politică. Comuna politică cuprindea în sine pe toți locuitorii din ea, atât grănițeri cât și negrănițeri; comunitatea grănițerească însă cuprindea în sine, numai pe cești din urmă. Analogie aflăm astăzi în deosebirea, ce se face între „comunitate confesională” și „comunitate politică”: „comunitatea confesională” cuprinde în sine numai pe cei de o confesiune din localitatea respectivă, pe când „comunitatea politică”, pe toți locuitorii sau cetățenii din aceasta, fără deosebire de confesiune; prin urmare, „comunitatea politică” poate cuprinde în sine 2,3,4 și mai multe „comunități confesionale”.

Deosebirea de drept dintre „comunitatea grănițerească” și „comunitatea politică” mergea până acolo, încât nu erau considerați de „grănițeri” nici chiar ofițerii și funcționarii militari, care serveau în respectivul regiment de graniță, dacă nu aparțineau vre-unei familii conscrise în legământul acelui regiment.

După ce, atât Majestatea Sa ces. reg. apostolică, în Preaînaltul Său autograf amintit mai sus, cât și înaltul Guvern civil și militar al Transilvaniei în ordinațiunea citată se adresează expres către *poporațiunea celor două regimente românești de graniță*, căreia „pentru serviciile credincioase prestate de ea ca trupe de graniță atât în interiorul țării, cât și înaintea inamicului”, Majestatea Sa îi exprimă „îndestulirea sa împărătească”³⁴ – de sine, se înțelege, că Majestatea Sa prin prea Înaltul autograf n-a putut lăsa capitalele, fondurile sau averile adunate de grănițeri altor locuitori, decât numai acestora, ca la adevărații proprietari și prin urmare, atât Majestatea Sa, cât și Înaltul Guvern transilvănean în aceste memorabile documente istorice, sub „*Grenzgemeinde*” n-au putut înțelege decât pe grănițeri.

Orice altă interpretare a intențiunii Majestății Sale și a Guvernului transilvănean este necondiționat falsă.

Cele ce au urmat au dovedit, în modul cel mai eclatant, cum că aceste averi și în special Fondul de montur a fost lăsat de Majestatea Sa numai pe seama *grănițerilor*, ca să dispună *ei și numai ei*, după bunul lor plac.

Astfel, în urma ordinațiunii guverniale amintite mai sus comandantul de atunci al regimentului al II-lea românesc de graniță a convocat *poporațiunea fostă grănițeră și numai pe ea*, al o adunare reprezentativă în Năsăud pe ziua de 13 martie 1851, ca să dispună după bunul său plac asupra fondurilor și averilor grănițerești rămase (Vezi doc. Nr. 7).

Foștii grănițeri, în adunarea aceasta, convocată și ținută sub toate prescripțiile legii, au dat și subscris o *Declarațiune/Erklärung* prin care au hotărât

³³ Existenței, ființării.

³⁴ „Ich beauftrage Sie unter Einem bei der Verlautbarung dieser Verfügung, der *Bevölkerung der beiden Romanen-Grenzregimentsbezirke* über die als Grenztruppen sowohl im Innern des Landes, als vor dem Feinde geleisteten *trauen Dienste* Meine kaiserliche *Zufriedenheit* bekannt zu geben”.

că Fondul de montur nu se împarte între proprietarii lui, ci rămâne neîmpărșit, dar cu o nouă destinațiune, ca *Fond de stipendii*, din care să capete stipendii și ajutoare *fiii foștilor grănițeri din cele 44 comunități grănițerești ale fostului regiment al II-lea românesc de graniță* (Vezi doc. Nr. 8).

„Erklärung”-ul a fost apoi înaintat la locurile superioare competente spre aprobare.

Înaltul Guvern civil și militar din Transilvania cu ordinațiunea sa d.d. Sibiiu în 6 iunie 1851, Nr. 10.000/1851-M.C.G. luă la cunoștință cu aprobare conținutul „Erklärung”-ului și dispuse totodată, ca față de modalitatea administrării și folosirii fondurilor amintite în „Erklärung” să se înainteze spre aprobare „*propuneri mai detaiate*” (nähre Vorschläge) (Vezi doc. Nr. 9).

Comisiunea administratoare amintită în „Erklärung”, în urma acestui înalt ordin, în ședința sa d.d. 2 august 1851 a compus și votat normele sau dispozițiunile de natură statutară cuprinse în „*Kommissions-Protokoll*”-ul luat cu această ocaziune, între care dispozițiuni se află și aceea, că din Fondul de stipendie pot căpăta stipendii și ajutoare *numai descendenții foștilor grănițeri din regimentul al II-lea român de graniță* (Vezi doc. Nr. 10).

Acest „*Kommissions-Protokoll*” a fost apoi înaintat spre aprobare.

Înaltul Guvern transilvănean cu ordinațiunea sa d.d. 3 septembrie 1851, Nr. 18.731+3.088 nu excepționează dispozițiunile cuprinse în acel „*Kommissions-Protokoll*” și recunoaște de competentă și legală comisiunea administratoare aleasă de adunarea reprezentativă din 13 martie 1851.

Însensul „Erklärung”-ului și al acestor dispozițiuni statutare comisiunea administratoare încă în anul 1854 a votat mai multe stipendii, care, după cum rezultă din rescriptul oficiului numit „*Kreisamt*” din Bistrița. d.d. 6 iulie 1855, Nr. 5.297, comunicat cu scrisoarea oficiului numit „*Bezirksamt*” din Năsăud, Nr. 2.081-1855, au fost aprobate din partea Locotenentei țării („*Staatshaltere*”).

Dar destinațiunea nouă dată prin „Erklärung” Fondului de montur și-a câștigat așa zicând, sancționarea, prin prea Înaltul autograf al Majestății Sale, d.d. Laxenburg, în 27 august 1861, în care, în punctul 12, Majestatea Sa se îndură a dispune astfel:

„Die den Local-Schul-Fonden des vormaligen II Romanen-Grenz-Regiments gehörigen Staats-Schuld-Verschreibungen, nachdem sie auf die betreffenden Fonde intestirt wurden, sowie auch der bisher in der Verwaltung des Staates gstandene *Monturfond dieses vormaligen Regiments*, in dem zur Zeit der Auflösung des Letzteren ermittelten Vermögensbestande sammt den aus denen Zinsen und den seit Auflösung der Militärgrenze bis zum Anschlusse des laufenden Militärjahres erübrigenden *reinen Überschüssen der Pachtsschillinge der revindicirten Gebirge* seither angewaschenen Capitalien werden zum Behufe der beantragten Widmung für Schul-und Unterrichts -Zwecke erfolgt werden” (Vezi doc. Nr. 11).

Adică românește:

„Obligațiunile de stat aparținătoare Fondurilor școlare locale ale fostului regiment al II-lea românesc de graniță, după ce fură intestate³⁵ pe

³⁵ Înscrise, trecute ca în proprietate.

respectivele fonduri, precum și *Fondul de montur*, stat până acum sub administrațiunea de stat, al acestui fost regiment, în starea lor de avere ajunsă în timpul desființării acestui din urmă, de împreună cu *capitalele* adunate până acum din interesele acelor și din venitele curate rămase până la finea anului militar curent din arenzile *munților revendicați*, se vor folosi, în sensul *destinațiunii propuse, spre scopuri școlare și de instrucțiune*".

Această dispozițiune a Majestății Sale și în genere, acest Prea Înalt autograf în întregimea sa este pentru chestiunea, de care ne ocupăm, hotărâtor în trei privințe:

Întâi: Majestatea Sa consideră de aparținătoare Fondului de montur al acelui regiment de graniță nu numai capitalul de la desființarea acestuia și interesele lui până la finea anului militar 1861, ci și *venitele din arenzile unor munți revindicați destinați ca izvoare de venit pentru Fondul de montur* și fiindcă, atare munte revendicat destinat de proprietarii lui ca izvor de venit sau ca parte integrantă a acestui fond, a fost în prima linie „Dosul Stânișoarei”, așa, Majestatea Sa consideră implicate acest izvor de venit ca făcând parte din averea, substratul sau materia Fondului de montur, considerat ca „individuum” sau ca persoană juridică.

A doua: Majestatea Sa a sancționat „*die beantragte Widmung*” sau „destinațiunea propusă” de proprietarii Fondurilor școlare locale și ai Fondului de montur, destinațiune dată prin „*Erklärung*”, aprobată de organele competente superioare și propusă spre sancționare (din partea ministerului de Finanțe) și Majestății Sale; ca să zică, Majestatea Sa a sancționat *destinațiunea* dată fondului de montur ca *Fond de stipendii, din care se împărtășesc de stipendii și ajutoare numai descendenții de grănițeri*.

A treia: Majestatea Sa, după ce, chiar la începutul acestui Prea Înalt autograf premite, că voiește a stabili prin el principiile conducătoare pentru îndeplinirea „*regulării definitive a proprietății și a dreptului de uzufruct ale populațiunii foste grănițere aflătoare în districtele celor două regimente românești de graniță din Transilvania*”³⁶, așa, amăsurat³⁷ acestei Preaînalte intențiuni a considerat și Fondul de montur, devenit Fond de stipendii, dimpreună cu toată averea și izvoarele lui de venit ca *proprietate a foștilor grănițeri* și, în consecvență, a dispus extrădarea lui din administrațiunea de stat în administrațiune organelor alese de proprietarii lui.

Cum că aceasta „*beantragte Widmung*” amintită în Prea înaltul autograf este identică cu cea cuprinsă în „*Erklärung*”-ul amintit, o constată însuși Înaltul guvern transilvănean în rescriptul său d.d. Cluj, 15 noiembrie 1861, Nr. 11.109 ex. 1861, adresat „comunității...Districtului Năsăud”. În acest rescript citim între altele și următoarele:

„A mi a volt két román szélbeli felszerelési alapjait és a II-éik román ezrednek iskolai pénzalapját illeti: ezekre názve a cs. k. pénzügyministeriumnak

³⁶ „Zum Behufe der definitive Regelung des Grundbesitzes und der Nutzungsrechte der in den Bezirken des bestandenenden beiden Siebenbürgischen Romanen-Grenz-Regimenter befindlichen ehemaligen *Grenzbevölkerung* finde ich folgende Grundsätze festzustellen”.

³⁷ Potrivit, în concordanță cu.

fentebbi közlése folytán megíratik a Nemsvidék közönségének: miszerint a volt második román szélbéli ezred összes lakossága egyhangúlag oda nyilatkozott, hogy a határőri tisztviselés alatt életbeléptettet közsegi oskolák pénzalapja az alapításkor meghatározott feltételek alatt továbbra is fentartassék és hogy a felszerelési pénzalap jövedelme a román ifjaknak a magasabb tanintézetekben val kiképzésre fordíttassék. (=Conținutul pe scurt al „Erklärung”-ului)...Miután a szélbéli népeségének ezen nyilatkozatai, valamint a cs. k. pénzügyministeriumnak ő cs. kir. apostoli Felségének folyó év Szentgyörgyhava 17-én tett azon alázatos indítványára következtében, hogy a II-ik román ezred felszerelési pénzalapjának jövedelme az odavaló népesség kívánságához képest használtassék fel...ez iránt Ő cs. kir. Apostoli Felsége folyó év Kisaszonyhava 27-én kelt legfelsőbb kéziratának 12-ik pontjában kiadott legkegyelemesebb határozványa által a szükséges intézkedések már megtétettek” (Vezi doc. Nr. 12).

Ceea ce românește sună așa:

„Ce privește fondurile de montur ale fostelor două regimente românești de graniță, precum și fondurile școlare ale regimentului al II-lea românesc, față de acestea, în urma comunicatului de mai sus a ministerului ces. reg. de Finanțe, se scrie comunității nobilului district, cum că întreaga populațiunea fostului regiment al II-lea românesc de graniță cu unanimitate s-a declarat, cum că Fondurile școlare înființate în timpul sustării graniței militare, sub condițiunile hotărâte cu ocaziunea înființării, să se susțină și mai departe și cum că, venitul Fondului de montur să se folosească pentru cultivarea tinerilor români în institute mai înalte de învățământ (Conținutul pe scurt al „Erklärung”-ului).

După ce în urma acestei declarațiuni a populațiunii grănițere, precum și în urma acelei supuse propuneri făcute Majestății Sale c.r. apostolice de către ministerul c.r. de Finanțe cu datul de 17 mai anul curent, cum că, adică venitul fondului de montur al regimentului al II-lea românesc de graniță să se folosească conform dorinței populațiunii de acolo...față de aceasta deja s-au făcut dispozițiile de lipsă prin hotărârea prea grațioasă cuprinsă în punctul 12 al Prea Înaltului autograf al Majestății Sale c.r. apostolice d.d. Laxenburg, în 27 august anul curent (1861).

Rămâne deci constatat, cum că foștii grănițeri, ca fundatori și proprietari naturali și incontestabili ai Fondului de montur în timpul sustării regimentului de graniță și recunoscuți de atare și după desființarea acestuia, în virtutea acestui drept au dat Fondului de montur, prin „Erklärung”-ul din 13 martie 1851 o nouă destinațiune, ca Fond de stipendii, din care să capete stipendii și ajutoare numai descendenții foștilor grănițeri, și că această dispozițiune a lor a fost aprobată de toate forurile competente superioare și a fost sancționată și de Majestatea Sa c.r. apostolică (s.a.).

II.

Destinațiunea Fondului de montur ca Fond de stipendii a fost introdusă în formă cât se poate de evidentă încă în două acte fundamentale: în „Învoirea” din anul 1861/2 și în „Instrumentul fundational” din anul 1865.

„Învoirea” din anul 1861/2 s-a făcut în urma susnumitului autograf Prea Înalt al Majestății Sale d.d. Laxenburg, 27 august 1861, prin care s-a

restituit poporațiunii foste grănițere din acest ținut și fondul numit *de provențe* („Proventen-Fond”), poșezut³⁸ de această poporațiune în timpul graniței militare și așa, s-a ivit necesitatea de a se dispune asupra sorții sau destinației acestui fond.

„Învoirea” cuprinsă în *protocolul fundațional* luat sub toate prescripțiile legii în zilele de 27 și 29 septembrie și 5 și 6 octombrie 1861, apoi, în 13 și 21 septembrie 1862 și subscris cam de 500 reprezentanți ai foștilor grănițeri din toate comunele foste grănițerești (Vezi doc. Nr. 13) a hotărât *Fondului de provențe* o nouă destinațiune ca „*Fond scolastic*”, din care să se susțină un gimnaziu superior în Năsăud și câteva alte școli, dar *destinațiunea dată Fondului de montur prin „Erklärung”-ul din 1851 s-a susținut intactă* și, fiindcă se intenționa a se face din „Învoire” un act fundațional complet pentru ambele fonduri, care aveau a fi administrate de același organ, s-a făcut și în aceasta evidentă în termeni cât se poate de clari destinațiunea Fondului de stipendii, accentuându-se expres, cum că din Fondul de stipendii pot beneficia numai „*copii foștilor grănițeri*”.

Învoirea astfel compusă a fost înaintată Majestății Sale spre Prea Înaltă aprobare.

Majestatea Sa s-a îndurat a dispune, în înțelesul Prea Înaltului decret aulic d.d. 3 septembrie 1863, Nr. 1.722/udv., comunicat cu ordinațiunea Înaltului guvern transilvănean d.d. 22 septembrie 1863, Nr. 29.847 (Vezi doc. Nr. 14).

În acest Prea Înalt decret principiul îndreptățirii la beneficiile Fondului de stipendii *nu e atins sau excepționat* cu nici un cuvânt; numai față de „Fondul de provențe”, declarat de „Fond scolastic” se fac unele observări și apoi se cer unele deslușiri.

Cum că Majestatea Sa s-a îndurat prea grațios a accepta în principiu principalele dispozițiuni cuprinse în „Învoire” a ieșit la iveală și atunci, când Majestatea Sa, prin Prea Înaltul decret d.d. 4 mai 1864, Nr. 829 (comunicat cu ordinațiunea guvernului transilvănean d.d. 15 mai 1864, Nr. 15.694) s-a îndurat prea grațios a concede executarea unor dispozițiuni din „Învoire”, anume: înființarea și organizarea mai multor școli proiectate și amintite în „Învoire” și a dispune compunerea unui „Instrument fundațional” despre venitele destinate spre scopuri de educațiune.

În urmarea acestora, în anul 1865 s-a compus și subscris din partea reprezentanței legale a acestor fonduri „*Instrumentul fundațional*” în care textul Învoirii s-a introdus din cuvânt în cuvânt.

„*Instrumentul fundațional*” a fost înaintat pe calea sa, Majestății Sale, spre Prea Înaltă aprobare.

Înainte însă de a se subșterne Majestății Sale, ministerul r.u. de Finanțe, din înțelegere și explicare greșită, provenită din lipsa de informațiuni fundamentale și detaliate, a făcut unele observări față de unii titluri³⁹ de avere ai Fondului scolastic, dar în tot decursul pertractării acestui act fundațional,

³⁸ Posedat, adică în proprietate.

³⁹ Unele titluri.

destinațiunea dată Fondului de stipendii nu a căzut nimic sub excepțiune sau întrebare.

După deslușirile date de reprezentanța fondurilor, Instrumentul fundațional s-a aprobat de Majestatea Sa cu Prea Înalta Sa hotărâre d.d. 23 martie 1871 și s-a provăzut din partea Înaltului minister r.u. de Culte și Instrucțiune Publică cu clauzula de aprobare (Vezi doc. Nr. 16).

Această clauzulă de aprobare exprimă trei lucruri:

1. Că Majestatea Sa a aprobat Instrumentul fundațional;
2. Că Majestatea Sa a ordonat de a se face „în sensul Instrumentului fundațional” (și, prin urmare, numai în sensul principiului fundamental depus în el) și „ca parte întregitoare a aceluia”, o carte de proprietate fundamentală, și
3. Că Majestatea Sa a ordonat, „ca pentru manipularea fondului din cestiune, precum și pentru dirigerea⁴⁰ și supra-inspectarea institutelor de învățământ și a convicului⁴¹, ce se vor înființa și susține din acela (fond), să se facă statute separate prin reprezentanța comunităților proprietare”.

Ori cum am cerca, să, interpretăm această clauzulă de aprobare, nu putem scoate din ea înțelesul, cum că Majestatea Sa *nu* (s.a) ar fi aprobat ceva din Instrumentul fundațional și în special, cum că *nu* (s.a) ar fi aprobat destinațiunea și dispozițiunea făcută față de Fondul de stipendii, căci atunci, precum ministerul de Finanțe a ridicat excepțiuni față de conținutul Instrumentului fundațional înainte de aprobarea lui, astfel cu aceea ocaziune, s-ar fi excepționat și principiul îndreptățirii la beneficiile Fondului de stipendii și eventual, s-ar fi excepționat și alte dispozițiuni ale Instrumentului fundațional, lucru ce nu s-a întâmplat și prin urmare, Majestatea Sa s-a îndurat prea grațios a aproba întreg conținutul Instrumentului fundațional.

Dar, chiar dacă am admite de verosimilă interpretarea, cum că Majestatea Sa a aprobat Instrumentul fundațional numai cu privire la *principiul fundamental* depus în el, chiar și atunci, principiul îndreptățirii la beneficiile acestui fond este implicat în *principiul fundamental*, aprobat, după cum a recunoscut aceasta și Înaltul minister reg. ung. De Culte și Instrucțiune Publică cu ordinațiunea sa d.d. 10 august 1886, Nr. 31.507, unde între altele, se zice așa:

„Bármi kétes érékűek is, sőt helyreigazitást igénylők ezeknél fogva azon jogi alapok és érvek, melyekre az Alapítólevél és az alapzabálytervezet egyes határozásai fektetettek, *annál kevésbbé kétes* magoknak az alapítványoknak minden egyes illetéekes tényező össhangzó akarátán alapuló *rendel-tetése*. Ő cs. és apostoli király Felségének idézett 1871 márczius 23-án legfelsőbb kéziratával jóváhagyott azon *főlevnél* fogva, mely szerint a 44 község által visszanyert határri-javak és az utóbb ezekhez szerzendő mindennemű vagyion *iskola és ösztöndíjalap* czimén mint oszthaltan és egyébre nem fordítható közalap alakírandó, még pedig az iskola-alap oly rendeltetéssel, hogy abból a naszódi főgimnazium, esetleg real -, elemi és leány-iskola és convictus, valamint egyes községekben népiskolák *felekezeti jeleggel* fentartassanak, az ösztöndíjalap pedig

⁴⁰ Îndrumarea, acordarea asistenței de specialitate.

⁴¹ Internat.

felekezeti és nemzetiségi külömbség nélkül kizárólag a volt II-ik román határőrezredbeli határőrök ivadékaiknak ösztöndíjazása céljából”.

Iar în traducere românească:

„Ori cât de dubie valoare au și ori cât de mult trebuie corectate în urma acestora, acele baze de drept și argumente, pe care se bazează singuraticile hotărâri ale Instrumentului fundațional și ale proiectului de statute, *cu atât mai puțin e dubie destinația fundațiunilor*, bazată pe voința unanimă a tuturor factorilor competenți în urmarea aceluia *principiu fundamental* aprobat prin Prea Înaltul autograf al Majestății Sale ces. și reg. apostolice citat d.d. 23 martie 1871, după care principiu, averile grănițerești recâștigate de cele 44 de comunități, precum și orice fel de avere, ce s-a mai câștiga la acestea, au să formeze un fond comun, neîmpărțibil și nefolosibil spre alt scop, sub numele de *Fondul scolastic și de stipendie* și anume: *Fondul scolastic*, cu atare destinațiune, ca din el să se susțină gimnaziul superior din Năsăud, eventual, o școală reală, elementară, de fete și un convict, precum și în singuraticile comunități, școale populare *cu caracter confesional*; *Fondul de stipendii* însă, fără deosebire de confesiune și naționalitate, *exclusiv sper scopul stipendierii descendenților de la grănițerii din fostul regiment al II-lea românesc de graniță*” (s.a).

Principiul îndreptățirii la beneficiile Fondului de stipendii este accentuat, cât se poate de categoric, în mai multe locuri din Instrumentul fundațional: atragem atențiunea, de ex., asupra punctului V din acesta, unde în modul cel mai categoric se dispune, cum că de stipendii din acest fond pot fi împărțișiți „*nür die Söhne der Grenzer jener 44 Grenzgemeinden, welche eisnt das II Romanen-Grenz regiment bildeten, da nur sie die Eigenthümer disese Fondes sind...*”⁴².

III.

Un alt document care confirmă realitatea dreptului, se susținem, este „Cartea fundamentală” despre Fondul de stipendii.

Aceasta „*Carte fundamentală*” compusă sub controla comisarului regesc de atunci Baron D. Bánffy și cu colaborarea unui esmis ministerial (Alexandru Deáky) a fost aprobată de Majestatea Sa cu Prea Înalta hotărâre d.d. Viena, în 31 decembrie 1888 ca „*apertinență întregitoare*” a statutelor de astăzi, după cum rezultă din clauzula de aprobare îndusă pe acestea și pe „Cartea fundamentală”.

„*Cartea fundamentală*” arătând baza de existență a Fondului de stipendii, expune în mod necesar dispozițiunile primului act fundațional al acestui fond, adică ale „*Erklärung*”-ului d.d. 13 martie 1851 și anume, cu următoarele cuvinte (în traducere românească):

....reprezentanții tuturor celor 44 comunități în ziua de 13 martie 1851 au ținut în Năsăud, sub prezidiul sub-colonelului, ca comandant (sic!) al regimentului de graniță, o adunare în care unanim, au adus și subscris declarațiunea de următorul cuprins:...

⁴² Numai fiii de grăniceri din cele 44 de localități care au fost în Regimentul II român de graniță, însă nu sunt îndreptățiți și alți locuitori.

c) că „Fondul de montur” să nu se împartă între comunități, ci să rămână ca avere comună neîmpărțită și, fiindcă scopul pentru care s-a întemeiat, a încetat, venitul și interesele căzătoare să se folosească pentru cultivarea mai înaltă în gimnazii sau academii a tinerimii din populațiunea fostului regiment al II-lea românesc de graniță din cele 44 comunități”.

și mai departe:

„Deși „Fondul de montur”, după cum s-a arătat mai sus, s-a creat și susținut din venitele de natură individuală ale populațiunii foste grănițere de aici și, deși fondul acesta, atât pe timpul sustării institutului de graniță, cât și cu ocaziunea desființării acestuia, a fost recunoscut din partea autorităților mai înalte militare ca *proprietate nediscutabilă* a acestei populațiuni, cu toate acestea, în urma diferențelor ivite în jurul administrării și a folosirii venitului lui, a rămas sub administrațiunea diregătorilor financiare.

Prin autograful Prea Înalt d.d. Laxenburg în 27 august 1861 acest *Fond de montur*, *dimpreună cu toate izvoarele sale de venit* a fost recunoscut de avere comună a *popolațiunii din acest fost regiment de graniță*” (Vezi doc. Nr. 17).

Acum, după ce în sensul § II din statutele de astăzi ale Fondurilor central scolastic și de stipendii din Districtul Năsăudului „*atât substratul acestor fonduri, cât și venitele lor, fără concesiune Prea Înaltă, nu se pot întrebuința spre alte scopuri decât cele designate*” și după ce scopul Fondului de stipendii este atins în § IV, lit. a) din statute, numai în mod *manc*⁴³ și neprecis, ce poate fi mai natural și mai corect, decât a interpreta sau a înțelege acest pasaj din statute pe baza actelor fundamentale și cu ajutorul cărții fundamentale „*apertinenței întregitoare*” a statutelor?

IV.

Un puternic argument pentru dovedirea acestui drept și a recunoașterii lui continue din partea forurilor superioare competente ne subministra⁴⁴:

1. *Regulamentul pentru împărțirea de stipendii și ajutoare* (s.a) din acest fond din anul 1866 aprobat de Înaltul guvern, și

2. *Toate proiectele de statute și regulamente* făcute pentru administrarea acestor fonduri de reprezentanța legală a acestora până la intrarea în vigoare a statutelor și regulamentelor de astăzi, precum și *toate rescriptele* prin care forurile mai înalte competente au avut, să se exprime asupra acestor proiecte.

Adică:

1. În anul 1866 Comisiunea administratoare a fondurilor, în urma ordinațiunii Înaltului guvern transilvănean d.d. 6 noiembrie 1865, Nr. 28.958/18 a compus pentru împărțirea de stipendii și ajutoare din acest fond un *Regulament* (Vezi doc. Nr. 16) în care, sub punctul 3, se zice:

„Capitalul Fondului de stipendii se administrează acum odată prin organele de stat, care administrează și alte fonduri publice ardelene, iar despre

⁴³ În general, fără detalii.

⁴⁴ Ne oferă.

interesele⁴⁵ acestui fond dispune Comitetul fondurilor scolastice grănițerești din Districtul Năsăudului, dând din aceste interese stipendii *la fiii foștilor grănițeri ținători de al II-lea regiment român de graniță din Transilvania*", iar sub punctul 5 se zice:

„Comitetul fondurilor scolastice grănițerești din celelalte 9 părți sau 90% a intereselor va forma stipendii mai mari și mai mici, *pentru fiii grănicerilor mai sus numiți*".

Acest regulament a fost aprobat de Înalțul guvern transilvănean cu ordinațiunea d.d. 14 iunie 1866, ex. 1866, Nr. 11.789 (Vezi doc. Nr. 16/c) și a stat în vigoare până la sancționarea Instrumentului fundațional, respectiv, până la octroarea⁴⁶ statutelor și a regulamentelor de astăzi.

În punctul 2 al acestui regulament se zice:

„În fondul acesta curg veniturile anuale din muntele „*Dosul Stănișoarei*”, din pădurea Coșnei și din alte realități mai mărunte, care venituri servesc exclusiv numai pentru înmulțirea capitalului de mai sus”.

Și de aici se vede dar, cum că fondatorii și proprietarii Fondului de stipendii au destinat și considerat muntele „*Dosul Stănișoarei*” ca izvor de venit sau ca parte integrantă, odinioară, a Fondului de montur și apoi, a Fondului de stipendii, atât la începutul existenței acestuia, cât și pe la anii 1866 și hotărârea lor de pe vremea graniței militare aprobată și de Comanda de brigadă întru destinarea acestui munte ca izvor de venit al acestui fond nu și-au schimbat-o nici când, după cum am văzut în Prea Înalțul autograf majestatic d.d. Laxenburg, 27 august 1861, implicit, și-a aflat și sancționarea.

Și nu există nici un act, nici o hotărâre și, în tot trecutul acestui Fond nu întâmpinăm nici baremi ceva urmă despre aceea, cum că proprietarii Fondului de stipendii ar fi intenționat cândva, ori ar fi adus baremi în discuție schimbarea destinațiunii Fondului de stipendii, pe motivul că în acesta incurg și venitele acestui munte „*revendicat*”.

Au, „*Fondul scolastic al foștilor grănițeri din regimentul român prim*” din Transilvania nu e format și nu se alimentează, în prima linie, din venitele unor munți revendicați? Și pentru aceasta, nu încetează a se numi „*al foștilor grănițeri*” și a avea drept la el numai descendenții legitimi ai acelora!

Și tot astfel, cu comunitatea de avere a fostului regiment confinar româno-banatic Nr. 13 și cu alte fundațiuni de aceea origine și natură!

Prin urmare, greșesc aceea, care pentru a uzurpa drept la Fondul nostru de stipendii recur la sofisma, că figurarea muntelui revendicat „*Dosul Stănișoarei*” între izvoarele de venit ale fondului acestuia, i-ar fi alterat destinația primitivă.

Prin câte noi fundațiuni și izvoare de venit se alimentează de exemplu, „*Kultur-Egyulet*”-ului ardelean (E.M.K.E.), fără ca scopul și destinațiunea primitivă dată acelu fond, să se altereze!

⁴⁵ Dobânzi.

⁴⁶ Aprobarea.

2. *Proiecte de statute* cumulative pentru administrarea tuturor fondurilor rămase din timpul graniței militare s-au făcut de reprezentanța acestor fonduri în 3 rânduri: în anul 1864, în 1877 și în 1885.

Destinațiunea Fondului de stipendii, în toate a fost susceptă, după cum s-a statorit în actele fundamentale.

În *proiectul de statute din anul 1864*, în § 73m punctul e) se zice:

„Dreptul de a cere și căpăta stipendii îl vor avea numai fiii și descendenții direcți ai grănițerilor din cele 44 comunități, care se ținută de al II-lea regiment român de margine, precum și descendenții locuitorilor de astăzi în comunitatea Coșna”.

În *proiectul din anul 1877*, compus și votat în urma Prea Înaltului ordin al Majestății Sale exprimat în clauzula de aprobare a Instrumentului fundamental, în § 13 (alineatul prim) se statorește:

„De la concurenți (pentru stipendii) se pretinde, în genere: să fie descendenți de grănițeri din fostul al II-lea regiment român de graniță, să aibă purtare morală bună, să documenteze prin atestat medical, cum că sunt deplin sănătoși”.

Iar în *proiectul din anul 1885*, în § 146 se dispune astfel:

„Suma de venit net disponibilă, conform § 12, punctul 2, litera d), servește pentru a se forma din ea stipendii și ajutoare numai pe seama descendenților legitimi de grănițeri îndreptățiți după aceste statute.

Toate forurile superioare au recunoscut de legală, echitabilă și dreaptă această destinațiune și față de ea, cu ocaziunea cenzurării acestor proiecte, nu au ridicat nici odată, nici o obiecție și, n-au făcut nici o observare, decât numai față de Fondul scolastic și față de dreptul de inspecțiune și supra-inspecțiune; ba, Înalta Cancelarie Aulică regească, cu ordinațiunea sa d.d. 24 mai 1866, Nr. 3.433 ex. 1865 (comunicată cu rescriptul guvernului transilvănean Nr. 14.152 ex. 1865) în numele Majestății Sale ordonă hotărât, că în statute să se enunțe că „drept de a cere și căpăta stipendii au numai fiii locuitorilor români săraci de descendență directă grănițerească din cele 44 comune ale fostului regiment al II-lea român de graniță și ai celor din comuna Coșna” (Ösztöndíjakat kérti és nyerni egyedül a volt második román határvérezred 44 községhelei és Kosna községi határvérei egyenes leszármazású szegény román lakosok fia jogositvák” (Vezi doc. Nr. 18, § 73, litera e).

De asemenea, principiul îndreptățirii la Fondul de stipendii își află recunoașterea și în rescriptul Înaltului minister reg. ung. de Culte și Instrucțiune Publică Nr. 17.389-1881, prin care se acceptă principialmente întreg conținutul proiectului de statute din anul 1877, numai se află „de lipsă a-l întregi” cu un appendice referitor la inspecțiunea și super-inspecțiunea administrării fondurilor (Vezi doc. Nr. 19).

A fost recunoscut acest principiu de îndreptățire, după cum am văzut și în ordinațiunea Înaltului minister reg. ung. de Culte și Instrucțiune Publică d.d. 10 august 1886, Nr. 31.507.

Drept aceea, pe baza actelor fundamentale și pe baza practizării și a recunoașterii continue a aceluși drept, cerința de descendență grănițerească s-a făcut evidentă în toate publicările de concurs de la înființarea Fondului de stipendii până la intrarea în vigoare a statutelor și regulamentelor de astăzi.

Dintre multe publicațiuni făcute an de an până la 1889 ne provocăm numai la cele trei din urmă, făcute cu aderarea expresă a comisarului regesc de atunci, Baron Desideriu Bánffy, la inițiativa și conlucrarea căruia s-au compus și impus statutele și regulamentele de astăzi (Vezi doc. Nr. 20).

Și amintim aici, cum că înainte, ba, chiar și după intrarea în vigoare a statutelor și regulamentelor de astăzi, în comunele foste grănițerești și la aceste fonduri se purta preste familiile grănițerești o evidență strictă. *Listele de conscriere a familiilor grănițerești, păstrate în fonduri au fost cerute în urmă spre vedere de către comitele suprem de atunci, B. Desideriu Bánffy și, pe lângă toate cere- rile de a le re-înapoia fondurilor, nu s-au mai re-înapoiat (s.n.).*

V.

1. *Statutele de astăzi* nu sunt compuse de „reprezentanța comunită- ților proprietare”, singură chemată a le compune, conform Ordinului Prea Înalt al Majestății Sale exprimat în clauzula de aprobare a *Instrumentului fundațional*, ci au fost compuse pe o cale abnormală, „de nobis, sine nobis”⁴⁷, fără știrea și consimțământul reprezentanței acestor fonduri, și fără ca textul acestor statute, înainte de a fi subșternut Majestății Sale spre Prea Înaltă aprobare, să fi fost comunicat prealabil cu organul singur chemat a le statori, barem spre opinie ori a-și exprima unele dorințe.

Statutele astfel statorite în mod definitiv de comisarul regesc ori doar la Înaltul Minister au fost prezentate Majestății Sale spre Prea Înaltă aprobare.

Majestatea Sa cu Prea Înalta hotărâre d. d. Viena, în 31 decembrie 1888 le-a aprobat, după cum reiese din clauzul de aprobare d.d. Budapesta, în 27 ianuarie 1889, Nr. 21 pres., indusă pe ele din partea Înaltului Minister r.u. de Culte și Instrucțiune Publică.

Statutele aprobate, fără a mai putea fi dezbătute și modificate, au fost înaintate Comitetului acestor fonduri, spre știre și acomodare.

Pentru a se putea cunoaște baremi în mică parte împrejurările, sub care au intrat în vigoare aceste statute, ne permitem a cita declarațiunile cuprinse în punctul 3 al protocolului adunării generale d.d. 6 aprilie 1889 a Comitetului acestor fonduri, care adunare s-a ținut sub președinția comisarului regesc Baron Dezideriu Bánffy, pe atunci și comite suprem al comitatului Bistrița-Năsăud.

Declarațiunile sună astfel:

.....
3. „După aceasta membrul ales Dănilă Lica cerând cuvântul declară în numele său și în numele mai multor: că acest statut nu este eflusul⁴⁸ voinței funda- torilor și proprietarilor acestor fonduri, ci este un statut impus și compus de Înaltul regim fără voia și concursul fondatorilor și proprietarilor; că nu se unește cu determinațiunile documentului fundațional d.d. 18 august 1865 și că dispozițiunile lui sunt diametral opuse *Instrumentului fundațional* sancționat

⁴⁷ Despre noi, fără noi; expresie celebră asumată de mișcarea națională a românilor din Transilvania.

⁴⁸ Expresia; aici, în sensul că nu reprezintă opinia, părerea.

de Maiestate; că, conține în sine foarte multe dispozițiuni, care jignesc foarte tare dreptul de proprietate și de liberă dispunere a fondatorilor și descendenților acelora; că nu este altceva decât o perpetuare a comisariatului⁴⁹; că dânsul și consoții sunt departe de a se împotrivi dispozițiunilor Înalțului regim al Majestății Sale, dar este în contra convingerii lor, că față cu situațiunea ce s-a creat, să se facă înșiși executorii atâtor dispozițiuni, care iau din mâna fundatorilor dreptul de administrare, iau averea lor proprie și o dau altora, care nu au contribuit nimic la ea și nici că o pretind, răstoarnă principiile fundamentale a documentului de donațiune și în genere, lucră contra expresiei voințe a fundatorilor.

Ridicând protest față de atare dispozițiuni, își iau voie a a-și da cu atât mai vârtos abdicarea din Comitet, cu cât, după părerea lor, sunt aleși de atare corporațiuni, căroră, în tenoarea⁵⁰ documentului fundațional d.d. 18 august 1865, dreptul de alegere nu li se compete⁵¹.

După aceasta citește declarația făcută în scris, dimpreună cu toate motivele, o predă pe aceea în text român și traducere ungurească președintelui adunării, cere ca despre această declarațiune să se iee act în protocol, iar declarațiunea să se alăture la protocolul ședinței.

După aceasta, îndreptându-se către ceilalți membrii din comitet îi roagă, ca, dacă rămân și mai departe membrii, să lucre în înțelesul documentului fundațional și a intențiilor fundatorilor, le recomandă perseverență și dorindu-le succesele cele mai bune în interesul fondurilor, părăsește ședința dimpreună cu membrii Gavril Manu, Atanasie Ușieriu, Elie Cincea, Simion Monda, Basiliu Terente, Ciril Deac, Ieronim Slăvoacă, Elia Posmușan, Pamfiliu Grapini și Istrate Suci, care însă au subscris declarațiunea predată președintelui.

Recunoaștem că toate motivele dezvoltate și specificate în declarațiunea d-lui. Dănilă Lica et. cons. Sunt adevărate, întemeiate și, aderăm la ele în tot cuprinsul lor și, dacă aceea declarație sa-r mărgini numai cu protestare, însă nu s-ar sfârși cu hotărârea de a demisiona și de a părăsi terenul dat acestei reprezentanțe, o ar subscire în întreg cuprinsul ei.

Convingerea noastră însă ne oprește de la abdicare și ne impune a nu păsări terenul din următoarele motive:

Pentru că statutul e sancționat de Majestatea Sa, față cu care trebuie să ne supunem, însă că, orice lege omenească poate cu timpul să se modifice și să se vindece toate acele scăderi, pe care le credem a fi în disonanță cu principiile și dispozițiunile Instrumentului fundațional;

⁴⁹ Vezi studiul lui Nestor Șimon, „Comisariatul lui Bánffy”, la Adrian Onofreiu, „Contribuții documentare la istoria graniței năsăudene”, în „Studii și cercetări etniculturale”, Bistrița, nr. 17, 2012, pp. 277–281. De asemenea, o analiză mult mai amplă în studiul lui Nicolae Bejan, la Adrian Onofreiu, „Contribuții documentare privind istoria comitatului Bistrița-Năsăud (1876–1889), în „A.S.”, Năsăud, seria III, (I), nr. V, 2006, pp. 289–347; (2), în *Ibidem*, VI, 2007, pp. 215–257.

⁵⁰ Înțelesul; aici, în sensul de bazat pe conținutul documentului.

⁵¹ Nu li se cuvine.

Pentru că, scrupulii, ce se nutresc față de statut, lămurind-se adevărata stare a lucrului, a bună seamă, se vor delătura cu ocaziunea facerii regulamentelor, iar prin paragraful, prin care este rezervată facerea de modificări în statut, făcându-se lumină îndeajuns în lucru, se pot îndrepta multe din acele dispozițiuni, ce stau în disonanță cu intențiunea fundatorilor și cu principiile *Instrumentului fundațional* sancționat;

Pentru că în orice luptă nu este bine a părăsi terenul, căci terenul pierdut este anevoie de recâștigat;

Ioachim Mureșan propune că, din cauză că statutul nu este cunoscut celor interesați, că, din o singură citire nu-și pot face idei clare despre cuprinsul lui, să se amâne ședința, să se instituiască o comisiune de redacțiune, care să traducă în curând și să tipărească statutul și să-l împartă pe la membrii și, numai după aceea, să se convoace o altă adunare a comitetului;

ad. 3) Președintele declară că, statutul acum comunicat, fiind faptă îndeplinită și sancționat de Maiestate, nu poate concede discuții meritorice asupra lui;

Declară că, despre protestul lui Dănilă Lica se va lua notă la protocol, iar declarațiunea subșternută în scris de va acluda⁵² amăsurat dorinței și protocolul ședinței, având de a forma parte întregitoare a aceleia.

Declarațiunea d-lui. Dr. Artemiu P. Alexi se va lua la protocol, iar propunerea lui Ioachim Mureșanu nefiind sprijinită decât de singur propunătorul, după ce, ceilalți subscriși în ea au abzis a fi membrii, și după ce cererea de amânare intenționată, fără de cauză, nu se poate considera, nici pune ca obiect de pertractare, astfel se trece la ordinea programei.

.....
Programa fiind exhaustivă⁵³, președintele mulțumește adunării pentru bunăvoința și tactica arătată, asigură că, atât domnia sa, cât și regimul, cu compunerea statutelor a avut intenția cea mai bună; încât membrii comitetului sau fundatorii, cu referință la dreptul privat și la alte dispozițiuni ale statutului, ar avea oare care scrupuli, este de fermă speranță și convingere, că acelea, pe calea sa, se vor putea delătura (s.a)⁵⁴.

2. Dar acum se naște întrebarea, că, *statutele de astăzi, oare neagă ori alte-rează principiul îndreptățirii la beneficiile Fondului de stipendii, ori nu?*

În sensul § IV din statute, venitele acestui fond sunt a se folosi întâi: „ca să se provadă cu stipendii sau astfel de ajutoare, *copiii locuitorilor* din următoarele patruzeci și cinci comune de pe teritoriul Districtului Năsăud (urmează numele acelora (Vezi doc. Nr. 21).

Această dispozițiune, în forma mancă, cum e exprimată, ce e drept, nu congruează pe deplin cu voința și dispozițiunea fundatorilor Fondului de stipendii. Anume, în acest § se face amintire numai despre „*copiii locuitorilor*”

⁵² Anexa.

⁵³ Terminată; aici, cu sensul că au fost parcurse toate punctele stabilite.

⁵⁴ Textul integral la Adrian Onofreiu, „Contribuții documentare privind istoria comitatului Bistrița-Năsăud (1876–1889), (II), în „Arhiva Someșană”, Năsăud, seria III, VI, 2007, pp. 231–236.

din cele 45 comunități și nu despre „copiii locuitorilor *descendenți de grănițeri*” din acele comunități; această atribuțiune a cuvântului „locuitorilor” este lăsată afară, poate din eroare, ori din necunoașterea aprofundată a bazelor de drept aici referitoare, ceea ce se poate cu atât mai ușor presupune, cu cât aceste statute nu sunt opera corporației chemate în prima linie să cunoască și să pătrundă acele baze de drept.

Dar atribuțiunea „descendenți de grănițeri”, ce lipsește din acest §, *este a se subînțelege ca implicată în sensul adevărat al §, pentru că:*

De o parte, e bazată pe dispozițiunea apriată, de natura testamentară a fondatorilor, depusă în *actele fundamentale*, aprobată și nealterabilă; e bazată pe Prea Înaltele hotărâri ale Majestății Sale aduse în privința aceasta; e bazată pe aprobarea continuă a acestui principiu de îndreptățire din partea tuturor forurilor de inspecțiune și supra-inspecțiune și, e bazată pe mărturisirile și datele cuprinse în *Cartea fundamentală* de avere a acestui fond; pe o practică neconturbată și, an de an, aprobată, în decurs de o jumătate de secol; pe conștiința de drept a întregii populațiuni interesate; și în urmă, pe analogia ce există în privința asta la alte fonduri și fundațiuni de originea și natura acestui fond.

De altă parte, logica înțelesului acestui § cere, ca conceptul „locuitor” să fie mai de aproape determinat, prin vre-un atribut, în cazul prezent, prin atributul „descendenți de grănițeri”, căci, almintrelea, s-ar putea înțelege și locuitorii, care locuiesc în acele comunități, așa zicând, de azi pe mâine și care, după cele mai elementare concepte de drept, nu pot avea nici un titlu de drept față de Fondul de stipendii și însuși Înaltul Minister r.u. de Culte și Instrucțiune Publică, în ordinațiunea sa d.d. 15 ianuarie 1903, Nr. 724-1903, se declară în contra unei atare interpretări a § în chestiune.

În urmarea acestora, statutele prezente, prin nepreciziunea sau defectul acestui §, întru nimic nu alterează și nu pot altera destinațiunea Fondului de stipendii, respectiv principiul îndreptățirii, stabilit în mod evident în actele fundamentale aprobate.

Și nu-l pot altera întru nimic, pentru că:

a) Statutele nu pot rupe cu trecutul, nu pot ignora baza de existență a Fondului de stipendii și nu pot scoate din valoare dispozițiunile de natură testamentară, aprobate prea grațios, de însuși Majestatea Sa și mai ales, nu pot aceasta, căci, dacă fondatorii nu ar fi făcut aceste dispozițiuni, nu ar fi fost nici cauză, nici ansă⁵⁵, a se face statute.

b) Statutele nu pot desvalida un principiu fundamental depus în actele fundamentale și pentru motivul, căci în sensul Prea Înaltului ordin al Majestății Sale, exprimat în clauzula de aprobare a *Instrumentului fundamental*, ba, chiar în sensul clauzei de aprobare induse pe lângă însuși statutele de astăzi, acestea sunt compuse numai *pentru administrarea și manipularea fondurilor* și, nu pentru a stabili principii de drept fundamentale, nu pentru a da destinațiuni fondurilor, căci pe acelea le-au satorit fondatorii în actele lor fundamentale, cu

⁵⁵ Pricină, motiv.

atât mai puțin, pentru a stabili principii de drept și destinațiuni *contrarii* celor depuse în actele fundamentale.

c) Dar, afară de aceea, § IV din statute e a se înțelege în legătură cu datele cuprinse în *Cartea fundamentală* de avere a Fondului de stipendii, care după cum reiese din însuși clauzula de aprobare a ei și a statutelor, e parte întregitoare a acestora, de valoare egală.

Din toate aceste premese, rezultă că *Statutele prezente*, ca ori și care alte statute, ale oricărei fundațiuni, *trebuie să steie în consonanță cu actele fundamentale și, nu e iertat nici a presupune, că nu ar sta în consonanță cu acelea*. Un edificiu stă pe fundamentul său și nu fundamentul, pe edificiu: *Statutele stau pe baza actelor fundamentale și nu, întors. Statutele se pot interpreta, se pot întregi, se pot modifica, pe baza și în înțelesul actelor fundamentale, dar acestea mai cu seamă, când exprimă voința ultimă și nealterabilă a fundatorilor, nu se pot îndrepta și modifica după expresiunile vagi și defectuoase ale Statutelor ulterior făcute* (s.a).

În urmarea acestora, e falsă presupunerea, cum că statutele de astăzi au alterat destinațiunea Fondului de stipendii și că, chestiunea îndreptățirii la stipendii și ajutoare e deja „res judicata”⁵⁶ și anume, din momentul aprobării acestor statute.

Abstracție făcând de la incompetența statutelor de a altera destinațiunea Fondului de stipendii, această alterare, numai cu știrea și consimțământul fundatorilor sau al proprietarilor, s-ar fi putut face.

Dacă totuși, putem vorbi despre „res judicata”, atunci atare este chestiunea dreptului de proprietate la pădurile foste grănițerești ale celor 44 comunități ale fostului Regiment al II-lea românesc de graniță, care drept de proprietate, prin articolul de lege XVIII din anul 1890, s-a transpus pe comunitățile politice”, dar, față de *Fondul de stipendii*, *nici când nu s-a făcut atare dispozițiune*.

3. Dar să vedem, întrucât alterează, sau paten altera dreptul din chestiune Regulamentul de stipendii?

Mai întâi însă, câteva vorbe despre modul de compunere și impunere a acestuia și a celorlalte regulamente și instrucțiuni ale fondurilor.

După intrarea în vigoare a statutelor de astăzi, Comitetul acestor fonduri, în adunarea sa generală d.d. 24 mai 1889 a satorit și votat 4 regulamente și 2 instrucțiuni cu privire la administrarea și manipularea fondurilor.

Unul dintre aceste regulamente se referă la distribuirea de stipendii și ajutoare din Fondul de stipendii.

În acest regulament (§2) pe baza voinței și dispozițiilor fundatorilor, precum și a corectei interpretări a §-ului IV din statute, s-a susceput⁵⁷ și cerința de descendență grănițerească a concurenților după stipendii li ajutoare.

Aceste regulamente și instrucțiuni au fost apoi înaintate la Înalțul Minister spre aprobare.

Înalțul Minister însă, nu le aprobă în forma, cum au fost satorite și redactate de Comitetul fondurilor, ci făcu anumite corectări și modificări

⁵⁶ Voința juridică a regelui/monarhului.

⁵⁷ Prevăzut, stipulat.

esențiale, din care cauză dispuse să fie din nou copiate (Vezi doc. Nr. 23) și apoi, prevăzându-le cu clauzul de aprobare, le trimise în august 1889 la administrațiunea acestor fonduri, pe calea comisarului regesc. Acesta, cu rescriptul său, nr. 1.751-1889/föispan⁵⁸, le transpuse la Comisiunea administratoare a fondurilor cu porunca, ca aceasta să-și țină de strictă datorință, a le pune în practică imediat (Vezi doc. Nr. 24).

Comitetul acestor fonduri, numai după sosirea regulamentelor și a instrucțiunilor aprobate a ajuns la cunoștința, că în acestea s-au făcut esențiale modificări și corectări.

De aceea, în cauza aceasta, sub nr. 849-1889 a înaintat pe calea comisarului regesc, o reprezentațiune adresată Înalțului Minister r.u. de Culte și Instrucțiune Publică.

Domnul comisar regesc însă nu trimise reprezentațiunea la locul destinațiunii ei, ci, cu rescriptul său, nr. 2.953-1889 o remite la Comisiunea fondurilor cu observarea că „după ce regulamentele s-au aprobat și față de punerea lor în practică, în puterea drepturilor de *comisar regesc*, am dispus, sub nr. 1.751-1889 föisp. și considerând, că în contra dispozițiunilor comisarului regesc recursuri mai departe nu au loc, așa poruncesc ca, cauza să se ia de la ordinea zilei, iar reprezentațiunea trimisă simplaminte, să se pună în arhivă” (Vezi doc. Nr. 25).

Din aceste premese se vede, că *regulamentele și instrucțiunile* astăzi în vigoare la aceste fonduri, în forma lor de astăzi, nu sunt opera corporațiunii chemate a le compune.

4. În *Regulamentul pentru împărțirea de stipendii și ajutoare* prevăzut cu clauzula de aprobare, îndreptățirea la stipendii și ajutoare este atinsă în §2, în care se zice:

”De stipendii și ajutoare se pot împărțăși acei copii legitimi ai locuitorilor cu competență legală în comunitățile numărate în § miV din statute, care cercetează institutele desemnate în § IV din statute, ori învață meserii” (Vezi doc. Nr. 26).

Prin urmare și din §-ul acesta lipsește de lângă cuvântul „locuitorilor” atribuțiunea de descendență grănițerească și de asemenea, în § 7, între documentele justificative, ce se cer de la concurenți, nu e amintit „testimoniul de descendență grănițerească”, care în regulamentul compus și votat de comitetul acestor fonduri, e amintit.

Se poate că și defectul acestor §§ provine din necunoașterea aprofundată a izvoarelor de drept referitoare la această chestiune.

Dar și aici trebuie să accentuăm, ceea ce am accentuat despre statutele de astăzi: cum că, după chemarea ori cărui regulament este de a regula, de a norma administrațiune, manipulațiune, peste tot agende, nici menirea regulamentului de stipendii nu poate fi alta; prin urmare, nici nu e necondiționat de lipsă, ca acest regulament de administrare și manipulare să determine mai de aproape destinațiunea Fondului de stipendii, după ce aceasta și așa, e satorită

⁵⁸ Comite-suprem.

și făcută evident în actele fundaționale, care în punctul acesta formează principalul izvor de drept.

Faptul că în §§-i 2 și 7 din acest regulament nu este amintită cerința de descendență grănițerească, nu poate întru nimic altera destinațiunea Fondului de stipendii cuprinsă în actele fundaționale de o valoare în punctul acesta, neasemănat de mare.

VI.

Un puternic argument pentru dovedirea dreptului ce susținem ne subministră⁵⁹ și *practica de o jumătate de secol și conștiința de drept a populațiunii din acest ținut*.

1. De când există Fondul de stipendii, din el nu s-au conferit stipendii și ajutoare altora, decât numai la descendenții de grănițeri.

Asta s-a observat strict și neconținut, atât înainte de intrarea în vigoare a statutelor prezente, cât și după aceea.

Cu ocaziunea conferirilor de stipendii și ajutoare, Comisiunea administratoare totdeauna a păstrat neatinș principiul, după care stipendii și ajutoare din acest fond, numai descendenții de la foștii grănițeri se pot împărtași și această cerință de descendență niciodată nu a pierdut-o din vedere, chiar și în cazurile, când îndreptățire la stipendii și ajutoare era atestată numai prin testimoniu de competență comunală, pentru că și atunci membrii Comisiunii administratoare erau în deplină cunoștință, că aceea, cărora li se confereau stipendii și ajutoare din acest fond, în adevăr, sunt descendenți de grănițeri.

2. Dar la această practică de o jumătate de secol se asociază și *senti-mentul și conștiința de drept* (s.a) a întregii populațiuni din acest ținut.

De când există Fondul de stipendii, au concurat după stipendii și ajutoare numai descendenții de grănițeri, pentru că în ținutul acesta e lucru îndeobște cunoscut, cum că la stipendii și ajutoare din acest fond, nu au drept alții, decât numai aceștia.

Cei trei concurenți neîndreptățiți din anul școlar 1904/5 au fost înadins căutați și folosiți ca unealtă din partea unor indivizi, care voiesc a provoca pe această cale știrbirea acestui drept al nostru. Aceasta o știm din anumite indicii, precum și din purtarea a înșiși concurenților, pentru că ei, deși au avut lipsă de stipendii și ajutoare și înainte de anul școlar 1904/5 și deși și mai înainte au întrunit condițiunea de progres în studii ca să poată cere stipendii și ajutoare. Totuși nu au făcut aceasta, până ce nu au fost îndemnați și înduplecați la acest pas neîndreptățit, din partea altora; și nu au făcut aceasta pentru că, ca (sic!) nedescendenți de la grănițeri, înșiși nu s-au ținut îndreptățiți la stipendii și ajutoare și, pentru că nu au întrunit toți nici cerința de „competință comunală”, după ce 2 din ei – aceea care întrunesc condiția de progres – nici nu locuiesc pe teritoriul fostului regiment de graniță și nu posedă competență comunală în nici una din comunitățile enumerate în § IV din statute.

⁵⁹ Oferă.

Faptul că de la înființarea Fondului de stipendii și până în anul școlar 1904/5 nici un negrănițer nu a concurat după stipendiu ori ajutor; iar în anul școlar 1904/5 cei trei inși au fost căutați și înduplecați să concureze, anume spre a face o spărtură în acest drept, dovedește până la evidență că înșiși locuitorii, cărora § IV din statute și § 2 din regulamentul de stipendii, după sensul lor literar, par a le da acest drept la stipendii și ajutoare, nici ei, pe baza trecutului, a sentimentului și conștiinței publice de drept, nu s-au simțit și nici astăzi nu se simt îndreptățiți la beneficiile Fondului de stipendii.

Dacă se zice că „vox populi-vox Dei”, oare această voce a conștiinței și sentimentului de drept a populațiunii acesteia să nu vorbească și ea pentru realitatea unui drept lăsat nouă moștenire, dar din întâmplare, neîmbrăcat în haina puțin presistentă a §-ului?!

De aceea crede, că lipsa unui cuvânt ori două – provenită poate din greșeală – din un § de statut ori regulament nu poate altera un drept bazat pe real și, nu-l poate da altora, care nu l-au pretins, nu-l pretind și care, și dacă l-ar pretinde, ar trebui să și-l câștige pe calea normată de legile țării (s.a).

VII.

Pe lângă dovezile și motivele aduse până aici ne permitem a aduce și unele *dovezi de analogie*.

Pe toată întinderea fostei granițe militare din patrie nu a existat atare fond de montur, care prin desființarea graniței militare, să fi încetat a fi proprietatea populațiunii foste grănițere din regimentul respectiv și care, căpătând de la proprietarii lui altă destinațiune, să fi trecut, fără învoirea lor, în proprietatea și a altora, neîndreptățiți.

Grănițerii din un regiment de graniță secuiesc, după cum deja s-a mai amintit, după desființarea graniței militare și-au împărțit fondul lor de montur între sine, cu excluderea totală a negrănițerilor conlocuitori.

Grănițerii husari din alt regiment secuiesc de graniță, după desființarea regimentului și-au destinat Fondul lor de montur ca „Fundațiune de educațiune a familiilor de husari secui” („A székelyhuszár családok nevelési alapítványa”), din care, pe baza Prea Înaltei hotărâri a Majestății Sale ces. reg. apost., d.d. 27 august 1879, apoi, în sensul Ordinațiunii Înaltului Minister de Interne r.u., d.d. 25 mai 1880, nr. 15.764 și al Statutelor de sub nr. 15.184/1898–210 898 kgy., prevăzute cu clauzula ministerială de aprobare d.d. Budapesta, în 17 ianuarie 1899, nr. 7.501, sunt îndreptățiți a se împărțasi numai descendenții din cele 139 familii de husari secui din comitatul Turda-Arieș (s.a) (Vezi doc. Nr. 30).

Fondul de montur al Regimentului I românesc de graniță din Transilvania – după cum deja am văzut – după desființarea regimentului a, fost decretat de proprietarii lui ca *Fond scolastic al foștilor grănițeri din regimentul prim* și a rămas până în ziua de astăzi ca proprietate recunoscută, asigurată prin statute aprobate și nediscutabilă a foștilor grănițeri și a descendenților lor legitimi (Vezi doc. Nr. 27).

Și notăm aici, că Fondul de montur al acestui I regiment român de graniță s-a format, în cea mai mare parte, din venitele unor munți revendicați, din competențe personale și private ale foștilor grănițeri, cum s-a format Fondul de montur al Regimentului al II-lea românesc de graniță.

Tot astfel sunt referințele de drept de proprietate și față de averea *Comunității de avere a fostului Regiment confiniar româno-banatic nr. 13*.

Întreg organismul și toate referințele de drept ale acestei comunități de avere se bazează pe principiul fundamental, cum că, averea aceea *nu e a comunităților politice, ci a familiilor foste grănițere, sau care se trag de la foștii grănițeri* (s.a) și așa, aceste familii au dreptul, nu numai de a se îngriji de administrarea averii comunității, ci și de a trage foloasele aceleia, pentru care scop peste *fami-liile proprietare* se poartă și astăzi evidență strictă (Vezi „Instrucțiunea pentru efeptuirea folosului principal” de sub nr. 2.178 ex. 1898-V.A., aprobată prin § III et passim; apoi, „Instrucțiunea pentru efeptuirea și valoarea foloaselor late-rale” de sub nr. 2.388/1898 V.A. aprobată, etc).

Acel principiu fundamental a fost recunoscut pe la finea lunii ianuarie a anului 1907 și de dieta țării, care din incidentul judecării asupra unui caz de pretinsă incompatibilitate (față de președintele actual al acestei comunități de avere, Borlea, care e și deputat dietal), pe baza propunerii comisiei dietale de incompatibilitate a enunțat, cum că averea acestei comunități de avere *nu e avere comună, ci e averea familiilor foste grănițere, respectiv, descendente de la acelea* (s.a). Este în vie memorie tuturor acest verdict al parlamentului ungar, enunțat public.

Dar încă un exemplu de analogie:

Din fosta *graniță militară ungurească* („A polgárosított magyar határvidék”) a rămas, după cum se știe, un fond numit *Fondul de studiu* („Tanulmány alap”), adică un fond de stipendii, din care se conferesc an de an, anumite stipendii.

Drept la aceste stipendii, în sensul Prea Înaltei hotărâri a Majestății Sale, d.d. 14 mai 1885, *au numai descendenții foștilor grănițeri din fosta graniță ungurească* (s.a).

În practică, de beneficiile acestui fond se împărtășesc în prima linie („első sorban”) *descendenții de la foștii grănițeri din granița ungurească* și, numai în lipsă de atare concurenți îndreptățiți, pot fi împărtășiți, în linia a doua („másod sorban”), adică în formă de favor și elevii cu competență comună în vreo comună din acea graniță militară (Vezi doc. Nr. 28).

Va să zică, și față de beneficiile acestui fond *drept moștenit* au numai *descendenții de grănițeri*, care au a-și dovedi acest drept prin testimoniu de descendență grănițerească, pe lângă desconsiderarea totală a competenței comunale, iar celor, ce posedă competență comună, li se *poate* acorda numai în lipsă de concurenți cu drept moștenit, favorul de a se împărtăși și ei de beneficiile acestui fond.

În urmarea acestora: dacă referințele de drept față de alte fonduri sau fundațiuni, de originea și natura fondului nostru de stipendii sunt de atare, precum am văzut, credem, că și fondul nostru nu poate face excepțiune și

suntem de convingerea, că Înaltul guvern și Majestatea Sa, cu ocaziunea aprobării Statutelor prezente despre administrarea fondurilor noastre, nu au avut și nu au putut avea nici pe departe intențiunea de a crea, față de Fondul nostru de stipendii, referințe de drept excepționale și a jigni în drepturi pe proprietarii lui și prin aceasta, a-i pedepsi în mod nemeritat, drept răsplată pentru serviciile credincioase prestate tronului și patriei timp de aproape un secl, pentru jertfele de sânge vărsat cu profusiune în atâtea bătălii pe toate câmpiile Europei, pentru mărinimia și abnegațiunea părinților, moșilor și strămoșilor noștri, care și-au sacrificat averea, pentru ca să poată crea pentru urmașii lor un mijloc de cultură: „Fondul de stipendii”!

Prin cele expuse până aici, credem că am putut dovedi, că:

- conform originii și naturii de drept a Fondului de stipendii,
- conform actelor fundamentale,
- conform Cărții fundamentale de avere a acestui fond,
- conform normativului din anul 1851 și a regulamentului din anul 1866 aprobat, apoi, conform dispozițiilor luate în toate proiectele de statute făcute de reprezentanța acestor fonduri pentru administrarea lor, precum și conform înaltelor rescripte referitoare la aceste proiecte,
- conform practicii continue, aprobate și neconturbate în decurs de o jumătate de secl, precum și a conștiinței și a sentimentului de drept a întregii populațiuni din fostul District al Năsăudului, și în urmă,
- conform analogiei ce o aflăm în celelalte fonduri și fundațiuni de atare origine și natură, din patrie:

Drept la stipendii și ajutoare din acest fond au numai descendenții foștilor grănițeri conșcriși în legământul fostului Regiment al II-lea românesc de graniță din Transilvania Nr. 17.

Năsăud, în martie 1908.

Dr. Demetriu Ciuta, președintele Comitetului și al Comisiunii Fondurilor centrale scolastice și de stipendii din Districtul Năsăudului.

Dr. Nestor Șimon, secretarul Fondurilor centrale scolastice și de stipendii din Districtul Năsăudului.

Ioan Pecurariu, membru în Comitetul și Comisiunea Fondurilor centrale scolastice și de stipendii din Districtul Năsăudului și compunătorul acestui Memoriu⁶⁰.

Anexa la memoriu.

1. Extras din ordinea de zi a Ședinței Comisiei administratoare a fondurilor grănicerești din 11 octombrie 1905, (lb. maghiară), pp. 1-4.

2. Extras din Patenta din 12 noiembrie 1766, privind datoria grănițerilor de a presta ca militari de graniță, cu hainele proprii, atât în timp de pace cât și de război, (lb. germană), pp. 4.

3. Adresa Comisiei administratoare a fondurilor școlare din 7 decembrie 1853 către Oficiul cercual Năsăud, în care se arată modul de formare a

⁶⁰ Tipărit trilingv, în germană, maghiară și română, ca anexă la petițiunea prezentată în 27 martie 1909 la Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică de la Budapesta; XXVII+65 p.

fondului de montur, din sumele repartizate spre acest scop pe familiile de grănițeri, (lb. germană), pp. 5–6.

3. a) Conscrierea individuală a familiilor de grănițeri pentru localitățile Rodna-Veche, Maieru, Ilva Mare și Șanț, din anul 1830, ca anexă (lb. germană).

4. Ordonanța Comandei regimentului nr. 3.252 din 13 ianuarie 1836 către companii în privința surselor de formare a fondului de montur, (lb. germană), pp. 6–7.

5. Decizia împăratului Franz Josef din 22 ianuarie 1851 prin care au fost desființate regimentele de graniță românești din Transilvania, (lb. germană), pp. 7–9.

6. Ordonanța Guvernatorului Civil și Militar al Transilvaniei, Ludovich Wohlgemuth, nr. 3.598 din 18 februarie 1851, prin care se certifică faptul că fondurile și capitalele regimentului sunt proprietatea nediscutabilă a comunităților foste grănițerești, (lb. germană), p. 9.

7. Convocarea locotenent-colonelului Reznar din 7 martie 1851 către localitățile din Vicariatul Rodnei pentru a participa la adunarea din 13 martie 1851, (lb. germană), p. 10.

8. Erklärung/Declarația reprezentanților localităților foste grănițerești din 13 martie 1851 prin care s-a decis transformarea fondului de montur în fond de stipendii, (lb. germană), pp. 10–11.

9. Ordonanța nr. 10.000 din 6 ianuarie 1851 a Guvernatorului Civil și Militar al Transilvaniei prin care se solicită înaintarea spre aprobare a unor propuneri mai detaliate în privința destinației fondului de montur, (lb. germană), p. 12.

10. Protocol al Comisiei administratoare a fondurilor grănicerești din 2 august 1851 în care s-a hotărât ca dreptul la stipendii să fie numai pentru descendenții foștilor grănițeri din Regimentul al II-lea român de graniță, (lb. germană), pp. 13–16.

11. Copia după un manuscris adresat ministerului de Finanțe din 27 august 1861, în care se solicita ca fondul de montur să fie destinat pentru acordarea de stipendii, (lb. germană), pp. 17–19.

12. Adresa nr. 11.109 din 15 noiembrie 1861 a Guvernului Transilvaniei către „comunitatea Districtului Năsăud”, în care comunică acordul pentru ca „venitul Fondului de montur să se folosească pentru cultivarea tinerilor români în institute mai înalte de învățământ”, (lb. maghiară), pp. 19–21.

13. Protocolul și Învoirea adunării reprezentanților localităților foste grănițerești din Năsăud, încheiat în 27 și 29 septembrie, 5 și 6 octombrie 1861, 13 și 21 septembrie 1862, în privința stabilirii destinației fondurilor de montur și de provente, (lb. română), pp. 21–34.

14. Adresa guvernatorului Transilvaniei, nr. 29.847 din 22 septembrie 1863 către căpitanul suprem al Districtului Năsăud, Alexandru Bohățiel, în legătură cu terenurile date în arendă și care urmau să fie repartizate foștilor grănițeri care au servit în sistemul militar de graniță, (lb. maghiară), p. 35.

15. Adresa Ministerului de Finanțe către Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică prin care comunică că s-a respins solicitarea Episcopiei de

Gherla ca școlile grănițerești să fie trecute în subordinea acesteia, (lb. maghiară), p. 36.

16. *Instrumentul fundațional pentru instituțiile de învățământ și educațiune din Districtul Năsăud, în Transilvania*, aprobat la 10 aprilie 1871, (lb. germană), pp. 36–42/h.

16.b. Protocolul din 11 februarie 1866 al Comisiei administratoare de fondurile școlare prin care s-a stabilit regulamentul pentru acordarea de stipendii și ajutoare, (lb. română), pp. 42/h–42/j.

16.c. Adresa Guvernului Transilvaniei nr. 11.789 din 14 iunie 1866 prin care solicită căpitanului suprem al Districtului Năsăud, Alexandru Bohățiel să întocmească lista celor îndreptățiți la stipendii și sumele alocate, (lb. română), p. 42/j/

17. Scurt istoric al constituirii fondului de burse grănițeresc, (lb. maghiară), p. 43.

18. Decretul Cancelariei Aulice Transilvane din 24 mai 1866 comunicat de Guvernului Transilvaniei către Districtul Năsăud, în privința destinației fondurilor școlare grănițerești (lb. maghiară), pp. 44–51.

19. Adresa Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică nr. 17.389 din 2 iulie 1881 către Episcopia de Gherla, în privința regulamentului de acordare de burse (lb. maghiară), p. 52.

20. Publicația nr. 689 din 30 iunie 1886 a Comisiei administratoare de fondurile școlare de la Năsăud pentru alocarea stipendii și ajutoare (lb. română), p. 53.

21. Extras din regulamentul de acordare a stipendiilor și ajutoarelor din 27 ianuarie 1889 (lb. maghiară), p. 55.

22. Extras din registrul beneficiarilor de stipendii și ajutoare, (lb. maghiară), pp. 55–58.

23. Decizia nr. 1.513 din 7 iulie 1889 a comitetului suprem Desideriu Bánffy privind numirea lui Ioan Ciocan ca președinte al Comisiei fondurilor școlare grănițerești (lb. maghiară), p. 59.

24. Decizia nr. 1.751 din 11 august 1889 a comitetului suprem Desideriu Bánffy privind modificarea statutelor fondurilor școlare grănițerești năsăudene (lb. maghiară), p. 59.

25. Decizia nr. 2.953 din 28 noiembrie 1889 a comitetului suprem Desideriu Bánffy prin care aprobă modificare statutelor fondurilor școlare grănițerești năsăudene (lb. maghiară), p. 60.

26. Extras din registrul beneficiarilor de stipendii și ajutoare – dispoziții generale, (lb. maghiară), p. 60.

27. Extras din Statutele pentru reprezentarea, inspecțiunea, administrarea și manipularea fondului școlastic al foștilor grănițeri din Regimentul I român (lb. română), pp. 61–62.

28. Publicația comitatului Krassó-Szörény pentru acordarea de 3 burse, a 300 coroane și 2 burse, a 200 coroane, (lb. maghiară), p. 62.

29. Extras din protocolul ședinței Comisiunii administratoare a fondurilor grănițerești din 30 mai 1907, în care s-au acordat 20 de stipendii (lb. română), pp. 63–64.

30. Extras din regulamentul de acordare a stipendiilor pentru urmașii grănițerilor secui din comitatul Turda-Arieș (lb. maghiară), p. 65.

3.

Protocol

Luat în conferința confidențială ținută în Năsăud la 16 iunie 1908 în aula Gimnaziului Superior cu fruntații din fostele comune grănițerești convocați de Ciril Deac, vicar foraneu episcopesc, ca prezident al fondurilor, Ioan Pecurariu, profesor gimnazial, ca secretar ad-hoc, în urma concluzului din 31 mai 1908 a comisiei emise de Comitetul fondurilor din 30 martie 1908 sub punctul V al protocolului

În urma convocatorului, la 10 ore înainte de amiază s-au întrunit în aula gimnazială următorii:

1. Ciril Deac, vicar foraneu, membru de comitet și Comisie administratoare; 2. Dr. Dumitru Ciuta, avocat, prezidentul Comitetului și Comisiei administratoare; 3. Simion Pop, prefectul fondurilor; 4. Dr. Nestor Șimon, secretar și controlor de fonduri; 5. Petru Tofan, perceptorul fondurilor, și următorii, locuitori în Bistrița: 6. Dr. Leon Scridon, protonotar comitatens și membru de comitet și comisie; 7. Dr. Victor Onișor, avocat, membru în comitetul fondurilor; 8. Dr. George Linul, avocat, membru de comitet; 9. Gerasim Domide, preot, membru de comitet și Comisia administrativă a fondurilor; *Monor*: 10. Simion Tanco, preot gr-cat., membru de comitet; 11. George Todoran, învățător fundațional; 12. Simion Tanco, econom; *Gledin*: 13. Octavian Harșan, preot gr-cat.; 14. Romul Cincea, învățător; 15. Vasile Tonca, econom; *Șieuț*: 16. Ioan Mihăilaș, preot gr-cat.; 17. George Suciuc, econom; 18. Ioan Câmpian, econom; *Nușfalău*: 19. Ioan Pop, protopop gr-cat., membru de comitet; 20. Ioan Luca, econom; *Sântioana*: Iuliu Pop, preot gr-cat.; Toader Posmușan, econom; *Nepos*: 23. Dionisie Istrate, învățător pensionar; 24. Petre Rognean, învățător; 25. Bota Silivan, proprietar; 26. Marica Ezechil, proprietar; *Feldru*: 27. Emil Ștefănuț, preot gr-cat.; 28. Toader Scridon, econom; 29. Grigore Neamț, învățător; 30. Octavian Doci, învățător; 31. Ioan Sângeorzan, învățător; 32. Gavril Ilieș, econom; *Ilva-Mică*: nu a fost nimeni; *Sângeorz*: nu a fost nimeni; *Maieru*: 33. Dănilă Sânzian, notar, membru de comitet; 34. Petre Ilieș, casier comunal și proprietar; 35. Anchidim Partene, proprietar; 36. Adeodat Coruș, proprietar; 37. Dumitru Avram, proprietar; 38. Anton Rus, proprietar; *Rodna-Nouă* (Șanț): 39. Pamfil Grapini, protopop onorific gr-cat.; 40. Tit Mureșan, notar comunal; 41. Pantilimon Domide, proprietar; 42. Iosif Ilieș, proprietar; *Rodna-Veche*: 43. Dănilă Mălai, preot gr-cat., membru de comitet; 44. Silvestru Mureșan, învățător pensionar; 45. Simion Precup Domide, proprietar; 46. Filip Filipoi, proprietar; 47. Onisim Filipoi, proprietar; 48. Dr. Octavian Utelea, avocat; *Ilva-Mare*: nu a fost nimeni; *Măgura*: 49. Zaharia Bulbuc, preot gr-cat.; *St-Josef* (Poiana): 49. Ștefan Buzilă, preot gr-cat., membru de comitet; *Leșu*: 50. Leon Coșbuc, preot gr-cat.; 51. Dănilă Pop, notar comunal; *Năsăud*: 52. Dr. Simion Pop, avocat,

membru de comitet; 53. Timoftei Matei, econom; 54. Clemente Istrate, oficial judecătoresc pensionat; 55. Clemente Grivase, învățător diriginte; 56. George Mihalca, învățător; 57. Anton Hangea, învățător; 58. Mihai Gavriluț, învățător; 59. Iosif Luchi, maior pensionat, membru de comitet; 60. Macedon Linul, învățător; 61. Ignat Seni, învățător, membru de comitet; 62. Teodor Șimon, profesor; 63. Alexandru Haliță, profesor; 64. Grigore Pletosu, profesor, membru de comitet; 65. Ștefan Scridon, profesor gimnazial; 66. Gavril Scridon, profesor pensionat; 67. Ion Gheție, director gimnazial, membru de comitet; 68. Ioan Pecurariu, profesor, membru de comitet; 69. Emil Domide, profesor, membru de comitet; 70. Emil Mărcuși, profesor, membru de comitet; 71. Iacob Pop, învățător pensionar; 72. Vasile Vasilichi, proprietar; 73. Dr. Nicolae Drăganu, profesor; 74. George Catarig, proprietar; 75. Dumitru Tomuța, primar comunal; 76. Alexandru Pălăgieș, notar comunal; 77. Simion Catarig, proprietar; 78. Leon Pop, proprietar; 79. Mihăilă Cățiu, proprietar; 80. Ioan Nășcuțiu, preot gr-cat., 81. George Rus, proprietar; 82. Dr. Pavel Tanco, profesor pensionar, membru de comitet; *Bichigiu*: nu a fost nimeni; *Hordou*: nu a fost nimeni; *Salva*: nu a fost nimeni; *Romuli*: 83. Basiliu Terente, membru de comitet; 84. Ioan Bal, preot gr-cat.; 85. Dumitru Terente, proprietar; 86. Vasile Curtuius, proprietar; *Telciu*: 87. Clemente Câmpeanu, casier comunal; 88. Ion Pupeză, proprietar; *Găureni*: nu a fost nimeni; *Suplai*: 89. Spiridon Fetti, învățător pensionar; 90. Leon Fetti, învățător, membru de comitet; *Poieni*: 91. Ioan Rus, preot gr-cat., membru de comitet; *Zagra*: 92. Ioan Zinveliu, învățător; *Runc*: nu a fost nimeni; *Mititei*: 93. George Sărmășan, proprietar; 94. Valeriu Șoldea, proprietar; 95. Simion Mureșan, proprietar; *Mocod*: 96. Valeriu Vârtic, preot gr-cat.; *Parva*: 97. Vasile Coșbuc, preot gr-cat.; 98. George Ciocârlă, învățător; 98. Pompei Alexi, proprietar; 99. Ioan Sângeorzan, proprietar; *Rebra-Mare*: 100. Onisim Rotaru, preot gr-cat.; 101. Constantin Suciu, învățător și membru de comitet; 102. Iacob Pop, proprietar; 103. Victor Sloboda, proprietar; *Rebrițoara*: 104. Anton Precup, preot gr-cat.; 105. Dumitru Linu, primar comunal; 106. Macedon Ciuta, învățător; 107. Nicolae Pop, învățător; 108. Dumitru Irini, învățător; 109. Ioachim Pop, colector comunal; 110. Leon Irini, proprietar; *Budacul Român*: nu a fost nimeni; *Ragla*: 111. Vasile Iedean, proprietar; 112. Vasile Adace, proprietar; 113. Grigore Adace, proprietar; 114. Teodor Adace, învățător; *Borgo Rus*: nu a fost nimeni; *Borgo Joseni*: nu a fost nimeni; *Borgo Mijloceni*: nu a fost nimeni; *Borgo Suseni*: 115. Iacob Tănase; 116. Tănase Ghiță; *Borgo Prund*: 117. Grigore Vlad, primar; 118. Teofil Ușeri, econom; 119. Ioan Moişan, econom; 120. Simion Vrăsmaș, econom; 121. Dr. Nicolae Hângănuț, medic, membru de comitet; *Borgo Bistrița*: 122. Pantilimon Zagrai, preot gr-cat.; *Borgo Tiha*: 123. Ion Dologa, membru al Comisiei administrative și a comitetului; *Borgo Mureșeni*: 124. Nicolae Ianul, învățător; 125. Vasile Nechiti, preot gr-cat.; *Coșna*: nu a fost nimeni; *Ruși Munți*: nu a fost nimeni; *Morăreni*: nu a fost nimeni.

1. Vicarul foraneu Ciril Deac, la 10 ore înainte de amiazi deschide conferința prin o vorbire în care arată că la desființarea graniței fostii grănițeri au hotărât ca fondurile să nu se împartă și să rămână ca un bun comun al tuturor 44 comune foste grănițerești.

S-au înființat școli care s-au susținut până acum, dar în urma răscum-părării regalului de crâșmărit, venitele au scăzut așa, încât a trebuit să se sisteze școlile triviale din Sângeorz, Zagra și Telciu.

Dar cu toate acestea, trebuințele s-au înmulțit an de an, dar venitu-rile, în urma convertirii obligațiunilor de stat, iarăși au scăzut, așa încât Fondul central scolastic în tot anul a lucrat tot cu deficit.

Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică a esmis în anul trecut pe d-l. Chmilevarki Endre, controlor din gremiu, care a stat în Năsăud câteva luni și în fine, și acesta a tras atențiunea Comisiei administratoare că așa nu mai poate merge.

Conferința de astăzi s-a convocat pentru ca fruntașii din toate 45 comune să se convingă despre starea fondului și să se consulte cum că, în ce mod s-ar putea ajuta.

Pentru ca să se poată consulta, roagă conferința ca să se constituie, alegându-și un președinte și unul ori doi notari, ad-hoc.

La propunerea d-lui. Dr. Victor Onișor:

Ad. 1. Cu unanimitate se aleg, de președinte ad-hoc, Ciril Deac, vicar foraneu episcopesc, ca notari ad-hoc: Dr. Nestor Șimon, secretarul fondurilor și Dr. Simion Pop, avocat.

2. Președintele ad-hoc cu verificarea protocolului conferinței de astăzi însărcinează pe Gavril Scridon, profesor pensionar, Teofil Șimon, profesor gimnazial și Iosif Luchi, maior pensionat.

Ad. 2. Se ia spre știre.

3. Președintele ad-hoc primul cuvânt îl dă lui Dr. Victor Onișor, membru de comitet, care în un expozeu mai lung descrie toată starea finan-ciară a fondului, arătând cum că, în deceniul următor, toate spesele anuale a Fondului central scolastic s-ar urca la 140.000 coroane, iar veniturile, la 110.000 coroane, deci se arată 30.000 coroane, deficit anual.

După acest expozeu, Dr. Dumitru Ciuta face unele întregiri și dă expli-cări, apoi urmează Pampilu Grapini, care din cele expuse deduce că trebuie s-o susținem numai aceea, ce pute, și fondul scolastic să rămână în cadrul testamentului bătrânilor grănițeri, adică în cadrul *Instrumentului fundațional*. Nimeni să nu se supere pe propunerile ce se vor face.

Dr. Leon Scridon citind, arată decursul conferinței din 31 mai a.c., comisiunii esmisă de comitet. Înșiră greutățile ce stau în cale la o eventuală cerere pentru nou ajutor din venitul pădurilor comunale ce se administrează cumulativ, pentru că din venitul acelor păduri, afară de ajutoarele votate Fondului central scolastic, sunt votate sume însemnate pentru calea ferată, multe comune au din fondul silvanal anticipații pentru biserici, cumpărare de pășuni etc., comunele sunt îngreunate cu repartiții mari pentru susținerea școlilor proprii.

Multe școli confesionale sunt de model și după ce învățătorii vor ajunge în salariul satorit de legea nouă, învățătorii vor corespunde și mai bine.

Când Fondul scolastic nu a putut susține școlile din Sângeorz, Zagra și Telciu, le-a desființat.

Autonomia fondurilor pretinde că, dacă nu se pot susține toate institutele de învățământ, Fondul central scolastic să se îngrijească de mijloace de asanare.

În comisia esmisă de comitet s-au ivit două păreri; ori desființarea școalelor fundamentale din Năsăud, Monor și Borgo Prund, ori cererea unui ajutor din venitul pădurilor comunale.

Dr. Victor Onișor, în legătură cu cele predate de Dr. Leon Scridon, comunică de asemenea părerile ivite în comisiunea esmisă de comitet și e de părere, ca să se ceară ca, ori din venitul pădurilor să se voteze un ajutor anual de 40.000 coroane, ori comunele respective interesate, să contribuie la susținerea școalelor amintite, ori, dacă membrii adunării vor afla alt mijloc, atunci să-și spună părerea.

Se începe o discuție mai lungă la care iau parte, afară de cei de mai sus, Simion Tanco, Iosif Luchi, Ignat Seni, Silvestru Mureșan, Dr. Nicolae Hângănuș, Pamfilu Grapini, Dr. Dumitru Ciuta, Pamfil Terente, Pantilimon Domide, Iacob Pop din Rebra, Silivan Bota.

Dintre aceștia o parte fac propuneri pentru susținerea necondiționată a școalelor fundamentale, fără de a arăta izvoare sigure de venit.

Iosif Luchi dă în scris următoarea propunere <....>⁶¹.

Prezidentul ad-hoc declară cum că, această propunere abătându-se de la obiectul pus în convocatorul conferinței, nu o admite la pertractare și votare.

În fine, după ce mai mulți fruntași se exprimă că, comunele nu vor fi aplicate a vota noi ajutoare pentru susținerea școalelor, la propunerea lui Ioan Gheție, se aduce următorul concluz:

Ad. 3. Conferința ia act despre starea îngreunată a Fondului central scolastic și având deplină încredere în Comisiunea administratoare și Comitetul fondurilor, le însărcinează ca să aducă bugetul fondurilor în echilibru pe calea cea mai potrivită.

Conferința se finește la ½ 2 ore și prezidentul ad-hoc mulțumind membrilor adunați, închide conferința.

Expozeu

Pentru adunarea din 16. VI 1908

Onorată adunare!

Scopul pentru care ați fost rugați a osteni până aici este de a vă expune starea grea în care se află astăzi Fondul Central școlar, care susține trei școli elementare în Năsăud, Prund și Monor, asemenea, gimnaziul local.

Acest fond este azi în o *situație așa de grea*, că venitele lui nu mai ajung nici pentru satisfacerea cheltuielilor erezite, cu atât mai puțin este în stare să suporte cheltuielile ce i le impune viitorul apropiat.

Cauzele acestei strâmtoări sunt multe, între care mai principale următoarele:

Scăderi de venit: provenind din:

⁶¹ Marcată în acest fel în textul manuscrisului chiar de cel care a consemnat, Nestor Șimon.

- a) împrumutul de 126.000 coroane făcut pentru clădirea edificiului gimnazial, o pierdere anuală de 5.800 coroane;
 - b) desființarea regalelor, o pierdere anuală de 36.400 coroane;
 - c) speze la desființarea regalelor, 60.000 coroane, o pierdere anuală de 2.400 coroane;
 - d) pierderile prin convertirea hârtiilor de stat, 5.800 coroane;
- Deci, anual o pierdere de 50.400 coroane.

Apoi, *sporuri de speze*, provenind mai ales din mărirea salariilor profesorilor gimnaziali în mai multe rânduri, astfel că în ultimii 20 de ani susținerea gimnaziului s-a ridicat anual cu 12.000 coroane. De altă parte, în anii din urmă, „spezele de întreținere a clădirilor”, care acum 30 de ani nici nu figurau în preliminarii, au crescut în mod simțitor. Și deși actual, aceste speze sunt prevăzute cu 5.000 coroane anual, totuși, nu putem acoperi toate lipsurile ce se ivesc.

Aproape toate clădirile fondului fiind edificii vechi, spezele de întreținere anuale nu vor fi suficiente, nici dacă am prevedea anula, 10.000 la acest titlu.

Astfel, parte, din cauza vechimii clădirilor, parte, din dispozițiile legilor noi și din împrejurările de trai scumprite, se impun fondului în proximități ani, noi sarcini, pe care nu-i în stare a le suporta.

Situația lui concretă e următoarea:

A. Venite

4.370 coroane după realitățile din Năsăud, estimate la 37,5 jug=218.077, în procente, 0,64%; 560 coroane, după realitățile de la Dombáth, estimate la 1,5 jug=14.000 coroane, în procente, 4%; 530 coroane după realitățile de la Borgo Prund, estimate la 3 jug=30.000 coroane, în procente, 1,70%; 4.100 coroane, după realitățile de la Entradam, estimate la 7,1 jug=106.000 coroane, în procente, 4%;; după realitățile de la Cepari, estimate la 117 jug=60.000 coroane, în procente, 0,01%; 9.400 coroane, după realitățile din Ceanul-Mare, estimate la 1.035 jug=235.000 coroane, în procente, 4%; ...; după realitățile din Monor, estimate la 0,35 jug=27.800 coroane, în procente...; 67.614 coroane, hârtii de stat a 4%, 1.671.600 coroane, în procente, 4%; 2.640 coroane, tangenta de administrație, reprezentând cap., 65.000 coroane, în procente, 4%; 6.000 coroane, ajutorul de la comune de azi, 150.000 coroane, în procente, 4%; 330 coroane, tangenta la fondul de pensie, 8.325 coroane, în procente, 4%; 4.000 coroane, didactrul⁶² gimnazial, 100.000 coroane, în procente, 4%; 800 coroane, diferite, 20.000 coroane, în procente, 4%.

Total: 100.344 venit din realități și drepturi, în valoare de 3.160.742 coroane.

B. Speze

Administrație, azi anual, 10.300 coroane; se recer sporuri anuale de 5.000 coroane; întreținerea clădirilor, 5.000 coroane, se recer sporuri anuale de 7.000 coroane; dări și asigurări, 2.000 coroane, se recer sporuri anuale de ...; procese, 600 coroane, se recer speze anuale de 400 coroane; pensiuni, 12.700

⁶² Taxa de înscriere.

coroane, se recer sporuri anuale de; susținerea gimnaziului, 43.000 coroane, se recer speze anuale de 19.000 coroane; susținerea școalei din Năsăud, 12.300 coroane, se recer sporuri anuale de 4.000 coroane; susținerea școalei din Monor, 4.600 coroane, se recer speze anuale de 1.000 coroane; susținerea școalei din Borgo Prund, se recer speze anuale de 1.300 coroane; diferite, 1.700 coroane, se recer speze anuale de;

Suma totală azi, 99.200 coroane.

Apoi: 4.000 coroane, la fondul de rezervă, conform statutului, § 14; 4.000 coroane, la fondul de amortizare al clădirilor, în total: 45.900 coroane; în total, 45.900 coroane, spor recerut.

Din experiența de peste 20 de ani putem deduce cu siguranță că administrarea unei averi de 3 milioane nu se poate executa cu un personal retribuit anual cu 5.000 coroane în total, cum este personalul de astăzi.

Statutele și economia rațională recer ca *izvoarele de venit* să fie mai bine îngrijite. Contrar, mare parte din ele se vor distruge. Iar responsabilitatea ce o avem nu permite să îngăduim neglijarea proprietăților din al căror venite susținem școalele.

Mare parte din clădirile fondului fiind aproape de ruină, ni se impune înființarea unui fond de amortizare, a cărui capital să balanseze degradarea naturală a clădirilor.

Iar din experiențele trecutului am învățat că, convertirea hârtiilor de Stat, în care este plasată jumătate averea fondului, poate să ne surprindă cu pierderi anuale de zeci de mii. Prin urmare, trebuie să înființăm fondul de rezervă, ce de altfel, și statutul (§ 14) ni-l impune.

Toate acestea, fiind recerinte cardinale a economiei acestui fond, pentru a cărei administrare suntem responsabili, trebuie satisfăcute.

Deci, dacă nu putem afla mijloace de acoperire a tuturor necesităților, urmează că trebuie să descărcăm fondul de acele sarcini, a căror însemnătate este relativ mai secundară.

Altfel, în afară de coliziunea cu autoritățile superioare, comitem un atentat la existența, la viața fondului, care nu-i numai al nostru, ci și al tuturor generațiilor viitoare, căroră datori suntem a-l preda, nu numai neștirbit, dar amprentat și fortificat, astfel încât să poată rezista la orice încercări.

Din bunăvoința D-voastră față de școale, acest fond până astăzi beneficiază de un ajutor din partea comunelor grănițerești, de anula, 56.666 coroane, din care 6.000 la sporul de plată al profesorilor, 24.000, capital fundamental și 26.666, înființarea convictului.

Președintele: Bătrânii, în 1853; că fondul să nu se împartă, să rămână veșnică. Iar noi am greșit: făcând școalele *scop*, și fondul, *mijloc*. Am lucrat cu diferite conșcii. A venit străinul Minister, a zis: *Nu mâncați ce v-au lăsat părinții! Voi mâncați fondul!* Vă voi pune sub curatelă!

Ce-i de făcut? Exprimați-Vă!

Grapini. Mulțumesc pentru alarma făcută în acest moment istoric. La toți.

Rezultă că trebuie să susținem ce putem, ori să căutăm izvoare.

Cere să rămânem în testamentul bătrânilor, păstrând capitalul neatacat. Notează că astă adunare este rezerva comisiei, trebuie să-i steie la spate. Așa se cuvine. Nimeni să nu se supere, orice propunere s-ar face. Cere ca, comisia aleasă să propună mijloacele de asanare.

Dr. Scridon.

În 31 mai s-au exprimat toți membrii comisiei. Oare, aproba-se-va ajutorul nou de la comune? Avem azi 56.660. Vrem să mai căpătăm? Ne face și spital. Ne trebuie și primărie aici! Face calea ferată. Mai ne trebuie: școală agronomică, industrială.

Multe comune au din fondul silvic: anticipații pentru biserică, cumpărare de pășuni, etc. Comunele-s îngreunate cu repartiții, execuțiile zilnice te îngrozesc.

Școalele confesionale recer enorme repartiții pe poporul sărac.

Asupra școalelor fundationale nu avem nici o înrăurire, decât dreptul de a plăti. Ele nu-s școli de model, căci școalele confesionale dau mai mulți elevi în gimnaziu.

Fruntașii noștri nu-și trimit băieții în Năsăud, ci la școalele de stat din Bistrița, etc, ori în sat (s.n.).

Dr. Scridon continuă: Multe școli confesionale sunt de model. După aplicarea salariului nou, dascălii vor putea corespunde și mai bine.

Când n-am putut, noi înșine am desființat școalele St-Georg, Telciu și Zagra, tăind în carne vie.

Alte comune au avut greutăți; „terenul montan”, le-au suferit. Monorul, Gledinul fac școli și biserici fără aruncuri⁶³.

Împrejurări de sus: autonomia noastră cere ca noi să tăiem, dacă-i trebuință.

Deci, după stare de azi, nu ne rămâne decât să desființăm școale.

Însemnătatea gimnaziului: în el am studiat cei mai mulți, în el ne-am format caracterul. Avem datoria să-i asigurăm existența, nu să-l atacăm.

Trebuie să regulăm lefele profesorilor ca și alții, deci venitele ce vor rezulta să le aplicăm pentru sporirea lefelor profesorilor! Spre a asigura independența acestei fortărețe de cultură.

Propune: desființarea școalelor din Năsăud, Borgo și Monor.

Dr. Onișor: Ori să umflăm venitele, ori să reducem spesele.

A fost vorba că înainte de a desființa școalele să se întrebe comunele că, oare n-ar fi aplicate a mai da un ajutor ca să nu se desființeze școalele.

Respectivele comune interesate de aceste școale să le susțină mai departe.

Dintre toate școalele, gimnaziul este cel mai însemnat, pe el să-l susținem, iar celelalte să le desființăm.

Vicarul: Ori cei interesați mai îndeaproape vor susține școalele, ori ele să se desființeze!

Crede însă că fondul silvic poate să dea ajutoare ca să le susțină fondul și mai departe. Altfel, fondul silvic: ca, cu vite din Perșa, etc., calea la Ilva Mare

⁶³ Taxă, impozit suplimentar.

și banii se vor duce. Trebuie și acestea, dar și școalele trebuie. Deci nu-i eschisă⁶⁴ ajutorarea școalelor, nu din tangenta școalelor, ci din rezervele comunelor.

Simion Tanco: Propune să se roage Comisia de 8 ca să stăruiască a căpăta ajutor. Eventual, inteligența de azi să contribuie, să ajute fondul. Colecte, ca brădenii. Reducerea speșelor administrației; membrii comisiei să nu ieie diurne.

Dr. Scridon: Că el n-a propus nimic, ci numai a făcut cunoscută opinia celor 12 inși. Arată că aruncurile-s mari la Someșeni, iar la Târgoveni, nu-s.

N-au făcut nici o obiecție când s-au făcut școale comunale și de stat în Hordou, salva, etc., iar când spune că fondul trebuie salvat, atunci suntem trădători!

Luchi: Fondul de provente=fond al mengului⁶⁵; fondul de montur, al hainelor. Avem prea multe administrații central, confesionale, gimnaziu și în Sibiu.

Propune: Comisia și Comitetul să ieie dispoziții cerute de starea fondului. Să se sisteze cele 3 școale și în locul lor să se facă școale economice în Monor, Prund și Năsăud. Dă propunerea în scris.

Seni: Dr. Scridon a zis că școalele confesionale pot substitui școalele elementare. Noi românii, să avem școale superflue? Noi avem școale de model, chiar și dacă pe un sat sunt 3 și 4 învățători. Se lipește la părerea vicarului că, lipsa de 40.000 să o plătească toate comunele.

Silvestru Moroșan: Să se ceară de la păduri, să se susțină școalele.

Dr. Hăngănuț: Închidem școalele toate, apoi va merge bine. Să susținem gimnaziul, dar să-i tăiem picioarele. Nu. Să cruțăm! Gimnaziu-i prea mare. Să băgăm în el și normele și să vindem clădirea școalei de azi. Fondul de stipendii încă să ajute pe cel școlar. Fundatorii au vrut să trăiască și Borgo Prundenii și Târgovenii. Nu merge, unul să ia tot, altul să n-aibă nimic.

Grapini: Să se facă apel mai întâi la cei interesați, Borgo și Monor. Să vedem cât vor contribui ei. Comisia să cerce totul spre a susține școalele, nesuccedând, să-și mai convoace o conferință, ca fiecare să vadă că nu Petru ori Pavel a făcut crima de a asasina școalele.

Dr. Ciuta: Că-i prea târziu: „Hanibal ante portas”. Comitetul, în iunie curent, trebuie să aibă: da ori ba. Nu mai avem ce studia. Exprimați-vă, dane-veți da ajutor de la comune, ori nu?

Obștea răspunde: Nu!

⁶⁴ Excluză.

⁶⁵ Formă preluată din limba germană; menge = cantitate, mulțime; aici, definea izvoarele de venit ale fondului de provente: drepturile „regaliene”: crășmărit, morărit, măcelărit, vânat și pescuit. Cele 23 comune someșene și cele două din Valea Șieului (Mărișelu și Sântioana) au fost considerate libere înainte de militarizare și prin urmare, „s-au bucurat de toate drepturile recunoscute și admise liberilor”. Alături de „averile lor” au avut „între altele, drepturile regale”, pe care „le-au ținut și exercitat neîntrerupt”. Prin militarizare nu s-au schimbat și nu s-au alterat „cu nimic drepturile străvechi”, ba, mai mult, „cu acele drepturi (regalele – n.n.) au fost investite și comunele militarizate mai târziu” (cele din cercul Monorului, văile Budacului și a Bârgăului, considerate iobage înainte de militarizare). „Această stare de drept de avere s-a întărit și prin codicele civil austriac”, introdus în graniță la 1 ianuarie 1812; apud. Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene ...*, p. 16, nota 8.

Terente: Au fost școale triviale foarte glorioase, azi nu mai au nici o însemnătate? Au însemnătate triplă. Propune să se declare, ca aceste școale să se susțină.

Pantilimon Domide: Din școala din Șanț trimitem copii în gimnaziu. Noi, 44 comune, nu dăm câte o mie pe an la Năsăud, Monor și Prund.

Pop Ion, Rebra: Așteptăm ajutoare noi, dar nu așteptăm noi, de la voi. Năsăudul, Prundul, Monorul au șterguri, să-și ție școalele. Bravo.

Bota Silivan, Nepos: Spune asemenea, că comunele (sic!) îs așa de îngreunate.

Vicarul: Cred că va fi a se apela la ministru să dea deficitul anual de 40.000.

Președintele: Să se caute votul conferinței cu da, ori ba.

Gheție: Scopul este ca să vă informeze despre situația fondului. Să vă spună, că nu-i boală de azi, că s-au făcut toți pașii ca să căpătăm ajutor, dar fără rezultat. Măine vine ministrul și sistează autonomia. Pentru noi ajutoare, în zadar s-au făcut toți pașii de până acum.

Propune ca concluz (sic!): *Conferința ia act de situația grea a fondului și autorizează pe reprezentanții legali a lua cele de lipsă măsuri, fără amânare.*

Președintele: Ați venit să vă informați și să vă exprimați, ca și comitetul să aibă orientare.

Bârgăoanii, că ei votează.

Târgovenii, la fel.

Someșul, că nu dă ajutor de la comune.

A.N.S.J.BN., fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, d. 147, ff. 163–175. Vezi și rapoartele Comisiei administrative pe cicluri de activitate, în *Ibidem*, d. 139.

LA CUMPĂNA VEACURILOR ȘI A VREMURILOR. CONTRIBUȚII DOCUMENTARE REFERITOARE LA ACORDAREA DE STIPENDII ȘI AJUTOARE DIN FONDURILE GRĂNICEREȘTI NĂSĂUDENE (1905–1908)

– Rezumat –

Autorul prezintă trei documente care conțin o analiză complexă, din punct de vedere istoric și juridic, a situației financiare deosebite în care au ajuns fondurile grănicerești năsăudene în anul 1908.

Primele două documente – din 1905 și martie 1908 – cuprind argumentarea dreptului la stipendii și ajutoare din fondul de stipendii numai pentru urmașii foștilor grăniceri. Acest principiu a și determinat de fapt, amestecul brutal al autorităților guvernamentale de la Budapesta, care au sistat plata acestora pentru perioada 1904–1912, iar în continuare, au trecut dreptul de decizie în sarcina ministerului de Culte și Instrucțiune Publică maghiar.

Cel de al treilea reprezintă o radiografie a motivelor și cauzelor care au determinat impasul financiar al Fondului central școlar, în cursul anului 1908.

Documentele reflectă starea de fapt din momentul redactării lor, dar anunță, în același timp, și reducerea treptată în viitor, a rolului instituției în susținerea financiară a învățământului – atât a instituțiilor școlare cât și acordarea de stipendii și ajutoare – din fosta „graniță militară” năsăudeană.

**AU TOURNANT DES ÂGES ET DES TEMPS. DES DOCUMENTS
QUI ATTESTENT L'ATTRIBUTION DES BOURSES ET DES AIDES
FINANCIÈRES DE FONDS «GRĂNICEREȘTI» NĂSĂUD (1905-1908)**

– Résumé–

L'auteur expose trois documents qui contiennent une analyse complexe, du point de vue historique et juridique, de la situation financière particulière qui caractérisait les fonds «grănicerești» de Năsăud en 1908.

Dans les premiers documents (le premier – 1905 et le second – mars 1908), on soutient par arguments le droit d'attribution des bourses et des aides financières seulement pour les descendants des anciens «grăniceri»⁶⁶. Cette règle a déterminé les autorités gouvernementales de Budapest à cesser brusquement le paiement des bourses et des aides financières, entre 1904-1912, et à nommer comme décideur le Ministère d'Affaires religieuses et de l'Instruction publique hongrois.

Dans le troisième document, on montre une « radiographie » des motifs et des causes qui ont conduit à l'impasse financière du Fond central scolaire pendant l'année 1908.

Dans les documents, on présente la situation actuelle pendant leur rédaction, mais, en même temps, on annonce la diminution du rôle de l'Institution à l'égard de l'aide financière pour l'éducation de l'ancienne frontière militaire de Năsăud.

⁶⁶ Des soldats instruits pour garder les frontières du pays.

PREOȚII ASTRIȘTI NĂSĂUDENI ȘI MAREA UNIRE¹

Iuliu-Marius MORARIU

În marele act istoric ce a avut loc pe câmpia Albei-Iulia la 1 Decembrie 1918², respectiv „Unirea Ardealului cu Țara”, dacă ar fi să folosim sintagma lui Teodor Tanco³, o contribuție deosebit de importantă, prin „mijloace multe și diferite”⁴, au avut în mod cert cele două Biserici istorice ale Ardealului, cea ortodoxă și cea unită. Prin vrednicii lor slujitori, ele au contribuit la menținerea nealterată a sentimentului național și la emanciparea românilor, iar atunci când marele ceas al înfăptuirii a sosit, prin mobilizarea credincioșilor la înfăptuirea dezideratului de veacuri al poporului român⁵.

Preoți din toate zonele și-au adus aportul la acest mare eveniment, dovedindu-și, o dată în plus, patriotismul sincer. Între ei, la loc de cinste se găsesc și cei „cu crucea în frunte”⁶ din zona Năsăudului, iar între ei excelează cei astriști⁷, cărora rândurile de mai jos le sunt închinete.

Dacă anul precedent marelui eveniment găsește în Despărțământul năsăudean pe preoții Augustin Benea, corespondent la secțiunea școlară, pe Ioan Bulbuc din Mintiul Român, Zaharia Bulbuc din Măgura, Iulian Ciorba din Maieru, Pamfilu Grapini din Rodna Nouă, Dănilă Mălaiu din Rodna

¹ Comunicare susținută la Simpozionul Național „Astra – cultură și istorie”, 21.05.2012, Muzeul Grăniceresc, Năsăud.

² Și care a fost ratificat prin decret regal la 29 decembrie anul următor și publicat în „Monitorul oficial” două zile mai târziu. A se vedea în acest sens: Ioan Scurtu (coord.), Teodora Stănescu Stanciu, Georgiana Margareta Scurtu, „România între 1918–1940, documente și materiale”, Editura Universității din București, București, 2001, pp. 4–5.

³ Teodor Tanco, „Virtus Romana Redidiva”, vol. V, Bistrița, 1984, p. 247.

⁴ Antonie Plămădeală, *Biserica Ortodoxă și rolul ei în pregătirea Marii Uniri din 1918*, în vol. „De la Alecu Russo, Eminescu și Goga la Blaga, Stăniloae și Nicolae de la Rohia”, vol. 3, Tipografia Eparhială, Sibiu, 1997, p. 161.

⁵ Cf. *Ibidem*, p. 162.

⁶ Sintagma îi aparține poetului imnului național, Andrei Mureșanu, însă am întâlnit-o citată ca și caracteristică a preoșimii în: Dr. Victor Macaveiu, *La congresul Astrei*, în rev. „Cultura creștină”, anul IX, nr. 7, iulie-septembrie, Tipografia Seminarului teologic gr. cat., Blaj, 1920, p. 180, și: Cornel Andrea, *Preoți cu crucea în frunte*, în rev. „Cultura creștină”, anul VII, nr. 9–10, Maiu, Blaj, Tipografia Seminarului teologic gr. cat., Blaj, 1919, pp. 202–204.

⁷ Cu atât mai mult cu cât, se poate susține cu certitudine, ceea ce afirmă Valer Moga, cum că „Asociațiunea” ar fi urmărit de la început, în mod direct și explicit, împlinirea acestui scop (unirea, s.n.)”; Valer Moga, „Astra și societatea (1918–1930)”, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, pp. 54–55.

Veche, Gheorghe Moldovan din Văraea, Anton Precup din Rebrîșoara și Ieronim Slăvoacă din Ilva Mare⁸, nouă bărbați mari ai vremii lor, care păstureau în vremuri grele pentru ținutul nostru și se străduiau să țină aprinsă flacăra credinței și a culturii, anul ceasului mult așteptat găsește despărțământul având printre clericii înscrși chiar și doi membri fondatori. Este vorba de parohul Prislopului, evocat ulterior în romanul „*Ion*” al lui Liviu Rebreanu, Ioan Belciug⁹, și Octavian Bulbuc din Mintiul Român. Între membrii pe viață nou-înscrși se regăsesc: Iuliu Morariu, paroh în Salva, și Octavian Mărcușiu, preot în Mititei¹⁰. De asemenea, în cadrul aceleiași secțiuni îl regăsim pe preotul Benea¹¹, iar între membrii mai vechi figurează preoții: Victor Bojor, protopop Telciu, ca membru pe viață¹², vicarul foraneu Alexandru Haliță de la Năsăud, și cei pomeniți și în anul anterior ca membri ordinari¹³.

Pe parcursul zilelor tulburi care au precedat marele eveniment, soldate uneori cu jertfe, preoții noștri au fost mereu în mijlocul credincioșilor lor, ajutându-i și întărindu-i. De exemplu, la Lușca, preotul Ioan Ciurdăreanu s-a aflat în comitetul de conducere al comunității¹⁴, ajutând răniții, încurajând familiile și pregătind istoricul moment. Deși nu figurează între membrii „*Astrei*”, credem totuși că era un simpatizant al ei.

Odată cu evoluția evenimentelor spre clipa mult așteptată, spre „*înviere*”¹⁵, în condițiile înființării gărzilor naționale în Năsăud și în satele învecinate, se vor remarca și unii clerici¹⁶. În oraș întâlnim pe preotul Ioan Nășcuțiu¹⁷,

⁸ *** , *Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul 1917”*, în rev. „*Transilvania*”, anul XLIX, nr. 1-12, 1 decembrie, Sibiu, 1918, p. 156.

⁹ Cf. Liviu Rebreanu, *Ion*, col. „100 de cărți pe care trebuie să le ai în bibliotecă”, vol. 5, Editura Adevărul Holding, București, 2008.

¹⁰ Andrei Bărsăneanu, Romul Simu, *Raportul pe anul 1918*, în rev. „*Transilvania*”, anul XL, nr. 1-12, 1 decembrie, Sibiu, 1919, p. 29.

¹¹ *** , *Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul 1918*, în rev. „*Transilvania*”, anul XL, nr. 1-12, 1 decembrie, Sibiu, 1919, p. 71.

¹² *Ibidem*, p. 86.

¹³ *Ibidem*, p. 87.

¹⁴ Ioan Seni, „Năsăudenii și Marea Unire”, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2008, p. 23.

¹⁵ După sintagma lui Octavian Tăslăuanu: Cf. Octavian Tăslăuanu, *Înviere*, în rev. „*Luceafărul*”, anul XVII, nr. 7 și 8, București, 1919, p. 138.

¹⁶ Noi vom prezenta aici lista clericilor năsăudeni, însă ar fi greșit să se creadă că aceștia sunt singurii. Pe de-o parte, studiul analizează doar activitatea preoților aștrști, ori o parte a tagmei preoțești nu aderase la „Asociațiune”, iar pe de altă parte, o seamă de preoți năsăudeni aștrști valoroși, care vor face parte din gărzile naționale, îi vom regăsi și la Bistrița. De exemplu, protoiereul Grigore Pletosu, prezident al gărzii naționale de aici, fusese multă vreme foarte activ ca membru al Despărțământului năsăudean. A se vedea: Arhivele Naționale Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, „*Glasul vremii, organ național ocașional*”, Bistrița, 7 noiembrie, p. 2. Cf. Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, „*Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte (epocile modernă și contemporană)*”, Editura Răsăditul, Bistrița, 2011, p. 200.

¹⁷ Membru ordinar al Despărțământului încă din 1907. A se vedea în acest sens: *** , *Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*. *Starea de la 31 August 1907*, în „*Analele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*”, nr. III, iulie – septembrie, Sibiu, 1907, p. 210.

care va săvârși o slujbă de tedeum în deschiderea lucrărilor¹⁸. Ulterior, la 3 noiembrie 1918, între cei aflați la conducerea gărzii locale năsăudene îi vom regăsi pe vicarul Alexandru Haliță și pe preotul Ion Găzdac¹⁹, care se vor remarca prin calitățile lor organizatorice. Cu inima tresăltând de freamătul pe care îl aducea apropierea clipei mult așteptate, vicarul și-a încurajat atunci păstoriții spunându-le: „Ziua mare a libertății noastre naționale care se apropie, să o sărbătorim cu cinstea și demnitatea ce se așteaptă de la noi, urmașii falnicilor grăniceri de pe vremuri”²⁰.

Unsprezece zile mai târziu, îl vom găsi din nou pe părintele Alexandru în focul pregătirilor, prezidând adunarea „Cercului electoral de la Năsăud”, unde vor participa și preoții Valeriu Vârtic (Năsăud), Anton Precup (Rebrișoara), Iulian Ciorba (Maieru), Ioan Belciug (Prislop) și Octavian Bulbuc (Mintiu)²¹.

Aproape de acest loc, la Maieru, preotul Iulian Ciorba însuși se va așeza în fruntea patrioților înflăcărați, devenind conducătorul Sfatului național român din localitate²². După cum arată documentele, el a fost un mare aștrist, activ pe tot parcursul celui de-al doilea deceniu al secolului douăzeci. Tot din domeniul bisericesc va deveni membru al gărzii năsăudene și canonicul Alexandru Ciplea²³, vechi membru al Despărțământului, unde s-a remarcat ca fiind un mare patriot.

Nici la Salva parohul nu a ezitat să-și dovedească patriotismul, părințele Iuliu Morariu fiind un predicator înflăcărat al unirii și, mai apoi, unul dintre participanții la evenimentele din Decembrie 1918, unde va semna și el „Credenționalul unirii”²⁴, înscriindu-se astfel în rândul marilor preoți aștrști²⁵ patrioți ai zonei.

¹⁸ *** , *Proces verbal luat în ziua de 4 Novembre 1918 în adunarea de constituire a comitetului național și a gardei naționale române din Năsăud*, în vol. „1918 la Români. Documentele unirii”, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 109.

¹⁹ Alexandru Porțeanu, *Documente privind lupta revoluționară a maselor populare din județul Bistrița-Năsăud pentru unirea Transilvaniei cu România (din arhivele Consiliului Național Român, 1918)*, în rev. „Arhiva Someșană – studii și comunicări (1973-1974)”, seria a II-a, nr. 2, Năsăud, 1974, p. 117. Cf. Ioan Seni, *Năsăudenii și Marea Unire*, ..., p. 36.

²⁰ *Ibidem*, p. 37.

²¹ *Ibidem*, p. 57.

²² Iustin Ilieșiu, *Garda națională română din Maieru*, în vol. „1918 la Români. Documentele unirii”, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 421.

²³ Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, p. 198.

²⁴ Tiberiu Morariu, *Autobiografie*, în vol. „Salva – repere monografice”, coord. prof. Ana Filip și prof. Ioan Morariu, Editura George Coșbuc, Bistrița, 2005, p. 509, deși inițial nu figura printre delegații cercului electoral năsăudean, după cum reiese din documentul de la 14/27 noiembrie 1918, unde, din partea Salvei era trimis doar Leon Mihăieș; cf. *** , *1918 la români, documentele unirii*, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, pp. 79-80. Participarea lui se datorează, cel mai probabil, unor modificări apărute ulterior în lista participanților când, probabil și numărul de locuri s-a suplimentat (n.n.).

²⁵ Pentru că, în anul următor unirii, va fi printre primii membri pe viață ai despărțământului: *** , *Raportul general al comitetului central al „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român” despre lucrările îndeplinite și despre situația asociațiunii în anul 1918 și o privire asupra lucrărilor comitetului în anii 1913-1917*, în rev. „Transilvania”, anul L, 1 decembrie, nr. 1-12, Sibiu, 1919, p. 30, deși în anul anterior nu figura nici între membrii ordinari, lucru care probabil se

Câteva sate mai în jos, comuna Mocod, care a dat „Asociațiunii” preoți vrednici precum Valeriu Vârtic²⁶, nu se va lăsa nici acum mai prejos. Astfel, același paroh figurează printre cei 36 de membri ai gărzii naționale locale de aici²⁷.

În efervescența evenimentelor vor intra apoi și celelalte comune mari ale județului, precum Telciu, unde parohul, astrist și el, părintele doctor Victor Bojor, membru în consiliul comunal, se va pronunța la rândul-i pentru unirea Transilvaniei cu patria mamă și va determina și pe alții să fie în asentimentul lui²⁸.

Elanul și sinceritatea lor s-a răsfrânt apoi în tot județul, molipsind și alți clerici vrednici. Se prea poate ca tocmai urmând pilda lor, preoți precum protopopul Ștefan Bușiță, devenit vicepreședinte al Consiliului național român comunal din Beclean²⁹, să fi dobândit curajul necesar acțiunilor lor atât de valoroase, prin care Ardealul a fost „vărsat în visteria națiunii”³⁰.

Ulterior, ca reprezentanți ai acestor gărzi și comitete, s-au îndreptat spre „*unica cetate de încoronare*” a Albei-Iulia³¹, ducând gândurile bune ale unirii ca exponenți ai românilor din satele pe care le reprezentau. Între delegații născuți la marea adunare se regăsește și preotul Valer Vârtic din Mocod, ca supleant³².

Cu 4 zile înainte de marele eveniment, cercul electoral al zonei își va alege delegații pentru marele moment. Președintele adunării convocate special pentru acest scop va fi marele vicar unit astrist Alexandru Haliță³³, iar în cadrul ei vor fi aleși și unii preoți, precum protopopul Dan Eliseu sau parohul Vârtic

datorează unei greșeli, unei omiteri involuntare, căci în 1911 va conduce adunarea cercului astrist de la Salva: Prof. Ana Filip, *Salva și Astra*, în vol. „Salva – repere monografice”, coord. prof. Ana Filip și prof. Ioan Morariu, Editura George Coșbuc, Bistrița, 2005, p. 326.

²⁶ Membru al „Asociațiunii” încă din primul deceniu al secolului unirii. A se vedea: *** , *Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*. *Starea de la 10 August 1910*, în rev. „Transilvania”, anul XLI, nr. 4, iulie – august, Sibiu, 1910, p. 212; *Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*. *Starea de la 1 August 1913*, în rev. „Transilvania”, anul XLIV, nr. IV-V, iulie – octombrie, Sibiu, 1913, p. 234 (când deja era mutat cu parohia la Năsăud).

²⁷ Valeriu Nerta, *Raport către reprezentantul senatului național românesc, dl. maior i.r. Iulian Marțian în Năseud*, în vol. „1918 la Români. Documentele unirii”, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 234.

²⁸ Alexandru Porțeanu, *op. cit.*, p. 136.

²⁹ Octavian Pavelea, *Proces verbal luat în adunarea poporală a cercului Beclean, care s-a ținut în 27 Novembre 1918*, în vol. „1918 la Români. Documentele unirii”, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 545.

³⁰ Octavian Tăslăuanu, *Ardealul*, în rev. „Luceafărul”, anul XVII, nr. 3 și 4, București, 1919, p. 49.

³¹ *** , *Alba-Iulia și România Mare*, în rev. „Transilvania Românească”, Anul II, nr. 3, Duminică, 2 Octombrie, Alba-Iulia, 1921, p. 2.

³² Ioan Sigmirean, Adrian Onofreiu, *op. cit.*, p. 205, și preotul Iuliu Morariu, după cum am arătat, a se vedea nota 21.

³³ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, Fond *Dumitru Nacu*, dosar nr. 15, fila 3, 1918; *** , Cf. prof. Ioan Seni, coord., „Dicționarul culturii și civilizației populare al județului Bistrița-Năsăud, vol. 1, Țara Năsăudului”, Ediția a II-a, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2010, p. 171.

pomenit anterior³⁴. La evenimentele din decembrie va participa de asemenea și fratele președintelui adunării, profesorul Solomon Haliță³⁵, inspirat fiind probabil de fratele său.

Observăm așadar implicarea preoților aștriști ai zonei în mult așteptatul eveniment unificator al acestei „pietre unghiulare”³⁶ a noii României Mari, prin care s-a desăvârșit „agregarea statului național român”. Deosebit de important a fost în mod cert rolul lor în organizarea gărzilor locale și în pregătirea păstorilor lor pentru marele ceas. Observăm zelul lor în aceste activități, fapt pentru care articolul de față dorește să se constituie într-un omagiu adus acestor mari luptători și întregitori de țară care au fost preoții năsăudeni.

BIBLIOGRAFIE

1. ***, *Alba-Iulia și România Mare*, în rev. „Transilvania Românească”, Anul II, nr. 3, Duminică, 2 Octombrie, Alba-Iulia, 1921.
2. Andreea, Cornel, *Preoți cu crucea în frunte*, în rev. „Cultura creștină”, anul VII, nr. 9-10, Maiu, Blaj, Tipografia Seminarului teologic gr. cat., Blaj, 1919.
3. Bârseanu, Andrei, Simu, Romul *Raportul pe anul 1918*, în rev. „Transilvania”, anul XL, nr. 1-12, 1 Decembrie, Sibiu, 1919.
4. ***, *Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*. Starea de la 31 August 1907, „Analele Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, nr. III, iulie - septembrie, Sibiu, 1907.
5. ***, *Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*. Starea de la 10 August 1910, în rev. „Transilvania”, anul XLI, nr. 4, iulie - august, Sibiu, 1910.
6. *Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”*. Starea de la 1 August 1913, în rev. „Transilvania”, anul XLIV, nr. IV-V, iulie - octombrie, Sibiu, 1913.
7. ***, *Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul 1917”*, în rev. „Transilvania”, anul XLIX, nr. 1-12, 1 decembrie, Sibiu, 1918.
8. ***, *Consemnarea membrilor „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român pe anul 1918*, în rev. „Transilvania”, anul XL, nr. 1-12, 1 decembrie, Sibiu, 1919.
9. Filip, Ana, *Salva și Astra*, în vol. „Salva - repere monografice”, coord. prof. Ana Filip și prof. Ioan Morariu, Editura George Coșbuc, Bistrița, 2005.
10. Ilieșiu, Iustin, *Garda națională română din Maieru*, în vol. „1918 la Români. Documentele unirii”, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
11. Macaveiu, Victor, *La congresul Astrei*, în rev. „Cultura creștină”, anul IX, nr. 7, iulie-septembrie, Tipografia Seminarului teologic gr. cat., Blaj, 1920.
12. Morariu, Tiberiu, *Autobiografie*, în vol. „Salva - repere monografice”, coord. prof. Ana Filip și prof. Ioan Morariu, Editura George Coșbuc, Bistrița, 2005.
13. Nerta, Valeriu, *Raport către reprezentantul senatului național românesc, dl. maior i.r.*

³⁴ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bistrița-Năsăud, Fond Dumitru Nacu, dosar nr. 15, fila 3, 1918.

³⁵ ***, Cf. prof. Ioan Seni, coord., „Dicționarul culturii și civilizației ...”, vol. 1, pp. 172-173.

³⁶ Vasile Vesa, *Înfăptuirea României Mari*, în vol. „O istorie a românilor”, Editura Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1998, p. 230.

- Iulian Marțian în Năsăud*, în vol. „1918 la Români. Documentele unirii”, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
14. Pavelea, Octavian, *Proces verbal luat în adunarea poporală a cercului Beclean, care s-a ținut în 27 Novembre 1918*, în vol. „1918 la Români. Documentele unirii”, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
 15. Antonie Plămădeală, *Biserica Ortodoxă și rolul ei în pregătirea Marii Uniri din 1918*, în vol. „De la Alecu Russo, Eminescu și Goga la Blaga, Stăniloae și Nicolae de la Rohia”, vol. 3, Tipografia Eparhială, Sibiu, 1997.
 16. Porțeanu, Alexandru, *Documente privind lupta revoluționară a maselor populare din județul Bistrița-Năsăud pentru unirea Transilvaniei cu România (din arhivele Consiliului Național Român, 1918)*, în rev. „Arhiva Someșană – studii și comunicări (1973–1974)”, seria a II-a, nr. 2, Năsăud, 1974, pp. 108–146.
 17. ***, *Proces verbal luat în ziua de 4 Novembre 1918 în adunarea de constituire a comitetului național și a gardei naționale române din Năsăud*, în vol. „1918 la Români. Documentele unirii”, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.
 18. Rebreanu, Liviu, *Ion*, col. „100 de cărți pe care trebuie să le ai în bibliotecă”, vol. 5, Editura Adevărul Holding, București, 2008.
 19. Scurtu, Ioan (coord), Stanciu Stănescu, Teodora Scurtu, Georgiana Margareta, *România între 1918–1940, documente și materiale*, Editura Universității din București, București, 2001.
 20. Seni, Ioan, coord., *Dicționarul culturii și civilizației populare al județului Bistrița-Năsăud, vol.1, Țara Năsăudului*, Ediția a II-a, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2010.
 21. Idem, *Năsăudenii și Marea Unire*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2008.
 22. Sigmirean, Ioan, Onofreiu, Adrian, *Istoria județului Bistrița-Năsăud în documente și texte (epocile modernă și contemporană)*, Editura Răsunetul, Bistrița, 2011.
 23. Tanco, Teodor, *Virtus Romana Rediviva*, vol. V, Bistrița, 1984.
 24. Tăslăuanu, Octavian, *Ardealul*, în rev. „Luceafărul”, anul XVII, nr. 3 și 4, București, 1919.
 25. Idem, *Înviere*, în rev. „Luceafărul”, anul XVII, nr. 7 și 8, București, 1919.
 26. Vesa, Vasile, *Înfăptuirea României Mari*, în vol. „O istorie a românilor”, Editura Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1998.

LES PRÊTRES DE NĂSĂUD (MEMBRES ASTRA) ET LA GRANDE UNION

– Résumé –

La Grande Union a été l'un des plus importants événements de notre Histoire Nationale. Les gens et les institutions de Transylvanie se sont dédiés à la réussite de cet événement. L'Église a joué un rôle significatif.

Dans le présent article, en saisissant le rôle de l'Église, on essaie de présenter à l'aide de recherches, le rôle des prêtres de Năsăud dans le déroulement des événements de cette époque-là. Les mérites de Ioan Belciug, l'un des personnages du roman «Ion» (Liviu Rebreanu), de Ioan Născuțiu, de Iuliu Morariu et d'autres beaucoup prêtres de la région, qui ont participé aux événements antérieurs, mais aussi à l'événement de l'Union, sont présentés dans leurs pages, en mettant en valeur leur contribution à la «România Întregită» (en français, une expression approximativement équivalente, «la Roumanie complète»), comme des membres d'Astra et représentants des communautés où ils étaient des prêtres.

Des mots clés: Ioan Belciug, Iuliu Morariu, prêtres, membre du Saint-Synode

II. VARIA

ROLUL ȘI LOCUL LUI EMIL TIȘCĂ¹ (1881-1965) ÎN DEZVOLTAREA SOCIETĂȚII SĂTMĂRENE INTERBELICE

Claudiu PORUMBĂCEAN, Viorel CÂMPEAN

Figură marcantă a liberalismului sătmărean, Emil Tișcă s-a născut în 9 septembrie 1881 la Bran, județul Brașov (pe atunci județul Făgăraș), într-o familie preoțească; tatăl său, Gheorghe Tișcă fiind paroh ortodox la Moeciu de Sus, căsătorit cu Maria, născută Enescu.

Primele clase ale școlii primare le-a făcut în comuna Moeciu de Sus iar clasele a III-a și a IV-a la Bran. De aici trece la Școala reală din Brașov, iar după absolvirea celor patru clase reale a urmat Școala Superioară de Comerț din Brașov. În primăvara anului 1899 obține diploma de bacalaureat, iar în toamna aceluiași an se înscrie la Academia Orientală de Comerț din Budapesta. În timpul șederii la Budapesta a fost secretarul Societății studențești „Petru Maior”, unde a desfășurat o activitate remarcabilă, care a dus la consolidarea acesteia.

După terminarea stagiului militar de un an, a fost funcționar la banca sibiană „Albina”, trecând apoi la banca „Grănicerul” din Dobra, după care vreme de 20 de ani a funcționat la Banca „Mercur” din Năsăud, mai întâi fiind contabil-șef, iar după război în calitate de director. La Năsăud a deținut funcțiile de președinte al „Casinei Române” și secretar general al despărțământului „Astrei”, contribuind la întărirea vieții culturale din zonă.

Războiul l-a făcut în armata austro-ungară, fiind ofițer combatant pe frontul sârbesc și apoi pe cel rusesc. A fost decorat cu „Signum Laudis cu săbiile” și cu „Crucea de Cavaler al ordinului Francisc Iosif cu săbiile”. La întoarcerea din război a fost comandant al Gărzii Naționale din Năsăud, contribuind la consolidarea situației de acolo, aducând liniște și ordine în acel ținut. Prin Înaltul Decret Regal Nr. 50.543-1667 din 9 noiembrie 1922 a fost decorat cu „Coroana României” în grad de ofițer.

¹ Nota redacției: În documentele păstrate la Muzeul Grăniceresc Năsăudean numele celui cărui îi este dedicată lucrarea de față apare exclusiv sub forma *Tișca*, în înscrisuri redactate în prima parte a vieții sale, în special în perioada năsăudeană. Se pare că după plecarea la Satu Mare, poate ca o rupere de trecut, a preferat forma *Tișcă*, folosită și de către autorii studiului.

În 1913 a scris lucrarea „În Constantinopol”, apărută la Tipografia Alexandru Anca din Gherla, o carte care prezintă o excursie făcută în Orient cu Academia Orientală din Budapesta². A mai scris „Bancherul din provincie” (scriere economică), „Trandafirii Sfântului Dumitru”, „Năsăudul și ce ar trebui să se facă pentru ridicarea lui”, „O privire asupra vieții financiare și economice din nord-vestul Ardealului”.

A activat și pe tărâm publicistic, noi având știre de colaborarea sa la publicațiile: „Familia”, „Tribuna Veche”, „Românul” și „Revista Bistriței”.

În anul 1924 a venit la Satu Mare, unde va rămâne până la sfârșitul vieții (1965). Activitatea lui Emil Tișcă pe aceste meleaguri este una remarcabilă, ea urmând să fie prezentată în continuarea acestui studiu.

*

* *

Anul 1924 este unul care aduce mari schimbări în viața lui Emil Tișcă. Se desparte de Năsăud, și nu în cele mai bune condiții. Va fi demis de la conducerea băncii „Mercur”, care se îndrepta către faliment. Episodul acesta l-a marcat în mod neplăcut, urmărindu-l ca un coșmar, ani de zile, el socotindu-se nu numai nedreptățit, dar și părăsit de mulți dintre cunoscuții săi. Peste ani, redactându-și notele autobiografice, scrie că a părăsit Năsăudul în urma fuzionării băncilor „Mercur” cu „Aurora”, lucru care se va întâmpla însă abia la câțiva ani după plecarea lui Emil Tișcă.

Cu sprijinul unor cunoscute personalități din cercurile politice liberale³, Emil Tișcă intră în colectivul Băncii Românești, una dintre cele mai puternice instituții de credit în perioada interbelică. Răutatea lui Iuliu Marțian l-a urmărit și la Brașov, acesta trimițând conducerii sucursalei o scrisoare denigratoare. Faptul acesta l-a afectat foarte mult, gândindu-se chiar la sinucidere⁴. Emil Tișcă a avut însă o prestație foarte bună la noul loc de muncă, astfel că după un stagiu de șase luni la sucursala din Brașov este numit „subdirector” (director adjunct) al sucursalei din Satu Mare; va ajunge apoi director (probabil din 1933), funcție în care rămâne până în primăvara anului 1940, când se pensionează.

Soția Iuliana, nedorind să părăsească frumoasele locuri natale, l-a urmat la Satu Mare abia către sfârșitul anului 1925. Căsnicia soților Tișcă a durat doar vreme de doi ani la Satu Mare. Fiecare dintre cei doi soți prezintă o altă variantă în privința motivului de divorț. Ar fi poate de subliniat faptul că Emil Tișcă trimitea periodic o sumă de bani destul de consistentă primei lui soții⁵.

² „Luceafărul” nr. 6/1914, p. 188, la rubrica *Bibliografie*.

³ Vasile Dobrescu, Adrian Onofreiu, *Redescoperirea unui năsăudean – Emil Tișcă (1881–1965)*, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, seria III, nr. X, 2011, p. 84.

⁴ *Ibidem*, p. 85.

⁵ Dan Lucian Vaida, *Despre Iuliana Tișcă și clădirea din Năsăud a Bibliotecii Academiei Române*, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, seria III, an IX, 2010, p. 155.

La Satu Mare Emil Tișcă a avut o activitate și mai rodnică decât la Năsăud, favorizată de climatul care domnea după înfăptuirea idealului național. Enumerăm în continuare câteva din funcțiile deținute la Satu Mare, urmând să completăm apoi aceste informații. A deținut funcția de președinte al Camerei de Comerț și Industrie Satu Mare (1934–1938) și a făcut parte din conducerea mai multor instituții financiare (precum „Banca Românească”) și culturale sătmărene („Astra” spre exemplu), considerat în epocă „un bun român și mai ales amatorul mai tuturor acțiunilor laudabile”. Amintim aici o parte din funcțiile deținute în diferite organizații și asociații sătmărene: președinte al „Reuniunii de cântări și muzică Vasile Lucaci”; președinte al „Uniunii ofițerilor de rezervă”; președinte al secției de Tenis a Clubului Olimpia C.F.R.; președinte al Sfatului Negustoresc (președinte de onoare pe viață)⁶, vicepreședinte al Clubului Sportiv Olimpia, președinte de onoare al Cercului cultural C.F.R., primul președinte general al Camerei de muncă, președinte al Corpului contabililor experți autorizați, președinte de onoare al Asociației Micilor Industriași și Comercianți Români, etc.

Pentru activitatea depusă în domeniul comercial și industrial și pentru serviciile aduse societății sătmărene, Emil Tișcă a fost decorat cu medalia „Meritul comercial clasa I”, iar pentru implicarea sa în promovarea culturii, a bisericii și a învățământului românesc a fost decorat cu medalia „Meritul cultural clasa I”.

A venit deci la Satu Mare către sfârșitul anului 1924. În perioada sătmăreană a vieții sale s-a căsătorit cu Lenka (Lya, Lencuța îi spune el în *Caietul testamentar*) „de Bagothay” (1904–1974). Căsătoria a putut avea loc însă doar în anul 1940, când Iuliana Mureșian a acceptat divorțul; mama lui Emil Tișcă ținea foarte mult la Iuliana, ea sperând mereu într-o împăcare a celor doi soți. Emil Tișcă a renunțat în favoarea primei sale soții la partea sa din vila pe care o construiseră la Năsăud.

În perioada interbelică, mai precis în jurul anului 1936, Emil Tișcă locuia inițial pe str. I. G. Duca (fostă Vajaj, Burivista, Salcânilor, iar astăzi Gabriel Georgescu)⁷. Dintr-o adresă semnată la 26 iunie 1940 de către episcopul ortodox al Maramureșului, Vasile Stan, către epitropul Emil Tișcă, aflăm că acesta locuia pe str. Ștefan cel Mare, nr. 17, adresă unde avea să-și ducă traiul ultimilor ani din viață familia Tișcă⁸. La această adresă în 1936 erau proprietari Bagothai Jolán (soacra lui Emil Tișcă) și Lenka, cea care avea să-i fie a doua soție⁹.

Activitatea financiar-bancară

Având în vedere pregătirea sa profesională și experiența acumulată în acest domeniu, mai ales la Năsăud, după cum am văzut, este mai mult decât

⁶ Horia I. Gheorghijă, „Satu Mare – Oameni și fapte”, Satu Mare, 1935, pp. 86, 196–198.

⁷ Tankóczy Gyula, „Monografia orașului Satu-Mare – Satu Mare város tükre”, Satu Mare, [1936], p. 184; Bura László, „Öt évszázad utcanévi Szatmárnémeti (Satu Mare) (1500–2000)”, Szatmárnémeti, 2007, p. 47.

⁸ *Arhiva Parohiei Ortodoxe Satu Mare I.*

⁹ Tankóczy Gyula, *op. cit.*, p. 202.

firească implicarea lui Emil Tișcă în sistemul bancar sătmărean, având un rol decisiv în dezvoltarea sistemului de credit sătmărean în perioada interbelică, făcând parte din conducerea mai multor instituții financiare.

*Emil Tișcă în anii când a fost director
al sucursalei sătmărene a Băncii Românești*

Deși avea un salariu mai mare față de perioada petrecută la Brașov (7.200 lei), Tișcă se plângea de scumpetea vieții și cuantumul extrem de mare al volumului de muncă de la Satu Mare, în lipsa unui număr suficient al funcționarilor. Aici a dovedit reale calități, întrucât nu numai că a depășit perioada dificilă cauzată de plecarea de la Năsăud (inclusiv despărțirea de Iuliana Tișcă), dar a reușit să treacă și peste anumite sincope financiare, continuând o carieră încununată de succes profesional.

În același timp, din această postură de bancher, s-a implicat – potrivit caracterului său – în numeroase activități publice de largă anvergură, așa cum rezultă și din notele autobiografice.

De altfel, la finele anului 1937, Emil Tișcă a publicat lucrarea intitulată sugestiv „O privire asupra vieții financiare și economice din nord-vestul Ardealului”, o adevărată radiografie a sistemului economic din această parte a țării și un instrument de lucru deosebit de util pentru istorici¹⁰.

Sediul principal al Băncii Românești se găsea în București, fiind înregistrat la Tribunalul Comercial Ilfov, secția I, sub nr.1/1911. În ceea ce privește sucursala Satu Mare a Băncii Românești, aceasta este înregistrată la 4 octombrie 1921¹¹.

La 19 octombrie 1922, Consiliul de administrație îl numește pe Pavel C. Chihai directorul sucursalei Satu Mare, iar din 8 ianuarie 1925 pe Emil Tișcă în

¹⁰ Emil Tișcă, „O privire asupra vieții financiare și economice din nord-vestul Ardealului”, Ed. Revistei Viața socială C.F.R., 1937.

¹¹ Arhivele Naționale Satu Mare (în continuare ANSM), fond Tribunalul Județean Satu Mare, seria Dosare și registre de firme, reg. S VII, f. 20, dos. nr. 447 I și 447 II Satu Mare.

funcția de subdirector (proces verbal al Comitetului de Direcțiune, ședința din 8 ian. 1925). Numirea ca subdirector la Sucursala Satu Mare s-a făcut în baza autorizației Consiliului de Administrație, prin procesul verbal din 6 martie 1924, publicat în Monitorul Oficial nr. 75/4 aprilie 1924¹².

Pavel Chihaia avea să rămână în această funcție până în anul 1928, când este transferat la direcția sucursalei din Cernăuți, director al sucursalei devenind Toma Floru.

Sucursala Satu Mare a Băncii Românești avea sediul în Piața Brătianu (astăzi Piața Libertății) nr. 19. Printre angajații Băncii Românești se mai remarcă și Gheorghe Cinca „un demn, harnic și foarte priceput colaborator, a cărui activitate îl onorează în fiecare împrejurare”, procurist era Leon David, iar printre funcționari erau Maria Rădescu, Elena Cora și Aurel Rusu¹³. Instituția s-a remarcat și prin numeroasele ajutoare bănești oferite unor școli din municipiul Satu Mare¹⁴.

Banca Românească SA Sucursala Satu Mare, Piața I.C. Brătianu, nr. 19¹⁵

În baza autorizației dată de Consiliul de Administrație prin procesul verbal din 28 martie 1933, publicat în Monitorul Oficial nr. 82/1933¹⁶, cu începere de la 15 noiembrie 1933, Toma Floru, directorul Băncii Românești din Satu Mare, a fost mutat în interes de serviciu la centrala din București, încredințându-se conducerea Sucursalei din oraș lui Emil Tișcă¹⁷. Conform „Gazetei Sătmarului” „plecarea dlui Floru e regretată nu numai de acele importante instituțiuni unde a depus o muncă prețioasă 6 ani de vreme, – ci de întreaga societate românească locală. D-sa, luând parte la toate mișcările cu caracter național și cultural, a știut să-și câștige în tot timpul numai prieteni, de care azi trebuie să se despartă,

¹² Ibidem, dos. nr. 488, f. 84.

¹³ Horia I. Gheorghită, *op. cit.*, p. 214.

¹⁴ Ioan Viman, *op. cit.*, pp. 295–296.

¹⁵ Colecția de documente a Muzeului Județean Satu Mare, nr. inv. 13.102.

¹⁶ ANSM, fond Tribunalul Județean Satu Mare, seria Dosare și registre de firme, dos. nr. 488, f. 124.

¹⁷ Idem, fond Banca Românească Sucursala Satu Mare, vezi pe larg dos. nr. 2/1930.

– datoria chemându-l în alt post. Multele sale binefaceri și sprijinul acordat oricărui român care a apelat la D-sa, sunt merite ce nu vor fi uitate niciodată. De despărțire îi urăm, – odată cu întreaga opinie publică sătmăreană, – și noi, multă fericire și mulțumire!”¹⁸.

La începutul anului 1940, Emil Tișcă se pregătea de pensionare, anticipând parcă (și nu era pentru prima sau ultima dată) evenimentele ce urmau să vină. Predarea postului s-a făcut pe baza situațiilor existente la 31 martie 1940. În arhivele Băncii Românești – Sucursala Satu Mare există un dosar intitulat „Proces verbal cu anexe de predare-primire a activului și pasivului Băncii”¹⁹. Începând cu data de 15 aprilie 1940, noul director al Sucursalei este Nicolae Săveanu.

Societatea și sucursala Satu Mare continuă să funcționeze până în anul 1948, când va fi trecută în subordinea Băncii Naționale a României²⁰.

„Casa Națională”

Mai vechiul deziderat al românilor sătmăreni – Palatul Cultural, „Casa Națională”, a fost construit între anii 1935–1936, astăzi găzduind ceea ce s-a numit cinematograful „Victoria”²¹. Pentru împlinirea acestui vis al sătmărenilor, a fost constituită o societate, conform statutelor aprobate în adunarea generală de constituire, ținută la 15 martie 1935, cu sediul în Satu Mare²². Emil Tișcă a deținut funcția de vicepreședinte al primului consiliu de administrație al Casei Naționale din Satu Mare. Implicarea sa în realizarea acestui demers este evidențiată și de faptul că licitația pentru lucrările de la „Casa Națională” s-a ținut în localul Băncii Românești²³.

Încă în 1932, în articolul intitulat *Un frumos început*, „Gazeta Sătmarului” constata dezvoltarea mișcării culturale românești în această parte a țării. Se semnalează formarea unui comitet unic pentru dezvoltarea culturii naționale, compus din reprezentanții asociațiilor românești („Astra”, „Liga Culturală”, Reuniunea „Vasile Lucaciu”, Asociația Româncelor Sătmărene „Altarul”, „Cultul Patriei”, Asociația Industriașilor și Comercianților Români, Clubul Sportiv Olimpia, etc.) și completat de primarul orașului, prefectul județului, capii bisericilor românești și comandantul garnizoanei. Se lua în discuție problema Casei Naționale, care era de strictă necesitate. Emil Tișcă a participat la această ședință constitutivă²⁴.

Statutul votat în 15 martie 1935 prevedea că scopul societății era „procurarea unui loc potrivit în centrul orașului pentru construirea unui Palat Cultural

¹⁸ „Gazeta Sătmarului”, nr. 102, 22 octombrie 1933.

¹⁹ ANSM, fond Banca Românească Sucursala Satu Mare, vezi pe larg dos. nr. 10/1940.

²⁰ Idem, fond Banca Românească S.A. Satu Mare, dos. nr. 6/1948, f. 11.

²¹ Ioan Viman, *op. cit.*, p. 414.

²² ANSM, fond Tribunalul Județean Satu Mare, seria Dosare și registre de firme, reg. S VIII, f. 144, dos. nr. 469 I și 469 II Satu Mare.

²³ „Gazeta Sătmarului”, nr. 144, 23 iunie 1935.

²⁴ Idem, nr. 64, 17 februarie 1932.

pentru a putea adăposti toate societățile existente sau viitoare cu scop cultural, social sau național. Societatea va administra Palatul Cultural în bune condiții, având dreptul spre acest scop a întreprinde orice afacere singură sau în asociație cu terțe persoane. Societatea va putea face orice operațiuni lucrative, pentru realizarea scopului său de bază, care este promovarea culturii naționale românești. Pentru procurarea fondurilor necesare societatea va putea face emisiuni de capital, împrumuturi și va putea primi și donațiuni”.

Așadar, Casa Națională S.A. Satu Mare se dorea a fi prima societate ce îmbină activitatea financiar-bancară cu cea culturală, filantropică, națională pentru promovarea culturii românești. În acest sens, în conducerea instituției a fost cooptată întreaga elită a politicii sătmărene.

Durata de funcționare a societății era nelimitată, capitalul social fiind de 1.000.000 lei, compus din 2.000 acțiuni a câte 500 lei fiecare. Consiliul de administrație era compus din 9–21 membri și după 3 ani o pătrime din numărul total al membrilor se va reînnoi prin tragere la sorți.

Primul Consiliu îi număra pe: dr. Ștefan Cherecheș (președinte – primarul orașului Satu Mare), Emil Tișcă (vice-președinte), dr. Ioan Pogăciaș, dr. Octavian Ardelean (prefectul județului Satu Mare), dr. Ilie Carol Barbul, dr. Titu Demian, Alexandru Doros, dr. Alexandru Dumbrăviceanu și dr. Eugen Seleș. Publicațiile societății urmau a se face în presa locală. Piatra de temelie a preconizatului „Palat Cultural” a fost sfințită în data de 20 iulie 1935, concomitent cu cea a Palatului Administrativ (astăzi Muzeul Județean de Istorie Satu Mare)²⁵. Dar iată cum suna actul comemorativ zidit în fundația construcției: „Astăzi, 20 iulie 1935, în anul al 17-lea de la Unirea tuturor românilor într-o singură țară, în zilele domniei M. S. Regelui Carol al II-lea, cu străduințele și daniile fondatorilor Casei Naționale din Satu Mare în acest loc dăruit de oraș, pusu s-a cu binecuvântarea clerului bisericilor naționale în frunte cu protopopul Meletie Răutu, asistat de preotul Constantin Vârlan, întru întărirea conștiinței și propășirea culturii românești, în fața delegatului guvernului țării, d. dr. Valeriu Pop, ministrul justiției, a reprezentanților și asociațiunilor culturale din județ și oraș, piatra de temelie a Casei naționale din Satu Mare [...]”²⁶.

Se pare că lucrările au demarat în trombă, astfel că încă în cursul lunii noiembrie construcția urma să fie acoperită. Se prevedea ca intrarea principală să fie în str. Mihai Viteazul²⁷. La un an de la înființare, adunarea generală alege în Consiliul de administrație noi membri: Pop Nicolae, Aurel Dragoș, dr. Valeriu Bota, Mircea Sorescu, dr. Emil Coconeți, Vasile Scurtu, Aida Focșa și inginer Flaviu Șuluțiu, în timp ce I.C. Barbul și Titu Demian își pierd calitatea de membru, urmați în 1938 de Octavian Ardelean, Aida Focșa, dr. Ioan Pogăciaș și ing. Flaviu Șuluțiu.

²⁵ Idem, nr. 147, 28 iulie 1935.

²⁶ Vasile Scurtu, „Trei ani de muncă (1933–1936) – Activitatea Comisiei interimare a municipiului Satu Mare”, Satu Mare, 1936, p. 9; apud Mircea Daroși, „Pe urmele lui Vasile Scurtu”, Bistrița, 2006, pp. 33–34.

²⁷ „Gazeta Sătmărulei”, nr. 150, 11 noiembrie 1935.

20 iulie 1935, sfințirea pietrei de temelie
a „Casei Naționale”

În august 1936 erau finalizate lucrările la sala de spectacole și dependențele ei, urmând ca în toamnă să fie instalat și cinematograful. Din venitul adus de cinematograf se preconiza construirea clădirii frontale, care urma să adăpostească casinoul și Biblioteca Casei Naționale. Se făcea apel la donatori să-și întărească contribuțiile²⁸. În „bună” tradiție românească publicația „Satu Mare” (organ al național-țărăniștilor) califica demersul numit „Casa Națională” drept o „afacere liberală”²⁹. Este adevărat însă că din totalul de 26 membri ai societății 10 locuri aveau liberalii, iar celelalte partide și asociații restul³⁰.

Pentru terminarea sălii de cinematograf mai erau necesari 500.000 lei. În principiu Banca Națională a acceptat acordarea și a acestui credit, cu condiția ca el să fie girat de aceeași bancă „Casa Noastră”³¹.

Prezent la București, primarul Ștefan Benea a dus tratative pentru achiziționarea cu toate cele necesare a cinematografului, prevăzut a se deschide în luna februarie³².

Într-un articol intitulat *O nouă cucerire a românismului: Deschiderea Cinematografului Casei Naționale* se saluta inaugurarea din 25 martie 1937 a mult doritei Case Naționale. Primarul Benea și prefectul Ardelean făceau apel la toate forțele românești pentru strângerea de fonduri în vederea continuării lucrărilor³³.

²⁸ Idem, nr. 158, 26 august 1936.

²⁹ Idem, nr. 172, 13 decembrie 1936.

³⁰ Idem, nr. 140, 15 mai 1935.

³¹ Idem, nr. 170, 29 noiembrie 1936.

³² Idem, nr. 178, 7 februarie 1937.

³³ Idem, nr. 184, 28 martie 1937.

La 5 februarie 1939, Adunarea generală extraordinară decide înregistrarea firmei în stare de lichidare, fiind aleși ca lichidatori Alexandru Doroș și Emil Tișcă, iar la 12 iunie 1943 va fi radiată din Registrul firmelor sociale³⁴.

Camera de comerț și industrie Satu Mare

Finanțist de excepție, Emil Tișcă s-a implicat în mai multe activități economico-sociale benefice pentru dezvoltarea societății sătmărene interbelice. După mărturisirile lui, este „de sine înțeles” că cea mai bogată activitate a desfășurat-o în domeniile economic, financiar și comercial. A deținut funcția de președinte al Camerei de Comerț și Industrie Satu Mare, președinte al Bursei de Mărfuri, înființată chiar de el, președinte al Societății exportatorilor de vite, președinte al Sfatului negustoresc și mai apoi președinte de onoare pe viață al acestei organizații, președinte al Corpului contabililor experți și autorizați, primul președinte general al Camerei de Muncă, președintele casei Cercuale a Asigurărilor Sociale din Satu Mare și membru în adunarea generală a acestei case la București, fiind considerat în epocă „un bun român și mai ales animatorul mai tuturor acțiunilor laudabile”.

În timpul dualismului austro-ungar, activitatea firmelor individuale și sociale sătmărene era coordonată de Camera de Comerț și Industrie din Debrețin, înmatricularea lor făcându-se la Tribunalul Regal din Satu Mare, într-un registru comercial cu caracter public³⁵. După 1 Decembrie 1918, mai exact după eliberarea județului de către armata română în aprilie 1919, activitatea acestor firme este coordonată de Camera de Comerț și Industrie din Oradea. La 19 decembrie 1920 iau ființă două expozituri la Satu Mare și Sighet. Cea din Satu Mare va purta denumirea de „Expozitura Camerei de Comerț și Industrie Oradea Mare în Satu Mare”. Ea a funcționat până la 1 ianuarie 1926, când expoziturile sunt desființate în temeiul Legii pentru reorganizarea Camerelor de Comerț și Industrie, promulgată la 7 mai 1925.

Prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 2473/1926 și Decretul Regal nr. 3802, publicat în Monitorul Oficial din 26 noiembrie 1925, ia ființă Camera de Comerț și Industrie Satu Mare, având sub jurisdicție teritorială județele Satu Mare și Maramureș.

Această instituție publică, reprezentând interesele comercianților și industriașilor din cele două județe, a fost condusă până în anul 1927 de către o comisie interimară în frunte cu Alexandru Racoți Filip, mare industriaș din Baia Mare. Această comisie a avut menirea de a lua măsuri pregătitoare demarării efective a activității Camerei, lucru petrecut la 4 noiembrie 1927. Sediul Camerei a fost inițial, cu statut temporar, în Sala de lectură a Cercului Comercianților de la Hotelul Dacia, camera 14, etajul I, după care, sub conducerea lui Teofil Dragoș, a funcționat pe str. Mihai Viteazul,

³⁴ ANSM, fond Tribunalul Județean Satu Mare, seria Dosare și registre de firme, reg. S VIII, f.144, dos. nr. 469 I și 469 II Satu Mare.

³⁵ ANSM, fond Camera de Comerț și Industrie Satu Mare, Istoricul instituției (Bujor Dulgău- manuscris), f. 1.

nr. 32. Din anul 1931 va avea un sediu permanent în edificiul situat în P-ța Latinității, numită mai târziu P-ța Trianon nr. 3 (azi P-ța Eroii Revoluției). În această clădire mai funcționa Școala Superioară Comercială și Bursa de Mărfuri.

În perioada interbelică activitatea industrială și comercială a fost coordonată de Camera de Comerț și Industrie, Inspectoratul Muncii și Camera de Muncă. Industria și comerțul județului se repartizează între cele două centre: Satu Mare și Baia Mare. La Satu Mare exista, pe lângă o activitate agricolă însemnată, o viață comercială bine ramificată, cu numeroase ramuri și societăți industriale precum Fabrica Astra-Vulcan (UNIO), Fabrica de turnătorie Princz, fabrici de textile, bumbac, fier, cărămidă, mobilier etc.³⁶. La nivelul județului funcționau 70 de societăți agricole, 3.836 industriale și 1.670 comerciale, totalizând 5.359 de firme. Din această cifră, industria mare este reprezentată de 855 de întreprinderi, industria mică – 2.981, comerțul mare – 450, iar restul era reprezentat de comerțul mixt.

Ritmul de dezvoltare era într-adevăr unul rapid, însă capitalul românesc era destul de neînsemnat și din cauza numărului insuficient de persoane pregătite în acest sens. În același timp, industria și comerțul mare, care erau „*exclusiv minoritare opuneau o dârză rezistență față de interesele românești*”³⁷.

Camera de Comerț și Industrie căreia îi revenea sarcina de îndrumare și formare în semn național a vieții economice locale nu a putut să răspundă pe măsura așteptărilor acestui deziderat național. O schimbare în afirmarea instituției apare abia atunci când la conducerea sa „*ajung persoane care prin caracterul lor politic și profesional imprimă și aici același principiu de constructivism național, de care era pătrunsă întreaga manifestațiune a vieții publice în acest răstimp. Sub conducerea pricepută și plină de avânt a D-lui Tișcă Emil, Camera de Comerț primește o diriguire sănătoasă, prin care se inaugurează o activitate bogată, desfășurată în deplină armonie cu interesele naționale*”³⁸.

Emil Tișcă s-a preocupat ani de zile pentru deschiderea unei Camere de Comerț și Industrie independentă în Satu Mare, subordonată anterior Camerei de la Oradea³⁹. A prezidat vreme de 10 ani Camera de Industrie și Comerț *independentă* (subliniază chiar el acest lucru), pentru înființarea căreia lucrase „ani întregi”. A dus o politică neconținută de lămurire a publicului de necesitatea, rolul și importanța acestui organism. Mai mult decât atât, Emil Tișcă a militat pentru menținerea Camerei de Comerț, atunci când s-a pus problema desființării acesteia⁴⁰.

³⁶ Vezi pe larg Claudiu Porumbăcean, *Industria sătmăreană în perioada interbelică*, în „Satu Mare. Studii și Comunicări”, nr. XXII-XXIV/II, 2005-2008, pp. 91-104.

³⁷ *** „În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în județul Satu Mare (1933-1937)”, Satu Mare, 1938, p. 262.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Pentru mai multe amănunte cu privire la constituirea acestei instituții la Satu Mare, vezi pe larg Ovidiu Mica, „Camera de Comerț și Industrie Satu Mare. O istorie în acte și fapte”, Satu Mare, Editura Lamura, 1998.

⁴⁰ „Gazeta Sătmărulei”, an VI, nr. 116, 11 martie 1934, p. 2.

La 17 aprilie 1928, Tișcă (director adjunct la Banca Românească în acea perioadă), este ales primul cenzor al Camerei⁴¹, fiind reconfirmat în această funcție la adunarea Consiliului de Administrație a Camerei de Comerț și Industrie Satu Mare din 29–30 octombrie 1928⁴². Din considerente politice, datorită implicării sale în politica Partidului Național Liberal, s-a încercat îndepărtarea lui din conducerea acestei instituții, fără succes însă. Redăm în continuare un articol din presa vremii, deosebit de sugestiv în acest sens, intitulat „Și tu Brutus?...”⁴³.

„Sălbăticia moravurilor politice și ura oarbă a unora din politicianii localnici, s-a manifestat zilele trecute prin un nou fapt. Dl. Emil Tișcă, subdirectorul Băncii Românești din Satu Mare, cenzor al Camerei de Comerț și Industrie, a fost înlocuit prin dl. Aurel Pelle, funcționar la fabrica „Unio”.

La prima aparență totul ar fi normal, guvernul la propunerea prefectului, are dreptul să revoce și să numească pe cine vrea. Cu atât mai mult că dl. Tișcă e membru al partidului național liberal, iar dl. Pelle e național-țărănist.

Dacă analizăm însă faptul mai amănunțit, vedem că s-a înlocuit un vechiu și distins expert contabil, un foarte bun român, care nicicând nu s-a așezat pe teren politic, ci a lucrat mult, mult, pe teren național și economic. Dânsul a colaborat la toate acțiunile românești din oraș, a organizat în mare parte Corpul contabililor, a fost profesorul comisiei de examinare a experți-contabililor (examinând nu de mult pe dl. Pelle). E o jignire nemeritată adusă acestui inimos român și o sfidare a principiului de a lăsa pe oamenii de omenie să-și facă datoria față de țară, indiferent în care partid ar fi.

Ne doare această intoleranță politică pe care noi nu am profesat-o niciodată, nici în opoziție și nici la putere. Dl. Pelle pe care-l cunoaștem de un tiner silitor și de treabă, va putea face gestul elegant de-a nu primi postul de cenzor. Ar fi un gest înțelegător și frumos, de-a nu lua locul unui profesor de ieri și coleg mai expert de azi.

Și atunci poate li se vor deschide ochii și acelor cari au luat o măsură atât de ... pripită.”

Timp de zece ani cât a prezidat această instituție (până la cedarea Ardealului de nord în 1940), a desfășurat o activitate remarcabilă în vederea organizării comerțului sătmărean, convingând publicul mare de rolul și importanța acestei camere. A folosit orice prilej pentru înființarea de noi instituții comerciale, sprijinind în același timp pe cele existente. Putem aminti aici demersurile pentru înființarea unui abator performant, care să poată face exporturi sau continuarea șoselei principale de la Cluj prin Satu Mare, ce urma să lege România de Cehoslovacia, iar acest lucru era foarte benefic pentru mediul de afaceri din județul nostru.

Au fost sprijinite atât moral cât și material cele două licee comerciale (de băieți și fete) din Satu Mare.

Cea mai bogată activitate a acestei camere a fost între anii 1935 și 1939, după recunoașterea ei de cameră independentă, culminând cu:

- Înființarea sindicatului exportatorilor de vite;

⁴¹ ANSM, fond Camera de Comerț și Industrie Satu Mare, dos. Nr. 1/1927, f. 125.

⁴² „Gazeta Sătmărulei”, nr. 3, 4 octombrie 1928.

⁴³ Idem, nr. 14, 18 septembrie 1929.

- Înființarea Bursei de mărfuri;
- Consolidarea Sfatului negustoresc;
- Înființarea Liceului comercial de fete;
- Amenajarea mai multor expoziții cu târguri de mostre;
- Congresul general al Comercianților din Ardeal;
- Ședința jubiliară a Camerei de Comerț pentru sărbătorirea a 10 ani de activitate.

Presa remarca faptul că la 10 octombrie 1934 a avut loc Congresul Comercianților din Satu Mare, prezidat de Emil Tișcă, în calitate de președinte al Camerei de Comerț⁴⁴.

În 1937, cu ocazia organizării Târgului de mostre, Conducerea Camerei de Industrie și Comerț, prin Emil Tișcă, a intervenit pentru acordarea trecerii în România prin punctul Petea fără pașaport, pentru vizitarea expoziției⁴⁵. O vie propagandă a manifestat Emil Tișcă în acea vară a anului 1937 pentru realizarea în bune condiții a evenimentului⁴⁶. Deschiderea expoziției a avut loc în 15 august. Și de această dată presa remarca meritele „eminentului președinte” și excelentul spirit organizator al lui Emil Tișcă⁴⁷.

În anii 1940–1944, activitatea camerei a fost suspendată, reluându-și activitatea după eliberarea județului în toamna anului 1944. Camerele de Comerț și Industrie vor funcționa până la apariția Decretului nr. 47, publicat în Monitorul Oficial nr. 47 din 25 februarie 1949, când atribuțiile acestora vor fi trecute Direcțiilor comerciale și județene nou înființate⁴⁸.

Înființarea Burselor de Mărfuri a avut loc în baza legii burselor din 13 august 1929, publicată în Monitorul Oficial nr. 178/1929. Astfel au luat ființă instituțiile de bursă din Arad, Timișoara, Oradea, Cluj, București, Brăila, Constanța, Ismail, Cernăuți etc.⁴⁹.

Pentru încheierea relațiilor economice și sprijinirea intereselor comercianților și industriașilor, ca un foarte bun cunoscător al rolului ce-l au bursele de mărfuri, prin concentrarea la un loc a tuturor cererilor și ofertelor, în special la cereale și oleaginoase, în anul 1936 Emil Tișcă a pus bazele **Bursei de mărfuri din Satu Mare**, fiind primul președinte ales. De numele său se leagă, practic, întreaga activitate a acestei instituții, organizarea și funcționarea sa. Mai concret, Bursa de Mărfuri din Satu Mare a fost înființată prin Decretul Regal nr. 261 din 26 februarie 1936. Prin adunarea generală ținută la 15 martie 1936 s-a constituit Asociațiunea Bursei de Mărfuri din Satu Mare numărând, în aprilie același an, 130 de membri. Sediul Bursei era în Palatul Camerei de Comerț și Industrie din P-ța Trianon nr. 3⁵⁰.

⁴⁴ Idem, nr. 131, 10 octombrie 1934.

⁴⁵ Idem, nr. 203, 22 august 1937.

⁴⁶ Idem, nr. 201, 8 august 1937.

⁴⁷ Idem, nr. 204, 29 august 1937.

⁴⁸ ANSM, fond *Camera de Comerț și Industrie Satu Mare, Istoricul instituției* (Bujor Dulgău- manuscris), f. 2.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 1.

⁵⁰ *Ibidem*.

În data de 18 martie 1936 are loc prima ședință a Comitetului Bursei, care i-a ales ca președinte pe Emil Tișcă (președintele Camerei de Comerț și Industrie, directorul Băncii Românești sucursala Satu Mare), ca vicepreședinți pe dr. Ștefan Cherecheș (primarul municipiului Satu Mare și directorul firmei „Credința”) și Mihail Sumuk (deputat și exportator de vite), iar ca secretar pe Ioan Grecu, secretarul Camerei de Comerț și Industrie Satu Mare. Bursa funcționa cu următoarele cinci secțiuni:

- Cereale și semințe
- Lemn
- Fructe
- Import
- Diverse

La 4 aprilie 1936 aderă la Federala Burselor de Mărfuri din Ardeal și Banat, cu sediul în Timișoara. Având ca obiect principal de activitate încheierea de tranzacții comerciale, pe lângă Bursă funcționau 3–6 mijlocitori oficiali, inițial numiți, apoi angajați pe bază de concurs, proveniți dintre comercianții cu vechime și experiență. Mijlocitorii oficiali trebuiau să depună la C.E.C. o garanție în sumă de 50.000 lei. La înscrierea în rândurile Asociației Bursei, fiecare membru (firmă) achita o taxă de 500 lei, 8 lei timbru fiscal și un leu timbru aviatic⁵¹.

Emil Tișcă a pus bazele **Camerei de Arbitraj**, având ca președinte un judecător al Tribunalului din Satu Mare, numit printr-o decizie a Ministerului Justiției, care judeca litigiile apărute în urma tranzacțiilor, soluționând nenumărate cereri. De asemenea, a dispus redactarea unui Buletin oficial al Bursei, a cerut și obținut numirea unui mijlocitor oficial pe lângă bursă și a înaintat o serie întreagă de memorii către Ministerul Economiei Naționale, cu propuneri care ar trebui să se regăsească în noua lege a burselor, multe dintre acestea regăsindu-se în textul legii.

Tot la inițiativa lui Emil Tișcă, pe lângă Bursă funcționa o Cameră de Arbitraj. În anul 1937 s-a constituit pe lângă această Bursă un laborator de analize pentru porumb⁵². La cererea solicitanților, Bursa de Mărfuri efectua expertize oficiale asupra calității mostrelor de cereale contractate prin intermediul unor comisii de experți, cuprinzând un președinte, doi membri și un grefier. Constatările erau consemnate într-un proces verbal. Pentru expertize se încasa un comision (taxă). De asemenea, aviza contractele de export. Spre exemplu, în anul 1939 au fost avizate 402 contracte de export, însumând 17 milioane kg de produse, în valoare de 137 milioane lei. Pe plan intern au fost încheiate 430 de tranzacții, respectiv 7 milioane kg de produse, în valoare de 15,2 milioane lei. Exporturile avizate de Bursă și trecute prin Vama din Satu Mare se îndreptau prioritar spre țările învecinate, dar și spre Italia, Olanda, Belgia, Germania, Franța, Danemarca, Palestina, SUA ș.a.⁵³.

⁵¹ ANSM, fond Camera de Comerț și Industrie Satu Mare, seria Bursa de Mărfuri, Istoricul instituției (Bujor Dulgău- manuscris), f. 2.

⁵² Muzeul Județean Satu Mare, Colecția de documente [Caiet testamentar], nr. inv. 30.147 MO, f. 52–53.

⁵³ ANSM, fond Camera de Comerț și Industrie Satu Mare, seria Bursa de Mărfuri, Istoricul instituției (Bujor Dulgău – manuscris), f. 2.

Anexarea Rusiei Subcarpatice în martie 1939 de către Ungaria și ocuparea Poloniei în același an, au avut ca efect pierderea unor importante debușeuri și tăierea comunicațiilor spre Europa Centrală. În anul 1940, Asociația Bursei număra doar 113 membri: 80 de firme individuale, 12 firme sociale și 21 de societăți anonime. Ultimul document înregistrat poartă data de 28 august 1940, Bursa de Mărfuri din Satu Mare încetându-și activitatea în contextul anexării Transilvaniei de Nord la Ungaria, în urma Arbitrajului de la Viena din 30 august 1940.

Emil Tișcă a reușit să grupeze în jurul acestei instituții toți factorii economici din județele Satu Mare, Sălaj și Maramureș, fapt ce a contribuit enorm la dezvoltarea vieții comerciale și industriale din această regiune.

În primăvara anului 1935, Adunarea generală a **Sfatului Negustoresc din Satu Mare** îl alege cu unanimitate ca președinte pe Emil Tișcă. Acesta va încerca în această calitate să soluționeze disensiunile dintre comercianții locali cu intenția de a „închega într-un mănunchiu pe toți comercianții cu aspirații atât de opuse, cari paralizau orice acțiune binevoitoare și sănătoasă”⁵⁴. Datorită numărului mare de atribuții și demnități pe care le avea, Tișcă este nevoit să se retragă de la conducerea Sfatului, însă a fost ales cu unanimitate ca președinte de onoare pe viață al Sfatului Negustoresc din Satu Mare.

În anul 1936 Emil Tișcă a fost ales de către Adunarea generală a **Corpului contabililor experți și autorizați** ca președinte, calitate pe care o va deține până în anul 1940⁵⁵, însă activitatea sa în cadrul acestei instituții este mult mai veche, presa vremii semnalând prezența sa la 7 februarie 1932 la Adunarea generală a Corpului Contabililor⁵⁶. În calitate de președinte a organizat Casa de Depuneri și împrumut a corpului și a intervenit pe lângă toate instituțiile publice din județul Satu Mare ca verificările contabile și toate expertizele să fie efectuate în primul rând de membrii acestui corp. De asemenea, a organizat mai multe conferințe de specialitate pentru creșterea nivelului profesional al contabililor.

Discuțiile cu privire la alegerea unei noi conduceri a **Camerei de Muncă din Satu Mare** s-au intensificat în primăvara anului 1933⁵⁷. În Adunarea generală de constituire din 7 mai 1933, Emil Tișcă a fost ales cu unanimitate de voturi primul președinte al Camerei de Muncă din Satu Mare⁵⁸. Datorită faptului că acesta a condiționat alegerea sa de anumite „postulate în favoarea blocului românesc, cari însă nu au fost respectate de către blocul minorităților”⁵⁹, în cursul aceluiași an, și-a înaintat demisia de la conducerea acestei instituții. În legătură cu această demisie, redăm în continuare un articol referitor la acest

⁵⁴ Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția de documente* [Caiet testamentar Emil Tișcă], nr. inv. 30.147 MO, f. 53-54.

⁵⁵ Idem, f. 54.

⁵⁶ „Gazeta Sătmarului”, nr. 63, 10 februarie 1932.

⁵⁷ Idem, nr. 90, 7 mai 1933.

⁵⁸ Idem, nr. 91, 21 mai 1933.

⁵⁹ Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția de documente* [Caiet testamentar Emil Tișcă], nr. inv. 30.147 MO, f. 55.

subiect, care include și textul cu motivația demisiei lui Tișcă din funcția de președinte al Camerei.

„Deși am accentuat în aceste coloane cu fiecare ocazie, că felul în care a fost contemplată de legiuitor organizarea Camerelor de muncă, punându-se în aceeași oală cele două tabere opuse: a patronilor și a muncitorilor este o anomalie, – totuși pentru a putea apăra interesele muncitorilor, am căutat a sprijini înființarea la Satu Mare a acestei camere, dându-le tot concursul nostru pentru punerea ei în picioare și consolidarea ei.

Spre cea mai mare surprindere a noastră constatăm azi faptul trist, că tocmai aceia, care ar fi avut mai mare interes ca să o sprijinească și să-i dea viață și posibilitate de existență, au sabotat-o de la început, atacând-o astfel în chiar existența ei.

Este de altcun cunoscută campania de sabotare a Camerei, dusă deoparte de reprezentanții de azi ai guvernului, iar pe de altă parte de muncitorii și angajații comerciali socialiști, care formează majoritatea Camerei și care au făcut din această Cameră o uficină a partidului socialist în care sentimentele și doleanțele românești sunt complet desconsiderate, căci toate discuțiile merg cu adresa de tovarăș (elvtárs), iar sentimentele și doleanțele românești sunt complet desconsiderate.

Era evident că în această atmosferă, orice Român care se respectă, nu putea să se preteze a juca în această atmosferă rolul de umplutură și demisia demonstrativă în bloc, atât a președintelui cât și a celorlalți reprezentanți ai blocului românesc din toate secțiile au fost răspunsul cel mai corect ce s-a putut da acelor care cred că instituțiile de stat românești se pot transforma în nuclee comuniste sau socialiste.

Felicităm călduros atitudinea atât de demnă și românească a președintelui Emil Tișcă și a tuturor membrilor români din Cameră și declarăm că suntem alături de ei în această frumoasă manifestație.

Pentru orientarea publicului cetitor dăm în cele următoare textul adresei de demisie a președintelui Emil Tișcă:

„Mă refer la demisiunea mea înaintată Dv. cu data de 10 Mai a.c., pe care în urma promisiunilor Comitetului de Direcție am ținut-o în suspensie în speranța unei posibilități de colaborare rodnică și a unei munci intense în scopul consolidării și prosperării acestei Camere, cu a cărei conducere ați binevoit a mă onora.

Spre cel mai mare regret al meu sunt nevoit a constata că prevederile mele s-au adeverit în întregime.

Evenimentele petrecute în scurtul timp de când am onoarea a conduce această Cameră, certurile continue pe chestiuni pur personale, desconsiderarea completă a elementului românesc alcătuitor de stat, jignirea sentimentelor noastre naționale, dezaprobarea președintelui general al Dv. și tinderea pentru reducerea rolului președintelui la un simplu înregistrator al mașinei Dv. de votat, neluarea în considerare a doleanțelor minime ale blocului românesc, nerespectarea proporției stabilite în propunerile de numire a diferitelor delegațiuni, – așa spre exemplu în Consiliul de Administrație al Casei Cercuale din 16 delegați propuși, ați propus numai un român, număr pe care cu mare greutate l-ați majorat la 3, iar pentru cei din provincie și mai rău, – m-au convins pe deplin, că felul de gândire, de judecată și de procedare de către majoritatea acestei Camere nu corespunde nici intențiunilor legiuitorului, nici cerințelor

unei colaborări armonioase spre binele și progresul acestei instituțiuni atât de importantă, iar disarmonia diferitelor grupări și antagonismele între membrii sunt atât de mari, încât posibilitatea unei conlucrări armonice este exclusă, – pierzându-se timpul scump disponibil în discuțiuni eterne, de interese personale, astfel că această Cameră de fapt este incapabilă de muncă.

În consecință, Vă rog Domnule Vicepreședinte, a lua notă că nu mai înțeleg a lucra în actuala formație și mentalitate a Camerei, și îmi rezerv dreptul de a sesiza autoritățile superioare despre situațiunea de fapt. Emil Tișcă”⁶⁰.

În urma demisiei lui Emil Tișcă din funcția de președinte al Camerei de muncă din județul Satu Mare, a fost ales președinte dr. Eugen Bota, inginer, directorul Uzinei electrice a municipiului. În postul de secretar general al Camerei a fost numit avocatul Ștefan Anderco⁶¹.

La 23 noiembrie 1934, Emil Tișcă a fost ales cu unanimitate de voturi ca președinte al **Casei asigurărilor sociale din Satu Mare**, anterior acestei numiri având calitatea de membru în consiliul de administrație al acestei instituții. Și de această dată el s-a implicat profund în activitatea acestei case, înaintând mai multe memorii către Ministerul Sănătății și ocrotirii sociale în care arăta problemele cu care se confruntă această zonă, insistând pentru construirea unui palat al asigurărilor la Satu Mare, în care să funcționeze Casa cercuală și un spital la Baia Mare. Rezultatul acestor demersuri s-a concretizat prin alocarea în bugetul anului 1935/1936 a sumei necesare pentru construcția Spitalului din Baia Mare, care s-a și construit, iar în bugetul anului 1936/1937 s-a inclus suma de 7.000.000 lei pentru construcția Palatului Casei cercuale, însă clădirea nu s-a mai construit datorită schimbărilor survenite pe scena internațională.

Din anul 1935, Emil Tișcă a fost numit membru în Adunarea generală a Casei Centrale a asigurărilor sociale.

Aeroportul Satu Mare

Tot la inițiativa lui Emil Tișcă s-a construit și aeroportul din Satu Mare. În octombrie 1936 s-a început întocmirea planului și devizului pentru construirea aeroportului Satu Mare⁶². Lucrările au fost adjudecate de către ing. Liteanu⁶³. Aeroportul Satu Mare, unul din cele mai vechi aeroporturi din România, a fost înființat la 15 octombrie 1936 printr-un Decret Regal, pe o suprafață de 600 x 600 metri, pe actualul amplasament al aeroclubului Samus. La 8 septembrie 1937 s-a inaugurat la Satu Mare un aeroport modern, prilej cu care a avut loc și un miting de aviație, organizat de către Ministerul Aerului și Marinei 1937⁶⁴. Au fost prezente autoritățile locale, dar și distinși aviatori, între

⁶⁰ „Gazeta Sătmăruului”, nr. 93, 17 iunie 1933; sublinierea aparține autorilor.

⁶¹ Idem, nr. 94, 1 iulie 1933.

⁶² Idem, nr. 164, 18 octombrie 1936.

⁶³ Idem, nr. 165, 25 octombrie 1936.

⁶⁴ *** „În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în județul Satu Mare (1933-1937)”, Satu Mare, 1938, p. 82.

care s-a remarcat prezența lui Max Manolescu, care a dat dovadă de un curaj deosebit în executarea unor „figuri”⁶⁵.

Presă centrală de specialitate relatează astfel evenimentul: „La 8 Sept. s-a inaugurat la Satu Mare, un aeroport modern, cu care prilej a avut loc și un meeting de aviație, organizat de Ministerul Aerului și Marinei. Beneficiile realizate de pe urma acestui meeting au fost destinate construcției aerogării locale”⁶⁶.

Emil Tișcă inspectând stadiul lucrărilor de la Aeroport

Primul avion aterizat pe Aeroportul din Satu Mare

⁶⁵ „Gazeta Sătmarului”, nr. 206, 12 septembrie 1937.

⁶⁶ „România aeriană”, București, nr. 10, octombrie 1937.

Un an mai târziu a fost finalizată construcția hangarului și a aerogării, iar în anul 1938, după deschiderea oficială, primul avion care a aterizat pe noul aeroport a fost de tipul Junkers 34, efectuând un zbor pe ruta Cluj-Satu Mare-Oradea-Cluj.

Până în anul 1940 pe noul aeroport au operat avioane ale companiei LARES (Liniile Române Aeriene Exploatate de Stat), cu zboruri zilnice de pasageri, marfă și poștă. În anul 1946 aeroportul se redeschide timp de trei ani, iar apoi, după ce rămâne închis timp de nouă ani, se redeschide o dată cu înființarea companiei TAROM⁶⁷.

Emil Tișcă și viața culturală sătmăreană

Am văzut deja implicarea lui Emil Tișcă în edificarea aceluia atât de așteptat, și atunci!, Palat Cultural la Satu Mare. Poate că una dintre cele mai importante funcții dobândite la Satu Mare, edificatoare pentru timpul petrecut acolo, este cea de prim-secretar general al Uniunii societăților culturale și patriotice din județul Satu Mare⁶⁸.

Emil Tișcă între ofițerii de rezervă sătmăreni

O altă realizare a lui Emil Tișcă a fost publicația „România de nord”, care a apărut la Satu Mare între 1925–1929. Apărea în fiecare duminică, redactor responsabil fiind la început Traian Burcuș, iar după aceea dr. Ștefan Cherecheș, urmat de dr. Lucian Bretan. Acest „organ de propagandă națională” încerca realizarea unei armonii sociale între intelectuali și țărani în cadrul instabilității economice, lupta pentru progresul economic și întărirea conștiinței naționale. Între colaboratorii publicației remarcăm numele unor intelectuali de marcă

⁶⁷ Informații și imagini oferite de Aeroportul Satu Mare prin bunăvoința d-lui Claudiu Sulea, director de marketing al acestei instituții.

⁶⁸ Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția de documente* [Caiet testamentar Emil Tișcă], nr. inv. 30.147 MO, f. 47.

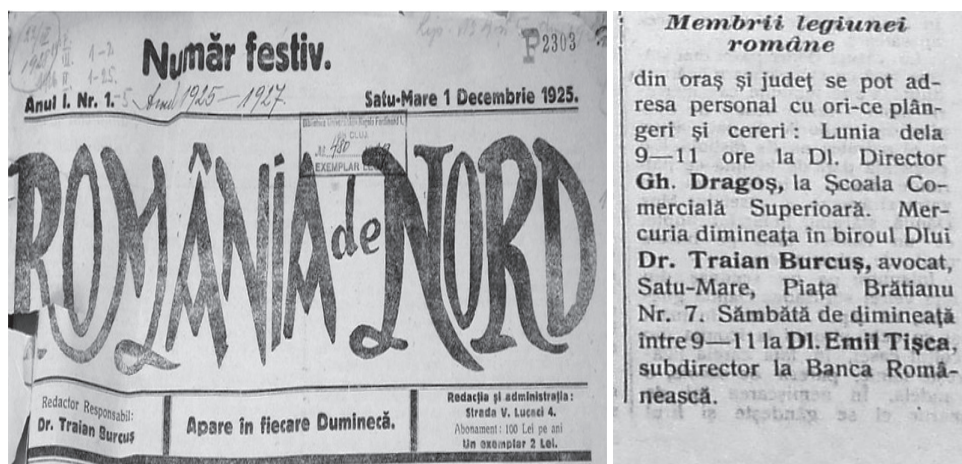
sătmăreni, mulți dintre ei prieteni ai lui Emil Țișcă: Gheorghe Dragoș, Ioan Grecu, Luca Ilieș, Eftimie Pandrea, I. Roman, A. Sântion, dr. Eugen Seleş, ing. Flaviu Șuluțiu⁶⁹.

În 19 octombrie 1927 s-a constituit Legiunea Română la Satu Mare, sub conducerea lui Emil Țișcă, ajutat de prof. Gh. Dragoș, un alt brașovean ajuns pe plaiurile Sătmărulei, despre care am vorbit deja.

Prima întâlnire a Legiunii era prevăzută pentru 23 octombrie, fiind invitat gen. Traian Moșoiu⁷⁰; a fost vorba de o mare întrunire⁷¹. Invitarea generalului Moșoiu nu credem că a fost întâmplătoare, întrucât, după cum am văzut, mama lui Emil Țișcă s-a născut în familia Moșoiu, o familie care a dat neamului câteva personalități de prim rang⁷².

După înființarea Legiunii române, „România de Nord” a devenit organul de presă al acesteia. De altfel, cei care au pus bazele Legiunii române la Satu Mare erau „lucrători” la „România de Nord”: Traian Burcuș, Gheorghe Dragoș și Emil Țișcă.

Am remarcat în această publicație o sumedenie de pseudonime: Delamunte (probabil pseudonimul lui Gheorghe Dragoș), Planton, Grănicerul, Lux, Cronicar, Santinela, Detectiv, Inter, Aviator, Fulger, I. Revereandă, Observator, Milițian, Princz, I. Șperț, Mercur Romanescu, Martiru Asunta, Dr. Felix, Confucius, Bombă Ionică, N. Scrutator, Icarus, Nae Sgîtu, I. Ghilotină, Neronius, Permanent, Vasile Retevei și lista ar putea continua. Din acest motiv este foarte dificil de identificat autorii multor articole.

Primul număr (festiv) al „României de Nord” și anunțul privind înscrierile în „Legiunea română”

⁶⁹ Nae Antonescu, „Bibliografia presei românești sătmărene”, vol. XI–XII, 1994–1995, pp. 377–378.

⁷⁰ „Satu Mare”, nr. 43, 23 octombrie 1927.

⁷¹ Idem, nr. 44, 30 octombrie 1927.

⁷² Vasile Lechințan, „Oficiali de stat români din Transilvania (1368–1918)”, Cluj-Napoca, 2003, p. 222.

Din exemplarele consultate de noi am identificat următoarele articole semnate de Emil Tișcă: 1 Decembrie și Legiunea Română⁷³, Economie – Finanțe. Ardealul Financiar până la Unire⁷⁴, Organizarea financiară a Legiunilor Cehoslovace⁷⁵, Gânduri de Crăciun⁷⁶, Uzura⁷⁷, Bani ieftini⁷⁸, Din nevoile agriculturii noastre⁷⁹, Ziua Învierii⁸⁰, Stabilizare[a] și urmările ei⁸¹, în același număr apare nesemnat articolul Cum trebuie să se folosească sătenii de instituțiile Statului⁸², presupunem însă că tot Emil Tișcă este autorul.

Amintim aici câteva articole semnate cu pseudonim, al căror conținut ne îndeamnă însă să credem că i-ar aparține tot lui Emil Tișcă. Astfel, sub semnătura „Cronicar” a apărut articolul Haosul economic⁸³, un articol semnat „Legiunea română”, apare cu titlul Bani ieftini pentru săteni. Organizarea băncilor populare⁸⁴. Sub semnătura „I. Eclipsescu-Tisa” a apărut articolul Bugetul orașului și Conservatorul de muzică⁸⁵, un altul, semnat „Bran”, Să luăm aminte⁸⁶, și, în fine, un articol semnat „Comerciant”, intitulat Învățăături dela congresul comercianților⁸⁷.

Bani ieftini.

La „Banca pentru ajutorarea micilor agronomi, negustori și meseriași, s. a. din Cămlărești” e publicat un anuși cu litere mari cât pumal, de cuprinsul următor:

Bani ieftini.

Pentru ajutorarea agronomilor, meseriașilor și negustorilor acordăm credite ieftine cu garanție sigură. Informații în birou.

Badea Stan, Poivăciă din Fântâna, venise și el la târg cu niste treburi. L-a pus păcatele de și-a încercat sălăruia în pădurea comunală și acum este cîtat pentru „prevaricație de pădure.” Plăti și-i vin rîndul la Domnu primptor, care se scotăla cam tîrziu, dă și el o răită prin târg, să vadă ce rosturi mai sunt. Răzînd așa fără de nici o țintă, aglîndu-se cu mirare la minunățiile țîrgului, dă cu ochii de anulul băncii și fiindcă tocmai avea și el nevoie de parale, pentru a cumpăra păreche lui Păian, își ia înîmînă dintr-și întri.

Un domn înalt, ucișic, cu niște ochelari mari, prinși de vîrfurile nasului, grav îl ia în primire.

„Ce dorești bade?”
— „Să nu fiu cu bînat, uite pentru ce-am venit, Domnule direcție. Așlăvrăi mi-a murit bunătatea de bon, și hie cu ie-

tare, și aș avea lipsă de v-o sută de saltoare, ca să-mi cumpăr altul, să-mi pot ara și eu la primăvară moșioara. Am văzut scris pe plete că ne dăți bani ieftini, aldusăci — Vă Maica Domnului, și pentru alia mi-am luat îndrăstăia să viu înaintea feții Domnilor-Voastre.”

Domnul îl subțire, își lungeste gâtul de cocsilor, în semn de mulțumire, înghile una, în vreme ce poama lui Adam își face preumblarea obicinuită la deal și la vale, și strecurîndu-i badii Stan un teanc de imprime, după ce o introducere destul de lungă referitoare la sacrificiile cele mari ce le aduce banca pentru ajutorarea țărănimii, îi dă îndrumările necesare pentru a putea ridica împrumutul:

„Vezi hîrtiile ăstea? Te duci cu ele la Domnul Notar. Are să scrie în ele ce avere ai, unde e și cît preiește. Mai trebuiesc încă și două mărturi, cari să stea bani pentru D-Tu cu averea lor. Și averea acestora trebuie scrisă aci în cărți. Le subscrîiești apoi cu toți înaintea Domnului notar și a D-lui Primar, așa după cum scrie aci la carte, — și ie cu Domnul notar unde și cum, — apoi ceri ca să-ți facă eitrăse după cărțile fundiare despre averea ce o aveți, și dîci mai aveți pe undeva datori, și apoi vii cu toate aci ca să ridici banii.”

Badea Stan mai întreabă încă odăit, și după ce se dumirește, adună hîrtioarele, le leagă într-o natramă, le așează în curea și ca omul, care știe că a făcut un lucru bun, se mai abate și pe la jupîn lig, ca să-i bea aldămașul, apoi pleacă împlăcat acasă, ca să-și fect hîrtiile, așa după cum l-a sfătuit Domnul al cu banii ieftini.

Domnul notar, om cu greutate (are peste 120 kgr.), de altcum consăngean de al jupînului lig, își freacă mîinile de bucurie, se uide la hîrtii, le infoarce, le sucește pe toate părțile, dă din cap în semn de mirare, mai momălește ceva așa mai mult ca pentru sine și începe: Hm, apoi e tare mult lucră aci, trebe cunostem moșia, casa, ce „ga-rițe” aveți, trebe copii care fundiare, trebe merge la fețe locale, se scotem document preiude. Dache platești 1500 lei facem tote aste.”

Ce să facă bietul țîran. Fără parache la jug nu-și poate ara pașăntul. În toata casa să dai cu bobii și nu găsești o lipăcie. Prinde de streang cei doi vîțe-luși din grajd și hai cu el la țîrg la Cămlărești să-i vîndă, ca să-și poată scoate hîrtiile de la Domnul notar.

Zis și făcut. Vinde vîțele, scote hîrtiile și ață cu ele la banca din Cămlărești.

„Am adus Dumnele Direcție

hîrtiile și istrasete cărților din fundu oalii și să faceți bine să-mi dați bani, ca mi tare suig.”

Domnul director își așază tacticos ochelari pe vîrfurile nasului, la apoi hîrtie de hărtie, le examinează amănunțit, își pune semnătura de aprobare, le dă apoi unui domn gras și burto, care încă le purică pe toate părțile, le contrasemnează și le trece apoi la o domnișoară roșcovana, tunsă băiețește, care le induce într-o carte groasă, predînd domnului casier chitanță cu scoteală definitivă; pentru a număra banii.

Voios, că în fine după atita umblătură și chetăneli, își poate primi banii pentru isbîndirea vișului, se apropie de ghișeu al casei. Aci casierul, după ce prîiește și examinează lung hărtia, îl lipiește câteva timbre, udlîndu-le bine cu limba, argăsiță de-a binele de atita cîtu așezat pe ea, și îi întinde chitanța de recunoștere a primirii banilor, spre semnare.

Badea Stan trage cîteva linii groase și strîmbe în semn de subscrîere, iar domnul casier pe un ton hodorogit, începe a descănta pe nerăsuflate ca o moară stricăci:

Împrumutul votat face L. 10.000

Detrageri:

Dobînda pe 1/2 an . . . L. 1.200.

Comisioane 2.400.

„Bani ieftini”, articol scris de Emil Tișcă

⁷³ „România de nord”, Satu Mare, nr. 1, 1 decembrie 1927.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Idem, nr. 2, 22 decembrie 1927.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Idem, nr. 2, 14 ianuarie 1928.

⁷⁸ Idem, nr. 3, 31 ianuarie 1928.

⁷⁹ Idem, nr. 6, 16 martie 1928.

⁸⁰ Idem, nr. 8, 14 aprilie 1928.

⁸¹ Idem, nr. 10, 17 mai 1928.

⁸² Idem, nr. 10, 17 mai 1928.

⁸³ Idem, nr. 11, 8 iunie 1928.

⁸⁴ Idem, nr. 7, 1 aprilie 1928.

⁸⁵ Idem, nr. 1, 16 ian. 1929.

⁸⁶ Idem, nr. 1, 16 ian. 1929.

⁸⁷ Idem, nr. 8, 3 mai 1929.

Emil Tișcă a fost cel care a strâns rândurile cadrelor aflate în rezervă, reușind să pună bazele Uniunii Ofițerilor de rezervă. În calitate de președinte al acesteia, la 24 ianuarie 1934 face un apel pentru ca Uniunea să adere în bloc la Mișcarea Antirevizionistă⁸⁸. Zvonurile privind vremurile negre care aveau să se abată asupra României Mari circulau încă de la începuturile deceniului patru, astfel că intelectualitatea a hotărât înființarea Ligii Anti-revizioniste. Emil Tișcă deținea funcția de vicepreședinte al Ligii la Satu Mare. La 28 mai 1933 avusese loc un mare miting antirevizionist în Satu Mare. Emil Tișcă, alături de alți reprezentanți de marcă ai societății sătmărene, s-a adresat mulțimii prezente⁸⁹.

S-a vorbit puțin despre preocupările din domeniul sportiv ale lui Emil Tișcă. El conducea Secția de tenis a Clubului Olimpia, *„reușind să grupeze în jurul steagului Olimpiei toți jucătorii români din oraș”*; secția se constituise la 4 mai 1933, sub conducerea lui Emil Tișcă; se spera că *„terenul de tenis va oferi membrilor săi o distracție nu numai foarte plăcută, ci și interesantă”*⁹⁰. Adunarea generală a societății sportive Olimpia – CFR din 18 iunie 1933 a ales conducerea clubului pentru anul sportiv 1933–1934. Emil Tișcă a fost reales președinte al secției de tenis⁹¹.

Am văzut că Emil Tișcă devenise membru pe viață al „Astrei” încă din perioada născădănească. A păstrat legătura vie cu „Asociațiunea” și la Satu Mare. Astfel, Despărțământul „Astrei” din județul Satu Mare i-a delegat pe dr. Eugen Seleş și Emil Tișcă pentru a participa la adunarea generală convocată în zilele de 8–11 septembrie 1933 la Brașov. Delegații sătmăreni vor propune adunării generale, ca în anii următori „Astra” să țină adunările sale generale numai în unul din orașele dinspre frontiera ungară, urmărind scopul de a transforma aceste adunări în serbări ale culturii naționale, acolo unde mai mult se simte nevoia⁹².

Activitatea politică

După cum se știe, la 7 noiembrie 1928 s-au desfășurat lucrările Congresului județean al P.N.L. Satu Mare, eveniment de mare însemnătate la vremea respectivă. În cuvântul său, președintele dr. Teofil Dragoș a mulțumit pentru încrederea pe care o au cei din județ în destinele acestui partid istoric. Un reprezentant al țăranilor declară că *„nu regretă înscrierea în partidul liberal deoarece guvernările liberale ce s-au succedat la conducerea țării, deși nu au promis nimic, au avut grijă de ei fără să-l ațâțe la ură contra altora”*.

În urma dezbatelor, la conducerea partidului au fost aleși următorii: Teofil Dragoș – președinte, Ioan Tibil și Aurel Dragoș – vicepreședinți, Ștefan Cherecheș – secretar general și Emil Tișcă – casier⁹³.

⁸⁸ „Gazeta Sătmarului”, nr. 113, 28 ianuarie 1934.

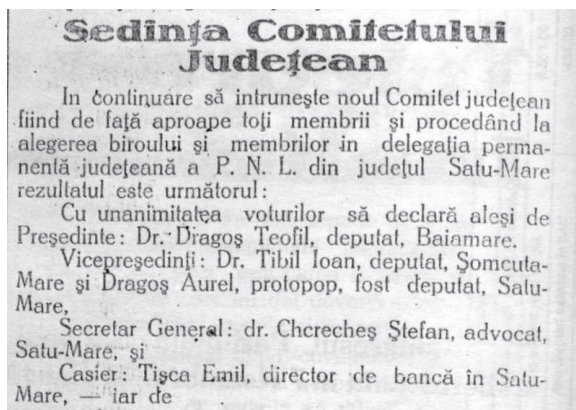
⁸⁹ Idem, nr. 92, 3 iunie 1933.

⁹⁰ Idem, nr. 89, 13 aprilie 1933; Idem, nr. 90, 7 mai 1933.

⁹¹ Idem, nr. 94, 1 iulie 1933.

⁹² Idem, nr. 99, 10 septembrie 1933.

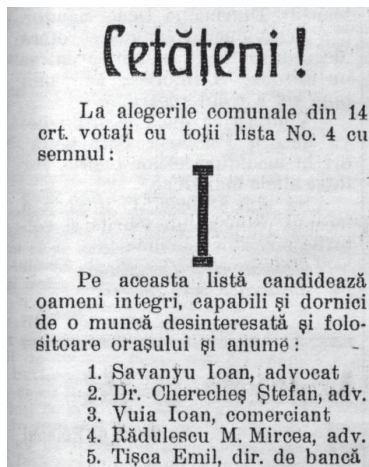
⁹³ Idem, nr. 4, 7 noiembrie 1928; Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *op. cit.*, p. 53.

Casier al P.N.L. Satu Mare

Iată deci că lui Emil Tișcă i s-a încredințat o funcție deosebit de importantă în formațiunea liberală sătmăreană. În 1936 funcția de casier era deținută de Ioan Ursu (director al Institutului de Credit Agricol, viceprimar al municipiului Satu Mare câțiva ani din timpul „marii guvernări liberale”), Emil Tișcă fiind în acel an casier-șef al formațiunii liberale⁹⁴.

Pentru alegerile locale din 14 martie 1930, Emil Tișcă candidează pe lista P.N.L. la Poziția nr. 5⁹⁵.

Candidat la alegerile „comunale”

Emil Tișcă a avut o activitate remarcabilă în cadrul Cercului de Studii al P.N.L. Satu Mare. Cercul s-a constituit la 1 septembrie 1930 în urma hotărârii organizației locale a P.N.L., „cu scopul de a studia prin diferiții săi oameni de specialitate, problemele mai importante ale orașului, județului, precum și chestiuni

⁹⁴ Tankóczy Gyula, *op. cit.*, p. 141.

⁹⁵ „Gazeta Sătmăruului”, nr. 6, 13 martie 1930.

de interes general”⁹⁶. Periodic erau organizate conferințe tematice susținute de personalități ale vieții liberale precum Flaviu Șuluțiu, Vasile Gheție, Felician Zăciu, Ștefan Cherecheș, Emil Tișcă, Aurel Simtion, I. Dâmboianu, Octavian Ardelean ș.a. La sfârșitul conferințelor urmau dezbateri asupra problemelor prezentate, contribuind la lămurirea diferitelor detalii. Unele conferințe erau publicate în diferite reviste din țară, iar presa locală, din Cluj sau București, a apreciat activitatea acestui cerc. Emil Tișcă a susținut mai multe conferințe pe teme economico-financiare, un domeniu pe care-l stăpânea foarte bine, reușind să atragă și să formeze mulți tineri în jurul său (spre exemplu o conferință cu tema „Criza agriculturii”, un subiect foarte sensibil în plină criză economică, când lucrările de aplicare a Reformei agrare din 1921 erau încă nefinalizate, iar problemele micilor proprietari cu sistemul bancar erau de notorietate).

**Dela secretariatul
partidului național-liberal**

Într-una din ședințele comitei-
lui central al P. N. L., s-a discutat
raportul existent între Partidul
național-liberal și actualul guvern
și s-a arătat că acesta s-a constatat
în forma cea mai categorică că par-
tidul național-liberal nu are nimic co-
mun cu actele de guvernare, la care nu
participă sub nici o formă și pentru
care întregul răspundere o are gu-
vernul d-lui Iorga.

Acesta pentru că se știe!

Joi, la 22. Octombrie, Cercul de studii
a Partidului Național-Liberal, s-a într-
unșir la 2 a din luna Octombrie, prezida-
tă de dl. Dr. St. Cherecheș. A participat
un frumos număr de intelectuali, manus-
criști și comercianți.

Cu acest prilej dl. Ioan Ursu director
de bancă, și a dezvoltat conferința despre
Capitalism și Socialism.

În o formă concisă, teoretică, dar și
scurtă fațete recentă a celor două siste-
me de organizare omenească, capiti-
lism și socialism, prezenta și condițiile
dintre ele. Este de părere că în evolu-
ția capitalismului, democrația s-a accon-
tut tot mai mult, ajungându-se la o
colaborare a muncii cu capitalul, înve-
stirea de capitalul modernizat și
aduce lucr multă vreme folosesc omi-
nii.

Conferința interesantă și instructivă a
fost urmată de scurte lămuriri și com-
mentarii a dl-ilor A. Simtion, E. Tîga, I.
Dâmboianu, A. Maior, etc., care au în-
gărit mai multe exemple practice din
acest domeniu social.

Prințului partidului liberal din cercul
Sătu-Mare aflându-se repartat de muncă
a vădit în zilele de 25 (Duminică) și 26
(v. Duminică) a fost oarecum mai multe
omun din județ, unde sînd de vorbă în pri-
vate, înșirii politici, au distribuit gazete și
reviste, au discutat problemele literare și
județ, dîndu-le speranță și statui.

În toate comunitățile românești intelectuali
liberali au fost prinși cu o simțire sim-
ple, așteptându-l în mod spontan pe dl. Ursu
ori de câte ori a pronunțat vorba dînd
frumusețe numelui lui. Între alții, domnii Dr.
St. Cherecheș, avocat, Dr. Oct. Ardelean,
medic, Emil Tișcă și I. Ursu, directori de
bancă, au avut frumoase succese prin țara
Orășului unde au vizitat comunitățile Negrești,
Bucșad, Căteș, Vîșeu, etc., în zilele de 25.
Duminică. — D-șii au făcut controlul celor-
lor organizații comunități, semnalînd în so-
se și vizita d-lui I. Ursu, dîndu-le speranță
în Sătmăre pe la mijlocul lunii Noiembrie.

Membrii partidului național-liberal
pot obține **carte de membru** în
fiecare zi dela acest secretariat.
Costul e 30 de lei.

**Cercul de Studii P. N. L.
din Sătu-Mare**

În luna Septembrie, Cercul de Studii
al Partidului Național-Liberal își va re-
incepe seria de conferințe și anchete,
întrerupte pe timpul vacanței de vară.

Din acest prilej, facem cu multă plă-
cere un scurt rezumat al activității sale
de până acum, spre a fi mai bine cunos-
cută de publicul sătmărean.

Cercul s-a înființat la 1 Septembrie 1930,
în urma hotărârii organizației P. N. L.
din oraș, cu scopul de-a studia prin dife-
rienții săi oameni de specialitate, proble-
mele mai importante ale orașului, ju-
dețului, precum și chestiunile de interes
general.

Rezultatele primului an de muncă, a
întrecut mult nădejzile legate din oca-
zia înființării, făcînd din modesta înjghe-
bare de la început, un laborator serios
de cercetare a tuturor problemelor de
actualitate.

În total s-au ținut conferințe și anume:

1. Ing. Flaviu Șuluțiu: Probleme In-
dustriale.
2. Vasile Gheție: Administrația Română.
3. Felician Zăciu: Despre Impozite.
4. Dr. Ștefan Cherecheș: Reforma
Administrativă.
5. Emil Tîga: Criza Agriculturii.
6. Aurel Simtion: Situația Economică.
7. I. Dâmboianu: Din trecutul Partidu-
lui Național-Liberal.
8. Dr. Octavian Ardeleanu: Caracter
și Politică.
9. Dna Dr. M. Isfan: Române Celebre.

La sfârșitul fiecărei conferințe au urmat
discuții asupra problemelor sulevate,
contribuindu-se la lămurirea diferitelor
detalii. La toate conferințele au asistat
mulți membrii sau prieteni a partidului,
creîndu-se prin aceste întâlniri o atmo-
sferă de bună înțelegere și prietenie. Câte-
va din aceste conferințe au fost publicate

Activitatea lui Emil Tișcă la Cercul de Studii al P.N.L.

El participa cu regularitate la aceste întâlniri. Chiar dacă nu prezenta de fiecare dată vreo temă anume, era foarte atent și activ la dezbaterile ulterioare. Spre exemplu, în data de 22 octombrie 1931 a avut loc o nouă întâlnire a cercului de Studii. A conferențiat Ioan Ursu cu tema „Capitalism și socialism”,

⁹⁶ Idem, nr. 3 (41)/5 sept. 1931.

iar apoi au avut loc dezbateri asupra temei și intervenții din partea lui Simtion, Tișcă, Dâmboianu ș.a.⁹⁷.

În zilele de 25 și 26 octombrie 1931 fruntași ai P.N.L. Satu Mare s-au deplasat în comunele din zona Oașului, pentru întâlniri cu simpatizanții partidului (Ștefan Cherecheș, Emil Tișcă, Octavian Ardelean, Ioan Ursu)⁹⁸.

P. N. L. a dus în toamna anului 1933 o activă campanie de răsturnare a guvernului. Filiala sătmăreană a organizat o grandioasă manifestație la Mădăras și Negrești. Printre liderii liberali prezenți la 8 octombrie 1933 la manifestația organizată de P.N.L. pentru toate localitățile din zona Mădărasului a fost și Emil Tișcă⁹⁹.

A făcut parte din prima Comisie interimară a județului Satu Mare, numită prin deciziile nr. 3673-1934 și 6105-1934, alături de: dr. Ioan Pogăciaș (avocat, fost prefect), pr. Ioan Tarția, dr. Vasile Șuta, pr. Romul Ciontea, etc. Această comisie a funcționat între 26 martie 1934 - 23 mai 1935. În martie 1934 a depus jurământul în calitate de membru al Comisiei interimare a municipiului Satu Mare¹⁰⁰.

La Congresul P.N.L. din 30 mai 1935, desfășurat la Satu Mare, Emil Tișcă a fost ales în delegația permanentă, făcând parte din Birou, alături de: Valer Pop, Aurel Dragoș, dr. Aurel Nistor, dr. Octavian Ardelean¹⁰¹, având funcția de casier¹⁰².

1935, noua conducere a P.N.L. Satu Mare

Emil Tișcă s-a aflat printre membrii componenți și ai celei de a doua Comisii interimare, de data aceasta alături de: protopop Adrian Lupan, pr. Vasile Chira, pr. Pompiliu Tămaș, etc. Această comisie fusese aleasă în 23 mai

⁹⁷ Idem, nr. 10 (48)/28 octombrie 1931; Idem, nr. 88/8 februarie 1933.

⁹⁸ Idem, nr. 10 (48), 28 octombrie 1931.

⁹⁹ Idem, nr. 102, 22 octombrie 1933.

¹⁰⁰ Idem, nr. 117, 25 martie 1934.

¹⁰¹ Idem, nr. 142, 30 mai 1935.

¹⁰² Idem, nr. 143, 12 iunie 1935.

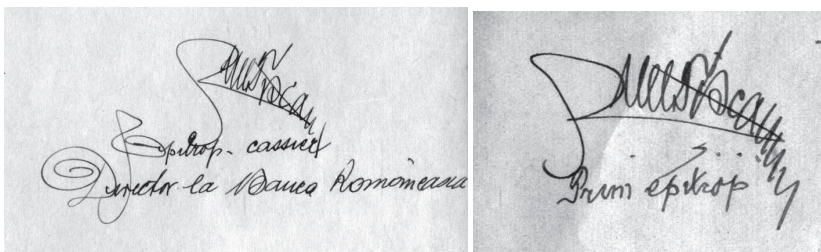
1935 și a funcționat, cu mandatul reînnoit din 4 în 4 luni, până la 11 septembrie 1937¹⁰³. Și în 1936 Emil Tișcă se număra printre consilierii județeni¹⁰⁴.

Protectorul ortodoxiei sătmărene

Începând cu anul 1920, în orașul Satu Mare ia ființă și o parohie ortodoxă, formată la început din funcționari veniți în aceste locuri după Marea Unire, ofițeri, subofițeri și alte persoane cu diferite răspunderi. Primul paroh slujitor a fost preotul militar Meletie Răutu¹⁰⁵.

Când vine Emil Tișcă la Satu Mare, ortodocșii din oraș erau păstoriți de părintele Meletie, slujbele religioase ținându-se într-o capelă instalată în incinta Palatului C.F.R., după ce înaintea această capelă funcționase în localul unei școli.

Documentele parohiei ortodoxe Satu Mare I dovedesc importanța pe care a avut-o Emil Tișcă în cadrul comunității ortodoxe sătmărene din anii 1925–1940, prima parte a legăturii sale cu Sătmarul. A fost epitrop-casier, apoi chiar prim-epitrop; aceste funcții trebuie înțelese în chiar sensul pe care cuvântul epitrop îl are în limba română: „*administrator al unui bun, în special al averii unei biserici*”.

Emil Tișcă, epitrop casier și prim epitrop

În perioada interbelică epitropii parohiei ortodoxe din municipiul Satu Mare erau personalități de vază ale județului. Exemplificăm cu câteva nume din anul 1938: col. Simion Coman (prefectul militar al județului), avocatul Ilie Cocea, Gavrilă Păușan (șeful Poliției), Ioan Ursu (fost viceprimar al municipiului), Mircea Sorescu (director de spital)¹⁰⁶. Între acești apropiați ai bisericii, Emil Tișcă s-a detașat prin sprijinul său neconținut.

La sfârșitul anului 1932 Emil Tișcă este solicitat de protopopul Meletie Răutu pentru „*limpezirea situațiunii bănești a Cassei Parohiei*”. După aceea Emil Tișcă va prelua casieria; ulterior va prelua frâiele edificării visatului lăcaș de rugăciune. Gesturile de sfârșit de an întocmite de Emil Tișcă pot servi și astăzi cu succes de model întru realizarea unei contabilități desăvârșite.

¹⁰³ *** „În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor îndeplinite în județul Satu Mare (1933–1937)”, Satu Mare, 1938, p. 98.

¹⁰⁴ Horia I. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 47.

¹⁰⁵ *Istoricul protopopiatului ortodox Satu Mare*, întocmit de pr. Ioan Țolescu, 1973, p. 7.

¹⁰⁶ *Arhiva Parohiei Ortodoxe Satu Mare I*.

Dar, privind activitatea lui Emil Tișcă pe pământ bisericesc, ar fi mai potrivit să-i dăm cuvântul chiar lui: „În tot timpul cât am stat la Satu Mare am sprijinit din toate puterile mele biserica mea ortodoxă din Satu Mare, fiind ales de primepitrop al ei, iar mai târziu de membru în marele Consiliu Central bisericesc din București și în Colegiul electoral pentru alegerea episcopilor și archimandriților metropoliți, participând astfel la alegerea alor 16 episcopi și metropoliți.

Biserica cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” în timpul construcției

Simțind lipsa mare a unei biserici catedrale ortodoxe în Satu Mare, împreună cu harnicul și neobositul preot ortodox al Sătmăruului, protopopul Ioan Rujdea, am întocmit împreună planul de lucru, atât pentru strângerea fondurilor cât și pentru efectuarea planurilor, îngrijind mai întâi pentru aprobarea de la primărie a unui teren corespunzător acestei opere monumentale.

După multe alergări și străduințe, am ajuns să ne vedem înfăptuit idealul nostru cel mai arzător, o monumentală operă a arhitecturii, mulțumită planurilor arhitectului bucureștean Liteanu, care așezată în cel mai frumos loc, face fala și mândria orașului.

Pentru clădirea acestei monumentale opere, pe lângă marea muncă depusă în pregătirea planurilor și a lucrărilor de edificare și controlul lor, precum și adunarea fondurilor necesare, am contribuit și personal cu o foarte importantă sumă de lei 500.000 (valoarea unei frumoase case) precum și cu un candelabru, demn de splendidul edificiu)¹⁰⁷.

Am mers pe urma candelabrului donat de Emil Tișcă și am aflat că el a împodobit biserica „Adormirea Maicii Domnului” până prin anul 2000, când a fost înlocuit cu unul nou, astfel că cel vechi a fost donat la Mănăstirea din Chilia¹⁰⁸. Donațiile lui Emil Tișcă pot fi lesne urmărite în registrele de casă

¹⁰⁷ Muzeul Județean Satu Mare, Colecția de documente [Caiet testamentar Emil Tișcă], nr. inv. 30.147 MO, f. 47–48.

¹⁰⁸ Informație primită de la părintele proin-protopop Alexandru Tincu.

păstrate în *Arhiva parohiei ortodoxe Satu Mare I*. Adăugăm însă la sumele în bani donate de el, ori de amici ai săi sau conducători de instituții cu anumite obligații la Emil Tișcă, timpul pe care „bancherul din provincie” l-a dăruit comunității sale de credință.

Trebuie spus că relațiile lui Emil Tișcă cu protopopul Meletie Răutu nu au fost tot timpul foarte bune. Cu merite deosebite întru revigorarea ortodoxiei în Sătmar, părintele Meletie își dorea construirea unei biserici monumentale, îmbinând elemente din arhitectura mai multor lăcașuri de cult ortodoxe de pe întreg cuprinsul României. Soluția dorită de părinte nu a găsit partizani nici printre epitropi, nici printre credincioși; lucrările la lăcașul atât de dorit vor fi demarate cu adevărat abia după anul 1937, când are loc pensionarea părintelui Meletie și numirea ca protopop a părintelui Rujdea. Documentele emise de „eroii” care au reușit înălțarea acestei bijuterii arhitectonice care este biserica „Adormirea Maicii Domnului” dovedesc seriozitatea lor, acribia cu care se emiteau și invitațiile la ședințe arătându-ne cât de mult se respectau în acea perioadă oamenii care erau conectați la nevoile materiale și spirituale ale comunităților pe care le conduceau sau, mai precis, le reprezentau.

Influența de care se bucura dar și greutatea funcției de prim-epitrop este demonstrată și de scrisorile expediate de către preotul Gavril Mărcuș, paroh la Horea (Urmașii lui Horea, denumirea din acei ani a localității din apropierea Sanislăului). Acesta, negăsind prea multă înțelegere la protopopii Răutu și Ignatie Borza (acesta funcționa la Carei), apelează cu speranțe întru rezolvarea problemelor sale la Emil Tișcă¹⁰⁹.

La 25 octombrie 1937, în prezența P.S.S. episcopului de Oradea, Nicolae Popovici, a avut loc sfințirea temeliei catedralei ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” din Satu Mare¹¹⁰.

Sfințirea bisericii a avut loc în iunie 1940, când Sătmarul făcea parte din Episcopia Ortodoxă a Maramureșului. Eparhia aceasta fusese înființată prin

¹⁰⁹ *Arhiva Parohiei Ortodoxe Satu Mare I*.

¹¹⁰ *** „În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în județul Satu Mare (1933–1937)”, Satu Mare, 1938, pp. 82–83.

Jurnalul Consiliului de miniștri Nr. 1874, din 14 Iulie 1937, publicat în Monitorul oficial Nr. 167 din 23 Iulie 1937. Pe Emil Tișcă îl găsim, alături de părintele Rujdea și alți preoți și funcționari cu posturi importante (directori de bancă, a minelor din Baia Mare, etc.), în Comisia de organizare a noii eparhii. Comisia a fost constituită la 30 august 1937 și a funcționat până la 12 decembrie același an, când s-a întrunit prima Adunare eparhială a Episcopiei Maramureșului, fiind alese forurile prevăzute de legea bisericească¹¹¹.

Ultimul document emis de parohia ortodoxă română din Satu Mare către episcopul Emil Tișcă, de care noi avem știre, datează din 29 iunie 1940, când i se înaintează o adresă de la Episcopia Maramureșului, împreună cu cererile antreprenorului Simion Taubert¹¹².

Activitatea corală

Am văzut cum în perioada studenției Emil Tișcă a îndeplinit funcția de cantor al ortodocșilor români din Budapesta. Cu siguranță avea o voce frumoasă, plăcută și, neîndoios, avea bucurie când îl slăvea și în acest mod pe Dumnezeu. De altfel, vecinele sale din ultima perioadă a vieții, doamnele profesoare Margareta Cornelia Irina Antoniu și Maria Ity Cernea, ne-au confirmat presupunerile în acest sens.

Tot în amintirile sale Emil Tișcă mărturisește o altă înfăptuire însemnată a sa: „*Deodată cu clădirea catedralei ortodoxe s-au pus bazele unui cor al acestei catedrale, compus din funcționari de la CFR, al cărui președinte am fost ales*”¹¹³.

Cu ocazia sărbătoririi semicentenarului coralei bisericești de la „Adormirea Maicii Domnului” s-au păstrat momente de reculegere pentru cei ce au fost „trâmbițe alese ale coralei” care au întreținut suflarea credinței ortodoxe, între aceștia fiind pomenit în primul rând numele lui Emil Tișcă¹¹⁴.

Într-un articol intitulat *Ce e cu Școala de Muzică*, autorul scoate în evidență rezultatele exemplare ale corului „Vasile Lucaciu”, pe fondul unor neînțelegeri între Primăria Satu Mare și Reuniunea de cântări „Vasile Lucaciu”, cauzate de trecerea Școlii de Muzică în administrarea Reuniunii. La propunerea lui Flaviu Șuluțiu, susținută de Aurel Dragoș și Emil Tișcă, s-au continuat tratativele cu Primăria în acest sens¹¹⁵.

După depășirea disputei cu Primăria Satu Mare, Reuniunea de cântări „Vasile Lucaciu” obține rezultate tot mai apreciate. Cu ocazia zilei de 1 Decembrie a anului 1931, Reuniunea a prezentat un program deosebit dedicat acestei zile, în prezența tuturor oficialităților locale. Adunarea generală

¹¹¹ *** „Episcopia Ortodoxă a Maramureșului în primul an dela reînființare (1 septembrie 1937–1 septembrie 1938)”, Sighet, 1938, pp. 19–20.

¹¹² *Arhiva Parohiei Ortodoxe Române I Satu Mare*.

¹¹³ Muzeul Județean Satu Mare, *Colecția de documente [Caiet testamentar Emil Tișcă]*, nr. inv. 30.147 MO, f. 49.

¹¹⁴ *Istoricul parohiei ortodoxe „Adormirea Maicii Domnului” (Satu Mare I)*, întocmit de prot. Ioan Țolescu, 1973, p. 8.

¹¹⁵ „Gazeta Sătmărilor”, nr. 3 (41), 5 septembrie 1931.

a reuniunii din 20 decembrie marchează predarea mandatului vechii conduceri a lui Augustin Ferentiu și alegerea unui nou comitet: Președinte de onoare – Augustin Ferentiu; Președinte – Emil Tișcă; Vicepreședinte – Silviu Tămașiu; Casier – Aurel Pelle; Cenzori – Paul Cherecheș. În articol se preciza: „Noul președinte, dl. Emil Tișcă, aduce mulțumiri pentru încrederea acordată, promite că va munci pentru ridicarea nivelului artistic al Reuniunii și promovarea bunei înțelegeri între membri. Propune să se dea o deosebită atenție corului bisericesc și de-a se reprezenta demn la toate serbările naționale”¹¹⁶.

Un impresionant concert coral de Bobotează al Reuniunii „Vasile Lucaciu” a avut loc sub conducerea dirijorului Adrian Demian, la Capela ortodoxă română. Și pentru că fusese recent ales un nou conducător, „tot în aceeași zi membrii corului au sărbătorit pe noul președinte, dl. Emil Tișcă, a cărui activitate ne dă cele mai îndreptățite speranțe asupra viitorului acestui cor”¹¹⁷.

A fost un conducător foarte activ încă din primele zile ale mandatului, dând un nou impuls activității. Astfel, în urma cererii Cercului Cultural Românesc, Emil Tișcă a luat măsuri pentru înființarea unui cor al românilor de peste pod¹¹⁸. În același an s-a consemnat o frumoasă serbare dedicată zilei de 10 Mai, cu participarea Corului „Vasile Lucaciu”, sub conducerea lui Adrian Demian și Emil Tișcă¹¹⁹. La scurtă vreme, corul a onorat comemorarea evenimentelor de la Moftinul Mic – 15 mai 1932, pentru ca peste puțin timp să fie prezent la Baia Mare, într-un concert excepțional¹²⁰.

Un concert extraordinar a avut loc în seara zilei de 24 Iunie 1933 la Bixad, cu ocazia adunării generale a notarilor din întreg județul, despre care presa sătmăreană relatează: „Arta alcătuirii programului, ansamblul plăcut și ireproșabil al corului, preciziunea cu care a fost executat întreg programul, nuansarea perfectă a cântărilor, cu un cuvânt întreaga desfășurare a programului a însuflețit atât de mult publicul ascultător, încât întreaga sală era într-un delir de însuflețire și manifestațiile de plăcere ale publicului ascultător arătate prin aplauzele cari nu mai conțineau, a fost cea mai nimerită și meritată mulțumire pentru munca neobosită atât a harnicului ei dirijor, cât și a membrilor corului. Felicităm conducerea pentru felul norocos și priceput cum înțelege să activeze această Reuniune și îi dorim succese tot mai strălucite”¹²¹.

În 9 martie 1934 corul român ortodox din localitate s-a transformat în Societatea Corală Română „Doina Sătmăreană”. Corul era condus în acel an de către profesorul Vladimir Pavelca¹²².

În perioada 29–30 august 1936 a avut loc cel mai puternic concurs județean de coruri țărănești – „Luna Sătmăruului”. În urma acestui eveniment, profesorul Adrian Demian lansează, la 4 septembrie 1936, un apel tuturor corurilor

¹¹⁶ Idem, nr. 57, 31 decembrie 1931.

¹¹⁷ Idem, nr. 59, 13 ianuarie 1932.

¹¹⁸ Idem, nr. 63, 10 februarie 1932.

¹¹⁹ Idem, nr. 76, 11 mai 1932.

¹²⁰ Idem, nr. 77, 18 mai 1932; Idem, nr. 80, 8 iunie 1932.

¹²¹ Idem, nr. 94, 1 iulie 1933.

¹²² Idem, an VI, nr. 119, 22 aprilie 1934, p. 3.

din județ pentru a înfăptui „Asociația de coruri țărănești din Sătmar”, prima organizație de acest gen din istoria mișcării corale locale. La 11 octombrie 1936, în sediul Conservatorului din Satu Mare, are loc adunarea de constituire, în prezența mai multor notabilități ale orașului și județului, printre care dr. Ștefan Benea, dr. Eugen Seleş (directorul Liceului „Mihai Eminescu” și președintele „Astrei”), Emil Tișcă (directorul Băncii Românești și președintele „Reuniunii de cântări Vasile Lucaciu”), Adrian Demian (directorul Conservatorului), Paul Benea (revizor școlar șef al județului) ș.a. Adrian Demian este ales președinte al Asociației. Acesta propune ca Emil Tișcă, *„pentru meritele sale pe tărâm cultural, să fie ales președinte de onoare al Asociației, ceea ce se primește prin vii și puternice aclamații”*¹²³.

O legătură puternică a avut Emil Tișcă cu corul „Vasile Lucaciu”. Prezidat de Emil Tișcă acest cor a efectuat un scurt turneu la Șișești, Baia Mare și Baia Sprie în zilele de 28 și 29 iunie 1934, la manifestările organizate cu acest prilej fiind prezent și Octavian Goga¹²⁴.

În 30 și 31 ianuarie 1937, la inițiativa Societății „Smetana”, corul sătmărean a întreprins un turneu de succes în Cehoslovacia, concertând la Ujgorod și Muncacevo (astăzi ambele localități aparțin Ucrainei). Delegația română era condusă de către reprezentantul prefecturii, Octavian Pop, Adrian Demian, dirijorul corului, Eugen Seleş, președintele Desp. Sătmar al „Astrei” dar și „directorul corului” („președintele reuniunii”) Emil Tișcă. La banchetul de final, după discursul guvernatorului Hrabar, din partea Reuniunii de cântări „Vasile Lucaciu” a răspuns, în limba franceză, Emil Tișcă, dând la sfârșit citire telegramelor trimise președintelui Beneș și prim-ministrului Hodssa¹²⁵.

Imagini cu corul „Vasile Lucaciu”

Legătura lui Emil Tișcă cu muzica este demonstrată și de faptul că a deținut funcția de președinte al Conservatorului de muzică din Satu Mare.

¹²³ Valentin Băințan, „Arta corală din Maramureș”, Baia Mare, 1982, pp. 66–68.

¹²⁴ „Gazeta Sătmarului”, nr. 124, 1 iulie 1934.

¹²⁵ Muzeul Județean Satu Mare, Colecția de documente Adrian Demian, nr. inv. 14.320 C–14.350 C, Doc. Nr. 14.346 C; „Curentul”, București, 17 februarie 1937.

Perioada refugiului. Mărire și decădere

După ce în toamna lui 1940 granițele României Mari au fost sfârtecate, Emil Tișcă se refugiază, în urma expulzării, după propria-i mărturisire, în hotarele neatrinse. Se va stabili la Brașov, aproape de ținuturile sale natale.

La 8 septembrie 1943, aflat fiind în refugiu la Brașov, Emil Tișcă își scrie testamentul cu o minuțiozitate exemplară care l-a caracterizat în toată cariera sa, lăsând posterității toate doleanțele sale cu privire la bunurile deținute și viitoarea lor destinație. Educația primită și studiile efectuate i-au permis să ocupe poziții importante în societate, iar după munca de-o viață a reușit să dețină o avere importantă. Un filantrop în adevăratul sens al cuvântului, Emil Tișcă a donat de-a lungul vieții sume importante de bani și bunuri de valoare în scop caritabil, fiind profund recunoscător bursei primite de Fundația „Gojdu” în anii studenției de la Budapesta¹²⁶.

Averea sa imobilă era compusă din:

- Casă nouă, modernă, situată în Brașov, strada Mareșal Prezan, nr. 55, cu 3 etaje și compusă din 7 apartamente și o cameră pentru portar, în valoare de 3.000.000 lei (trei milioane lei).

- Casă mai veche cu un etaj în strada Regina Maria, nr. 30, cu 5 apartamente, în valoare de 1.000.000 lei (un milion lei).

- Vilă la Băile Carmen Sylva (stațiunea Eforie Sud de astăzi, n.n.), cumpărată în anul 1938, în valoare de 240.000 lei (două sute patruzeci mii lei).

- Un loc de casă tot în Carmen Sylva, cumpărat pentru suma de lei 30.000 (treizeci mii lei).

- Moșia părintească din comunele: Moeciul de Sus, Fundata și Șimon (Plasa Bran, Jud. Brașov).

În lipsa unui moștenitor direct, decide ca din această avere imobilă, primele 2 case și anume: imobilul din str. Mareșal Prezan, nr. 55 (cu excepția apartamentului nr. 4, care formează proprietatea exclusivă a fratelui său Gheorghe Sextil Tișcă), precum și imobilul din str. Regina Maria, nr. 30, vor forma obiectul unei fundații caritabile pe numele Emil și Lya Tișcă pentru creșterea și ajutorarea unei pături de comercianți și meseriași români „fără de cari consolidarea vieții noastre românești nu se poate închipui”.

După decesul amândurora, averea prevăzută în testament va trece în deplina proprietate a Societății culturale „Astra” – Asociațiunea pentru literatură și cultura poporului român – Despărțământul Brașov, care „se institua prin prezentul testament de legatară a acestei fundațiuni, urmând a face toate formele legale pentru înscrierea acestor imobile pe numele său și îngrijind a redacta normele statutare (literele fundaționale), pentru instituirea acestei fondațiuni și pentru distribuirea anuală a burselor”.

Beneficiari ai acestei fundații vor fi copii de țărani români lipsiți de posibilități materiale din regiunea Branului, elevi buni și „cu aplicare față de comerț sau meserii”.

¹²⁶ Muzeul Județean Satu Mare, Colecția de documente [Caiet testamentar Emil Tișcă], nr. inv. 30.147 MO, f. 34–35.

Din venitul net rezultat după achitarea tuturor cheltuielilor de regie (impozite, taxe comunale, reparații etc.), un sfert din banii rămași se vor depune și capitaliza la un institut financiar de primă bonitate, iar restul de trei sferturi se va distribui în fiecare an în burse, după cum „*va afla de bine conducerea despărțământului, în sensul celor de mai sus, și anume jumătate din burse vor fi date pentru camera comercială, iar cealaltă jumătate pentru meserii*”.

De asemenea, decide să doneze tot Societății culturale „Astra” și biblioteca sa personală.

Restul averii imobile rămâne soției sale, fratelui Gheorghe Sextil Tișcă și nepoatei Emilia Victoria n. Tișcă.

Din averea mobilă ce consta din efecte de stat, acțiuni de la diverse bănci și instituții, mobile, covoare, tablouri etc. „*se vor achita în primul rând eventualele datorii, iar restul ce va rămâne, după acoperirea spețelor de înmormântare, care doresc să fie cât mai simplă, vor forma proprietatea exclusivă a soției mele, care a ținut atât de mult la mine, s-a identificat cu toate gândurile mele, mi-a fost întotdeauna îngerul meu păzitor și cu care am conviețuit în tot timpul căsniciei mele, în cea mai deplină înțelegere și armonie, dându-și adeziunea deplină și la alcătuirea acestei fundațiuni*”. În cazul în care Societatea „Astra” și-ar înceta activitatea, această fundație va fi administrată de Academia Română, având bineînțeles aceeași destinație.

Finalul testamentului este unul emoționant, adresat divinității cu dorința ca „*bunul Dumnezeu să-i ajute și soției mele în restul peregrinării sale prin lumea aceasta, și să ocrotească, ajute și cârmuiască destinele neamului nostru românesc spre deplina sa integritate națională, curmând suferințele celor vremelnici despărțiți de patria mamă și înjugați acum din nou la chinurile suferințelor de martiri, ajutându-l să ajungă la o viață ideală și la o culme încă neajunsă de nici un neam, răsplătindu-l astfel de prea multele jertfe și suferințe îndurate în cursul atâtor veacuri*”.

Finalul acestui pasaj memorialistic este unul trist și emoționant în același timp. Deși s-a întors pe meleagurile natale, cu o situație materială învidiată de mulți, Emil Tișcă nu s-a simțit „acasă”. De altfel, Emil Tișcă bănuia potopul care avea să se abată asupra țării sale, încă din 8 septembrie 1944, deci la câteva zile de la intrarea „trupelor eliberatoare” în țară, rândurile semnate în acea zi, *Note autobiografice*, completează parcă la *Scurte notițe autobiografice*, scrise în urmă doar cu un an de zile stând mărturie: „*Ruperea mea din mediul de activitate bogată de până acum și expulzarea mea din teritoriul vremelnici cedat, m-au silit a întrerupe ori și ce activitate, mediul nou în care ajunseseam, dar mai cu seamă împrejurările schimbate ce s-au succedat, nedându-mi nici o posibilitate de a mai activa, poate pentru timp mai scurt, sau poate pentru totdeauna*”¹²⁷.

Din păcate, nici după anularea Arbitrajului de la Viena el nu revine imediat pe meleagurile sătămărene, de care era atât de atașat nu doar profesional, dar și sentimental. Pentru perioada 1945–1965, din viața lui Emil Tișcă informațiile documentare lipsesc aproape cu desăvârșire. Pentru a putea

¹²⁷ Muzeul Județean Satu Mare, Colecția de documente [Caiet testamentar Emil Tișcă], nr. inv. 30.147 MO, f. 57.

acoperi acest vid, în data de 24 aprilie 2013 am realizat un interviu cu d-na Cornelia Margareta Antoniu (n. 16 mai 1930) și cu fiica domniei sale Maria Ity Cernea (n. 27 aprilie 1951). Cele două doamne locuiesc în casa de pe str. Ștefan cel Mare nr. 17 (ultimul domiciliu avut de Emil Tișcă), fiind foarte apropiate de familiile Bagothay și Tișcă, cu care s-au cunoscut în anii 1955 când d-na Antoniu ajunge cu mama sa (tot din motive politice) în acest imobil naționalizat.

După preluarea puterii de către comuniști, Emil Tișcă este ridicat din locuința sa de la Brașov și deportat în gulagul Bărăganului cu domiciliu forțat. Emil Tișcă se alătură deci liberalilor sătmăreni Valeriu Pop, Valeriu Roman, Vasile Scurtu, Augustin Tibil, dr. Ioan Șuta, Vasile Țânțaș, Mihai Boca, Ambroziu Nicoară, etc., care au fost pedepsiți de regimul comunist, unii doar pentru simplul fapt că au activat în P.N.L.

Deocamdată nu deținem documente care să ateste înțemnițarea lui Emil Tișcă. Presupunem însă că, prin toată activitatea sa, în special prin cea desfășurată pe tărâm politic, în viziunea celor care au condus țara după venirea tancurilor sovietice, Emil Tișcă a fost un „dușman al poporului”.

După acest „periplu forțat”, familia Tișcă revine la Satu Mare, având ultimul domiciliu în locuința socrilor săi de pe str. Ștefan cel Mare, nr. 17, până la sfârșitul vieții. Cu siguranță deci, în anul 1955 Emil Tișcă și consoarta sa erau deja la Satu Mare. Emil Tișcă avea o pensie derizorie, fiind nevoit să apeleze la serviciile cantinei sociale. Biet „bancher de provincie”...

Din mărturiile doamnelor profesoare Margareta Antoniu și Maria Ity Cernea am aflat că Emil Tișcă a avut pentru o perioadă domiciliu obligatoriu, probabil în Bărăgan, unde va supraviețui în condiții mizere, inumane, în bordeie de pământ, la fel ca și celelalte victime ale „bunăstării comuniste”¹²⁸. La scurt timp de la deportare, soția sa, Lya Bagothay, îl urmează în acest calvar, refuzând să-l lase singur. Din păcate pentru ea, în condițiile de frig și igienă precară, ea s-a îmbolnăvit foarte grav de poliartrită, o boală care o va chinui tot restul vieții, imobilizând-o la pat.

Din afirmațiile interlocutoarelor noastre am aflat că Lya, așa cum o alinta Emil Tișcă pe cea de a doua sa soție, era o femeie deosebită, de o frumusețe aparte. Deși era deja rău bolnavă, imobilizată la pat, între ea și Emil Tișcă era o iubire și o armonie deosebită, în ciuda tuturor greutăților prin care treceau. În ultimii ani ai vieții ajunge într-o situație inexplicabilă pentru un om de valoarea sa, care a făcut atât de multe lucruri memorabile pentru societatea transilvăneană. Omul care a dus mecenatul la rang de instituție, care a fost un sprijin pentru cultura și societatea născădeană și sătmăreană, care a lăsat în urma sa mărturie de necontestat, omul care și-a respectat condiția socială și umană, care mergea periodic la Paris, Viena, Monte Carlo, la schi în Alpi etc., a ajuns să mănânce de la cantina săracilor, sau să fie ajutat de mama d-nei Antoniu care le făcea periodic mâncare, el nemaiaivând nimic din agoniseala

¹²⁸ Cornelia Margareta Antoniu (n. 16 mai 1930), mărturie orală, interviu realizat la Satu Mare în data de 24 aprilie 2013, Maria Ity Cernea (n. 27 aprilie 1951), mărturie orală, interviu realizat la Satu Mare în data de 24 aprilie 2013.

de-o viață decât acea pensie mizeră. Toate proprietățile și valorile agonisite au fost naționalizate sau confiscate de autoritățile vremii. Cu toate acestea, Emil Tișcă și-a păstrat demnitatea și condiția umană. Era descris ca un „*bonom, foarte elegant, un om de societate, foarte calm, iertător și fără ură*”. Fiind invitat deseori la masă de familia Antoniu, „*chiar dacă distanța dintre cele două familii în aceeași curte era de câțiva metri, baciul Emil se îmbrăca foarte elegant ca și cum ar fi fost invitat la cel mai elegant local din Paris sau Monte Carlo*”. Era, în primul rând, o formă de respect acordată celor care i-au fost alături în aceste momente ale vieții, cărora li s-a destăinuit nu o dată, răspunzând foarte calm și resemnat că nu este supărat pe nimeni și nu reproșează nimic celor răspunzători de decăderea lui: „*n-am fost singurul care am suferit. Trebuie să treci prin suferință ca să ajungi să înțelegi ce înseamnă să trăiești în viața asta*”.

Nu știm ce s-a întâmplat cu cărțile din biblioteca sa; cu siguranță nu au mai ajuns în instituțiile unde le dorea el. Ce știm însă este faptul că era un permanent cititor al Bibliotecii Raionale (azi Județeană) Satu Mare, care își deschise porțile în anul 1951. Nu putea trăi fără bogăția aflătoare în cărți. Și, după cum ne mărturiseau vecinele sale, părea a fi un om împăcat cu soarta, deși situația sa din ultimii ani de viață ne face să credem că ar putea fi comparat cu un naufragiu acest segment al vieții sale. Mai frecventa biserica „lui”, deși oamenii cu care reușise să ridice monumentalul lăcaș din municipiul Satu Mare nu mai erau prin preajmă.

Emil Tișcă a încetat din viață la 1 aprilie 1965 în locuința sa, decesul fiind anunțat de un apropiat al familiei, dr. Moldvai Adalbert care locuia pe str. Vörösmarty nr. 3 (azi str. Marsilia). Cauzele decesului au fost uremie cronică, sensibilitate cu casexie, insuficiență cardio-renală totală și arteroscleroză cerebrală.

Probabil că a avut parte de o înmormântare așa cum și-a dorit, simplă; împrejurările nici nu puteau permite o altfel de îngropăciune. Ajunși la acest moment, este necesar să reproducem cuvintele sale din *Testamentul* redactat în toamna anului 1943. La data morții lui Emil Tișcă granițele României fuseseră parțial refăcute, chiar dacă nu s-a refăcut „deplina integritate națională”. Cuvintele acestea ale lui Emil Tișcă vin să rezume o viață dăruită neamului din care s-a născut: „*Sufletul meu îl închin bunului și atotputernicului Dumnezeu, rugându-l Să-mi ierte toate greșalele păcătuite în cursul vieții dăruite, de asemenea mai rog pe bunul Dumnezeu să-i ajute și soției mele în restul peregrinării sale prin lumea aceasta, și să ocrotească, ajute și cârmuiască destinele neamului nostru românesc spre deplina sa integritate națională, curmând suferințele celor vremelnici despărțiți de patria mamă și înjugați acum din nou la chinurile suferințelor de martiri, ajutându-l să ajungă la o viață ideală și la o culme încă neajunsă de nici un neam, răsplătindu-l astfel de prea multele jertfe și suferințe îndurate în cursul atâtor veacuri*”¹²⁹.

¹²⁹ Muzeul Județean Satu Mare, Colecția de documente [Caiet testamentar Emil Tișcă], nr. inv. 30.147 MO, f. 35.

Suferul meu îl închiriu bunului și alături
kanicului Dumnezeu, rugându-l să mi ierte
toate greșalele păcătule în sufletul meu dă-
ruite, deosemena mai rog pe bunul Dumnezeu
să îmi ajute și soției mele în restul pelerină-
rii sale prin lumea aceasta, și să o cro-
tească; ajute și cămărușii doamnei mea
mului nostru pomănește, opre deplina sa
integritate românească națională, cămărușii
suferințele celor nemuritori despartite de
păcuiamamă și înjugate acum din nou la
chinurile suferințelor de mădrie, ajutându-
și așunga la o viață idilică și la o cumință încă
nădărușă de mișca mamă, răpădăngu-
le suflet de prea multele suferințe și suferințe
indurate, în sufletul atător răzuri.

Peregrinarea pământească a Lencăi Bagothay Tișcă pe lumea aceasta a mai durat nouă ani, ea decedând în anul 1974. Pe mormântul celor doi soți este scris următorul epitaf:

„Trecător ce-mi calci țărâna
Nu fi mândru-n cimitir
Noi aici suntem acasă
Tu ești încă musafir”.

Satu Mare – mormântul lui Emil Tișcă și al soției sale (Lenke Bagothay Tișcă).

**ROLE AND PLACE OF EMIL TIȘCĂ (1881-1965) IN THE
DEVELOPMENT OF THE INTERWAR SOCIETY OF SATU MARE**

- Summary -

Important personality of the Satu Mare liberal movement, Emil Tișcă was born on September 9, 1881 in Bran, Brașov County. In the spring of 1899 he obtains the high-school leaving diploma at the Superior School for Commerce in Brașov, and in the fall of the same year he enrolls at the Oriental Academy of Commerce in Budapest. During his stay in Budapest he was the secretary of the „Petru Maior” Students Society where he had a remarkable activity that led to its consolidation.

In 1913 he wrote the work *În Constantinopol*, which appeared at the Alexandru Anca Printinghouse in Gherla, a book that presents a trip made in the Orient with the Oriental Academy of Budapest. He also wrote *Bancherul din provincie* (economic writing), *Trandafirii Sfântului Dumitru*, *Nășăudul și ce ar trebui să se facă pentru ridicarea lui*, *O privire asupra vieții financiare și economice din nord-vestul Ardealului*.

He was also active in the publishing field, us being aware of his cooperation with the following publications: „Familia”, „Tribuna Veche”, „Românul” and „Revista Bistriței”.

In Satu Mare he came in 1924. He had the position of president of the Satu Mare Chamber for Commerce and Industry (1934-1938) and was part of the management of several financial institutions (such as „Banca Românească”) and cultural ones in Satu Mare (“Astra” for example), and was considered during that time as a „good Romanian and especially as an entertainer of some laudable actions”. We herewith mention a part of the positions he had in different organizations and associations in Satu Mare: president of the „Vasile Lucaciu Reunion of songs and music”; president of „Union of reserve officers”; president of the tennis section of the C.F.R. Olimpia Club; president of the Merchant Reunion etc.

RELATIA DINTRE BISERICA ORTODOXA ROMANA SI CASA REGALA A ROMÂNIEI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ. TRADIȚIA BIZANTINĂ VERSUS VALORILE OCCIDENTALE¹

Paul-Ersilian ROȘCA

Societățile umane au cunoscut în istorie diverse și multiple forme de relaționare politico-religioasă, simbioze mai mult sau mai puțin organice, expresii antagonice sau confuzii identitare. Toate au însă un numitor comun, intersectarea umanității cu transcendența într-un sistem aflat într-o permanentă metamorfoză și căutare a echilibrului. Referindu-ne la raporturile dintre politic și religios, sesizăm influența bilaterală exercitată simultan sau discontinuu de părțile implicate. Secularizarea a produs în acest context o sincopă în curentul tradițional, repoziționarea celor două părți făcându-se de această dată ca rezultat al măcinării valorilor tradiționale și al înlocuirii lor cu noi forme de expresie. Opțiunea societății pentru un nou tip de relație între politic și religios se identifică cu tendința încadrării și limitării credinței din ce în ce mai mult la spațiul intim, personal, dimensiunea publică, socială fiind scoasă de sub influența sau acțiunea directă a religiosului. Cu toate acestea, secularizarea nu presupune automat și obligatoriu eliminarea metafizicului, transcendentului, supranaturalului. Secularizarea „a constituit una dintre dinamicele civilizației occidentale. Ea a semnat și semnifică în continuare autonomia profanului, respectiv a religiosului, dar nu se confundă cu *secularismul*, care vizează să-l elimine pe al doilea în folosul celui dintâi. De asemenea, nu trebuie să confundăm nici *laicitatea* cu *laicismul*, acesta din urmă propunându-și să fie agresiv față de orice religie”². Separarea Statului de Biserică s-a încadrat perfect în acest proces de schimbare profundă a societății, adepții modernizării cu orice preț punând un semn de egalitate între credință și anacronic, între religie și înapoiere, între trecut și necesitatea de a uita și a trece mai departe. Pentru aceștia tradiția nu mai constituie decât o frână în fața afirmării spiritului liber, un spirit ce proclamă libertatea totală a omului față de Dumnezeu sau, în cel mai bun caz, o relație între un părinte autoritar și copilul ajuns la majoratul

¹ Studiu susținut în cadrul *12th International Symposium on Science, Theology and Arts (ISSA 2013) „Religion & Politics. The Church-State relationship: from Constantine the Great to post-Maastricht Europe”*, Alba Iulia 14–16 mai 2013.

² Jean Delumeau, *În așteptarea zorilor. Un creștinism pentru mîine*, trad. de Giuliano Sfichi, Iași, Edit. Polirom, 2006, p. 205.

atât de mult visat și clamat. „Nu puțini au îmbrățișat, pe urmele lui Marx sau Freud, idealul emancipării de veacul prăfuit al celor care, pentru că sunt doar vechi, ajung să fie considerați și învechiți”³.

Ne propunem, în cele ce urmează, să identificăm câteva trăsături ale relației dintre Biserica Ortodoxă Română și Casa Regală a României în perioada interbelică, secvență temporală marcată de transformări semnificative în plan intern și internațional. Biserica Ortodoxă Română a încercat să se adapteze schimbărilor permanente survenite în aceste decenii, a încercat să ofere soluții și să se transforme fără însă a pune în pericol identitatea ei specifică. A găsit în Monarhie un sprijin? A știut să folosească influența pe care o avea sau s-a lăsat influențată? Iată doar câteva întrebări asupra cărora merită să ne oprim și să reflectăm.

1. Teocrație sau Regalism? Între *cezaropapism și simfonia bizantină*

Principiul de la care Biserica a plecat în raporturile cu puterea politică, civilă sau militară, în toată istoria ei, stă sub semnul îndemnului Mântuitorului Iisus Hristos: „Dați deci Cezarului cele ce sunt ale Cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu” (Mat. 22, 21). Dincolo de cuvintele Mântuitorului distingem, în penumbra istoriei, o stare de fapt, o constantă a existenței sociale a omului până în acel moment: lipsa unei separări între Stat și Biserică, între uman și divin, între imanent și transcendent. Un stat sacrosanct, un stat care emana din spectrul divin și își legitima puterea și autoritatea apelând la filiația divină a instituțiilor sau conducătorilor lui era pus, pentru prima dată, cel puțin teoretic, în fața dualismului structural. Puterea politică era separată de cea religioasă, neamestecul uneia în sfera celeilalte devenind din acel moment imperativ, cu toate că va fi nevoie de mai bine de un mileniu și jumătate până la perceperea în concret a acestui fenomen. În tot acest cadru este limpede faptul că „acolo unde nu mai există dualitatea Biserică și Stat, în mod inevitabil apare sistemul totalitar religios sau politic. Epoca modernă și postmodernă cunoaște totalitarismele politice, care suprimă religiosul, pe când Evul Mediu s-a confruntat cu fenomenul teocrațiilor (prin natura lor moniste și nu dualiste), care s-a impus în timpul disputelor pentru jurisdicție”⁴. Tentația pe care ambele părți o resimt vizavi de poziția (pre)dominantă pe care o pot juca a dat naștere unor structuri de putere extrem de diverse în formă și expresie. Individul, ca element de bază al societății, se confruntă din acest moment cu o dublă cetățenie, una de sorginte divină (supusă unor precepte, valori, forme de expresie transcendente) și cea de-a doua emanând din structurile socio-politice umane. Pus adesea în fața unui conflict ideologic, creștinul primelor trei secole a optat fie pentru martiriu și catacombe, fie pentru apostazia salvării

³ Mihail Neamțu, *Bufnița din dărâmături. Insomnii teologice în România postcomunistă*, Iași, Edit. Polirom, 2008, p. 118.

⁴ Wilhelm Dancă, *Raportul dintre Biserică și Stat după Sfântul Toma de Aquino*, în „Studii Tomiste”, nr. 2, Iași, Edit. Sapienția, 2002, p. 119.

trupului. Aproximarea Statului de Biserică după Edictul de la Milan din 313 a surprins, în esență, convergența acțiunii celor două instanțe, scopul ultim fiind viața unică pe care o are omul, cetățean și credincios, în dubla ei perspectivă, pământească și cerească. Împărații bizantini au continuat, chiar dacă în altă formă, tradiția romană și au apropiat Biserica de puterea politică. „Perioada constantiniană este decisivă pentru timpurile care vor veni de acum înainte. Acum se pun bazele relațiilor dintre Biserică și Stat. Iar Biserica este văzută ca un liant al întregii existențe a imperiului și ca un instrument de menținere a unui anumit statu-quo politic și religios, moral. Biserica și religia sunt considerate ca un *instrumentum regni*, o instituție și un mijloc pentru realizarea unității politice a imperiului”⁵. Folosirea Bisericii ca instrument în politica de stat a constituit una dintre caracteristicile Imperiului Bizantin. De altfel, teoria *cezaro-papismului* pune accentul pe imixtiunea politicului în religios, amestec menit să subordoneze Biserica și s-o controleze mai mult sau mai puțin direct și vizibil. Este dificil să refacem tabloul mileniului bizantin din această perspectivă cu atât mai mult cu cât trebuie subliniat faptul că Biserica era văzută ca partener egal al Statului, instituția imperială sprijinind, ocrotind și punând la dispoziție instrumentele exercitării caracterului ei sinodal. Nu putem trece cu vederea implicarea împăraților în lucrările Sinoadelor Ecumenice, acceptarea participării lor la lucrări, patronajul și legiferarea deciziilor sinodale fiind elemente vizibile ale *simfoniei bizantine*.

Simfonia bizantină „a însemnat o asociere intimă între statul ortodox și Biserica ortodoxă într-un singur organism etatico-ecclesiastic, deși în mod practic aceasta a însemnat supremația puterii laice asupra celei bisericești”⁶. Cu toată această asociere intimă, momentele de tensiune nu au lipsit și putem identifica modul în care societatea a găsit rezolvare fiecărei situații în parte. Accentele false, stridente, momentele de exacerbare venite din direcția împăraților au dezvăluit condiția esențială a simfoniei dintre Biserică și Stat în teologia Bizanțului: ortodoxia puterii civile. Momentele de derapaj heterodox au fost sancționate prin suspendarea dreptului Statului de implicare în problemele interne ale Bisericii, o situație similară putând fi regăsită și în cazul imoralității evidente a celui ce purta diadema imperială. Originea puterii imperiale era una de sorginte divină, urmarea căderii de la dreapta învățătură fiind sancționată atât de Biserică, cât și de societatea în ansamblul său. Legătura profundă dintre Biserică și popor, raportul dintre Biserică și Stat, caracterul popular creștin al Statului, toate concură la o stare de fapt unică în istoria creștinismului⁷.

Apusul Europei a cunoscut o cu totul altă dinamică a raporturilor Biserică-Stat, diferită ca evoluție și expresie. Dacă în Bizanț vorbim (cu reținerea de rigoare asupra sensului în genere peiorativ acordat conceptului)

⁵ Emil Dumea, *Biserica și Statul în Europa. Perspective istorice și creștine*, Iași, 2013, p. 12.

⁶ Eduard Țugui, *Geopolitica Ortodoxiei și relația Stat-Biserică în Republica Moldova*, în „IDIS Studies – Policy Brief”, nr. 6, Chișinău, 2011, p. 2.

⁷ A se vedea și studiul Pr. Teodor Olărașu, *Relațiile dintre Stat și Biserică: Tradiția țărilor ortodoxe în raport cu țărilor de tradiție catolică, protestantă și de alte tradiții religioase*, în „Basarabia Literară”, Chișinău, 2010.

despre *cezaropapism*, despre preeminența puterii imperiale vizavi de cea a Bisericii, în Apus identificăm un curent diametral opus, expresie a unei hierocrații instituționalizate, *papo-cesarismul*. Acesta a clamat și statuat ascendența puterii Bisericii asupra celei politice. Puterea Bisericii, direct sau indirect exercitată asupra ordinii temporale, înclina să ducă spre o expresie a monismului ecleziastic, extrem de periculos prin derapajele pe care le naște. De altfel Biserica Catolică se va confrunța în istoria ei cu numeroase cazuri în care înalții prelați au jucat un rol mai mult politic decât pastoral. Lupta pentru investitură a fost și rămâne o expresie a structurii la care s-a ajuns în relația Biserica-Stat. În momentul în care Carol cel Mare a primit coroana din mâna Papei Leon al III-lea, „reînvie Imperiul Roman (*Sfântul Imperiu Roman*). Legitimitatea împăratului derivă din Biserică: papa trebuia să îl desemneze sau să îl recunoască pe împărat și să îl încoroneze, sau să îl priveze de demnitatea sa. Putea și să-i dezlege pe supușii acestuia de jurământul de fidelitate. În felul acesta se naște *christianitas* sau *Repubblica christianorum*, în care se merge până la confuzie între societatea civilă și cea ecleziastică, într-o singură unitate din care făceau parte cu drepturi depline toți creștinii”⁸.

Cele două modele de relaționare propun în definitiv o legătură strânsă între Stat și Biserică, o interdependență instituțională care plasează cei doi actori în poziții sensibil egale (sau cel puțin formal egale). Secularizarea, schismele, curentele umaniste și iluministe, precum și impactul unor evenimente sau personaje istorice aveau să dinamiteze edificiul milenar al relației Stat-Biserică în forma tradițională pe care am analizat-o. Creșterea puterii regilor și principilor creștini a condus treptat la o imixtiune din ce în ce mai accentuată a puterii politice în problemele interne ale Bisericii. Consolidarea națiunilor a pus sub semnul întrebării viabilitatea unei structuri ierarhice transnaționale, tipologia diferită a fiecărei națiuni necesitând adeseori o abordare sau poziționare particularizată. *Regalismul* își face intrarea în istorie. Departe de a fi un curent marginal, el „se prezintă ca o interpretare statală a dualismului (care nu este negat în bazele sale, așa cum se întâmplă în statele protestante) și înseamnă de fapt un fel de ‘doctrină simetrică’ care susține competența ‘indirectă’ a principelui catolic în problemele bisericesti, deoarece acest fapt este considerat necesar sau convenabil pentru binele regatului său, bazându-se în această atitudine pe ideea originii divine și a naturii sacre a puterii absolute a regilor. Din acest motiv, ei se consideră apărători ai credinței în regatul lor și, într-un anume sens, vicari ai lui Dumnezeu”⁹. Folosindu-se adeseori de principiul dreptului de patronat și cel referitor la libertățile bisericii naționale, regalismul a îmbrăcat diverse forme: *Galicanismul francez*, *Febronianismul german*, *Iosefinismul austriac*, *Regalismul spaniol*, *Jurisdicționismul italian* etc. Esența însă a rămas aceeași: implicarea Statului. Dorința lui de a subordona Biserica a devenit din ce în ce mai mare, în timp ce răspunsul Bisericii nu mai avea de mult forța unei pledoarii elocvente menținerii poziției anterioare. Din acest

⁸ Emil Dumea, *op. cit.*, p. 19.

⁹ *Ibidem*, p. 26.

moment fiecare națiune a găsit un model mai mult sau mai puțin personal de expresie a relației dintre Stat și Biserică. Dacă în cazul Angliei și a monarhiilor nordice identificarea Statului cu Biserica este totală, monarhul fiind simultan capul Statului și al Bisericii, Franța, Olanda (și formal Irlanda) au aplicat separația totală. Care dintre cele două sisteme poate fi considerat „mai bun”? Cu siguranță fiecare dintre ele are avantajele și dezavantajele inerente unor creații umane, însă cert este că majoritatea țărilor europene au adoptat un sistem bazat pe cooperarea distinctă. Aceasta asigură o bază care reglementează raporturile dintre Stat și Biserică oferindu-i celei din urmă o poziție socială respectabilă și avantajoasă, statul dobândind sprijinul social de care are nevoie în implementarea sau reglementarea unor măsuri cu caracter social.

În cazul României, evoluția raporturilor dintre Biserică și Stat stă, fără doar și poate, până în secolul al XIX-lea, sub semnul tradiției bizantine pe care fiecare dintre cele două state (Moldova și Țara Românească) o mențin vie. Legăturile au fost unele extrem de strânse, o „simfonie românească” putând fi în esență identificată. Sprijinul domnilor români a fost adeseori necondiționat și total, Biserica la rândul-i fiind fidelă instituției domnești și acordându-i sprijinul. De altfel, acțiunea Statului s-a concretizat de cele mai multe ori în sprijinirea și consolidarea dimensiunilor culturale, sociale, arhitectonice și diplomatice pe care Biserica le desfășura, intruziunea în problemele teologice și dogmatice fiind una minimă. Raporturile dintre ierarhie și instituția domnească au stat nu de puține ori, ca de altfel în întreaga Europă, sub spectrul implicării puterii civile în alegerea, confirmarea sau înlăturarea unor clerici, Biserica participând la rândul-i în luarea deciziilor importante și referențiale în politica publică. Regulamentele Organice vor aduce însă o schimbare structurală a relațiilor dintre Stat și Biserică. Pentru prima dată se trasau legislativ coordonatele raporturilor dintre cele două instituții. După cum era de așteptat, schimbările au provocat tensiuni și discuții, disoluția unei tradiții imprimate adânc fiind un moment de răscruce în existența ortodoxiei românești. Reformele lui Cuza aveau să plaseze Biserica Ortodoxă într-o postură extrem de dificilă. Deposedată de posesiunile cu caracter funciar, lipsită de posibilitatea unei autofinanțări, Biserica s-a văzut strâns legată, ombilical am putea spune, de un stat care-i reglementa veniturile, statutul, implicarea socială și culturală. Va trece mai bine de jumătate de secol până ce, din punct de vedere decizional și administrativ, Biserica Ortodoxă Română va fi autonomă, în schimb, nici până astăzi nu s-a produs retrocedarea averilor secularizate. Radiografia schimbărilor din secolul al XIX-lea care au afectat Biserica Ortodoxă Română îl făcea pe Episcopul Vartolomeu Ștefănescu al Râmnicului să concluzioneze și să afirme că: „raporturile dintre Biserica Ortodoxă și Stat țineau de regimul de privilegiere¹⁰, un tip de privilegiere denumit ‘confesional constituțional’, prin care Biserica Ortodoxă continua să fie privilegiată în raport cu celelalte culte,

¹⁰ Episcopul Vartolomeu Ștefănescu consemnează de altfel cinci tipuri de regimuri juridice de legătură între Biserică și Stat: 1) Regimul de privilegiere; 2) Regimul de toleranță; 3) Regimul de concordate; 4) Regimul de libertate, sub formă de autonomie și de separație; 5) Regimul de prosciere și de prigonire.

însă în care ‘statul și-a despărțit de biserica lui privilegiată, nu numai cultura și civilizația, pe care și le-a legat de-a dreptul de rațiune și de dreptul natural, dar și-a retras și legea și poliția lui din servirea dogmelor, a moralei, a canoanelor și chiar a cultului acestei biserici, înlăturând dintre delictele penale pedepsite de stat orice abatere de la învățăturile și de la practicile religioase ale Bisericii privilegiate’, așa cum se practica în regimurile de privilegiere clasice”¹¹.

Sfârșitul domniilor pământene, trecerea la dinastia de Hohenzollern, procesul accelerat de modernizare a României, precum și tragedia Primului Război Mondial sau realitățile unei Români Mari au precipitat transformările societății românești și implicit răspunsurile Bisericii Ortodoxe Române la noile provocări. Nu vom insista în aceste pagini asupra elementelor extrem de cunoscute și analizate (Constituția din 1923, Concordatul cu Vaticanul, proclamarea Patriarhiei Române etc.), acestea făcând obiectul unei alte zone de relaționare între Stat și Biserică decât cea asupra căreia vrem să ne oprim. Referindu-ne strict la raporturile dintre Casa Regală și Biserica Ortodoxă, sesizăm glisarea treptată dinspre cadrul protocolar, rece și adeseori distant pe care-l impune Regele Ferdinand, spre o zonă a dialogului și a colaborării în care se angrenează Carol al II-lea. Cazul Reginei Maria este unul excepțional, perspectiva din care trebuie să privim experiența ei ortodoxă fiind una a universului interior, contemplativ, revelaționar (ea descoperă Ortodoxia și o asumă într-un mod admirabil dacă ne raportăm strict la modul necondiționat în care se desfășoară acest proces). În definitiv, considerăm că încadrarea cercetării istoriografice în matricea strictă a evenimentelor oficiale exclude și pierde din vedere factorul personal, elementul intim extrem de important în analiza și interpretarea multiplelor momente din istorie.

2. Cuius regio, eius religio? România interbelică și raporturile dintre Biserică și Monarhie

Cuius regio, eius religio a devenit pentru multe state europene un principiu de bază în fundamentarea vieții religioase. Un astfel de principiu devenea imposibil (utopic) de pus în practică într-o Românie cvasi-ortodoxă. Carol I și Ferdinand au înțeles bine sensibilitatea românilor pentru dimensiunea spirituală a societății și au încercat, pe cât posibil, să se integreze în orizontul de așteptare pe care-l aveau supușii vizavi de monarhii lor. Dacă, în particular, cazul celor doi era unul excepțional și provizoriu raportat la confesiunea ocupantului tronului, Constituția nu lăsa dubii asupra ortodoxismului viitorilor regi ai României. Astfel, în 15 octombrie 1893, devenea limpede că „Prințul Carol, fiul unui catolic și al unei protestante, va fi de religie ortodoxă. Această clauză constituțională va permite foarte bine liniștirea clerului ortodox care nu-i ierta lui Carol I că a rămas fidel credinței strămoșilor săi. Astfel că – în sfârșit! am putea spune – România va avea într-o zi un Rege de aceeași credință

¹¹ George Enache, *Rolul episcopatului în România interbelică*, în „Ziarul Lumina (ediție electronică)”, București, 13 martie 2011.

cu poporul său”¹². Această „naturalizare religioasă” evita multe dintre conflictele sau stările de tensiune care se puteau naște și oferea o platformă solidă de continuitate a dinastiei și dincolo de cei doi Hohenzollerni germani. În plan personal această decizie (botezarea tuturor copiilor în credința ortodoxă, chiar dacă nu aveau drept de moștenire a tronului) avea să producă o reacție dură din partea Romei: excomunicarea Principelui Ferdinand. Situația era una extrem de gravă în perspectiva viitoarelor raporturi cu familiile regale sau imperiale ale Europei, planul personal nefiind la rândul său unul lipsit de importanță (se știe faptul că Ferdinand a fost toată viața un catolic convins și fervent spre deosebire de Carol I care avea o atitudine mai sobră în exprimarea credinței personale). Episodul excomunicării, survenit în 1894, îl conduce pe Ferdinand în direcția încercărilor permanente de revenire în sânul Bisericii Catolice, de dovedire în plan personal și chiar oficial a faptului că rămâne un bun catolic dincolo de statutul său de „paria”. Concordatul cu Vaticanul a constituit un episod extrem de sensibil prin consecințele pe care le-a produs în raporturile Stat-Biserică. În timp ce Constituția din 1923 stipula faptul că Biserica Ortodoxă Română este „dominantă”, termen pompos dar lipsit de conținut, „pentru greco-catolicii români Concordatul era necesar și ca o formă de delimitare de Biserica Ortodoxă, în condițiile în care tot mai multe voci se întrebau ce rost mai are Biserica Unită, din moment ce menirea ei, din care-și făcuse un titlu de glorie, anume de păstrătoare a identității românești în Ardeal, devenise caducă în condițiile creării României Mari”¹³. Implicarea Regelui Ferdinand a fost cu siguranță una mai mult decât morală, sprijinul pe care l-a găsit în elitele politice filo-catolice românești fiind unul substanțial și decisiv. Cu toate acestea semnarea Concordatului s-a realizat cu puțin timp înainte de moartea sa, într-un cadru politic marcat de numeroase tensiuni și transformări pe scena politică, opinia publică aflând abia în anul următor despre înțelegerea parafată.

Atenția pe care Ferdinand a acordat-o imaginii sale răzbate și din micile gesturi (esențiale și sugestive însă) prilejuite de evenimentele naționale. Nu a vrut niciodată să ofenseze sau să dezamăgească poporul care l-a iubit și care i-a oferit totul, nu și-a manifestat catolicismul în mod deschis, ci l-a închis într-un cadru personal. Cu toate acestea, au fost bariere peste care nu a putut să treacă. Relevant în acest sens este episodul încoronării de la Alba Iulia în 15 octombrie 1922, moment festiv încărcat de simbolistică care a dovedit intransigența monarhului vizavi de concesiile pe care era dispus să le facă Bisericii Ortodoxe. Descrierea încoronării de către Regina Maria este elocventă: „Am sosit la biserică, acolo unde toți oaspeții își ocupaseră deja locurile. Nando și cu mine ne aflam pe tronuri, unul în fața celuilalt. Slujba a fost deosebită, demnă, nu prea lungă [...], odată terminat serviciul religios, Nando împreună cu mine, urmați de cei ce ne purtau coroanele și mantiile am ieșit din biserică, în marea piață, acolo unde o estradă era ridicată având un baldachin deasupra ei. Toți

¹² Guy Gauthier, *Missy, regina României*, trad. de Andreea Popescu, București, Edit. Humanitas, 2004, p. 61.

¹³ George Enache, *Biserică-societate-națiune-stat în România interbelică. I. Explorări în orizont liberal*, în „Revista Teologică”, nr. 2, 2010, p. 195.

oaspeții s-au așezat de jur împrejurul acestei estrade acolo unde Nando și cu mine stăteam singuri”¹⁴. În aparență, desfășurarea ceremoniei de încoronare a fost una tradițională în contextul dat¹⁵, dar părțile implicate în organizare cunoșteau refuzul categoric formulat de Ferdinand vizavi de desfășurarea ceremoniei propriu-zise în interiorul catedralei. Mitropolitului Miron Cristea nu i-a revenit nici măcar rolul de a oferi coroana regală (despre o ungere nici nu putea fi vorba), oficiile fiind realizate de reprezentanții autorităților civile. „Bătrânul Pherekyde ca președinte al Senatului [...] a înaintat spre Majestatea Sa cu coroana de oțel după ce generalii au așezat mantiile regale pe umerii noștri. [...] Nando a luat coroana de la acesta, iar după ce a ținut un discurs de credință și-a pus singur coroana pe cap apoi a urmat Orleanu care a venit spre mine cu coroana și a ținut un discurs deosebit de frumos. Am îngenunchat în fața lui Nando, care mi-a pus pe cap marea și greaua coroană”¹⁶. Gesturi mici, gesturi în aparență lipsite de o prea mare importanță, gesturi care s-au pierdut în entuziasmul acelor zile, dar care, analizate cu atenție, relevă poziția celor două părți.

Anul 1930 avea să aducă o schimbare majoră în societatea românească, întoarcerea lui Carol în țară și accederea lui la tron confirmând temerile celor care nu credeau în jurămintele sale. „Ce a însemnat în plan real pentru istoria României domnia lui Carol al II-lea este un lucru îndeobște cunoscut. Carol al II-lea din imaginarul epocii este o chestiune care trebuie încă studiată, deoarece imaginea lui de rege mesianic nu este o simplă propagandă, ci este rezultatul unui orizont de așteptare ‘profetic’ al României de atunci, când timpurile erau coapte pentru a veni un rege, întruchiparea suveranității țării, care să transforme România în mod radical”¹⁷. Noul rege a înțeles rapid că factorul religios joacă un rol crucial într-o societate profund religioasă în majoritatea sa. Faptul că era român prin naștere și credință constituia, fără urmă de îndoială, un atu pe care nu va pregeta să-l folosească. Nu este cazul să analizăm regimul său în diversele forme de expresie, dar vom puncta câteva elemente care caracterizează relația sa cu Biserica Ortodoxă Română.

Încă de la început, Carol „a preluat tema creșterii rolului religiei și Bisericii în viața societății, regele concepându-se pe sine ca un voievod din timpurile medievale, restaurator al simfoniei dintre stat și Biserică, cel care a scos de fapt instituția ecleziastică de sub influența politicianismului”¹⁸. Influența sa în rândul ierarhiei nu era una de neglijat, faptul că el era cel care-i investea pe noii episcopi și mitropoliți fiind mereu amintită în discursurile sale

¹⁴ Diana Mandache, *Capitole târzii din viața mea: memorii redescoperite*, ediția a treia, București, Edit. Alfa, 2011, p. 142.

¹⁵ Nu exista la momentul încoronării un protocol al ceremoniei, drept pentru care s-a trecut la compilarea unor elemente din ceremonialul diverselor curți regale și imperiale europene la care se adăuga, după cum era și firesc, componenta bizantină (veșmântul și coroana Reginei Maria fiind un exemplu elocvent în acest sens).

¹⁶ *Ibidem*, p. 143.

¹⁷ George Enache, *Biserică-societate-națiune-stat în România interbelică. Biserica Ortodoxă Română și „ispita totalitară” de dreapta*, în „Revista Teologică”, nr. 2, 2012, p. 288.

¹⁸ *Ibidem*, p. 289.

prilejuite de astfel de momente. Referindu-se la sine nu ezita să le amintească proaspeților episcopi faptul că: „aici pe Tronul Țării, și deci în capul Bisericii, aveți un credincios al Bisericii, un convins al învățăturii Mântuitorului, care în calea Voastră vă va urmări cu drag și care dorește din tot sufletul să aiba alături de El pe toți acei care vor să muncească pentru întărirea și strălucirea Bisericii noastre naționale”¹⁹. Regele i-a urmărit într-adevăr cu atenție și nu a ezitat să-i înlocuiască sau să-i tempereze pe ierarhii care deveneau prea vocali sau aveau o poziție diferită de a lui. Avem exemple relevante în acest sens: episcopul de Râmnic, Vartolomeu Stănescu, mitropolitul Basarabiei, Gurie Grosu, mitropolitul Bucovinei, Visarion Puiu, sau episcopul ales de Bălți, Benedict Ghiuș²⁰. Numirea Patriarhului Miron Cristea ca prim-ministru a constituit în sine un moment de cumpănă. Era reluată o tradiție veche românească, aceea care-l plasa pe mitropolit în scaunul vacant domnesc până la alegerea noului domn. În cazul de față se încerca o lovitură de imagine și obținerea sprijinului popular pentru regim. Dincolo de aparentul prestigiu de care se bucura Biserica Ortodoxă Română, mai ales după 1938, acest episod a fost dovada clară a subordonării (pe alocuri cinice) Bisericii față de regimul carlist.

Biserica Ortodoxă Română a avut însă și de câștigat în timpul domniei lui Carol al II-lea. Sprijinul pe care acesta l-a acordat proiectelor sociale, culturale, arhitectonice ale Bisericii nu poate fi trecut cu vederea. Dincolo de culisele politicii de stat, Biserica a putut să-și desfășoare activitatea fără îngrădiri într-un regat aflat la apogeul dezvoltării sale socio-economice. Anul 1940 nu avea să aducă însă autonomia atât de mult visată, spectrul regimurilor totalitare de dreapta, izbucnirea războiului amânând soluționarea raporturilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Stat.

3. Concluzii

Sunt multe elemente asupra cărora merită să zăbovim în hermeneutica raporturilor dintre Biserica Ortodoxă Română și Casa Regală a României, studiul nostru deschizând doar câteva direcții de explorare. Uneori este dificil ca istorici sau pasionați de istorie să facem o delimitare clară între latura statală, instituțională pe care cele două părți o presupun și partea domestică, personală, individuală. În fapt, cele două se întrepătrund și istoria a dovedit cu prisosință faptul că monarhii și ierarhii sunt în fapt oameni supuși subiectivității și adeseori greșelii. Societatea românească ca moștenitoare a unor tradiții bizantine și slave vechi a consemnat o relație privilegiată între Stat și Biserică pe parcursul secolelor. Noile realități ale secolelor XIX și XX au produs, însă, schimbări pe alocuri dramatice și profunde. Cele două instituții au început

¹⁹ Arhivele Diplomatice ale României, Fond *România*, vol. 411, f. 231.

²⁰ Un caz similar de intruziune în numirea unui episcop ne este semnalat de către Miron Cristea și în timpul domniei lui Ferdinand. Astfel atunci când s-a adus în discuție numirea lui Iuliu Scriban ca episcop al armatei, răspunsul suveranului a fost unul cât se poate de clar și convingător pentru interlocutorul său: „La mănăstire cu el! [...] Episcop militar nu-l vreau”. Vezi Elie Miron Cristea, *Note ascunse*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1999, p. 61.

să-și construiască treptat un drum propriu, separându-se atât ca valori, cât și ca poziționare. Domniile lui Ferdinand și Carol al II-lea au oferit tipologii diferite de abordare a relației cu Biserica Ortodoxă Română. Un element a rămas însă constant: necesitatea Bisericii de a fi autonomă, de a-și găsi un drum propriu și de a-și împlini misiunea. Simfonia bizantină s-a transformat peste secole în simfonia românească.

**THE RELATIONSHIP BETWEEN THE ROMANIAN ORTHODOX CHURCH
AND THE ROYAL HOUSE OF ROMANIA DURING THE INTERWAR
PERIOD. BYZANTINE TRADITION VERSUS WESTERN VALUES**

– Summary –

The Romanian tradition marks an intense and remarkably tight collaboration between the sovereign institution and the Orthodox Church over the centuries. Strongly influenced by the Byzantine spirit and heritage, the Romanian extra-Carpathian territories fostered a symbiotic relationship between laic and religious power. The interwar period captures the drift from kings Carol I and Ferdinand's Catholicism to Carol II and notably Michael I's Orthodoxy. A particular case is represented by Queen Marie, the protestant who, falling in love with Romania, deeply imprinted not only the Romanian culture and reality, but also Orthodoxy on her soul. Our paper presents the evolution of these transformations and interlinkages without intending an exhaustive approach of the topic. Moving from the stiffness of collaborations obeying the letter of the law and the agreements between Ferdinand and the Romanian Orthodox Church to Carol II's reign who designates Patriarch Miron Cristea to occupy the Prime Minister chair, we identify the plurality of forms in which this collaboration took place. In a permanently changing Romanian socio-political context, the relations between the Orthodox Romanian Church and the Royal House of Romania have represented an important dimension of interwar-Romania realities.

Keywords: monarchy, Ferdinand, Carol II of Romania, Orthodoxy, Catholicism, state.

„ATINGEREA ISTORIEI” - PROIECT EDUCAȚIONAL ÎNTRE COLEGIUL NAȚIONAL „LIVIU REBREANU” BISTRIȚA ȘI COMPLEXUL MUZEAL BISTRIȚA-NĂSAUD

Silvius Ovidiu CHIȘ

În anul școlar 2012–2013 a fost derulat proiectul educațional „Atingerea istoriei”, între Colegiul Național „Liviu Rebreanu” Bistrița și Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Proiectul a urmărit să le ofere elevilor posibilitatea de a înțelege mai bine istoria, prin activități organizate în afara sălii de clasă, prin contactul cu izvoare istorice primare, cu istoria locală și cu patrimoniul construit bistrițean.

Colaborarea dintre instituția școlară și cea muzeală are justificări ce țin, deopotrivă, de metodică Istoriei ca disciplină de învățământ, dar și de sfera managementului muzeal. Principala rațiune de a fi a muzeului contemporan este cea educațională, iar educația muzeală este complementară altor forme de educație, punându-se accentul însă pe educația non-formală și pe cea informală. Pentru a răspunde acestei meniri, muzeul, ca instituție, operează acțiuni educative ce aparțin deopotrivă cerințelor curriculare, dar și educației adulților¹.

Există mai multe categorii de public muzeal, dintre care cea mai consistentă, numeric, este cea a vizitatorilor programați organizat. Aceasta, la rândul ei, este alcătuită mai ales de grupurile de vizitatori din unitățile de învățământ. Prin intermediul vizitelor organizate la muzee se urmărește consolidarea cunoștințelor curriculare, deprinderea de noi cunoștințe și aptitudini, formarea de atitudini și comportamente elevate².

Lecția de istorie rămâne, până în prezent, principala formă de organizare a procesului instructiv-educativ la această disciplină de învățământ. Există mai multe tipuri ale lecției de istorie:

A – Lecția de comunicare a cunoștințelor, cu varianta sa cea mai răspândită, lecția mixtă sau combinată.

B – Lecția de recapitulare, sistematizarea și fixarea cunoștințelor.

C – Lecția destinată formării priceperilor și deprinderilor pentru munca independentă a elevilor, care vizează munca acestora cu documente istorice, cu materiale arheologice, etnografice, numismatice.

¹ Ioan Opriș – *Managementul muzeal*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2008, p. 96.

² *Ibidem*, pp. 85–86.

D – Lecția de verificare, control și apreciere a cunoștințelor³.

Lecția de istorie desfășurată în sala de clasă poate fi completată, de către profesor, și cu alte forme de activitate, organizate în afara sălii de clasă – cercul de istorie, olimpiadele de istorie – și în afara școlii – vizite și excursii de studiu. Ca tip de activitate organizată în afara școlii, vizita are obiectiv instructiv-educativ principal lărgirea și aprofundarea cunoștințelor, legarea lor de practică; în același timp, vizita are și un rol formativ-educativ, urmărind dinamizarea curiozității elevilor, a spiritului lor de investigație și trezirea interesului pentru istorie.

Există patru tipuri de vizite:

a) preliminară, cu rol introductiv, ele se organizează înaintea predării lecțiilor;

b) curente, care se organizează concomitent cu parcurgerea lecțiilor, având un rol complex ilustrativ, aplicativ și demonstrativ.

c) finale, care se organizează la final de semestru sau de an școlar.

d) documentare, care se organizează pentru elaborarea unor referate în cadrul cercurilor de istorie⁴.

În cadrul proiectului „Atingerea istoriei” au fost implicați elevi din 5 clase (a V-a, a VI-a, a IX-a) și s-au desfășurat un număr de 8 vizite curente, pe parcursul cărora s-au derulat lecții de comunicare a cunoștințelor și de formare a priceperilor și deprinderilor cu elevii implicați.

Prima temă abordată cu elevii de clasa a V-a a fost „Preistoria”. Lecțiile s-au desfășurat în expoziția de Istorie-arheologie a Muzeului Județean Bistrița-Năsăud, urmărindu-se formarea, la elevii implicați, a următoarelor competențe din programa de Istorie: 1.1 Utilizarea termenilor specifici cronologiei, Preistoriei și epocii antice în diferite situații de comunicare scrisă sau orală; 3.1 Identificarea și clasificarea surselor istorice; 3.2 Stabilirea, pe baza surselor istorice a elementelor evoluției grupurilor umane și civilizației omenești. Pentru atingerea acestor obiective, s-au desfășurat următoarele activități de învățare:

- reamintirea, de către elevi, a criteriului de periodizare a Preistoriei;
- descrierea, de către elevi, a unor arme și unelte expuse în vitrine;
- încadrarea cronologică a acestor arme și unelte, în funcție de material și tehnica de confecționare;
- identificarea ocupațiilor oamenilor preistorici, plecând de la uneltele și artefactele expuse;
- reconstituirea modului de purtare a luptelor, plecând de la armele expuse;
- reconstituirea imaginarului funerar, plecând de la imaginile unor morminte preistorice.

Valorificarea rezultatelor vizitei s-a făcut atât la finalul ei, prin întrebări adresate elevilor, cât și ulterior, prin lucrare de control.

³ Călin Felezeu, *Metodica predării istoriei*, editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998, pp. 166–167.

⁴ *Ibidem*, pp. 216–217.

A doua temă abordată cu elevii de clasa a V-a a fost „Cultura și civilizația romană”. Lecțiile s-au desfășurat în expoziția de istorie-arheologie a Muzeului Județean Bistrița-Năsăud, urmărindu-se formarea, la elevii implicați, a următoarelor competențe din programa de Istorie: 1.1 Utilizarea termenilor specifici cronologiei, Preistoriei și epocii antice în diferite situații de comunicare scrisă sau orală; 3.1 Identificarea și clasificarea surselor istorice; 3.2 Stabilirea, pe baza surselor istorice a elementelor evoluției grupurilor umane și civilizației omenesti. Plecându-se de la macheta castrului de la Ilișua, elevilor participanți li s-au explicat structura armatei romane și modul de organizare a unui castru roman. Cu ajutorul exponatelor din vitrine și al explicațiilor primite, elevii au putut reconstitui aspecte ale modului de viață din Dacia romană (meserii, tehnici de construcție, mod de locuire, credințe religioase, armată). Rezultatele acestei vizite au fost valorificate ulterior, prin completarea unui chestionar de către elevi.

Prima temă abordată cu elevii de clasa a VI-a a fost studiul de caz „Bistrița-oraș medieval”. Lecția s-a desfășurat în expoziția de istorie-arheologie a Muzeului Județean Bistrița-Năsăud, urmărindu-se formarea, la elevii implicați, a următoarelor competențe din programa de Istorie: 1.1 Utilizarea termenilor istorici specifici Evului Mediu în diferite situații de comunicare scrisă sau orală și 3.1 Localizarea în timp și spațiu a faptelor istorice din Evul Mediu, pe baza surselor istorice. Folosindu-se ca suport vizual macheta orașului Bistrița și exponatele din vitrine, elevilor li s-au explicat împrejurările întemeierii orașului Bistrița de către coloniștii sași, precum și aspecte ale vieții economice și sociale din perioada medievală a orașului (categorii sociale, bresle, sistem de fortificații). Valorificarea rezultatelor activității s-a făcut atât la finalul ei, prin întrebări adresate elevilor, cât și ulterior, în cadrul orelor de Istorie.

A doua temă abordată cu elevii de clasa a VI-a a fost „Arta medievală – Goticul”. Lecția s-a desfășurat în zona istorică a municipiului Bistrița și a urmărit formarea, la elevii implicați, a următoarelor competențe din programa de Istorie: 1.1 Utilizarea termenilor istorici specifici Evului Mediu în diferite situații de comunicare scrisă sau orală; 3.1 Localizarea în timp și spațiu a faptelor istorice din Evul Mediu, pe baza surselor istorice; 3.2 Descrierea unui fapt istoric din Evul Mediu, utilizând informații din surse istorice, cunoscute sau la prima vedere. Elevilor participanți li s-a prezentat un scurt istoric al Bisericii Evanghelice și al ansamblului Sugălete și li s-a cerut apoi ca, pe baza cunoștințelor obținute în sala de clasă, să identifice elemente stilistice gotice în cadrul acestor monumente istorice. Valorificarea rezultatelor activității s-a făcut atât la finalul acesteia, cât și ulterior, elevii participanți trebuind să realizeze un text structurat pe baza unui plan de idei și a unei liste de termeni istorici.

Prima temă abordată cu elevii de clasa a IX-a a fost studiul de caz „Dacia romană”. Activitatea s-a desfășurat în expoziția de istorie-arheologie de la Muzeul Județean Bistrița-Năsăud, urmărind formarea, la elevii implicați, a următoarelor competențe din programa de Istorie: 1.1 Folosirea limbajului adecvat în cadrul unei prezentări orale sau scrise; 1.3. Formularea de opinii

și argumente referitoare la un subiect istoric; 2.1. Recunoașterea unui context economic, social, politic, cultural, istoric; 5.1. Înțelegerea mesajului surselor istorice arheologice, scrise, vizuale și de istorie orală. Folosind cunoștințele obținute în sala de clasă și având ca suport documentar exponatele din colecțiile muzeului, elevii au fost capabili să reconstituie diverse aspecte ale vieții din Dacia romană (meserii, armată, tehnici de construcție, alimentație, imaginar funerar). Rezultatele activității au fost valorificate la finalul acesteia, prin întrebări adresate elevilor și explicații suplimentare oferite acestora.

A doua temă abordată cu elevii de clasa a IX-a a fost studiul de caz „Bistrița-oraș medieval”. Activitatea s-a desfășurat în zona istorică a municipiului Bistrița, urmărindu-se dezvoltarea, la elevii implicați, a următoarelor competențe din programa de Istorie: 1.1 Folosirea limbajului adecvat în cadrul unei prezentări orale sau scrise; 1.3. Formularea de opinii și argumente referitoare la un subiect istoric; 2.1. Recunoașterea unui context economic, social, politic, cultural, istoric. Sub îndrumarea profesorului de Istorie, elevii au făcut o deplasare pe traseul fortificațiilor medievale ale orașului și în centrul istoric, în cursul căreia au identificat elemente de arhitectură medievală, laică și ecleziastică, păstrate până azi. Rezultatele vizitei au fost valorificate la finalul activității, prin întrebări adresate elevilor și explicații suplimentare oferite acestora.

Pentru modernizarea conținutului predării istoriei, au fost stabilite mai multe cerințe, între care orientarea conținutului lecției de Istorie în viziune interdisciplinară, și integrarea elementelor de istorie locală în istoria națională și a acesteia în istoria universală⁵. Organizarea unor lecții de istorie la Muzeul Județean Bistrița-Năsăud și în zona istorică a municipiului Bistrița satisface cerința de abordare interdisciplinară a conținutului lecțiilor de istorie pentru că elevii au fost îndrumați să utilizeze cunoștințe obținute și la alte discipline (Biologie, Geografie, Educație plastică), pentru înțelegerea mai bună a unor aspecte ale trecutului, precum influența climei și alimentației asupra modului de viață al oamenilor, evoluția concepțiilor estetice de-a lungul timpului. Ilustrarea unor lecții cu descoperiri arheologice și monumente arhitecturale de pe raza județului Bistrița-Năsăud permite integrarea elementelor de istorie locală în istoria națională și a acesteia în istoria universală.

**„THE TOUCH OF HISTORY”- PARTNERSHIP BETWEEN
NATIONAL COLLEGE „LIVIU REBREANU” BISTRIȚA
AND THE MUSEUM COMPLEX BISTRIȚA-NĂSĂUD**

- Abstract -

This article describes the activities carried out in the school year 2012–2013 in the educational project „The touch of history”. The author emphasizes the idea that the organization of the history lessons to the museum and historic areas ensures the modernization of teaching history.

⁵ *Ibidem*, pp. 40–45.

Vizită la Muzeul Județean Bistrița-Năsăud, 15 noiembrie 2012, clasa a IX-a E (prof. Silviu Ovidiu Chiș).

Vizită la Muzeul Județean Bistrița-Năsăud, 22 mai 2013, clasa a V-a A (prof. Silviu Ovidiu Chiș și Simona Simionca).

*Vizită la Biserica Evanghelică Bistrița, 13 noiembrie 2012, clasa a VI-a
A (prof. Silviu Ovidiu Chiș, Mihaela Iacob și Vasile Duda).*

O ALTfel DE ORĂ DE ISTORIE

Dan PRAHASE

De regulă, atunci când auzim, în context școlar, expresia „oră de istorie” suntem tentați să ne gândim la aspectul să-i zicem clasic al acestei expresii. Și anume, ne gândim la o sală de clasă cu elevii așezați în bănci pe care se găsesc manuale, caiete și pixuri, cu profesorul la catedră și având în fața sa catalogul, decorul sălii de clasă fiind completat, după caz, de hărți istorice și/sau cărți conținând bibliografie suplimentară cu tematică istorică. Așadar, o imagine relativ cunoscută, nefiind diferită prea tare de ceea ce putem vedea legat de desfășurarea unei ore la aproape oricare altă disciplină școlară.

Desigur că ne putem închipui desfășurarea unei ore de istorie tot în sala de clasă, dar folosindu-se ca mijloace auxiliare retroproiectorul, diapozitivele, diafilmele sau computerul, cu scopul de a prezenta mai bine și mai diversificat conținutul lecției.

Apoi putem vorbi de desfășurarea unei ore de istorie în alt loc decât în clasă, și anume într-o sală de muzeu, la bibliotecă, sau lângă un monument istoric, astfel încât elevii să fie „prinși” de atmosfera celui loc și să poată intra cât mai bine în profunzimea subiectului abordat.

Toate aceste modalități de desfășurare a orei de istorie am putea zice că le-am întâlnit în învățământul preuniversitar sau universitar. În continuare însă dorim să prezentăm, așa după cum afirmă și titlul acestei lucrări, o oră de istorie diferită în destule privințe de cele relatate până acum.

Concret, ne vom referi la o oră de istorie pe care d-na prof. Floare Vaida a desfășurat-o împreună cu o clasă a X-a de la Colegiul Național „George Coșbuc” din Năsăud, oră care merită, după părerea noastră, acordarea unei atenții sporite. Lecția a decurs într-un context cu totul special, și anume împlinirea, la data de 4 octombrie 2013, a 150 de ani de la înființarea actualului colegiu național năsăudean.

Nu vom insista în acest studiu asupra înființării propriu-zise, la data de 4 octombrie 1863, a amintitei unități de învățământ. La fel nu vom pune un accent deosebit nici pe evoluția în timp a acestei școli. S-a scris mult pe această temă și nu avem intenția de a relua detaliat respectivele evenimente. Colegiul Național „George Coșbuc” din Năsăud este o instituție de învățământ de prestigiu care, sub diferitele sale denumiri de-a lungul timpului, a dus departe numele orașului. Ne referim în special la calitatea cadrelor didactice, la calitatea și numărul de absolvenți și elevi care au obținut și obțin încă rezultate deosebite la examene și concursuri școlare etc.

Tema la care se referea acea oră de istorie în cauză a fost evocarea vieții de elev la renumita instituție de învățământ năsăudeană, viață privită din perspectiva mai multor generații de foști elevi ai Colegiului Național „George Coșbuc”.

Mai întâi s-au făcut cercetări și au fost identificate o serie de persoane care de-a lungul vremii au studiat la respectiva școală și care, amănunt esențial, au dorit să dea o mână de ajutor prin comunicarea unor aspecte legate de acele timpuri. Apoi, pentru a strânge materialul memorialistic necesar, elevii participanți la acest proiect au fost împărțiți de regulă în grupuri mici (de câte doi-trei elevi), uneori chiar și individual. Fiecare dintre aceste grupuri mici a contactat, la o dată stabilită de comun acord, persoana corespunzătoare din rândurile foștilor elevi și, cu ajutorul unui chestionar și, după caz, a unui reportofon, s-a început strângerea de material memorialistic. Un amănunt foarte important este și faptul că subiecții intervievați făceau parte, pe cât posibil, din generații diferite de foști liceeni. Intervalele de timp luate în discuție în care subiecții au fost elevi ai acestui liceu au fost de câte zece ani, începând cu anul 1930 și până în anul 2000.

La început actualii elevi au cerut permisiunea respondenților de a le înregistra răspunsurile pe această temă cu ajutorul reportofonului. Apoi foștilor elevi li s-au citit pe rând întrebările cuprinse în chestionar, fiecare întrebare fiind urmată de răspunsul celui vizat. Întrebările au fost diverse, abordând teme ca: în ce mod se desfășurau orele de curs, care era disciplina în școală, cum era viața la internat, ce alte activități mai erau organizate de instituția de învățământ, cât de mare era respectul în relațiile dintre elevi și profesori, cum erau relațiile între colegi, cum se desfășura (dacă era cazul) practica agricolă și practica de atelier, care erau exigențele la școală, dacă au fost întâmplări deosebite etc.

După încheierea interviului, elevii și-au elaborat pe îndelete modul de prezentare a materialului dobândit, prin transcrierea, sistematizarea și ordonarea informațiilor.

Lecția de istorie propriu-zisă a avut loc la data de 23 octombrie 2013, orele 9⁰⁰, la sediul Muzeului Grăniceresc Năsăudean. De fapt, sala în care s-a desfășurat această (după părerea noastră) lecție-eveniment a fost sala rezervată expozițiilor temporare; trebuie să menționăm că acolo era amenajată la acea dată o expoziție de fotografii, vernisată la data de 4 octombrie 2013, cu ocazia aniversării înființării colegiului năsăudean, și având ca temă imagini ce ilustrau aspecte din viața diferitelor generații de elevi ai acestei școli. Fotografiele, montate pe panouri, erau corespunzătoare diferitelor perioade de timp, începând cu intervalul 1863–1900 și terminând cu cel cuprins între anii 2000–2013. Altfel spus, era asigurat, în fond, și un „decor” foarte potrivit cu tema lecției în cauză.

Trebuie adăugat faptul deosebit de important că la această lecție au asistat și cadre didactice din învățământul preuniversitar și universitar din Cluj-Napoca.

Începutul orei a oferit și o foarte plăcută și onorantă intervenție: unul dintre foștii elevi ai actualului colegiu năsăudean „George Coșbuc” care a

acceptat să răspundă cu mare amabilitate întrebărilor din chestionar (puse, în acest caz special, de d-na prof. Floare Vaida), a fost reputatul academician Dumitru Protase. Intervenția sa a fost înregistrată și proiectată, prin intermediul unui computer, pe un ecran amplasat în sală. Informațiile oferite de recunoscutul specialist în istorie au fost deosebit de interesante, cu atât mai mult cu cât ele se încadrau într-o perioadă destul de îndepărtată de timpurile noastre, și anume intervalul de timp 1930–1940. Este de remarcat faptul că, dacă un academician cu reputația d-lui prof. dr. Dumitru Protase a acceptat să se implice în acest proiect al elevilor clasei a X-a, înseamnă că într-adevăr proiectul lor era unul de mare seriozitate și realizat cu deosebită competență.

În continuare fiecare grup mic de elevi (sau individual, după caz) a ieșit în față și a prezentat cele mai interesante aspecte cuprinse în interviurile realizate. S-a început, în fiecare situație, cu precizarea numelui subiectului care a oferit informațiile, precum și cu specificarea perioadei de timp în care acesta a fost elev al amintitei școli. Apoi s-a trecut la prezentarea propriu-zisă a informațiilor cuprinse în interviuri.

Autorul acestui studiu amintește faptul că a avut deosebita onoare de a participa la acest proiect în calitate de intervievat și că a fost invitat în această lecție să ia cuvântul ca fost elev și absolvent al Liceului „George Coșbuc”, cum se numea această școală în perioada cât autorul își realiza studiile liceale. Au fost prezentate informații referitoare la activitățile desfășurate în perioada corespunzătoare din liceu și a fost amintit unul dintre cei mai buni elevi care a absolvit această școală, și anume doctorul în istorie Cristian Găzdac, renumit specialist și recunoscut atât în țară cât și peste hotare.

Tot în calitate de fostă elevă și absolventă a acestei instituții de învățământ a fost invitată să ia cuvântul și d-na Rodica Pop, angajată a Muzeului Grăniceresc Năsăudean. Dânsa a oferit informații foarte prețioase cu privire la desfășurarea activității de pregătire militară cuprinsă în programa de liceu și a participat (împreună cu o parte dintre elevi) la simularea unui pas de defilare (cu acompaniament muzical adecvat asigurat prin intermediul computerului) asemănător cu cel care se executa la ședințele de pregătire militară din liceu. Activitatea aceasta din cadrul lecției a fost binevenită deoarece actualii elevi și-au putut face o mai bună imagine legată de ceea ce însemna activitatea de pregătire militară în viața unui elev de liceu.

Finalul lecției a adus din nou un moment demn de reținut: deoarece se discutasă și despre tradițiile în legătură cu dansurile practicate de elevi – și aici avem în vedere în primul rând „Maialul”, adică sărbătoarea elevilor năsăudeni – două perechi de dansatori, și ei elevi, au trecut la demonstrarea pașilor dansului „Romana”, fiind acompaniați muzical de către alți doi elevi. Este de notat că pentru una dintre elevele care au dansat, participarea activă la acest dans reprezintă un fel de tradiție în familie, ea având rude apropiate care luaseră și ele parte activă în perioada studiilor la amintita instituție năsăudeană, la dansul „Romana”. Momentele demonstrării pașilor de dans au fost și ele pe deplin gustate și aplaudate de către participanții la această activitate.

La sfârșitul acestei ore neobișnuite de istorie au luat cuvântul cadrele didactice din Cluj-Napoca. Ele au remarcat nu numai desfășurarea în sine a activității școlare, ci și eforturile deosebite realizate de către elevii clasei a X-a, îndrumați și coordonați cu multă pricepere de către d-na prof. Floare Vaida.

Concluziile trase de autorul acestei lucrări, ca privitor și, deopotrivă, ca participant activ la această specială lecție de istorie, sunt clare. În primul rând se poate spune, cel puțin din informațiile pe care le are autorul, că este pentru prima dată când Muzeul Grăniceresc Năsăudean găzduiește o oră de istorie cu un asemenea conținut. Apoi este de remarcat implicarea unui mare număr de elevi în această fructuoasă activitate de cercetare. În sfârșit, un alt aspect care merită amintit este evocarea unor evenimente și întâmplări derulate în cadrul vieții de elev de-a lungul timpului, la renumita unitate de învățământ denumită actual Colegiul Național „George Coșbuc” din Năsăud.

UN COURS D'HISTOIRE DIFFÉRENT

– Résumé –

Dans le texte ci-dessus, l'auteur raconte un cours d'histoire particulier, tenu au Musée Grăniceresc de Năsăud, pour les élèves de la 2nde du Collège National „George Coșbuc” Năsăud.

III. RESTITUIRI

FIGURI DE PROFESORI NĂSĂUDENI¹

Gheorghe MITROIU

O tempora! ... O more! ...

Cincizeci și cinci de ani s-au scurs de atunci și lumina ce mi-a pătruns în suflet a rămas nestinsă.

Anii de restriște ai Primului Război Mondial și cei următori m-au aruncat pe meleagurile Năsăudului, în clasa a V-a, la Liceul grăniceresc „George Coșbuc”. Înainte cunoșteam alți oameni și alte locuri.

Mare lucru nu știam nici despre Năsăud, nici despre liceu. Aflasem, totuși, că era unul dintre puținele școli românești cu tradiție și totodată accesibil pungilor mai goale, datorită vestitelor fonduri grănicerești care alimentau, între altele, și acest liceu. Nu știam și nici nu bănuiam nimic despre profesorii lui. N-am crezut, după ce am cunoscut ulterior și alți oameni de seamă și mari oameni de știință, că năsăudenii îmi vor rămâne atât de vii în memorie, în suflet și în recunoștință, că nu se vor putea compara cu ei, cei ce vor veni ulterior în viața mea. Stilul lor de viață, modest, cinstit, relațiile prietenești cu elevii, grija lor față de dezvoltarea caracterelor, mândria de a fi năsăudeni, urmași ai grănicerilor care luptaseră contra lui Napoleon la Arcole, și apreciați la superlativ de marele împărat. Dar, mai presus de toate, m-a impresionat marea și variata lor cultură.

Să încep cu directorul liceului – profesorul Vasile Bichigean, căruia prietenii îi spuneam Lică, așa cum de altfel îi spuneam și elevii, între noi. Era „fecior de sușter” din Năsăud, cel mai mic dintre vreo nouă copii. Dintre toți aceștia, părinții cu greu îl puteau ține fixat pe Lică pe „trepiedul său barbar” de ucenic. Era mai totdeauna găsit în podul casei sau la fânar – citind. O dată, de o sută de ori, până la urmă l-au lăsat de capul lui, ca să-și dea examenele la liceu în particular.

A urmat, nu se știe cum, o facultate și a ajuns profesor de limbi clasice și apoi director al liceului din Năsăud. Era mic de statură, slăbuț, cu un mers caracteristic de om preocupat. Ședea cu chirie într-o casă peste drum de liceu. Cunoștea limba latină, pe care o vorbea liber și greaca veche, din care a tradus, între altele, „Republica” lui Platon. Bucuria și mândria mea au fost mari mai târziu, când am dat peste un fragment dintr-un studiu filozofic, *Dreptatea și*

¹ Nota redacției: Text redactat în 1982 de către medicul primar Gheorghe Mitroi din Curtea de Argeș, la împlinirea a 55 de ani de la absolvirea liceului. Manuscrisul se păstrează în Arhiva Muzeului Grăniceresc Năsăudean.

nedreptatea, reprodus în „Antologia filozofică” a lui Nicolae Bagdasar și Virgil Bogdan.

Dar Vasile Bichigean cunoștea perfect și limbile franceză, engleză, germană, maghiară și, culmea, ebraica veche, în care calitate era consultat de rabinul din Năsăud la interpretarea vreunui text talmudic.

Nouă, în clasa a VII-a, ne-a predat logica.

Niciodată, în nici o împrejurare, n-ai fi bănuir că în omulețul acela mic și slăbuț se putuseră acumula atâtea cunoștințe, atâtea conștiințiozitate în împlinirea sarcinilor de profesor și director, atâtea admirație pentru trecutul oamenilor mari, pentru trecutul țării noastre și, îndeosebi, al grănicerilor năsăudeni, și pentru „poetul țărănimii”, George Coșbuc, fost elev al liceului.

La dezvelirea bustului poetului din fața liceului, în anul 1926, Vasile Bichigean a rostit un prinos plin de avânt rapsodului răsărit din mijlocul marii mulțimi oprimată, evocând toți eroii, toți Feții Frumoși și Ilenele Cosânzene, tot imensul popor de împărați, feți logofeți și Zamfire, pentru a se închina umbrei marelui cântăreț al neamului și țării sale.

Desfășurările minții și sufletului său mare se mai simțeau și când se sărbătorea „Maialul”, la 1 Mai. Atunci, școlile din Năsăud mergeau în corpore și luau masa, pregătită din vreme, cu miel fript și bere, în grădina cu copaci bătrâni ai fostei școli de ofițeri. Fiecare clasă cu dirigintele ei avea câte o masă lungă, în capul căreia stătea profesorul. După primul pahar de bere începeau urările, cântecele studențești și invitațiile celorlalți profesori, care erau luați pe sus, cu scaun cu tot, de la o masă la alta. În mijlocul acestei veselii de primăvară și tinerețe se ridica sus, pe o masă, iubitul și admirabilul nostru Lică, care ne vorbea, bineînțeles în latinește.

În după amiaza aceleiași zile, sextanii, septanii și octavanii aveau obligația de a primi și găzdui invitații și, în special, invitatele, toate îmbrăcate în costum național – frumoasele costume de pe Valea Bârgăului – în vederea serbării, care se ținea în sala de gimnastică a liceului. Acolo, publicul ocupa treptat toate scaunele, rezervându-se cele din primul rând profesorilor. Cu puțin timp înainte de ridicarea cortinei, pe ușile largi deschise intrau doi câte doi: primul Emil Mărcuș, profesor de matematică, la braț cu mama lui, țărancă în costum național, cu năframă și opinci, al doilea era preotul Octavian Mărcuș, fratele său, profesor de religie, la braț cu tatăl său, țăran, cu cojoc lung, cu plete albe pe umeri și de abia al treilea intra directorul cu soția, urmați de ceilalți profesori cu familiile lor.

În timpul dansului, nu era nici o supărare sau indecență dacă elevul, după un compliment, lua partenera din brațele profesorului sau viceversa. A doua zi însă, la cursuri, se restabileau raporturile dintre catedră și bănci, ca și cum nici nu s-ar fi desfășurat „Maialul” în ajun.

De altfel, cu asemenea raporturi elevii erau obișnuiți pe tot parcursul anului școlar, când făceau vizite profesorilor, mai ales celor care aveau fete, păstrând relațiile de prietenie decentă.

Vasile Bichigean era înconjurat de ceilalți profesori cu o iubire deosebită, multă stimă și apreciere, dar și cu o grijă frățească – privind necazurile

sale sau ale familiei. Noi, elevii, ne simțeam mândri că îl aveam profesor și director. Se ducea pe ploaie sau vânt în fiecare lună, în căruță cu cai, la Bistrița ca să ridice salariile personalului liceului.

Diriginte al clasei I-am avut pe profesorul Ștefan Scridon, care predă istoria și latina. Era un om sobru și temperat. Nu l-am văzut niciodată râzând, ci doar schițând, aproape imperceptibil, un zâmbet. Ura lașitatea, minciuna și lipsa de demnitate. La o oră de dirigenție l-am văzut intrând și urcându-se preocupat la catedră. Își scoase „sficării” și începu să-i frece îndelung cu batista, semn de mare tensiune. Apoi, fără introducere: *„Am un fiu, față de care n-am obligațiile pe care le-am contractat față de voi, prin alegerea profesiei, copiii mei adoptivi și mă doare în suflet când nu corespundeți aspirațiilor mele”*.

Între noi, nedumerire ... Și apoi: *„Bungiu (un elev) ieși din bancă și spune cum a fost”*, zise dirigintele.

Elevul Bungiu, de a cărui întâmplare nu știam nimic, răspunse:

– *„Domnule profesor, eram la recreația a treia când, ieșind pe culoar, în dreptul clasei a IV-a, se deschide brusc ușa și dau buzna peste mine elevii clasei respective. Pun mâna pe primul, îi trag o palmă și-l fac bou”*.

Profesorul: *„Bine, te duci și-i ceri iertare!”*

– Elevul Bungiu, care cunoștea concepțiile profesorului Scridon, îi răspunde:

– *„Domnule profesor, vă rog să mă iertați, dar nu pot s-o fac”*.

– *„De ce?”*, îi replică profesorul.

Elevul: – *„Nu-mi permite demnitatea mea de octavan să cer iertare, după ce am săvârșit o greșeală. Primesc să fiu pedepsit”*.

– *„Bine, ești iertat!”*, îi răspunde profesorul.

Profesorul Ștefan Scridon, care nu era niciodată grăbit, fiindcă nu era niciodată în întârziere, umbla îmbrăcat sport: pantaloni bufanți, jambiere, veston scurt cu patru buzunare, aplicate în față. Era un vânător pasionat de urși în pădurile munților Rodnei și un temut spadasin. Cu ocazia unei agape, după o vânatoare reușită, profesorul Ștefan Scridon povestea ceva în legătură cu trecutul nostru istoric și fixa anul aceluia eveniment. Dintre invitați, un avocat l-a contrazis cu privire la data exprimată. Profesorul insistă însă asupra datei spuse de el, în calitate de profesor de istorie. Dar avocatul, lipsit de abilitate, îi răspunde că și un profesor de istorie poate fi „prost”. A urmat o palmă trasă pe obrazul avocatului, care se repezi să replice, dar ... profesorul Scridon i-o interzise prin aruncarea mânușii. A doua zi, după ieșirea pe teren, avocatul a fost internat la spital cu o rană la brațul drept.

O altă amintire, în legătură cu ora de dirigenție: era vorba de obiceiul unor elevi care fumau. Ștefan Scridon era contra fumatului. Dar, întrucât credea că dacă oamenii maturi, conștienți de răul ce și-l făptuiesc, nu se puteau debarasa de acest obicei, nu putea pretinde unor elevi mai mult decât să nu dea prin obiceiul lor un rău exemplu celorlalți tineri, fumând în văzul tuturor.

Eram așa de încredințați de tot ceea ce ne spunea sau numai ce ne sugera dirigintele nostru, că dacă ne-ar fi cerut să sărim de la etaj, unde aveam

clasa, o făceam fără nici o rezervă, întrucât dacă o spunea profesorul Scridon nu putea fi decât în folosul nostru.

Făcea parte din cercul profesorilor ce nu se limitau strict la preocupările catedrei. Lipsind de la ora de chimie profesorul respectiv, a venit să-l înlocuiască profesorul Scridon. Cum îi cunoșteam calul lui de bătaie – latina, am început să răsfoim pe Caesar, cu „De bello gallico” și pe Tacit. La intrarea în clasă, îl întreabă pe premiantul clasei, pe numele său Ovidiu Ciorba, viitor medic radiolog, ce lecție aveam la chimie. Surpriză! A făcut o oră de chimie cu competența colegului său de specialitate.

Am aflat apoi de la gazda mea, prietenă cu soția profesorului Scridon, că acesta avea acasă un adevărat laborator, unde, în orele libere, făcea experiențe chimice.

Datorită concepțiilor sale didactice, ca de altfel ale tuturor profesorilor, Ștefan Scridon cerea insistent îmbinarea armonioasă a instrucției cu educația practică.

Cu profesorul Emil Mărcuș, care ne predă matematica, fizica și chimia, am avut un prim contact mai puțin plăcut. Eram la ora de matematică, la câteva zile după sosirea mea la Năsăud, în clasa a V-a. Scosese la tablă un coleg și dictase pentru rezolvare o ecuație cu trei necunoscute. În timp ce elevul se uita lung la ecuație, ștergând inutil restul tablei cu buretele muiat, profesorul, cu degetele mari introduse în deschizătura pentru brațe a vestei și cu „sficării” cu șnur pe nas, se uita pe fereastră, spre valea Someșului, ce curgea prin apropiere. În fundul clasei și în jurul meu s-a iscat o rumoare stârnită de prezența unui „regățan”, neobișnuită pentru năsăudeni. Intrigat profesorul Mărcuș se întoarce și întreabă:

– „Măi, da ște-i acolo?”, și se îndreaptă spre noi cu pași înceți. Când dă cu ochii de mine, se uită mirat:

– „Măi, da șine ești?”

Îi răspund spășit ca un vinovat:

– „Da de unde ești?”, mă mai întreabă.

– „Din Teleorman”, îi răspund.

– „Tiii!, da ște, alte lișee n-ai mai găsit până aici? Ce crezi tu că aici umblă cățării cu covrigi în coadă?”

– „Nu, dom profesor”, îi răspund, „dar am auzit că e un liceu bun și cu taxe mai mici”.

– „Da? No, ieși la tablă!”

Am ieșit.

– „No, ia crida și rezolv-o!”

Îl întreb: – „Prin ce metodă?”

– „Da câte metode cunoști tu?”, mă întreabă mirat.

– „Prin trei metode”.

– „Care-s așelea?”...

Îi răspund: – „Dar acum nu mi-o reamintesc decât pe cea a determinantilor”.

– „No, fă-o p-asta, să o înțeleagă și mârہăile astea”.

Mi-a trecut nota 10 în catalog, iar peste două săptămâni mă cheamă în cancelarie și începe să mă descoase asupra părinților și posibilităților mele de

traie și studiu. Cum acestea erau precare, mi-a spus că mi-a găsit dânsul două evreice să le meditez, iar în ce privește plata, s-o las în grija lui. Era un om bun, plin de umor, dar un umor natural, necăutat. La dânsul era destul să știi lecția, ca apoi să te distrezi din plin pe seama discuțiilor ce le avea cu elevii care se întâmpla să nu știe lecțiile.

Eram în ora de chimie, în amfiteatrul de la etaj. Profesorul Mărcuș a scos la tablă pe elevul Domide, un lungan, nu în raporturi prea bune cu cartea. Îi dictează o formulă, după care, conform obiceiului, cu degetele mari în deschizătura vestei, se duce să se uite pe fereastră, în așteptarea răspunsului. Elevul Domide profită de poziția profesorului, care nu-l vedea, și începu disperat prin gesturi și expresii întrebătoare găsirea soluției la colegii din primul rând de bănci. În acest efort disperat este surprins de profesorul Mărcuș, care îl lasă intenționat să continue gesturile. Toată clasa a izbucnit în râs. Domide, prins cu mâța în sac, lasă capul în jos, ca un condamnat fără drept de apel.

Profesorul se îndreaptă încet spre el și, cu un aer naiv, îl întreabă:

– „Măi, da de unde ești tu?”, deși știa de unde era.

Răsete în clasă.

– „Din Maier, dom profesor”.

– „De unde din Maier, din sus sau din jos de biserică?”

– „Din sus, dom profesor”.

– „Tiii măi, când ti duce în sat la tine și ți-or da oamenii binețe, ziua bună domnișorule, să le răspunzi: Badee, nu-mi zice domnișor, că-s prost bade ... No, treci la loc”.

L-am reîntâlnit după zece ani la București când, împreună cu soția, mergeam să vizităm muzeul „Grigore Antipa”. În piața Victoria, un lung șir de elevi ieșeau din muzeu. Pe lângă ei profesorul Emil Mărcuș, care-i conducea. Mi-am dat seama că erau elevii liceului din Năsăud. L-am reîntâmpinat și nu mică mi-a fost surpriza și mulțumirea să mă vadă un om isprăvit, cu casa mea, ieșit și din mâinile sale, satisfacție exprimată prin cuvinte înecate de emoție. La despărțire ne-am îmbrățișat, rugându-l să comunice gratitudinea mea față de ceilalți profesori ai liceului.

La lecții stăruia mult la înțelegerea operelor clasicii germani, mai mult decât la cunoașterea limbii.

Fusese bun prieten cu poetul G. Coșbuc, cu care se întâlnea la „Calul cu bere” din București sau la librăria Sfetea. Făcuse studii asupra familiei Coșbuc la Hordou, nume împrumutat de strămoșii poetului, care fugiseră de pe moșia familiei Horváth din Ilișua și nu voiau să fie găsiți. Publica articole de istorie și filologie în revistele transilvănene și, nu în ultimul rând, în „Arhiva Someșană”, revistă istorico-culturală din Năsăud.

În ultimele clase de liceu, la limba română l-am avut profesor pe Ioan Partene. Este cel care ne-a introdus în cunoașterea istoriei literaturii române, stăruind îndeosebi asupra cronicarilor, din operele cărora ne obliga să învățăm pe de rost anumite pasaje caracteristice. Tot dânsul era asistentul și mentorul ședințelor literare ale societății „Virtus Romana Rediviva”, a elevilor liceului. Comitetul societății era format din elevii proeminenți ai ultimelor clase. Se

discuta în aceste ședințe despre cultură în general, făcându-se și încercări de critică literară despre lucrările elevilor și ale autorilor consacrați.

Deși nu ne era profesor, l-am ascultat și pe Sandu Manoliu, directorul Școlii normale din Năsăud. A ținut o conferință despre primii scriitori și istorici de valoare care au aprins făclia culturii, apoi despre urmașii lor, care le perfecționează opera și creează altele. Oprindu-se asupra acestora din urmă, ne-a vorbit despre M. Eminescu și G. Coșbuc – și geniul lor creator.

Sandu Manoliu era un om de mare cultură, cu încercări scriitoricești și eseistice. Deși „regățan”, fusese adoptat și îmbrățișat cu multă dragoste și apreciere de profesorii locali, care, în general, nu-i agreau pe cei trimiși disciplinar din Vechiul Regat la capăt de țară.

Aceste figuri de profesori mi-au rămas întipărite în suflet și, după mai mult de o jumătate de veac, ca exemple de dăruire, cinste și cultură, iar fotografia cu profesorii și absolvenții liceului din anul 1927 am așezat-o pe perețele dinspre răsărit a casei noastre de la țară, deși obiceiul țărănesc nu permite decât icoane pe acest perete. Am considerat însă că merită să stea la răsărit, cu prisosință.

După circa 30 de ani, am făcut cu soția o vizită la Năsăud printr-un circuit.

M-am simțit străin printre străini ... Toți foștii mei profesori plecaseră pe drumul fără reîntoarcere ...

Am simțit atunci că și o parte din mine a plecat cu ei ...

QUELQUES PROFESSEURES DE NĂSĂUD

–Résumé–

Le texte présenté ci-dessus a été rédigé en 1982 par le médecin Gheorghe Mitroi de Curtea de Argeș et dans ce texte l'auteur se souvient de la vie scolaire dans le Lycée de Năsăud.

EDUCAȚIA FIZICĂ ȘI ACTIVITATEA SPORTIVĂ LA LICEUL „GEORGE COȘBUC” ÎN PERIOADA 1923–1929¹

George CHIRTOȘ

Acum, la propunerea colegului meu de liceu, prof. Ion Popescu, de a-mi așterne pe hârtie amintirile privind educația fizică și viața sportivă a anilor 1923–1929 ca elev de liceu la Năsăud, mă văd silit a mă întoarce cu gândul la o întâmplare din frageda-mi copilărie, care mi-a imprimat o atracție deosebită pentru practicarea sporturilor. Întâmplarea s-a petrecut la Beclean în primăvara anului 1916, în plin război mondial, când aveam doar patru ani.

Era într-o duminică, o zi frumoasă de mai, când mama, după ce ne-a îmbrăcat frumos, ca să-și mai uite necazurile și dorul tatei care era plecat în război, ne-a luat de mână, pe mine și fratele mai mare, Aurel, și după ce a strigat-o și pe buna noastră vecină, lelea Anucă, am plecat toți patru prin grădina noastră, pe cărarea ce ducea în parcul castelului grofului Bethlen István. Pătrunderea străinilor în parc era interzisă; dar fiind perioada războiului, cu fel de fel de oameni veniți din împrejurimi la cercul de recrutare, și cu mulțimea soldaților sosiți cu trenul în acest nod de cale ferată din Valea Someșului Mare, cu ramificație spre frontul din Galiția, gardurile parcului din sârmă ghimpată au fost străpunse, formându-se strungi, de care ne-am folosit și noi la ieșirea spre parc. Odată ajunși aici, privirea noastră de copii obișnuiți cu meri, peri și pruni, nu se mai sătura de arborii înalți și frumoși, în care zburau și își aveau cuibul o mulțime de păsări cântătoare care ne delectau auzul. Înaintând încet pe cărarea strâmtă, noi copiii ne împiedicam în iarba înaltă și deasă ce ne depășea statura, iar mama, în graba ei, ne smucea de mână cu putere ca să pășim cu zor; și astfel am ajuns într-o alee ce însoțea cursul leneș al canalului morii, care despărțea în două parcul. De aici am auzit un zgomot neînțeles al unei mulțimi de oameni ce fremăta tot mai tare pe măsură ce înaintam. După vreo două sute de metri, dincolo de canal am zărit pe acei oameni aranjați parcă în jurul unui cerc mare, care băteau din palme și strigau. Alții, însă, mai puțini la număr, îmbrăcați în culori diferite, fugeau dintr-o parte în alta în interiorul cercului, după o minge mare. Aici mama ne-a oprit și apoi ne-am așezat pe iarbă la marginea canalului, de unde am privit fascinați de cele ce se petrec în fața noastră, peste canal.

¹ Nota redacției: Text redactat în 1985 de către inginerul Gheorghe Chirtoș din Târgu-Lăpuș, la împlinirea a 55 de ani de la absolvirea liceului. Manuscrisul se păstrează în Arhiva Muzeului Grăniceresc Năsăudean.

După câte se pricepea mama să ne explice și după ce am văzut pe cei îmbrăcați în roșu și alb, și în verde și negru, că fugeau după o minge mare și o loveau nu cu mâna, cum știm noi, ci cu piciorul, ne-am dat seama că este vorba de un joc. După vreo doi sau trei ani, după ce am intrat la școală, când am început și noi să lovim cu picioarele mingile noastre obișnuite făcute din păr de vacă sau din cârpe și legate în ochi cu ață, ne-am dat seama că este vorba de noul joc, așa-zisul „fotbal”, care avea să domine viața sportivă a lumii.

În toamna anului 1923 am intrat ca elev în clasa I B la Liceul „G. Coșbuc” din Năsăud. Proaspeții colegi, cei mai mulți de la sate, îmbrăcați încă în straiile satului lor, nu cunoșteau nimic despre mingea de lovit cu piciorul, în afară de vreo câțiva din localitățile mai urbanizate; dar nici de gimnastică, de exerciții libere și la aparate. Primele contacte cu sala de gimnastică au fost pentru noi o revelație. În fața atâtor aparate nemaivăzute am rămas uimiți, dar, după ce profesorul de gimnastică Leonida Pop ne-a arătat, prin exemplul său personal, cum se întrebuintează, am și început a ne cățăra, unii pe trapez, alții pe paralele și pe alte aparate care mai erau în sală. Dintre toate aparatele, însă, cea mai mare plăcere ne-a produs-o „zburătorul” cu cele patru frânghii de curele agățate de o grindă, iar la capătul de jos terminate cu niște scărițe, de care ne prindeam și cu picioarele ne făceam vânt, învărtindu-ne cu mare viteză.

De multe ori la ora de gimnastică profesorul ne lăsa o parte din timp liber; și atunci începea o adevărată zbenguială, la care nu luau parte toți elevii. Cei mai mulți rămâneau de-o parte și priveau, dar numai câțiva se apucau de năzdrăvăni la aparate. Chiar de pe atunci s-au întrezărit viitorii gimnaști și sportivi ai liceului, între care am fost și eu, cel ce se trudește azi, după mai bine de cincizeci de ani, să reamintească și să lase neuitate acele minunate ore de educație fizică și sport din viața noastră de elevi.

În cei șapte ani petrecuți în băncile liceului, în afară de principala preocupare pentru învățătură, am avut o deosebită atracție pentru practicarea unor sporturi, cum ar fi: fotbalul, patinajul, gimnastica la aparate și altele. Prin urmare, fiind unul din pasionații sportului, m-am socotit a fi îndrituit a așterne pe hârtie amintirile mele și, cred, și ale voastre dragi colegi, care după o jumătate de secol, înfruntând vicisitudinile unei perioade istorice atât de frământată, avem fericirea de-a ne găsi din nou împreună.

Azi, cei rămași în viață, citind aceste pagini, fiecare vă veți aduce aminte de sala de gimnastică, de curtea liceului, de canalul morii, de apele Someșului cu cele două „hăitașe”, a lui Bărduț din Trădam și cel de la Lușca, de gheața de pe locul de la gară, de „Lagăr” și de alte multe locuri pitorești din jur unde prin diferite jocuri distractive, dispute sportive și excursii, ne-am potolit zburdălnicia copilăriei și a tinereții. Iar pentru mai târziu, spre ultimii ani, când vârsta, în mod firesc ne transpunea în visare pentru niște ochi frumoși ai vreunei eleve de la gimnaziu, retrăim mai intens frumusețea și mireasma îmbătătoare a acestor locuri și împrejurimi de neuitat.

În cursul inferior de liceu, orele de gimnastică, fie în sală sau afară în curtea liceului, erau singurele care ofereau contacte între noi elevii și profesorul de gimnastică. Astfel că disciplinele sportive și alte jocuri de acest gen – fie

din comoditatea profesorului de gimnastică – sau poate și din cauza unor prejudecăți ostile ale unora din cei ce se ocupau de educația noastră, erau lăsate la inițiativa noastră. Ca și acum, fotbalul era cel mai răspândit și mai iubit dintre sporturi și se practica fără nici un sprijin, la întâmplare, după posibilitatea și capacitatea elevilor. Contribuția morală – ca să nu mai vorbim de cea materială – a celor mai mulți dintre profesori, era absentă, dar era prezentă întotdeauna în a persecuta pe cei mai mulți dintre elevii care jucau fotbal. În aceste condiții, lipsiți de ocrotire și de fonduri, duceam lipsă de material sportiv. Nici unul din noi, ca fii de țărani lipsiți de bani, cum eram aproape toți, chiar asociindu-ne nu aveam posibilitatea să ne cumpărăm o adevărată minge de fotbal și, pentru a ne satisface această arzătoare dorință de joc, ne foloseam de mingi mici din gumă, cumpărate sau confecționate de noi din cârpe sau păr de vacă. De alte materiale sportive, cum ar fi ghetete speciale acestui sport, era un lucru așa de mare că nici în vis nu le puteam avea. Toți cei pasionați ai balonului rotund jucam desculți sau, la acea vârstă, cu încălțăminte noastre obișnuite – în bocanci, pantofi sau sandale. Mie, părinții îmi comandau ghetete la un pantofar foarte bun din Beclean, Florea Cîrcu, care știindu-mă pasionat de fotbal, îmi confecționa niște ghetete foarte rezistente, pe care nu reușeam să le rup într-un singur sezon.

Dar, dintre toate materialele, mingile de fotbal ne lipseau cel mai mult. Numai câțiva elevi, vreo doi-trei din clasele superioare, cu părinți mai cu dare de mână și înțelegători, aveau minge de fotbal. Noi, cei mai mici, nu aveam acces la aceste mingi decât ocazional. Pentru mine era o mare bucurie când celor care se bucurau de acest privilegiu li se strica mingea, deoarece apelau la mine ca să le-o repar. Și o făceam cu destulă măiestrie, fiindcă am învățat să cos în piele la un pantofar vecin din Beclean. Drept recompensă mi se permitea să joc alături de ei, ceea ce pentru mine era o mare mândrie, mai ales că la joc mă descurcam destul de bine și m-am evidențiat chiar de la început; într-un cuvânt, devenisem prietenul lor mai mic.

Jocul nostru cu mingi improvizate era pasionant nu numai pentru cei ce jucam, dar și pentru cei ce priveau. În urmărirea mingii ne avântam cu toată ardoarea și cu toată puterea, neținând socoteală de nici o regulă; se formau grămezi ca la rugby, cu aglomerări și îmbrânceli, care, nu de puține ori, degenerau în încăierări serioase, cu urmări neplăcute ce ni se aplicau de către pedagogi, sau de profesorul de clasă. Mingea adevărată o loveam numai atunci când se rătăcea din picioarele elevilor mai mari, din cursul superior. Dar adevărata plăcere, totuși, o simțeam mai mult când cei mari jucau la o poartă. Atunci noi, o droaie de copii, așteptam în dosul porții să prindem mingile șutate care depășeau linia porții să le trimitem înapoi.

Aici, în dosul porții, alături de mine și-au făcut ucenicia jocului de fotbal: Alexandru Pamfil, Emil Ionașcu, Emil Boșca și Aurel Ciurdăreanu, în clasa noastră, iar din alte clase tot inferioare: Flaviu Hodor, Alexandru Mute, Emil Sabău, Iosif Pal și alții de care nu-mi mai amintesc. Cu acest lot de speranțe ale fotbalului liceului, la care s-au mai adăugat cei veniți mai târziu în clasa noastră, cum au fost: Ion Popescu, Petre Dobre și Valer Deac, s-a dat un impuls

acestui sport, ce s-a limitat la început numai la supremația ce am câștigat-o față de celelalte școli din Năsăud – Școala normală și Școala de arte și meserii.

Astfel au trecut anii copilăriei de elevi în clasele inferioare de liceu. Din copiii jucători de fotbal ocazionali din dosul porții și de pe tușă, unii chiar din clasa a IV-a și a V-a, cum au fost Ion Popescu, Petre Dobre, Alexandru Pamfil și Aurel Ciurdăreanu și eu, rând pe rând, pe măsura capacității, am promovat în mult râvnita formație reprezentativă de fotbal a liceului. Este de neînchipuit ce bucurie și ce mândrie am simțit atunci ca să joci alături de cei mai mari, faimoșii jucători: Ioan Rădoi, Ilie Bungiu, Ioan Chira, Teofil Tanco și alții.

După această perioadă, cam prin clasa a IV-a, în anii ce au urmat, viața sportivă a liceului și a celorlalte școli din oraș a luat o întorsătură neașteptat de favorabilă prin numirea lui Octavian Sălvan ca profesor de gimnastică la toate școlile secundare din Năsăud. Acesta, fost ofițer, pe atunci să fi avut în jurul a 40 de ani, era un adevărat sportiv, cu un fizic robust și armonios, având înălțimea în jurul a 195–200 cm, purtând barbă impunătoare și îngrijită.

Circula o versiune despre barbă, că-i acoperea cicatricea unei tăieturi de sabie primită într-un duel. Având în vedere caracterul lui impulsiv și violent de care a dat dovadă, precum și faptul că adesea se preta libațiilor bahice, pe bună dreptate putem crede că această versiune era adevărată. Faimoasa lui barbă i-a atras porecla de „Bărbosul”, care era folosită mai ales de țăranii năsăudeni și cei din jur. În timpul zilelor favorabile, când, de cele mai multe ori orele de gimnastică le țineam în curtea liceului, avea deosebită plăcere să comande cu glas tare sau să strige la cei ce greșeau, de se auzea până-n piața din centru. Joia, oamenii care veneau la târgul săptămânal se opreau la grilajul curții sau intrau chiar în curte ca să admire activitatea sportivă a elevilor, dar mai ales erau atrași de rolul și de vocea puternică a prof. Sălvan, care astăzi ar fi rivalizat cu orice difuzor, depășindu-se pe sine în fața oamenilor care-l priveau și-l ascultau cu gura căscată. Dar cel mai distractiv spectacol ce putea fi oferit era atunci când se juca fotbal pe porțile mari, cu o minge mică improvizată de către elevii din clasele inferioare. În acest caz, nu de puține ori, prof. O. Sălvan, care părea un adevărat Gulliver printre pitici, făcea pe arbitru, conducând jocul cu fluierul și vocea lui puternică, iar câteodată ieșea din imparțialitate, transformându-se în jucător alături de echipa în dificultate. Puteți să vă închipuiți ce haz producea un astfel de meci.

Mulți dintre noi l-am iubit, alții mai puțin. Poate că și în sânul corpului profesoral nu s-a bucurat de simpatia unanimă, dar în ce privește activitatea lui pe linie profesională a fost de necontestat. În toată activitatea lui a dat dovadă de mult dinamism și de un spirit de organizare deosebit. De cum a pășit la prima oră, prin teste și observații, a căutat să descopere elevii mai talentați, cu care a format echipe de gimnaști la aparate, la atletism și la fotbal. Cu aceștia a lucrat sistematic, iar rezultatele n-au întârziat să se arate. La demonstrațiile sportive din curtea liceului, care cuprindeau uneori pe toți elevii de la Școala normală și Școala de arte și meserii, exercițiile libere și jocurile desfășurate în fața unui public numeros au fost o premieră pentru năsăudeni.

În fiecare an a organizat și antrenat echipa de atletism pentru serbările de pe Câmpia Libertății din Blaj, la care sportivii liceului au obținut succese deosebite. Păcat că aceste serbări jubiliare, organizate în amintirea memorabilei Adunări Naționale din 3/15 mai 1848, în anul 1928 au fost sistate, astfel că promoția clasei noastre, deși a fost pregătită, n-a avut fericirea să participe și să pășească pe Câmpia bătătorită de cei 40.000 de români care au ascultat glasul de tunet a lui Simeon Bărnuțiu și au răspuns chemării lui într-un strigăt profetic unanimitate: „Noi vrem să ne unim cu țara”.

Paralel cu aceste activități sportive, s-a reorganizat „cercetășia”, care cu ani în urmă a fost înființată de inimosul profesor de științe naturale Vladimir Macovei. Cu formația de cercetași s-au organizat excursii în satul Coșbuc, la casa memorială a poetului George Coșbuc, și la Prislop, la casa în care a locuit cândva marele nostru romancier Liviu Rebreanu. S-au mai vizitat și alte localități și locuri din jur mai importante. S-a împrejmuit de către cercetași cimitirul eroilor, unde în fiecare an, în ziua de 21 mai, era organizată comemorarea lor. Până la urmă, datorită puținului sprijin de care s-a bucurat cercetășia, nu numai la noi, dar și la alte licee, viața acestei formații s-a stins treptat.

În urma acestor aprecieri de ansamblu asupra activității sportive, voi reveni în continuare asupra activității fotbalistice și a întâmplărilor legate de acest sport, care ne-a adus cele mai multe satisfacții, dar uneori și mici neplăceri.

În noile condiții ce s-au creat, despre care am mai amintit, a fost reorganizată echipa de fotbal a liceului cu cei mai valoroși, cu care s-au programat antrenamentele obligatorii, sub directă supraveghere a noului profesor Sălvan. Prin munca elevilor s-a nivelat întreaga curte a liceului, s-a dat o altă orientare terenului de fotbal și, după ce s-au marcat tușele, au fost instalate definitiv cele două porți. Mai rămânea de rezolvat o veche cerință: procurarea de echipament, care din păcate n-a fost rezolvată niciodată din fondurile liceului. Totuși, profesorul Octavian Sălvan reușea să ne procure câte o minge, dar numai el știa prin ce mijloace misterioase. Câteodată cumpăram și noi, prin contribuție benevolă. Ghetele pentru fotbal au rămas, în exclusivitate, a ni le procura fiecare cum puteam. Așa cum am arătat mai la început, unii jucau cu ghetele de uzanță zilnică, alții însă, la care părinții le trimiteau bani pentru încălțăminte, își procurau ghetete de fotbal prin comandă de la firma Petre Dîrlău din București, pe care le foloseau și pentru purtatul zilnic. Tricourile ne lipseau, fapt ce-a împiedicat mult timp echipa liceului ca să întâlnească în joc echipe străine, din alte localități. Meciurile de fotbal le susțineam numai cu echipa Școlii normale din localitate care, având un nivel de joc mai scăzut, era învinsă totdeauna. Așa că până la urmă aceste meciuri au devenit plictisitoare și nu mai constituiau un factor de stimulare a jucătorilor, dar nici nu mai erau atractive pentru public. La unele serbări, când prof. Sălvan organiza și alte manifestări sportive, pentru ca meciurile să fie mai atractive, echipa Școlii normale se completa cu doi sau trei jucători de la Școala de arte și meserii, pentru a putea face față mai cu succes echipei noastre.

În anul 1927, dacă bine îmi aduc aminte, au venit la liceu în clasa a IV-a doi elevi de la Cluj: Vladimir Perecrestov și prietenul lui nedespărțit,

Valer Sturza, amândoi băieți buni și sportivi. Aportul lor ca jucători de fotbal pentru echipa noastră n-a fost mare, dar faptul că primul provenea dintr-o familie înstărită, cu părinți care-i satisfăceau toate capriciile, pentru noi a avut cea mai mare însemnătate. După ce s-au familiarizat cu noul mediu școlar și s-au stabilit relații de prietenie și interes comun pentru scoaterea din impas a echipei noastre de fotbal, Vladimir Perecrestov, constatând starea mizeră în care ne aflam cu privire la materialul sportiv, ne-a mărturisit că ar putea să facă ceva în această privință. Și fără să ne spună nimic, a plecat acasă. După câteva zile s-a întors cu un geamantan mare pe care l-a deschis, în mod misterios, în fața noastră a fotbaliștilor. Mare ne-a fost mirarea când, cu o mână de prestidigitator, scotea ca dintr-o cutie a Pandorei o minge nouă de fotbal, 11 tricouri, 11 chiloți și 11 perechi de ghete, pe care le-a împărțit fiecăruia dintre jucătorii componenți ai echipei liceului.

Odată împlinită această stringentă nevoie, am și început, cu consimțământul profesorului Sălván, a angaja meciuri cu alte echipe străine. Ca urmare, primul meci l-am susținut în ziua de 21 mai (Ziua Eroilor), anul 1928, cu echipa de fotbal „Flavia”, din comuna natală Beclean. Această echipă, de care aminteam chiar în primele rânduri, a fost înființată în anul 1916, iar jucătorii ei nu erau alții decât urmașii celor care au înființat-o cu 12 ani în urmă.

Din clasa noastră a V-a, pare-mi-se, au jucat numai Petre Dobre, care era mai în etate și foarte robust, Ion Popescu, Alexandru Pamfil și cu mine, care eram mezinul echipei. Pentru mine acest meci de debut era de cea mai mare importanță pentru a mă definitiva în echipa liceului, dar, în același timp, de a-mi asigura admiterea în echipa din Beclean. Pus în fața acestei duble alternative, am înțeles că trebuie să depun maximum de efort în prestarea unui joc de prestigiu. Într-adevăr așa a fost: am jucat bine, cu mare randament, încât au fost mulțumiți de mine conducătorii ambelor echipe. Așa că în timpul vacanțelor am continuat să joc în echipa din comuna natală, ca elev și ca student.

Acest prim meci s-a desfășurat pe ploaie deasă și continuă. Terenul era numai bălți și șuvoaie de apă, dar noi jucătorii, uzi până la piele și murdari de nerecunoscut, nu ne-am dat bătăuși și după o luptă grea, cu un adversar cu o medie de vârstă ce ne depășea cu mult, am câștigat cu 3: 1. În aceste condiții naturale nefavorabile profesorul Octavian Sălván, care ne-a arbitrat, putea să oprească jocul, dar a înfruntat și el cu stoicism, alături de noi, adversitatea dezlănțuită a naturii. Parcă-l văd și acum îmbrăcat într-un costum de sport cu pantaloni bufanți, cu capul gol și din barbă curgându-i șiroaie de apă, ud până la refuz, conducând meciul autoritar cu fluierul în gură și urmărind de-aproape fazele de joc. Spectatori au fost foarte puțini, mai ales elevi, și aceștia refugiați de urgia ploii sub salcâmii și perii sălbatici din jurul arenei, sau sub streșinile de la „silențiu” și de la sala de gimnastică. Din cauza ploii nici nu s-au putut face încasări cu care să le plătim jucătorilor oaspeți cheltuielile de deplasare, care nu făceau mai mult de 200 lei. Până la urmă am ajuns la înțelegere; cheltuielile noastre de deplasare la Beclean pentru meciul retur să le suportăm noi.

În duminica ce a urmat, echipa de fotbal constituită cu aceiași jucători, și cu profesorul Sălván în frunte, ne-am deplasat la Beclean unde, între două

trenuri de după masă, am avut timp să ne desfășurăm meciul retur. De la gară am mers direct la târgul de vite, unde știam că se va ține meciul. Aici, cuprins de o rușinoasă tristețe, mi-a fost dat ochilor mei să văd locul destinat întâlnirii plin de baligi de la vitele ce au stat aici în miercurea anterioară, cu tușele nemarcate și fără porți. Profesorul Sălvan s-a uitat lung la mine și din privirea lui am înțeles dojana; dar și el amărăciunea mea. Potrivit spiritului lui practic și organizatoric, profesorul ne-a trimis după niște pari ce se vedeau peste Valea Meleșului, cu care am improvizat cele două porți. Am fixat cele patru colțuri precum și mijlocul terenului. În acest timp au început să sosească în teren și adversarii noștri, precum și vreo 20–30 spectatori, între care și tata și mama. Această prezență părintească m-a înspăimântat, pentru că o simțeam a fi mai mult o mustrare și nu o bucuroasă întâlnire.

În această atmosferă încărcată a început meciul – tot sub conducerea energetică și dreaptă a profesorului Sălvan, care a ținut meciul în mână și nu l-a lăsat să degenereze în brutalități. Mai toți jucătorii noștri n-au avut poftă de joc, dar eu și mai puțină, așa că meciul s-a încheiat cu rezultatul nefavorabil nouă, de 2 : 1.

În aceeași primăvară, fiind încurajați de primul meci cu echipa din Beclean, prin mijlocirea directă a profesorului Sălvan, s-a reușit să perfectăm un meci cu echipa de fotbal „Gloria” din Bistrița. Această echipă avea în componența ei jucători de elită, în fruntea cărora se situau frații Csegezi, Costin și alții, ai căror urmași de azi (anul 1985 – n. red.) se mențin pe locurile fruntașe din divizia B, cu echipa care poartă numele de atunci. Începutul acestui meci n-a fost ușor pentru noi. Eram complexați de faima acestor jucători polisportivi. Dar încurajările profesorului nostru ne-au ajutat să depășim această stare de anxietate, astfel că pe măsură ce se desfășura meciul am devenit tot mai încrezători în forțele noastre și am atacat cu vigoare. Până la urmă rezultatul ne-a fost favorabil, cu 2 : 1. A fost și spre satisfacția publicului nășăudean rezultatul acestui meci, care a avut o influență hotărâtoare pentru propășirea ulterioară a fotbalului din localitate. Îmi amintesc cu drag de acest meci și de cei ce au participat la îngenunchierea acestei valoroase echipe, de aceea nu pot trece cu vederea fără a-i aminti pe aceia de care îmi mai aduc aminte. Din alte clase au jucat: Ion Rădoi, Ilie Bungiu, Ion Chira, Nicolae Mute, Iuliu Pal, Simeon Bob și Petre Dobre, iar din clasa noastră: Ion Popescu, Alexandru Pamfil și semnatarul acestor amintiri. Revanșa acestui meci a avut loc numai după doi ani, la Bistrița și despre care voi povesti mai târziu.

Un alt sport care l-a inițiat și organizat prof. Octavian Sălvan, pe când ne aflam în clasa a V-a, a fost patinajul. Chiar înainte de a începe înghețul, profesorul Sălvan, un admirabil practician al acestui superb sport de iarnă, ne-a convocat pe toți elevii care am mai patinat și aveam patine și ne-a spus că dorește să ne învețe să patinăm corect și artistic. Când gheața de pe locul din fața gării a fost destul de groasă, ne-a luat cu el și ne-a prezentat o demonstrație pe patine de ne-a uimit pe toți, deoarece noi nu mai văzusem așa ceva. Apoi a început să ne explice tehnica mișcărilor simple. Primele încercări, chiar și pentru cei care am mai patinat, au fost foarte anevoioase, pentru că patinele

noastre erau tocite și nu tăiau gheață. După ce ne-am reparat și ascuțit patinele, abia atunci am început adevărata școală de patinaj. Vestea gheții de la gară și ce se petrecea acolo s-a răspândit în tot orașul și a antrenat mult tineret – fete și băieți – din afara școlilor, devenind aproape un sport de masă.

După cele arătate până acum, cred că aș fi incomplet dacă n-aș încerca să fac o privire și asupra publicului spectator care, după cum este cunoscut, are un mare rol asupra activității unei formații sportive, atât din punct de vedere moral, dar mai ales material. La început, publicul participant era format exclusiv din elevi, care prin entuziasmul lor tineresc ne susțineau moralul, dar n-aveau cu ce să ne susțină și material. Pe măsură ce viața noastră sportivă s-a dezvoltat, interesul publicului pentru astfel de spectacole a devenit din ce în ce mai mare. Astfel că la meciurile de fotbal, în afară de elevi, au început să participe și unii profesori mai tineri, precum și un însemnat număr de intelectuali, meseriași și țărani din Năsăud. Cu toate acestea, încasările fiind mai mult benevole, erau așa de reduse încât abia puteam acoperi cheltuielile de deplasare ale echipelor oaspete; de multe ori eram constrânși să apelăm la a colecta bani de la oricine credeam că-i dispus să ne ajute.

După cele relatate până acum voi arăta, în continuare, unele întâmplări legate de activitatea fotbalistică din anii când promoția noastră, a anului 1930, se afla în clasa a VI-a și a VII-a. Anul școlar 1928–1929 nu ne-a adus ceva nou în viața sportivă, demn de amintit. S-au petrecut aceleași demonstrații sportive și meciuri de fotbal locale. Dar sezonul de iarnă a înregistrat o bogată activitate pe gheață, la patinaj. Începuturile timide și apoi promițătoare din sezonul trecut la acest sport au antrenat și mai mulți elevi și tineret din oraș, de ambele sexe. Arena de patinaj nu mai era în fața gării ci în dosul ei, pe un lac lângă calea ferată, unde azi se află construit cartierul de blocuri. Spre deosebire de anul anterior, gheața a fost mai bine îngrijită, datorită interesului dovedit al prof. Sălvan, ajutat de mai mulți elevi care au îndrăgit acest sport. Profesorul era prezent în toate după-amiezile pe gheață și, cu multă plăcere, ne prezenta demonstrații de patinaj artistic, după care ne îndruma în tainele acestui minunat sport. Mulți dintre noi ne-am însușit din tehnica predată, devenind buni patinatori. Uneori, după ce am extins suprafața de patinaj, s-au organizat în duminici și în zile de sărbătoare concursuri de viteză, de patinaj artistic și alte jocuri, la care aveam și public care ne stimula spiritul sportiv.

Primăvara anului 1930 a fost importantă pentru noi, deoarece luna iunie, odată cu sfârșitul anilor de liceu, ne pune în față examenele de sfârșit de an la toate materiile – cum se obișnuia atunci – și prezentarea la examenul de bacalaureat, care nu era o simplă formalitate, ci un obstacol greu de trecut, la care mulți elevi se poticneau. Cu toate acestea, elanul nostru de afirmare pe plan sportiv n-a fost câtuși de puțin slăbit; din contră, antrenamentele noastre au continuat cu și mai mare intensitate, în vederea celor trei meciuri de fotbal angajate: unul tur-retur cu Școala comercială din Dej și altul în revanșă la Bistrița, cu „Gloria”.

Prima întâlnire a sezonului s-a petrecut pe arena din curtea liceului cu echipa Școlii comerciale din Dej. După fotografia luată atunci se poate stabili

că din clasa noastră au jucat: Ion Popescu, Alexandru Pamfil, Emil Ionașcu, Ion Sterescu și, bineînțeles, autorul acestor amintiri, iar din alte clase: Flaviu Hodor, Costan Pălăgieș, Petre Dobre, Iuliu Pal, Vladimir Perecrestov și Valer Sturza. Conducătorul de meci, care s-a terminat în favoarea noastră cu scorul de 2 : 0, a fost profesorul Sălván.

După o săptămână, conform înțelegerii, trebuia să jucăm meciul revanșă la Dej. După ce ne-am făcut pregătirile necesare, ne-a mai rămas una nerezolvată, de cea mai mare importanță: mijlocul de deplasare. Plecarea cu trenul ar fi fost soluția cea mai fericită; dar nu ne oferea posibilitatea de a ne întoarce în aceeași seară, pentru ca luna de dimineață să putem fi prezenți la ore. După multe căutări fără rezultat, colegul Ion Mureșan, microbistul clasei, azi dispărut dintre noi, a venit cu ideea să angajăm camionul proprietatea unui țăran, consătean cu el, din Mocod, asigurându-ne că dacă va merge acasă și va vorbi cu el, în mod sigur, ne va transporta la Dej, cu un preț redus. Camionul în cauză, singurul de altfel din jurul Năsăudului, ne era cunoscut, deoarece mereu îl vedeam, mai ales joia în zi de târg, când transporta oameni, diverse mărfuri și chiar animale mai mici. Noi îl botezasem „cotețul din Mocod”, pentru că deși era de fabricație „Ford”, avea caroseria din lemn, construită de vreun meșter local sau poate chiar de proprietar, asemenea unui coteț de găini, improvizat. Aproape toți care cunoșteam camionul am avut o rezervă față de propunerea colegului Mureșan, dar în lipsă de alt aranjament și nemaiavând altă ieșire din impas, ne-am hotărât a accepta acest mijloc de transport.

Și astfel, într-o duminică dimineață, pe un soare cald, prevestitor a unei zile frumoase, echipa completă de fotbal a liceului, condusă tot de profesorul Octavian Sălván și însoțită de câțiva microbiști, dintre care n-a lipsit Ion Mureșan, s-a urcat în camionul care s-a prezentat la timp, fără nici o dificultate. Șofer era chiar proprietarul, un țăran îmbrăcat în hainele de sărbătoare din satul lui, iar ca ajutor era soția lui, o țărană tânără și frumoasă, îmbrăcată și ea în portul femeiesc din Mocod.

Cu bărbatul la volan și cu femeia înaintea camionului la manivelă, care a învățat o dată, a învățat a doua și a treia oară; motorul, însă, s-a dovedit năruș și nu voia nicidecum să pornească. Femeia, nervoasă, își dă jos de pe cap năframa care-i cădea pe ochi, își suflecă mâneca, și iar mai încearcă, până ce broboane mari de sudoare i se preling pe față; dar spre dezolarea noastră, motorul nici de astă dată nu „catadiscă” a fi ascultător. Atunci ea, cu un ton poruncitor, îl dă jos de la volan pe soțul ei și se urcă în locul lui. Dar pesemne, femeia mai pricepută sau poate mâna ei fermecată a știut să mângâie locul cu buba, în așa fel că motorul a pornit, spre marea noastră bucurie ce s-a manifestat printr-o izbucnire de urale și strigăte, ce s-au auzit până departe. După această primă emoție, în cântece și voie bună, am traversat Piața Năsăudului și strada mare spre Salva, însoțiți de privirile și salutarile năsăudenilor, ieșiți în calea noastră ca să meargă la biserică. Apoi, în aceeași dispoziție sufletească ce ne-o manifestam zgomotos, am trecut rând pe rând prin cele 13 sate, străbătând cei 60 km, fără să avem surprize neplăcute.

Apropiindu-ne de Dej, din cauza aspectului deplorabil al camionului, n-am avut îndrăzneala să ne facem o intrare triumfală în oraș, așa că ne-am oprit la podul de peste Someș, dar camionul a rămas la marginea târgului de vite, lângă Someș, bine camuflat sub crengile unor sălcii. Am trecut podul în convoi și imediat în fața noastră a apărut parcul și arena de fotbal, unde am fost întâmpinați cu multă căldură de reprezentanții Școlii comerciale, de grupul elevilor între care erau și jucătorii de fotbal și alți cetățeni veniți pentru meci. În mod deosebit de plăcut am fost primiți de un grup numeros de eleve de la gimnaziu, între care erau de față și drăguțele mele consătene și prietene de copilărie: Mili Raț, Tica Căileanu și Buba Chintoș, care, după cum mi-au mărturisit ulterior, se făceau responsabile cu mobilizarea elevelor la meci. Am fost prezentați colegelor lor, și până la începerea meciului am avut timp să ne plimbăm în tovărășia acestor drăgălașe fetițe.

Întâlnirea de fotbal a decurs normal, fără incidente, în spirit colegial și sportiv. Și aici am câștigat partida tot noi, datorită unui joc mai bun și mai dinamic, fiind susținuți pe tot timpul meciului de galeria entuziastă a elevelor. După sfârșitul partidei, însoțiți de prietenele noastre susținătoare, am plecat pe jos la internatul școlii, unde ni s-a servit o masă cu bere, așa cum și noi am procedat față de ei, cu ocazia meciului de la Năsăud.

Era pe înserate când am plecat din Dej, iar pe sub podul pe care treceam acum la întoarcere, Someșul, cu reflexii de oglindă, alene, își trecea apa aburoasă. Sub impresia meciului câștigat și având în minte chipurile fetelor pe care le-am cunoscut și cu care ne-am împrietenit, eram veseli și cântam. N-am parcurs mai mult de 10 km când, prin dreptul localității Ciceu Mihăești, motorul începe să scoată niște sunete răgușite, apoi șoferul trage spre dreapta și oprește. Cu toate învârtelile la manivelă și a încercărilor de pornire ale șoferului și soției lui, mașina a rămas nesimțitoare și n-a mai pornit. Profesorul Sălvan, fire impulsivă, iute la mânie și hotărât, nici una nici alta, ne-a dat jos din mașină și ne-a pornit la drum. Am plecat supărați, dar cu speranța că mașina va fi reparată și ne va ajunge din urmă. Dar de aici până la Năsăud ne mai despărțeau 50 km. La Reteag, profesorul nostru ne-a părăsit, având probabil prieteni aici (dar unde nu avea el?). Însă n-a uitat să ne pună în vedere ca să nu părăsim șoseaua, pentru ca mașina rămasă în urmă, dacă va fi reparată, să ne poată lua.

Rămași singuri, am mers mai departe, mai veseli, simțindu-ne mai liberi în a ne alege ritmul de mers și a ne hotărî singuri etapele de odihnă. Încă nu păream a fi obosiți, dar trecând de Uriul de Sus și apropiindu-ne de Beclean, oboseala și foamea puneau stăpânire pe noi. Picioarele se îngreunau și corpul se apleca pe măsură ce înaintam. Din nou triști și îngândurați la ziua ce urma, la muștrările ce ne așteptau în caz că am fi întârziat la ore, ne-am apropiat de Beclean, comuna mea natală, unde-mi locuiau părinții. Pentru a trece pe acasă, unde ne-am fi putut astâmpăra foamea și odihni puțin, trebuia să ne abatem din drumul nostru spre dreapta și să trecem podul peste Someș. În acest caz ne luam o mare responsabilitate, existând riscul ca mașina noastră, în cazul în care ar fi fost reparată, să nu mai aibă pe cine duce la Năsăud. Puși în fața acestei

dileme, părerea unanimă a fost să ne continuăm drumul prin Beclenuț. Mie mi-ar fi convenit să merg pe acasă, dar îmi dădeam seama la ce primire m-aș fi putut aștepta din partea părinților, ca să-i scol din somn în astfel de împrejurări.

Deci, solidar cu grupul colegilor în suferință, am purces din nou la drum. După aprecierile noastre – căci ceas nu aveam nici unul, putea să fie ora 12 noaptea, când am întâlnit primele case din cătunul Beclenuț. Cerul era limpede și înstelat, luminile caselor erau stinse, pe drum nu era nimeni, totul era adormit, doar câinii ne mai trezeau din mersul obosit sperându-se de convoiul nostru trist, asemănător unei cete de deportați. Din când în când ne mai opream, ne ascuțeam auzul și ne întorceam privirea înapoi, ca să prindem vreun zgomot de mașină sau licărirea unei raze de lumină ce ne-ar fi putut semnala apropierea mașinii.

După ce am trecut de terenul pustiu cu deschidere spre Someș, pe unde odinioară se trecea cu luntrea dincolo spre Beclean (azi trecerea se face pe o punte suspendată), am trecut și de locul de confluență a Someșului cu Creanga Popii, s-a auzit prin noapte, abia perceptibil, muzică și chiote de veselie. Apropiindu-ne, am înțeles că nu putea fi altceva decât o nuntă țărănească. Nu peste mult timp am zărit în mijlocul drumului un grup de băieți și fete ieșiți de la horă pentru a se mai răcori de zăpușeala jocului. Din motive lesne de înțeles, am vrut să trec neobservat, dar fiind recunoscut am intrat în vorbă cu nuntașii din drum, și vrând-nevrând, am fost nevoit să le mărturisesc pățania noastră. Între timp a venit gazda, Andrei Cocoli, poreclit a „Gârvesei”, țăran fruntaș, respectat și prieten al familiei noastre. În casă se serba nunta fiicei sale Irina, o frumoasă fată, pe care o cunoșteam.

Gazda bucuroasă de noii oaspeți ocazionali, ne-a poftit în casă, unde ne-a făcut loc la masă. După ce ne-am potolit foamea, iar băutura ne-a readus buna dispoziție, am început să cântăm diferite cântece potrivite cu astfel de ocazii din repertoriul nostru destul de bogat și variat, din care n-a lipsit bineînțeles și urarea cântată „La mulți ani”: pentru miri, pentru nași și pentru toți cei de la mese. Astfel, într-o ambianță plăcută și de neuitat, am petrecut aici, jucând cu fetele, care nu s-au lăsat prea mult rugate, până ce cântecul cocoșilor a pus capăt petrecerii noastre, anunțându-ne că e timpul să ne desprindem din această vâltoare a veseliei. Pe cer zorile își profilau lumina, iar stelele au început să dispară una după alta, rămânând numai luceafărul. Ne-am luat rămas bun de la cei ce timp de câteva ore au dovedit atâta dragoste și înțelegere pentru niște trecători trudiți, flămânzi și însetați.

Acum, după scurgerea atâtor ani, îmi aduc aminte cu drag de Victoria, cea mai mică fată a lui badea Andrei, pe care am cunoscut-o și am jucat-o la nuntă. Mai târziu, în timpul studenției, mă mai duceam la câte o „horă țărănească”, ca s-o întâlnesc pe această fată frumoasă, care mi-a rămas în inimă. Dar să nu mă las cuprins de visare și să încerc a continua povestirea mai departe.

După acest întâmplător popas, cu forțele refăcute, am purces la drum, și, nu după mult timp, am ajuns în satul Săsarm. Aici, la această oră, oamenii erau abia sculați și începeau a-și face unele treburi prin curte. La salutul nostru de „Bună dimineața!” ne răspundeau morocănoși și cuprinși de mirare ca la

o vedenie. Când am trecut mai departe, prin satele Chiuza și Piatra, oamenii întâlniți mergeau la lucrul câmpului, cu coasa sau cu sapa pe spate.

Continuând drumul de la Piatra la Mocod, soarele era deja sus, iar pe câmp cosașii, aplecați pe coasă, tăiau iarba încă udă de prospețimea boabelor de rouă, care încă nu era luată. Pe de altă parte, prin lanurile de porumb din apropierea Someșului, femeii harnice săpau cu zor, de parcă ar fi fost într-o dispută sportivă. Înainte de a ajunge la Mocod, drumul suia șerpuind pe o coastă destul de înaltă, de unde am putut vedea câmpia cu Someșul și podul ce-l traversa, peste care de atâtea ori, cu trenul, îl treceam, în drumul meu de la Beclean la Năsăud și invers. La Mocod ne-am oprit la părinții colegului Ion Mureșan, care, deși nu era jucător, se afla cu noi fiind un fervent susținător al echipei. Aceștia, văzând starea jalnică în care ne aflam după periplul de noapte, fără să ne mai întrebe, au pus pe masă o sticlă cu țuică să ne mai învioreze, iar mama lui a pus la fiert o oală mare de mămăligă, din care, cu ouă, brânză și lapte, mâncând cu poftă de lupi, ne-am alungat foamea ce ne copleșise din nou.

La despărțire de acești părinți de bună ospetie, trecând prin curte, pe lângă șopronul cu fân proaspăt, am fost tentați pentru moment de îmbietorul culcuș ce ni l-ar fi putut oferi acest loc.

Aici n-am putut poposi mai mult și am plecat cu grabă, nădăjduind să prindem cel puțin ultimele ore de lecții. Redresați, la început am iuțit pasul, dar după câțiva kilometri oboseala și somnul, soarele dogoritor și praful ne-au încetinit mersul și ne-au risipit nădejdea de-a mai ajunge la timp. Înainte de Salva ne-am abătut cu mersul pe linia ferată, care ne scurta din drum și ne scutea de spectacolul dezolant ce-l puteam oferi mergând prin sat.

Și așa, pe cărarea de pe lângă calea ferată am parcurs, în șir indian, cei vreo 3–4 km rămași, și cei mai grei ai unui final dramatic. Ajunși în spatele liceului, escaladând gardul, am trecut în grădina lui Marțian (respectat om de carte și bogat prin fabrica de bere și unele grădini din Năsăud), unde câțiva cireși îmbietori, cu fructele coapte, ne-au ademenit în așa măsură că am uitat de ore și ne-am oprit pentru a ne înfrupta din plin. Îndestulați, am traversat grădina fără griji, ca și cum ar fi fost a noastră, deoarece starea sufletească în care ne găseam parcă ne-ar fi absolvit de rușine și de a face rele. De aceea, nu ne socoteam a fi prea vinovați, pentru că trecerea prin această grădină ne-a fost impusă de necesitatea de a scurta drumul la liceu. Din grădină am ales un drum neobișnuit, peste canalul morii, la locul unde două sălcii, una pe o parte, iar cealaltă pe partea opusă a canalului, își încrucișau crengile mai groase, peste care noi, fiind elevi în clasele inferioare, treceam canalul morii, primăvara devreme, pentru a prinde broaște din lacul lui Marțian, cărora le tăiam cu briceagul picioarele posterioare și, după ce le curățam de pielică, le duceam în dar la unii dintre profesori pentru a le tempera severitatea în acordarea de note; dar și la alții mai binevoitori, în semn de respect și mulțumire.

Așadar, de la cireșii lui Marțian am ajuns la canalul morii, ultimul obstacol în drumul nostru, pe care l-am trecut cățărându-ne pe rând pe crăcile celor două sălcii, și astfel, fără să cădem nici unul în apă, am pus piciorul în curtea liceului. Penultima oră nu era încheiată, așa că am așteptat la umbra

unei sălcii din fundul curții liceului, până ce clopoțelul a anunțat ultima pauză. Ne-am îndreptat spre clasă, străbătând vasta curte a liceului. Colegii de clasă, însoțiți și de elevii din clasele inferioare, s-au strâns în jurul nostru de parcă ar fi văzut niște fantome și, iscodind pe unul și pe altul, voiau să afle despre pățaniile noastre. Escortați de grupul curioșilor care se îngroșa pe măsură ce ne apropiam de clasă, ne-am văzut iarăși așezați cuminiți în bancă, în așteptarea dezlănțuirii furtunii pe care de altfel o anticipam. Profesorul de matematică, Emil Mărcuș, nu era străin de cele petrecute, așa că, după cum îi era obiceiul, a început să ne aducă critici ironice și jignitoare, continuând mai toată ora a persifla activitatea noastră fotbalistică. Totuși i-am rămas recunoscători că nu ne-a ascultat la lecție și ne-a scutit de câte o notă proastă, care, pe lângă cele pățite, ne-ar fi periclitat și mai mult situația.

Acei dintre noi care locuiam la internat, după oră ne-am dus la masă, unde ne aștepta cu nerăbdare profesorul Sălván, sosit cu trenul mult înaintea noastră (de reținut că el era și pedagog la internat).

Acesta, infuriat la culme, fără să țină seama de justificările noastre, s-a repezit la noi, proferând la adresa noastră cele mai jignitoare sudălmii și amenințări, încât ne-a pierit pofta de-a mai mânca. Din această atitudine dură, am dedus că și el și-a luat porția de ceartă din partea directorului Vasile Bichigean, care, de altfel, după cum știam noi, nu-l prea avea la inimă. A doua zi, adică marți, am avut oră de istorie cu profesorul nostru de clasă Ștefan Scridon, care nu ne-a certat, dar a vrut să cunoască dacă eram cu toții prezenți și teferi. Miercuri însă, la ora de dirigiență, a reluat problema noastră de la Dej. Nu ne-a certat dar ne-a atras atenția că în alte împrejurări similare să nu se mai întâmple absențe la ore. El ne-a înțeles că nu eram vinovați, iar cei 50 km parcurși pe jos într-o singură noapte era ceva ce ne depășea.

După toate cele întâmplate, toate păreau a fi intrat în normal. În săptămâna aceea n-am avut îndrăzneala a scoate mingea în curtea liceului, așa că a urmat o săptămână de pregătire intensă pentru finalul de an și bacalaureat. Această perioadă de acalmie însă n-a ținut mult. Cu gândul la meciurile noastre victorioase, am devenit încrezători în forțele noastre și dorința de a ne confrunța din nou nu ne lăsa în pace. Și astfel a prins în cugetele noastre ideea de a aborda conducerea echipei de fotbal „Gloria” din Bistrița, în vederea susținerii partidei revanșă, la ei acasă. În ceea ce privește acceptarea din partea „Gloriei” a propunerii noastre, eram încredințați că și ei vor fi de acord, având ocazia să-și spele rușinea înfrângerii suferite în urmă cu doi ani pe terenul nostru.

În urma întâmplărilor neplăcute cu ocazia partidei de la Dej, problema meciului de la Bistrița devenea foarte delicată, și nici unul dintre noi n-a avut îndrăzneala de-a o ridica în fața profesorului Sălván, care în relațiile cu noi se păstra distant și dovedea a nu fi uitat încă cele ce i s-au întâmplat în fața directorului. Cunoscută fiindu-ne înclinația lui deosebită pentru a sta la masă cu prietenii la un pahar de băutură, am recurs la un șiretlic. Ideea acestui meci am împărtășit-o unuia din nedespărțiții lui prieteni de petrecere (de numele căruia nu-mi mai aduc aminte), care era și un simpatizant al echipei de fotbal. Dar

mai eram stăpâniți de teama dacă nu cumva Octavian Sălvan va ezita să apară în fața directorului cu astfel de propunere. Nu am cunoscut în ce mod a fost manipulată această uneltire, numai că într-o zi, pe când luam masa de prânz la internat, profesorul m-a informat că meciul a fost aprobat de conducerea liceului și acceptat de „Gloria” din Bistrița. De comun acord, s-a definitivat echipa, care a avut următoarea componență: Alexandru Pamfil, Ion Popescu, Gheorghe Chirtoș, Petru Dobre, Flaviu Hodor, Iuliu Pal, Costan Pălăgaș și Valer Sturza, iar ca rezerve: Emil Ionașcu și Vladimir Petrecrestov de la liceu, Iuliu Coroian de la Școala normală, Valentin Mureșan și Ion Țicleanu de la Școala de arte și meserii, cel din urmă ca portar.

Meciul revanșă a fost stabilit într-o zi de luni, din luna iunie, zi în care se sărbătorea a doua zi de Rusalii. Până la termenul stabilit mai aveam la dispoziție vreo 10 zile, care au fost folosite pentru un sever antrenament, sub conducerea directă a profesorului de gimnastică. A sosit și ziua mult așteptată, în care s-a nimerit să se țină și „târgul de țară” obișnuit. Până în dimineața acestei zile, cu toate căutările febrile, nu am reușit să ne asigurăm mijlocul de transport, nici „cotețul din Mocod” nu l-am mai văzut prin piață ca să apelăm la el, în lipsă de altceva. Ajunși la disperare, eu și frații Ion și Nicolae Sterescu umblam prin piață, încoace și-n acolo, fără nici un rezultat. Dar în jur de ora 10 a apărut în piață un camion marca „Ford”, nou-nouț, venit cu marfă la târg. În timp ce târgarii își instalau șatra și își desfășurau marfa textilă, ne-am apropiat de ei și i-am rugat să ne transporte până la Bistrița, că-i vom plăti cât ne vor cere. Cu toate insistențele noastre, au rămas neînduplecați și ne-au refuzat categoric. Supărați de această nereușită, l-am căutat pe profesorul Sălvan și i-am arătat ce am găsit. La fel ca și noi, și el era supărat că nu putuse aranja nimic în această privință. La cele spuse de noi, a stat puțin pe gânduri și deodată s-a luminat la față, spunându-ne: „Haideți după mine!”, și nu ne-am oprit până la primărie, la primarul de atunci, avocatul Ștefan Lupu, care în timp ce noi eram în clasa I și a II-a, el se găsea în ultimele clase de liceu. Din cele ce i se relatase, a înțeles ce-i de făcut și am pornit-o cu toții după el spre târg, la șatra târgarului. Primarul i-a cerut acestuia actele și insinuând ceva neregulă, i-a pus în vedere să se împacheteze și să plece. Târgarul, pus în fața acestei alternative, s-a învoit să ne transporte gratis cu camionul până la Bistrița, în schimb să fie lăsat în pace pentru a-și vinde marfa.

Am mâncat pe apucate, fiecare ce a putut, sau unii n-au mâncat deloc. Destul că plecarea a fost foarte însuflețită, cu cântece și chiote de veselie, deoarece, spre deosebire de mersul la Dej – cu „cotețul din Mocod” –, acum călătoream cu un camion aproape nou, fără a ne simți complexați de rușine. Am trecut Someșul pe podul de lemn acoperit, de unde cântecele noastre, amplificate de rezonanța podului, se auzeau hăt departe în auzul locuitorilor evrei din Trădam. Iar fetele evreice, ieșite în stradă sau la ferestre, ne trimiteau, vesele, bezele și ne petreceau făcându-ne cu mâna.

Am intrat în Bistrița și am parcurs străzile până la arenă mai rezervăți, dar cu dorința implacabilă de a termina onorabil acest meci. Ne-am oprit la arenă, unde ne-am lăsat bagajele și, fiindcă mai erau vreo două ore până la

începerea meciului, ne-am plimbat prin parc, am stat pe bănci și, care a mai găsit vreo fetiță, a mai schimbat câteva vorbe dulci cu ea. Apoi, după trecerea timpului, ne-am îndreptat din nou spre arenă și ne-am pregătit pentru marea confruntare. Fiind o zi frumoasă și de sărbătoare, au venit mulți iubitori ai fotbalului, curioși a vedea echipa de elevi, care cu doi ani înainte îngenunchease la Năsăud valoroasa lor echipă „Gloria”.

La început jocul s-a desfășurat normal, cu o sensibilă dominare a gazdelor, dar fără să aibă vreun rezultat. Portarul Ion Țicleanu, cu un fizic mai puțin robust, s-a impus de la început prin intervenții prompte. Restul apărării, formată din fundașii: Costan Pălăgaș și Gheorghe Chirtoș, cu priceperea și fizicul lor, în măsură să înfrunte o confruntare dârză, ajutați și de mijlocașii Flaviu Hodor, Ion Popescu și Petre Dobre, la fel de dotați fizic, s-au opus cu succes incursiunilor adversarilor. Fiind dominați, și ceilalți de la înaintare au jucat mai mult în apărare. Datorită acestei tactici de joc, am putut rezista fără să ni se înscrie vreun gol, astfel că rezultatul primei reprize a rămas nedecis. În repriza a doua, cu moralul ridicat și folosind cu acuratețe instrucțiunile primite în pauză din partea profesorului antrenor, am schimbat tactica de joc și printr-o acțiune mai ofensivă am reușit să periclităm și noi poarta gazdelor. Bistrițenii, datorită nereușitei lor din prima repriză, au forțat jocul până la duritate. Cred, dacă îmi aduc aminte, nici unul din noi n-a scăpat să nu fie accidentat. Știu bine că pe portarul Țicleanu l-au accidentat mai grav, încât a stat întins pe gazon mai mult de 10 minute, iar Ion Popescu, în urma unei lovituri la picior, a fost scos din teren și dus la locuința colegului Rad Greabu, unde a primit îngrijiri medicale. Nici din partea noastră n-au lipsit ripostele; chiar una gravă de care s-a făcut vinovat Petre Dobre. Acesta era cel mai rezistent și mai robust dintre noi și fără să vrea a accidentat pe unul din jucătorii gazde în așa măsură că a fost scos în nesimțire de pe teren și transportat la spital. După această întâmplare neplăcută am rămas cu toții deprimați, dar jocul a continuat cu aceeași îndârjire, încât până la urmă, în fața furiei crescânde a gazdelor, am cedat cu scorul de 2-0.

După terminarea partidei, obosiți și flămânzi, prima dorință a noastră a fost să plecăm imediat acasă, ca nu cumva să întârziem iarăși de la ore, așa cum ni s-a întâmplat în deplasarea la Dej. Ca să ne liniștească, prof. O. Sălvăn ne-a încredințat că a avut el grijă ca să primim un camion, cu care vom putea pleca peste puțin timp, fapt confirmat și de niște persoane, probabil prieteni de-ai lui, care-l însoțeau. Lăsându-ne în această speranță, profesorul și însoțitorii lui au plecat, iar noi am rămas așezați pe bănci, alții întinși pe iarbă, fără să apară camionul mult așteptat. În jurul orei douăzeci, când soarele își mai răspândea ultimele raze, iar noi ne aflam în culmea disperării, apare un sol necunoscut din partea profesorului Sălvăn care, cu un aer misterios, ne-a poftit politicos să-l urmăm. Mare ne-a fost mirarea că, în loc să ajungem la vreun camion sau în fața unui garaj, am nimerit la un restaurant, care părea a fi de mâna a doua, iar la una din mese cine credeți că se afla? Profesorul nostru cu amicii lui cunoscuți din parc, toți bine dispuși și îmbujorați la față sub influența sticlelor de vin consumate. La dispoziția profesorului și neavând încotro, ne-am așezat

nedumeriți la o masă, iar după puțin timp ospătarul ne-a servit două sticle de vin și sifon, fără să fi fost comandate de careva dintre noi. Nu ne-a făcut prea mare plăcere această atenție la care nu ne așteptam, pentru că cei mai mulți dintre noi eram nemâncați de dimineață și eram flămânzi ca niște câini fără stăpân, iar bani ca să cumpărăm de-ale gurii nu aveam. După ce am băut vinul a început să ne cuprindă somnul, iar în clipeala noastră am tot așteptam camionul până către miez de noapte. Alături de noi, profesorul cu prietenii lui erau transpuși în alte sfere și, neavând cu cine sta de vorbă, ne-am strecurat tiptil în stradă.

Și iată-ne, după numai două săptămâni, iarăși porniți în noapte, obosiți și flămânzi, cu capul greu, pe drumul de reîntoarcere spre Năsăud, mult mai scurt ca cel spre Dej, dar care s-a dovedit a fi mai greu de învins ca primul. Întinam încet, tăcuți și somnoroși, dar conștienți la ce ne puteam aștepta în caz că nu vom ajunge la timp la orele de dimineață. Prin satele săsești, cu casele împrejmuite de ziduri și porți ferecate, ca niște cetăți, totul era pustiu și adormit, nici câinii nu ne puteau ieși în cale să ne tulbure monotonia mersului. Era încă întuneric când treceam prin Dumitra și chiar prin Cepari; la ieșirea din acest sat, când abia percepeam zorii zilei, ne apare în dreapta o casă mică și neterminată: numai pereți și acoperiș. Am intrat în casă și ne-am așezat pe jos care pe unde am putut, cu gândul de-a ne odihni puțin; dar abia ne-am așezat pe pământul gol și ne-am pus capul pe braț, că ne-am și pierdut într-un somn adânc de mormânt. Când somnul părea a fi mai dulce am fost treziți de strigătele șugubețe ale lui Valentin Mureșan, care venind din pragul ușii, cu o bucată de pâine mai mare în mână și cu buzunarele pline de ceapă, ne îmbia cu stăruință să mâncăm din agoniseala lui matinală. Acest elev simpatic de la Școala de meserii, consătean cu mine, de statură mică, dar bine legat, mai mult negru decât brunet, avea o fire foarte veselă și mereu pornit pe trăsni și întotdeauna în jurul lui crea o atmosferă de râsete și voie bună, din care cauză cei ce l-au cunoscut l-au iubit și nu l-au dat uitării. Eu l-am iubit și în timpul copilăriei și al adolescenței, petrecută împreună la Beclean, mi-a fost prieten și partaș la jocurile noastre, la scăldat, la pescuit pe Someș cu luntrile, la jocurile de fotbal și la activitățile culturale pe care le-am inițiat când am devenit mai mari.

Nu de mult timp, înainte de se stinge din viață, l-am vizitat la București, unde l-am găsit suferind de o paralizie. Nici de astă dată, amintindu-ne de viața copilăriei noastre, printre lacrimi și vorbe de haz, nu și-a pierdut umorul. După această digresiune, peste care n-am putut trece, continui cu cele ce mi s-au mai întâmplat.

Deci, pornind mai departe de la casa care ne-a fost gazdă și dormitor câteva ore, fotbalistul nostru de la meserii ne-a povestit că în timp ce încerca să adoarmă și el alături de noi i-a venit o foame de parcă-l rupea de mijloc și nu putea să adoarmă. Împins de chinul foamei, s-a sculat și a plecat în sat în căutare de mâncare pentru el și pentru noi. Așa că a luat-o cu cerșitul pe-o parte și alta a drumului, pe la casele sașilor care l-au miluit cu câte-o ceapă – două până ce și-a umplut buzunarele și mâinile, fără să-l miluiască cineva și

cu o bucată de pâine (de reținut că sașii de prin părțile acestea erau mari cultiviatori de ceapă). Supărat și plin de mânie, înjurând și blestemând în gând pe toți oamenii din sat că pot fi așa de zgârciți pentru o bucată de pâine, a ajuns aproape de capătul satului și a dat să se întoarcă înapoi. Dar, pe neașteptate, o femeie a apărut într-o poartă și i-a răspuns prietenos la salut. I s-a adresat și ei pentru o bucată de pâine. Aceasta, impresionată de fața lui tucierie și starea mizeră în care se afla, i-a tăiat o bună bucată de pâine pe care i-a dat-o. Pe drum la întoarcere, după cum ne-a mărturisit el: „ca să-mi astâmpăr foamea, am îmbucat tot câte 7 mușcăături din ceapă, iar din pâine, care fiind puțină și să vă ajungă și vouă, numai câte o mușcătură”.

Așadar, mai odihniți și după ce ne-am înșelat puțin stomacul cu bucata de pâine adusă de extrema stângă a echipei noastre, Valentin, am purces mai grăbiți, lăsând în urmă Prislopul, cu oamenii lui întâlniți mai ales la lucrările câmpului. Aceștia se uitau mirați la grupul nostru neobișnuit și, înțelegători, nu ne întrebau cine suntem și de unde venim. Când am sosit la marginea localității Tradam (Jidovița din romanul „Ion”), după poziția soarelui, destul de sus, ne-am dat seama că suntem în întârziere și nimic nu ne mai putea ajuta de a fi prezenți la orele de dimineață. Împăcați cu acest gând, n-am mai intrat prin Tradam, din motive lesne de înțeles, ci am luat-o spre stânga pe un drum de „car”, ce ducea spre cătunul Lușca. Am preferat acest drum pentru a evita întâlnirea cu fetele evreice din această localitate, care numai cu o zi înainte ne văzuseră trecând veseli în camion. Prin cătunul Lușca am străbătut repede fără să atragem atenția oamenilor, care erau de mult plecați la lucrul câmpului. Someșul l-am trecut peste puntea de lemn, acoperită, apoi mergând pe lângă berărie și pe cărarea dintre „Canalul morii” și „casa Babei”, de unde ne privea pe furiș stăpâna casei, ne-am văzut în fundul curții liceului. Aici ne-am oprit și am răsuflat, parcă doream să mai avem mult de mers, gândindu-ne la întâlnirea cu directorul de la ora de greacă, sperând să fie cât mai îndepărtată posibil sau, dacă s-ar fi putut, niciodată. Eram neliniștiți și timorați, ca și cum ne-am fi aflat în fața pronunțării unei sentințe grave. Dar altă cale nu exista, așa că am pornit spre clasă cu capetele în pământ și umiliți. Ne-am așezat în bănci. Colegii, îngrijorați de ceea ce urma să ni se întâmple, s-au alăturat stării noastre de anxietate, fără a încerca, pe moment, să ne descoase asupra celor întâmplate.

În ora a treia, la lecția de limba greacă, cu catalogul sub braț și nervos cum nu l-am mai văzut, a intrat directorul. S-a urcat la catedră și, fără să se așeze, a întrebat pe responsabilul clasei, George Grecu, despre cei absenți. La care el a răspuns: „Nimeni!”. Atunci directorul, privind peste noi, a cerut să se ridice în picioare toți aceia care au lipsit la ora anterioară de limba latină (tot directorul preda și limba latină). Toți cei în cauză am executat ordinul: Alexandru Pamfil, Ion Popescu, Emil Ionașcu, Ion Mureșan și eu (frații Sterescu, Radu Greabu și alți însoțitori au luat trenul din Bistrița și, schimbând la Beclean, au ajuns la timp). Privindu-ne încruntat, după o mică pauză, a început să ne muștruluiască asupra îndatoririlor noastre de elevi călcate în picioare, de tot ce nu respectăm și alte multe de care ne făceam vinovați; fapte grave pentru care, după spusele lui, ar fi trebuit să fim eliminați, că nu învățăm destul și cheltuiesc părinții banii

cu noi fără nici un rezultat, de nu se alege nimic de capul nostru, că va chema părinții, și, acum când trebuie să terminăm liceul, vrea să ne încredințeze lor ca să ne ducă acasă, pentru a ne educa ei, cum vor ști. Apoi, răstit, ne-a spus să stăm jos. Am crezut că cel puțin pe ziua respectivă am scăpat. Dar încă nu terminase cu noi; a început pe rând, cu fiecare în parte, să ne analizeze toate notele din catalog. Cu toate că nici unul nu stăteam rău la învățătură, a început să ne certe din nou și, uitând că ne-a amenințat cu eliminarea, a devenit mai conciliant și ne-a spus că suntem candidați de corigență, ba chiar pe cale de a repeta clasa. Pe Ion Popescu nu l-a mai sculat în picioare, el fiind unul din elevii foarte buni din clasă.

Previziunile directorului nu s-au împlinit: n-am fost nici unul eliminați, clasa am trecut-o toți fără corigență, iar bacalaureatul, în cele două sesiuni – de primăvară și toamnă – l-am trecut toți cu bine. De atunci, de o jumătate de secol de când ne-am despărțit, fiecare dintre noi ne-am urmat chemarea, unii favorizați de o soartă mai bună, iar alții mai puțin bună sau mai rea, cum i-a fost norocul.

Eu am reușit să termin o facultate și să obțin diploma de inginer agronom, care mi-a dat dreptul să ocup diferite locuri de muncă în domeniul agriculturii. Pe tot timpul anilor petrecuți în facultate, dragostea mea pentru sport a rămas aceeași. În cadrul unor formații sportive mi-am perfecționat mult nivelul de joc la fotbal. Între timp m-am inițiat și în alte sporturi cum sunt voleiul, tenisul de câmp și schiul. Însă dintre toate am atins cel mai înalt nivel la volei, care în acel timp cred că era cea mai valoroasă ramură sportivă din țară.

Ultima oară am lovit mingea de fotbal în primăvara anului 1967, la vârsta de 54 ani, cu ocazia unei întâlniri a tuturor colegilor din raion, care lucrau în agricultură, pentru a sărbători încheierea cu succes a campaniei de însămânțări. Pentru a se crea un cadru mai deosebit acestei manifestări, s-a organizat între noi un meci de fotbal, la care au luat parte toți acei ce credeau a cunoaște mai bine acest sport. În cursul desfășurării jocului, mi-am dat seama că dintre toți, deși cel mai vârstnic, m-am dovedit a fi cel mai cunoscător și mai activ jucător, încât „juriul ad-hoc” a apreciat jocul prestat de mine a fi de „întăla clasă”. Înaintând în vârstă, și după ce am părăsit activitatea sportivă, am urmărit și stimulat desfășurarea vieții sportive în localitățile pe unde am locuit.

Astfel, acum 33–35 ani, în timp ce locuiam în Tg. Lăpuș, la inițiativa mai multor iubitori ai fotbalului, jucători și ne jucători, s-a pus bazele unei echipe de fotbal, formată din mai mulți tineri, între care și doi medici. Meciurile, cu toate că se desfășurau în târgul de vite, erau urmărite de un public numeros. Dar, pentru a se da și mai mare avânt vieții sportive, s-a hotărât într-o ședință a Comitetului raional de partid, la care au fost invitați mai mulți susținători ai fotbalului, între care și eu, ca organ tehnic, să se stabilească și să se amenajeze un teren sportiv. Eu am propus un teren foarte potrivit și aproape, care necesita ample lucrări de desfundări și drenaje. Mi s-a încredințat întocmirea proiectului, care într-o altă ședință a fost aprobat. S-a lucrat doi ani la acest stadion, la care au participat benevol mulți cetățeni ai Lăpușului și din jur. Astfel s-a

reușit ca dintr-un teren mlăștinos și denivelat, prin drenaje totale de subsol, să se construiască un stadion aspectuos și de cea mai bună calitate. Darea în folosință a acestui stadion cu două tribune a marcat un eveniment deosebit de important pentru stimularea activității sportive din acest oraș.

Acum, după trecerea atâtor ani, mi-a mai rămas doar amintirea celor trăite pe atunci; dar urmăresc evenimentele mai de seamă ce se petrec în viața sportivă națională și internațională. Și, pentru a-mi păstra sănătatea și o bună condiție fizică, mă mulțumesc a face gimnastică matinală, plimbări pe jos și cu bicicleta, ceea ce-mi înviorează corpul și-mi oferă plăcerea de-a trăi.

LE SPORT DANS LE LYCÉE «GEORGE COȘBUC» PENDANT LES ANNÉES 1923-1929

-Résumé-

Le texte présenté ci-dessus a été rédigé en 1985 par l'ingénieur George Chirtos de Târgu Lăpuș et dans ce texte l'auteur se souvient de la vie d'élève du Lycée de Năsăud (1923–1930).

ELEV LA NĂSĂUD, 1923-1930¹

Octavian MIHĂESE

Îmi permit să încep mica mea expunere cu descrierea, aparținând lui Liviu Rebreanu, a unui drum, cunoscut de fiecare dintre noi și bătut de umila mea persoană de 1.050 ori în șase ani de școală. „Din șoseaua ce vine de la Cârlibaba, întovărășind Someșul când în dreapta, când în stânga, până la Cluj și chiar mai departe, se desprinde un drum alb, mai sus de Armadia, trece râul peste bătrânul pod de lemn, acoperit de șindrilă mucegăită, spintecă satul Jidovița și aleargă spre Bistrița, unde se pierde în cealaltă șosea națională care coboară din Bucovina prin trecătoarea Bârgăului”.

Faimosul drum immortalizat de Rebreanu include și tronsonul Rebrișoara-Năsăud, pe care, împreună cu Ion Trifoi și cu alții, s-a inaugurat – pentru noi – navetismul. Căci părinții mei au ales Liceul grăniceresc din Năsăud ca școala cea mai adecvată să scoată om din copilul timid, stângaci, șubred proiect de om, ce eram atunci. Părinții sunt descendenți de grăniceri, dar nu numai pentru acest motiv m-au înscris la Liceul grăniceresc. Tatăl, învățător și director, avea o concepție despre liceu pe care și-o exprima cu simplitatea magnifică a lui David Creangă din Pipirig, dar, în principiu, considera că școala trebuie să creeze capacități de adaptare la o viață care poate fi grea și dură, să dezvolte virtuțile cooperării, ale ajutorului reciproc, ale respectului față de sine și față de alții, ale buneii cuviințe, să creeze sentimentele de responsabilitate, de patriotism, de justiție, de libertate.

Liceul grăniceresc a corespuns în mod exemplar din ziua înființării acestor exigențe; dovada se poate face parcurgând anualele școlare și făcând bilanțul personalităților pe care le-a format.

Așadar, am început naveta Rebrișoara-Năsăud la vârsta de 9 ani, din clasa a III-a primară, sosind la școală deodată cu acei care veneau din Salva și Prislop. De la început am avut colegi de drumeție zilnică pe Irini Onișor, locuind tocmai la cea mai îndepărtată casă din sat, dar fiind robust făcea ușor distanța până la școală, apoi pe Ioan Sîngeorzan, tot așa de nepăsător la efort, pe Ștefan Buzilă și Ion Trifoiu; cu ultimul am fost coleg din clasa a I-a primară până la terminarea facultăților (eu medicina, el literele și filozofia). Cel mai îndepărtat, Onișor, ne culegea din mers pe toți; eu intram în casă la Trifoiu și îl luam de-acolo. Părinții lui erau foarte săraci, iar acesta se întreținea singur

¹ Nota redacției: Text redactat în 1985 de către medicul Octavian Mihăese din Cluj-Napoca, la împlinirea a 55 de ani de la absolvirea liceului. Manuscrisul se păstrează în Arhiva Muzeului Grăniceresc Năsăudean.

lucrând în timpul verii. Tatăl său fost prizonier în Primul Război Mondial în URSS, de unde a venit perfect îndoctrinat, ne vorbea zilnic despre burjuri și exploatare. Era însă un glas singuratic.

Temporar, am mai avut și alți colegi de drumeție, între care și două eleve, sora mea și Ludovica Pop. Și azi mă mir cum suportam drumul în timpul iernii. Erau ierni veritabile, cu cel puțin o lună de zăpadă cristalizată, care ne scârțâia sub tălpi; adesea cetățenii care transportau lemne la Năsăud ne permiteau să ne cățărăm pe tălpile săniilor. Soseam la școală cu ghetele înghețate și bocăneam pe coridoare ca pietrele până se dezghețau. N-am mai apucat, ulterior, astfel de ierni decât de 2-3 ori în Munții Apuseni și una, cumplită, la Stalingrad.

Tot coleg de drumeție, dar pentru un timp mai scurt (2-3 ani), am avut pe George Grecu, fiul unui fierar de pe Valea Gersa, băiat vioi, inteligent, ordonat, abil, cu aptitudini deosebite la scris, la desenat și la confecționarea jucăriilor. Această din urmă calitate i-a determinat destinul. Iată cum: într-o zi, reîntors de la școală, a găsit un cartuș. Erau multe, risipite cam peste tot, provenite de la un regiment de cehi, care în retragerea precipitată în Primul Război Mondial a abandonat muniția într-o grădină.

Grecu a intenționat să-l dezamorseze, ca să-și confecționeze din dulie o armătură la un baston. Cartușul a explodat, micile schije l-au rănit la degete și l-au impregnat pe față. Mamă-sa, impresionată prea mult față de ușorul accident, a făcut legământ că „dacă scapă” îl dedică bisericii. Și s-a ținut de cuvânt. Astfel, după absolvirea Liceului „Gh. Coșbuc” și a bacalaureatului s-a înscris la teologie, de unde a fost trimis la Roma, la specializare. Devenise chiar din copilărie, după accident, modest, tăcut, concesiv, meditativ, calități pe care le-a păstrat toată viața. A decedat în Cluj, în 1979, unde se stabilise în ultimii ani, stingându-se astfel încă un om caracterizat prin candoare și bunătate.

Într-o iarnă, elev fiind în clasa I de liceu, a avut loc o întâmplare deosebită. La mijlocul drumului Rebrișoara-Năsăud ne-au apărut, dinspre dealurile din dreapta, doi câini mari, vânjoși, cu priviri pătrunzătoare. N-au lătrat, traversau grăbiți drumul. Ca să-i îmbunez, le-am aruncat o bucată de azimă ce o aveam ca merinde. Erau grăbiți, n-au primit-o, au continuat drumul spre Someșul înghețat și pădurile dinspre Jidovița. Acolo însă îi așteptau vânătorii; „câinii cărora le-am sacrificat merindea, erau de fapt doi lupi”. Am ținut secretul întâmplării multă vreme; mă jena faptul că numai cu câteva zile înainte, profesorul nostru de zoologie, Vladimir Macovei, mi-a dat nota zece pe teza cu subiectul „Lupul”, iar practic am fost incapabil să-l identific. În urmă cu 5 ani am auzit-o povestită la o reuniune de către generalul Cărcu din Rebrișoara, care o auzise la rândul său de la martorii scenei.

Nouă, navetiștilor care înfruntam zăpezile și gerurile, ne era ușor să memorăm pastelul lui Alexandri în care se evocă clinchetul de zurgălăi, satele pierdute în clăbucii albi de fum, plopii înșirați care se pierd în zare. Colegul Trifoiu a reținut pastelul după 2-3 lecturări. Eram integrați în natură, o respectam, ne impresiona orice detaliu, în orice anotimp.

Primăvara și vara uneori, la întoarcere, abandonam drumul obișnuit, tronsonul lui Rebreanu și urmam în sus cursul Someșului. Împreună cu Trifoiu ne abăteam pe la „hăitașul lui Bărduț”. În preajma lui intram parcă pe alt tărâm, respiram adânc un aer răcoros, umezit de micile picături, ca de rouă, ce se desprindeau din valuri. De la distanță ne întâmpina vuietul râului, obligat a-și acomoda cursul accidentului tectonic creat de mâna omului, în timp ce cupola pădurii seculare de plopîi ne acoperea

Uneori, când împrejurările permiteau, Ionică Trifoiu se apuca de pescuit. Amândoi eram pescari, eu cu undița el cu mâna sau cu altă parte a corpului. Era om inventiv. Dibuise o copcă, a lui (o excavație într-o stâncă a stăvilarului), pe care o acoperea cu corpul, așezându-se pe ea ca cloșca pe ouă, lăsând peștilor o mică ieșire de salvare, între picioare, de unde îi prindea și-i arunca pe mal. Prindea câte 20-40 exemplare în 10 minute, în vreme ce eu câte 2-3 pe oră. Numai foamea ne alunga acasă.

Rareori ne întâlneam cu vreun profesor. Se plimba pe drumul nostru profesorul de muzică, Ionescu Butaș, cu familia. O singură dată l-am întâlnit pe severul profesor Ion Partene. Eram toată ceata, plus mama unuia din elevii rebrîșoreni. Aceasta, recunoscând profesorul, îl acostează direct. *„E adevărat că fiul meu Moldovan Valer este slab la franțuzoaică?”* Răspunsul i-a venit prompt și fără echivoc: *„Este slab și la franțuzoaică și la nemțoaică și la românoaică”*. Valer a făcut în viață o carieră onorabilă, dar care nu reclama titluri superioare și limbi străine; și-a educat bine proprii copii, posesori de titluri academice.

Din clasa a V-a am intrat în internat, se apropia bacalaureatul și facultatea. Internatul era amplasat într-o aripă a liceului dinspre valea Caselor. Condiții precare de igienă, anexe fără apă curentă, baia în butoaie de lemn, sub supravegherea profesorului Macavei. Aveam șef de dormitor pe Cosma Ciurta, pe care mai târziu l-am mai întâlnit pe frontul Chețani-Turda. M-a recunoscut după voce, pe când încercam să salvez un maior, Topologeanu, rănit în inimă de o schijă minusculă, cât un fir de ovăz, la câteva zile după încercarea, tot zadarnică, de a salva pe cel mai mic fiu al lui Sadoveanu, rănit de o schijă mare cât o potcoavă.

În schimb internatul avea o bună sală de lectură, „silențiu” cum îi spuneau latiniștii, și mai ales o bună cantină. Cantina era condusă de un econom, Iacob Maioreanu, absolvent de teologie, nesfințit ca preot, celib, slab, uscat, tăcut, serios, veșnic cu un trabuc în gură. Poate din cauza acestui trabuc nu vorbea decât extrem de rar.

Dar seriozitatea vrednicului ascet a fost pusă la încercare de un țăran mucalit din Rebrîșoara, de Ion Dubău Costan, cunoscut pentru farsele sale în tot județul. Era acest Dubău un om scund, cu gât gros, puțin gușat, mers îndesat, legănat, cap mare, ochi șireți, dar immobili. Prin farsele sale l-a întrecut pe Păcală și pe mai noul Svej. Acelea au fost personaje fictive, dar Ion Dubău a fost un personaj real, cunoscut perfect de mine. Cum a ajuns să-l cunoască și să ia legătura cu Maioreanu, e un mister. Dar știa că în calitate de econom Iacob Maioreanu achiziționează berbeci pentru carne la cantină.

„- Îți vând eu câțiva berbeci, grași, grei, la un preț redus. Sunt la Rebrîșoara, nu departe, vino să-i vezi”, i s-a adresat lui Maioreanu.

„- Vin bade Ioane!”, îi răspunde acesta. Și iată-i în drum pe amândoi, unul pășind rar și îndesat, celălalt pipând din trabuc și scuipând în șanțul de lângă drum.

La marginea comunei, la păraul Hotărălului, badea Ion Dubău se oprește și-i arată clientului Maioreanu un câmp întins plin de bolovani, aduși de apă în timpul unor inundații catastrofale. Țăranii noștri numesc acești bolovani „berbeci” (au într-adevăr dimensiunea și culoarea acestor pașnice animale).

„- Iată-ți berbecii, D-le Maioreanu, ți-i dau pe gratis!” Apoi Dubău pleacă spre casa din Rebrîșoara-Răstoaca, fără a zâmbi în exterior, iar Maioreanu spre Năsăud, bodogănind și trăgând din trabuc.

Personalul administrativ, cuprindea cadre care nu afectau direct școlarizarea noastră, cum era Maioreanu sau pedelul Ienciu (îngrijitor de internat), care ne amuza la fiecare meci de fotbal; el le trăia intens, se agita pe tușă și șuta cu piciorul și cu capul într-o minge imaginară, ori de câte ori se apropia de poarta echipei adverse Chirtoș sau Popescu sau Coroianu sau vicleanul Pal.

Pentru procesul instructiv-educativ, ca să mă exprim cu termenul consacrat, aveam un colectiv de cadre didactice poate unic în țară. Cu studii superioare, unii la universități din străinătate, latiniști, severi, exigenți, mari patrioți, unii animați și de patriotism local, pe fundalul descendenței din ostași Regimentului II de graniță.

Directorul, Vasile Bichigean, latinist, elenist, istoric, filolog, pedagog, om cu o vastă cultură a dat exemplul personal de cum trebuie să se comporte un director erudit. Vasile Bichigean era prieten cu tatăl meu. La vârsta de 11 ani citeam cu tata ziarele; mi-a plăcut politica de atunci, mă amuzau certurile din parlament, ca pe orice copil naiv. Dar m-am infuriat bine când am aflat din ziare că Vasile Bichigean, ajuns senator, a fost înfruntat de Nicolae Iorga, când a făcut propuneri pentru raționalizarea conducerii statului, adoptând măcar în parte ideile filozofice ale lui Platon (Bichigean – elenistul a tradus „Statul” de Platon). M-am solidarizat atunci cu directorul meu, nu cu marele istoric. Numai ulterior cu amândoi.

Primul diriginte ne-a fost profesorul Emil Ștefănuț, apoi câțiva ani Teodor Șimon. Ambii aveau aceeași atitudine față de noi, amestec de afecțiune cu severitate blândă; datorită lor am trecut cu bine momentul denumit impactul școlar, decisiv în adaptarea școlară. Astfel integrați în mediul școlar ne-a putut prelua dirigintele Ștefan Scridon, cu exigențele și severitățile lui de consul roman. Sugestiv este faptul că ne punea să citim în orele de dirigenție „Eroii” de Carlyle și „Memorialele” lui Pârvan. Atât directorul Bichigean cât și profesorul Scridon au scos din noi adevărați latiniști, spre marea uimire a colegilor de facultate, care se orientau mult mai greu decât noi năsăudenii în problemele acestea.

Cinstea, onestitatea, sinceritatea și caldul patriotism, virtuți care văd că ne-au caracterizat pe toți, în toate secvențele noastre de viață, de la acești mari pedagogi le-am învățat. Nimeni nu poate contesta această stare de fapt.

Aș vrea să dau un exemplu la ce mi-au servit caietele de notițe luate la lecțiile din liceu. Căci la păstrez și acum, le deschid cu emoție. Între ele este și caietul cu lecțiile de filologie ale profesorului Ion Păcuraru.

Profesorului Ion Păcuraru nu-i eram eu elevul preferat. Pe mine însă mă impresiona totul la acest erudit, figura solemnă, de o olimpiadă seninătate, inundată de razele soarelui interior, vocea plină, caldă, muzicală, atribute care dau cuvântul plenitudine și amplexare. Am luat notițe fidele la lecțiile privind bazele limbii române. M-au interesat dintotdeauna. Profesorul Păcuraru considera, însă, că elementul preponderent în etnogeneza a fost elementul roman de aceea ne-a dictat textul lui Eutropius după care Dacia a fost pustiită de populație după lungul război cu romanii.

Am ajuns medic șef de raion în Munții Apuseni și am întâlnit urmele romanilor și nume ca: Leterna Augusta, Fortuna Septimiu etc., mai latine decât la Roma. Am căutat inscripțiile citate de profesorul Păcuraru ... „*filic pietissimo fecit Aretusa mater*” – care impresionează prin încărcătura emotivă a bieteii mame Aretusa. Am găsit nume ca Bobariu (îngrijitor de viței) și sat Bobărești. Am parcurs râul care în amonte se numește latinește Valea Seacă, mai jos Sohodol, care în slavă înseamnă tot Valea Seacă. Giurescu a mai citat 2-3 astfel de exemple care atestă stratificarea populației în perioada coexistenței cu slavii, asimilați ulterior. Dar a survenit, cam în timpul cât lucram în Munții Apuseni, redescoperirea dacilor, stabilirea exactă a rolului lor, esențial, în etnogeneza poporului român. Am redeschis caietul după lecțiile profesorului meu. Am confruntat textele notițelor cu lucrările lui I. I. Russu, Arion Vraciu „*Limba traco-dacilor*” și cu alte lucrări consacrate acestui studiu de autori prestigioși ca: A. Xenopol, B. P. Hașdeu, C. Giurescu, Hadrian Daicoviciu, Gh. Giuglea, A. Armbruster și alții și am stabilit circulația celor 160 cuvinte sigur dacice la moții din Munții Apuseni. Conservatorismul acestei populații a păstrat mai multe cuvinte din acest substrat în vorbirea curentă: astfel *mieru* (albastru), *mendruța* (mândruță, o plantă), *boare*, *butură*, *gărdină*, *munună*, *streped* (vierme, a se strepezi dinții înseamnă a fi cu viermi), *a urdina*, *a zgârma*. Cuvântul „*prunc*” din substrat circulă excluzând pe „*copil*” în unele sate.

Eram însă elevul preferat al profesorului de istorie Mihail Lipan. Îi datorez preferința pentru istorie, concretizată și printr-o bibliotecă importantă în acest domeniu. Susțin și astăzi că pentru a explica etnogeneza unui popor, inclusiv trăsăturile sale biopsihologice, se cere colaborarea medicului, antropologului și istoricului.

Profesorul Lipan făcea inteligibile cele mai grele (pentru noi) noțiuni. După cum ne-a descris mașina de război romană, *balista*, (și ne-a demonstrat în clasă), mi-am confecționat și eu una, redutabilă, pe care apoi a trebuit s-o distrug, devenise armă veritabilă. Apoi am avut profesori pe Ion Partene, Alexandru Haliță, Ion Păcuraru, Ștefan Scridon, Vasile Bichigean; fiecare ne-a învățat partea lui, pentru care le sunt recunoscător.

Alexandru Haliță ne-a făcut o jumătate de an „*Movila lui Burcel*”, dar a fost bine și așa, am rămas cu sentimentul care se degajă din baladă. Matematică am învățat mai puțin, deși Teodor Șimon a demonstrat că putem s-o asimilăm

cu toții. Să admitem acum că am pierdut capacitatea de a o învăța, pe măsură ce creștea, cu anii, gradul ei de dificultate, și că eram furați, vrăjiți, de celelalte materii, esențial umaniste.

Pe profesorul de matematică Emil Mărcuș l-am văzut o singură dată mulțumit, atunci când colegul Inocențiu Micu a rotit astfel brațul în jurul umărului încât a desenat dintr-o mișcare un cerc perfect, în care a demonstrat ceva relații între unghiurile înscrise. Atunci a izbucnit și „preotul” din matematician și i-a adresat lui Micu „ora et labora!” Dar i-a dat tot numai 6 cu plus.

Unii profesori au rămas puțin timp la Năsăud. Era grea acomodarea între atâția înverșunați umaniști, români cu deviza „Virtus Romana Rediviva”. Așa profesorul Sedlacek de muzică, apoi un profesor de franceză Ionescu, de ocupație farmacist, dar care a căutat pe „alors” în dicționar, în vâzul clasei. Ne-a învățat însă multă gramatică și astfel tot am profitat. Ionescu apoi a fost descoperit că avea diplomă falsă și a fost îndepărtat prompt. De la lecția de chimie a profesorului M. Vancea, pasionat chimist și bun pedagog, am rămas multă vreme cu porecla „bufniță”. Am fost scos la lecție, am expus cum Lavoisier a dovedit că apa este compusă din oxigen și hidrogen, m-am concentrat mult, eram netuns și slab echipat, m-oi fi holbat în timpul expunerii, fapt este că în mijlocul clasei, de la Ionașcu Emil a venit șoptit remarca „bufnița”, care ar fi vrut să însemne, pasărea înțelepciunii. Așa am rămas până la absolvire.

N-am avut conflicte cu colegii. E drept că nu i-am concurat în nici un domeniu, nici măcar în relațiile cu sexul frumos, cum se spune. Am stat în banca mea. Am avut o admirație deosebită pentru atleți, în special pentru fotbaliști, pe care-i urmăream de pe tușă. M-au bucurat succesele colegilor, m-au întristat necazurile lor. Mi-au aburit de lacrimi ochii pentru cei decedați, începând cu Trifoiu Ioan, care mi-a fost ca un frate; același sentiment l-am încercat și pentru profesorii decedați.

Mobilizat de colegul și consăteanul Nicolae Cîrcu și de Ionel Popescu, cu care sunt în schimb de idei, prin corespondență, pe care o citesc de fapt, și ceilalți membri ai familiei, plăcându-le „fond și formă” cum ar spune profesorul Lipan, am făcut drumul lui Liviu Rebreanu în sens invers, Cluj-Cîrlibaba, întorcându-mă la Armadia școlarității și Rebrîșoara copilăriei.

De la ivirea bisericii cu două turnuri, a silențului, a clădirii liceului despre care Iorga spunea că este rezonabil structurată (expresia lui este „cu cap”), a curții școlii, am trăit, ca și ceilalți colegi, aceleași emoții, mai multe sentimente contopite: amintiri, nostalgii, regrete, dor de pribegie; am parcurs apoi pe jos, a 1051-a oară, de astă dată, drumul până la Rebrîșoara; n-am mai regăsit decât urmele berbecilor lui Maioreanu, terenul a fost curățat în cadrul îmbunătățirilor funciare. N-am mai găsit casa scundă a lui Trifoiu Ionică, în locul ei este o adevărată vilă, aparținând altor cetățeni, iar din neamul lui Ionică n-a rămas nici un urmaș direct. Mi-am urmat tăcut, cu o lacrimă pe geană, drumul care se pierde în infinit.

ÉLEVÉ À NĂSĂUD, 1923-1930

-Résumé-

Le texte précédent a été rédigé en 1985 par le médecin Octavian Mihăese de Cluj-Napoca et dans ce texte l'auteur se souvient de la vie scolaire dans le Lycée de Năsăud (1923-1930).

NĂSĂUDUL AMINTIRILOR MELE¹

Ioan POPESCU

Nu-mi aduc aminte prea lămurit ce-am simțit sufletește când, într-o după amiază de septembrie a anului 1925, coboram din trenulețul ce ducea încet și anevoios în susul Someșului Mare, pășind pentru prima oară pe pământul Năsăudului, ca elev înscris în clasa a III-a a Liceului Grăniceresc „George Coșbuc”. Dar n-am uitat niciodată, în orice împrejurări din viață și ori pe unde m-a purtat soarta, profundele sentimente de duioșie, recunoștință și regret – clar conturate de această dată – cu care în toamna anului 1930 părăseam în plină tinerețe Năsăudul, după cinci ani de spornică și bună învățătură, ca absolvent al acestui liceu.

Plecând din Năsăud am trăit intens durerea sufletească a celui ce se desparte de ceva și drag. Simțeam cu o reală convingere că las aici o parte a tinereții cu toate încântările și bunurile care o formează și o înalță, cu visurile și atâtea clipe fericite, în sfârșit că mă despart, cine știe pentru câtă vreme, ori poate chiar pentru totdeauna, de atâtea locuri și chipuri scumpe. În aceeași măsură, însă, ca o compensație tămăduitoare, eram conștient în modul cel mai cert că duc cu mine, adânc sădite în cuget și în inimă, valoroase roade științifice și culturale, temeinice deprinderi de muncă cinstită și onestă, năzuințe morale și înalte idealuri sociale orientative pentru viață, după învățăturile și exemplele dascălilor năsăudeni. Prin tot acest noian de simțăminte alese și intuiții vii, micuțul orașel capătă astfel, cu tot dreptul, în întreaga mea ființă, un loc ales și bine precizat, alături de satul natal din Muscel. Căci, dacă în acesta din urmă văzusem lumina zilei și îmi petrecusem copilăria plină de farmec și încântare, sub oblăduirea înțeleghătoare a părinților și a familiei, în celălalt îmi trăisem adolescența în alese căutări și îmi câștigasem lumina minții, precum și o bogată zestre sufletească și tăriile spiritului, după îndrumările bunilor profesori ai școlii. De aceea, poate, le-am asociat chiar de atunci așa de firesc și atât de puternic, încât întotdeauna, în momente de mulțumire și izbândă, dar mai ales de zbucium, descumpănire sau suferință, m-am gândit deopotrivă la amândouă, cu aceeași căldură și prețuire, cu același nepotolit dor de a le revedea, cu aceleași elevate rezonanțe nostalgice și încurajatoare, regăsindu-mi liniștea, îndemnul și pașii tămăduitori, de a merge înainte.

¹ Nota redacției: Text redactat în 1985 de către profesorul Ion Popescu din Hârtiești, jud. Argeș, la împlinirea a 55 de ani de la absolvirea liceului. Manuscrisul se păstrează în Arhiva Muzeului Grăniceresc Năsăudean.

*

* *

După absolvirea claselor primare în satul natal, Hîrtiești pe Argeș, cu o întârziere din cauza Primului Război Mondial, am început studiile secundare la Liceul „Dinicu Golescu” din Câmpulung-Muscel. Intrasem prin concurs printre primii candidați și am avut profesori bine pregătiți profesional – Antonescu la matematică și director, Ion Ticăloiu, doctor în filologie din Germania, la română, D. Baciș la limba franceză, D. Nițulescu la geografie etc. – unii fiind autori de manuale pentru învățământul liceal. Cu toată grija părintească ce mi s-a acordat, locuind la gazde serioase, am început să am de la o vreme rezultate slabe la învățătură, dar mai ales la purtare, datorită unei libertăți greșit înțeleasă de mine la vârsta aceea. Împlinisem 15 ani. Prietenia cu elemente înclinate spre aventură, preocupările exagerate pentru sport, și mai ales o lectură neselectată și necontrolată, duceau nu numai la irosirea timpului de studiu, dar puteau să aibă și alte urmări primejdioase pentru un copil sănătos, scăpat de sub autoritatea părintească, venit din lumea liniștită a satului și intrat în aceea a orașului plin de tentații și ispite. Toate acestea l-au alarmat pe tata, determinându-l să-mi schimbe școala.

În sat aveam un văr primar, Arsene D., elev în ultima clasă a Școlii normale nou înființată din Năsăud. Acesta, aflând intențiile tatei, i-a laudat mult prestigiul liceului și al corpului profesoral din Năsăud, dar mai ales internatul de acolo, bine organizat și condus. Fiindcă era tocmai ceea ce intuia tata că îmi trebuie mie, în anul școlar 1925–1926 am fost înscris și transferat la liceul din Năsăud.

Călătoria cu trenul din Muscel până la Năsăud avea să fie ea însăși un eveniment deosebit pentru mine, care îmi stârnea curiozitatea și-mi descoperea, în primul rând, o bună parte din inima țării. Era cea dintâi ocazie când ieșeam din cercul strâmt al lumii în care trăisem până atunci, putând înregistra cunoștințe și valori noi, captivante și stimulatoare. Cadrul fizic, dar mai ales cel spiritual al cunoștințelor mele de până aici era extrem de simplu și redus, restrâns în cele mai multe privințe doar la orizontul și nivelul satului natal, izolat și împrejmuit de dealuri și pasuri care îngustau până și spațiul ceresc la o fâșie de cer deasupra capului. Acum, prin călătoria aceasta lungă prin țară, totul începea să se lărgască și să capete noi dimensiuni spațiale și sufletești, mintea și întreaga simțire începeau să-mi se deschidă, să se îmbogățească. Începeam să descopăr și să cunosc lumea, dar și pe mine însumi.

Plecarea spre București cu trenul din gara Mihăiești mi-a trezit un amestec ciudat de uluială și interes. Eram într-un grup de elevi normaliști mai mari decât mine – colegi ai vărului meu – care cunoșteau drumul. Eu știam doar câteva stații de cale ferată între Câmpulung și halta Gropeni, aproape de Pitești.

De aici înainte începea necunoscutul. De aceea, am simțit de la început îndemnul copilăresc să notez într-un carnețel numele stațiilor prin care treceam, însoțindu-le chiar cu scurte observații pe care le puteam prinde despre ele.

Normaliștii mă râdeau, îndemnându-mă să renunț la acest gând, fiindcă sunt peste 100 de stații până la sfârșitul călătoriei noastre, că va veni noaptea și nu le voi putea vedea pe multe etc. Totuși, n-am renunțat.

Spre seară am ajuns la Chitila, de unde, pe la ora 21, trebuia să schimbăm trenul spre Cluj. Cerul de deasupra Bucureștiului era roșu, parcă ardea. Mă gândeam: „Ce lumină trebuie să fie acolo încât aprindea și văzduhul? Când voi putea să văd și capitata țării?”

Însoțitorii mei au început să-mi dea sfaturi prevenitoare. Prima grijă era să găsim locuri bune în vagon, să putem dormi, deoarece călătoria noastră dura toată noaptea, până a doua zi spre seară. Apoi să stăm cu toții la un loc, să ne plasăm bine bagajele ca să nu rămânem fără ele, cum i se întâmplase unuia dintre ei. Pentru mine, însă, mai era o grijă în plus: să pot găsi un loc lângă fereastra vagonului, ca să pot privi afară, deși era noapte. Am avut și acest noroc, trenul nefiind prea aglomerat.

Toată noaptea n-am dormit, fiind atent pe unde treceam. Totuși, numele multor stații mici nu le-am putut descifra și nota la lumina slabă a felinarelor de pe peroane. Când și când, mai apărea și câte o stație mai mare, luminată cu electricitate. Eram foarte dornic să văd munții și am regretat mult că i-am trecut prin întuneric. Pe la Brașov a început să se lumineze cerul spre răsărit, spre marea mea bucurie. Orașul era însă acoperit de ceață. Am început să sesizez vorbe străine la unii călători care se urcau în vagon, iar numele unor gări mi se păreau curioase și nu știam cum să le scriu corect în carnetul meu. La Feldioara mi-a atras atenția cetatea de pe dealul din stânga căii ferate, iar mai încolo am întâlnit Oltul, care ne-a însoțit mai departe, cu multele-i cotituri și zăvoaie. Priveliștea pitorească a orașului Sighișoara m-a încântat în mod deosebit. Între Sighișoara și Blaj ne-a însoțit, când pe dreapta când pe stânga, apele domoale și măloase ale Târnavei Mari. Am trecut apoi Mureșul, pe un masiv pod de fier, ajungând în marea gară a Teiușului.

Către amiază, după ce am trecut printr-o regiune deluroasă cu multe cotituri și printr-un tunel lung, am ajuns în gara Apahida, unde trebuia să luăm trenul care venea de la Cluj și mergea spre Năsăud – Rodna Veche. Pe aici am observat multe sate mari, adunate, cu biserici mari și uneori cu castele boierești. La Dej am văzut Someșul Mare care, după spusele însoțitorilor mei, trece și prin Năsăud și-n care ne vom scălda și noi, la vară.

Au urmat apoi multe stații mici și dese, cu sate mici în jur. Dintr-una normaliștii mi-au arătat Cetatea Ciceului, în vârful unui deal îndepărtat spre Nord, spunându-mi că pe aici au umblat Ștefan cel Mare și Petru Rareș, domnitorii Moldovei, care au stăpânit o întinsă regiune în această parte a Ardealului. La o altă stație, Beclean, calea ferată se desfăcea, una ducând spre orașul Bistrița, capitala județului în care se află și Năsăudul, iar alta spre Rodna Veche, pe care o continuam noi. Tot din conversațiile normaliştilor am mai aflat că aici, la Beclean, este o fabrică de mobilă unde se fac și bastoane, iar la sfârșitul fiecărui an școlar absolvenții școlii din Năsăud obișnuiau, potrivit unei tradiții, să vină și să-și cumpere câte un baston, semnul că au terminat ucenicia cărții ...! În sfârșit, am ajuns în stația Salva, unde am început să ne agităm și să

devenim gălăgioși: „Urmează Năsăudul!...”. Toți priveam spre ferestrele din partea dreaptă a vagonului, dar deocamdată nu se vedea decât albia Someșului Mare și puțin mai departe înălțându-se un deal mare, ca un mușuroi imens, împădurit până în vârf. După ce trenul a plecat și a făcut o scurtă cotitură spre dreapta, ca la un semn dat, însoțitorii mei au început să strige, plini de bucurie, privind spre ferestrele din dreapta „Năsăudul, Năsăudul!”. Într-adevăr spre răsărit, peste o fâșie orizontală de porumbiște se vedeau albe și semețe cele două turnuri ale monumentalei biserici a orașului.

Am început să ne pregătim bagajele. În curând, trenul a ajuns și a trecut încet și pufăind prin dreptul liceului năsăudean, care se vedea pe partea stângă a căii ferate, apoi în mica stație a orașului. Din gară, fără nici o clădire în jur, decât o mică magazioară de scânduri, pentru mărfuri, pe o uliță îngustă și plină de praf, mărginită pe dreapta de un șanț mlăștinos cu sălcii mici, bătrâne și buruieni, iar pe stânga de scheletul unui gard din care lipseau mai toate ulucile, după o cotitură spre dreapta, am ajuns în șoseaua principală care taie orașul în două, de la răsărit spre apus și pe care la o distanță de cca. 400 m. am ajuns la liceu, unde era și internatul.

Astfel lua sfârșit călătoria noastră de aproape două zile și o noapte, străbătând de la sud spre nord întinsul țării. Aveam să află, consultând mai târziu o hartă cu mersul trenurilor, că trecusem prin 128 de stații și parcursesem 733 km. Totuși n-aș fi putut spune că eram obosit.

*

* *

Starea în care se afla Năsăudul acum șase decenii din punct de vedere economic, social, edilitar, dar mai ales industrial, ca și aspectele generale ale vieții locuitorilor lui erau cu totul altele decât astăzi. Jumătate avea aspect de orașel, jumătate era sat neaș și se întindea pe o distanță de aproximativ 3 km și ceva, de-a lungul șoselei naționale, care ca și astăzi, îl desparte în două părți paralele cu calea ferată și cu Someșul Mare. De asemenea, Valea Caselor, care curgea prin centrul orașului de la nord spre sud, îl împarte în alte două părți: de răsărit și de apus.

În centru, în fața bisericii mari cu două turnuri, pe care o văzusem din Salva, era „Piața Unirii” aproape pătrată, mărginită pe toate laturile de clădirile mai răsărite cu aspect orășenesc, ale instituțiilor și prăvăliilor mai mari: Primăria, Pretura, Hotelul „Grivița”, băncile „Mercur” și „Aurora”, Școala primară de stat și alte câteva case ale comercianților mai înstăriți, cu prăvălii mari de manufactură, chimicale, fierărie, un restaurant, o librărie. În partea de sus, spre răsărit, peste Valea Caselor se întindea strada Grănicerilor – cu școlile, câteva instituții și case particulare mai mari: clădirea masivă a liceului, hotelul „Rahova”, fabrica de bere, Ocolul silvic, Judecătoria, Administrația fondurilor grănicerești, Școala de meserii, Școala secundară de fete, Școala normală de băieți, câteva biserici și gara. Mai spre capătul de răsărit era parcul cu copaci seculari – vechiul lagăr grăniceresc – unde localnicii, mai ales tineretul, se plimbau în zilele de sărbătoare, organizau serbări câmpenești și tradiționalul

„Maial”, cu nelipsitul joc al „Călușarilor”. Tot din partea centrală, cam în dreptul dealului nordic, numit „Comoara”, unde este cimitirul orașului, mai pornește spre răsărit, trecând Valea Caselor pe un pod mic de lemn, o străduță scurtă, paralelă cu șoseaua principală – strada „Vasile Nașcu”, numită de Năsăudeni „Ulița din dos”, dar neoficial „Ulița îndrăgostiților”, fiind locul de întâlnire și de plimbare a perechilor școlarești.

În cealaltă zonă, din jos de piața centrală a orașelului, spre apus, era strada „George Coșbuc” pe care, de o parte și de alta se înșirau, dese și înghesuite parcă una în alta, case țărănești joase, marea majoritate construite din bârne de lemn și acoperite cu șindrilă, cu ferestre mici. Unele, mai ales cele din apropierea pieții, în odaia din față, dinspre stradă, aveau „bolde” sau „dughene” închiriate negustorilor care se ocupau de comerțul cu amănuntul. O singură casă cu aspect adevărat orășenesc era în această zonă de sat: casa masivă a cojocarului Rusu, cu prăvălii și depozite de materiale.

Din cele două capete ale pieții porneau spre sud două străduțe mici care duceau spre „Târgul de vite”, cu o clădire veche în mijloc, unde era „Crâșma târgului”. Ceva mai la o parte era o fântână cu cumpănă, cu găleata din lemn și două jgheaburi mari pentru adăparea vitelor. Pe vreme de ploaie și noroi era o adevărată bravură să-ți îndrepti pașii pe aici. În clădirea cu crâșma din mijlocul târgului de vite se spunea prin Năsăud că s-a născut Veronica Cîmpean, devenită mai târziu, prin căsătoria la Iași, Veronica Micle.

Pe locul unde altă dată se întindea târgul de vite, în timpul din urmă s-a construit un cartier nou al orașului, cu vile moderne, cu grădini și pomi roditori și flori, străbătut de două străzi, denumite „Veronica Micle” și „Mihai Eminescu”.

Din 1923 Năsăudul avea trotuar, construit în urma dezastrului petrecut în anul precedent (19 iunie 1922) când, din cauza unor ploi torențiale, pe dealurile nordice ale orașului, viitura Văii Caselor a distrus multe case, gospodării și vieți omenеști; iar din 1927 a avut și lumină electrică datorită tot unei întâmplări nefericite, incendiul din acel an care a distrus o mare parte a satului dinspre piață. Până în anul 1927 exista în Năsăud curent electric produs de un dinam acționat de iazul morii, dar numai pentru fabrica de bere și spirt „Marțian”; din 1927 orașul a început să aibă curent și lumină electrică produsă de un grup electrogen procurat de Școala normală, datorită stăruinței directorului acesteia, prof. Sandu Manoliu, care a înființat „Uzina electrică” a școlii, ce dădea curent pentru întreg orașul.

În piața orașului, în fiecare joi se ținea târg săptămânal și de câteva ori pe an aveau loc târguri mari de țară, care durau câte 2-3 zile. Târgurile năsăudene erau vestite și cercetate de multă lume din satele vecine, care umpleau orașul de forfotă și mișcare. Pe strada principală șiruri de oameni, căruțe, animale de tot felul etc. se scurgeau neconținut, într-un sens sau altul, ori care ar fi fost anotimpul, din zorii zilei până seara târziu.

Un obicei frumos, tradițional, al tineretului năsăudean, mai ales cu ocazia acestor târguri, era „Puiul târgului”, când băieții și fetele schimbau între ei mici daruri și atenții care întrețineau și întăreau prietenii juvenile; era o

întrecere ca fiecare să facă celuilalt daruri cât mai plăcute: obiecte simple de artizanat, podoabe, produse cosmetice, cărți, semne de carte etc.

Prin 1925-1930, numărul locuitorilor Năsăudului se ridica la peste 3.000 de suflete, iar al caselor la peste 600.

Ocupația principală a năsăudenilor era agricultura, creșterea vitelor și cărăușia, de unde și denumirea lor de „economi”, cum își ziceau singuri și le plăcea să li se zică. Cele două șesuri, dinspre est și vest de orașel, erau cultivate cu cereale, nutrețuri etc., ca și dealurile dinspre nord, aproape toate despădurite. Orașul mai era vestit și prin așa numitul „hrean de Năsăud”.

Grădinile din oraș și de pe dealuri erau pline de pomi roditori: meri, peri, pruni, cireși, vișini. Fructele, în special merele erau vestite și se exportau în cantități însemnate. Alături de agricultură, tot ca ocupație principală a năsăudenilor era creșterea vitelor: oi, boi, vaci, capre, cai, porci etc. Parte din locuitori se mai ocupau cu comerțul și cu diferite meserii, fiind: tăbăcari, cojocari, cizmari, rotari, fierari, dulgheri, curelari etc.

Industria timpului la care ne referim era reprezentată în primul rând prin fabrica de bere și spirt „Marțian”, singura întreprindere mai mare, cu angajați salariați mai numeroși. Mica industrie cuprindea morăritul (două mori de apă) și o fabrică de „sodă” (apă gazoasă).

Deși Năsăudul avea reputația de „oraș al școlilor” și de centru cultural artistic românesc pentru întreg ținutul Someșului Mare, totuși el nu avea în perioada mea de elev nici o sală publică de spectacole.

Toate manifestările de acest gen: serbările școlare sau publice, seratele literar-muzicale, adunările de tot felul, conferințele, balurile, spectacolele teatrale sau cele de cinematograf aveau loc în sala de gimnastică a liceului. Aparatul cinematografic nu era alimentat cu electricitate, ci cu acetilenă pe piatră incandescentă (var), iar în timpul rulării filmului mut o orchestră improvizată de 2-3 muzicanți sau de elevi de la Școala normală acompaniau cu viorile, în surdină, spectacolul, cu romanțe, valsuri vieneze sau alte cântece ale vremii.

Erau în oraș și două librării, iar pe lângă una funcționa și o tipografie, dar nu pentru tipărirea de cărți, ci numai pentru imprimate oficiale sau administrative, precum și o mică legătorie de cărți.

Din punct de vedere fizic „năsăudenii” sunt oameni voinici, atât bărbații, cât și femeile. Portul bărbătesc ca și cel femeiesc era pentru întreaga masă a poporului cel țărănesc, fără nici o excepție. La cei mai în vârstă în costumația bărbătească și cea femeiască predominau culorile alb și negru, la care se mai adăugau roșul, portocaliu și alte câteva culori deschise pentru fetele și nevestele tinere.

Năsăudenii sunt în general inteligenți, vioi și energici, pasionați chiar, care se aprind foarte ușor și reacționează prompt în situații caracteristice. Alte însușiri sufletești prin care sunt vestiți sunt: mândria națională, păstrarea fidelă a tradițiilor și obiceiurilor. Cultura este prețuită de ei mai mult teoretic, puțini urmează școlile locale cu care se mândresc și mai puțini le frecventează până la sfârșit, preferând după 2-3 clase viața în gospodărie sau ocupațiile practice.

Despre viața năsăudenilor n-a fost greu să mă lămuresc, cu trecerea timpului, întrucât multe din notele caracteristice lor ca: firea, ocupația, portul, obiceiurile, graiul etc., se aseamănă în multe privințe cu ale sătenilor din regiunea de munte a Muscelului, de unde veneam eu. Totuși, în cei cinci ani cât am trăit și am învățat aici am observat și unele însușiri deosebite, pe care le menționez, subliniindu-le în mod accentuat: în primul rând prețuirea istoriei, prea multă istorie caracterizează toată valea Someșului de Sus, nu numai Năsăudul; apoi prețuirea și stăruința cu care au ținut, de-a lungul timpurilor, să înființeze și să mențină școlile de tot felul, în care au primit români și alte naționalități din toate ținuturile țării, fiind și astăzi un puternic centru școlar în care cultul limbii și istoria națională sunt obiecte principale. De aici și patriotismul lor înflăcărat.

*

* *

Și-așa începe șirul amintirilor mele din viața de elev la liceul din Năsăud, de-acum șase decenii, din care voi încerca să redau pe cele mai importante și semnificative, care au avut asupra mea urmări adânci și pe care nu le-am uitat nici până astăzi: anii de școală, figuri de profesori și diriginți, colegii, întâmplări și evenimente, bacalaureatul, plecarea din Năsăud.

Prima stare resimțită ca elev la Năsăud, cu care a trebuit să mă obișnuiesc, a fost viața de internat, pe care nu o cunoscusem și nici nu o trăisem până atunci. În locul unei vieți dezordonate, fără orientare și fără nici un program bine fixat, de care am avut parte până aici, internatul mi-a impus și imprimat un nou stil de comportament și de muncă conștientă. Viața și activitatea în colectiv, cu care a trebuit să mă acomodez și să mă deprind de acum înainte au fost ceva cu totul deosebit pentru mine.

Internatul era întreținut din fondurile grănicerești și ocupa aripa dreaptă, de apus, a liceului. În celălalt capăt al clădirii, sub sălile de clasă erau bucătăria, sala de mese, magaziiile pentru alimente. Sala de studii și de meditație („silențiul”) era la mijloc, într-o aripă aparte a clădirii centrale, alături de sala de gimnastică și sport.

În sala de lectură și meditații erau mese mari așezate pe două rânduri, cu sertare și dulapuri, la care învățau câte 5-6 elevi, din clase diferite, sub supravegherea și controlul a câte unui elev din clasele superioare, a VII-a și a VIII-a, numit „ductor”. Tot unul dintre aceștia, întotdeauna din ultima clasă, era „ductorul” pe întreaga sală de meditație, care supraveghea zilnic, prin rotație, executarea programului de învățătură și ordine: prezența, studiul, recreațiile, curățenia, disciplina etc., pe lângă profesorul pedagog, numit „Prefectul” internatului, care supraveghea și controla întreaga activitate pe internat. Seara învățam la lumina lămpilor mari cu petrol, pe mese, orașul neavând pe atunci lumină electrică. După cină, înainte de culcare, urma ascultarea lecțiilor, controlul temelor și al celorlalte lucrări ce aveam de îndeplinit pentru a doua zi, de „ductorul de masă”. Cine nu știa lecțiile sau nu-și făcuse lucrările nu mergea în dormitor decât după ce termina cu toate obligațiile școlare. Elevii din

clasele inferioare făceau curățenia, se îngrijeau de foc și lămpi, făceau aerisirea sălii și în dormitoare. Astfel că atmosfera de studiu era întotdeauna plăcută și antrenantă.

În timpul recreațiilor, interniștii făceau gimnastică în curte, la paralele, jucau fotbal și oină, cei mai mari cântau în grup, mai ales seara, în fundul curții, spre iazul morii, strejuit de plopi și sălcii mari, pletoase. N-am uitat niciodată frumoasele cântece și romanțe pe care le-am cântat și eu la rândul meu cu colegii, în curtea internatului sau în alte locuri pitorești din jurul orașului: „La Hăitașul lui Bărduț”, pe dealurile satului vecin „Lușca”, pe malurile Someșului etc.

De câte 2–3 ori pe săptămână, în special joia când era târg, interniștii aveau voie să iasă în oraș, între anumite ore, pentru cumpărături; în alte zile dacă vreunul avea vreo trebuință în oraș, nu putea merge decât cu bilet de voie de la pedagog. Uneori interniștii făceau și plimbări colective de-a lungul orașului sau în jur, cântând marșuri sau alte cântece tradiționale, sub supravegherea pedagogului.

Masa în internat era întotdeauna bună, internatul având gospodărie proprie; se creșteau porci nu numai pentru aprovizionare proprie cu carne, ci și pentru comerț. Mi-aduc aminte că de multe ori pândeam și împrușcam cu „flobertul” dat de administrator șobolanii mari sau țarcile care ciuguleau slănina din spatele porcilor, făcându-le câte o gaură în care puteai băga „pumnul”. Niciodată elevii în internat nu s-au putut plânge în privința hranei și a calității ei.

Merită să menționez aici portretul administratorului Iacob Majorean, atât pentru originalitatea lui dar și mai ales pentru grija ce purta bunei gospodăririi a internatului: burlac și fumător pasionat, avea degetele de la mână dreaptă și buzele învinețite de tutun – fuma numai țigări de foi, „trabucuri” groase; zâmbitor și amabil, în toane bune, dar gâlcevitor și acru când era supărat, purta și vara galoși, pentru cruțarea pantofilor, dușman mare al elevilor leneși; când mergea să vorbească la telefon își lăsa trabucul pe masă și își scutura vesta și haina de scrumul de tutun, își aranja estetic cravata la gât ...

Ductor de masă în „silențiu” în primul an de școală la Năsăud am avut pe octavanul Anchidim Ciorba, despre care mi-au rămas frumoase amintiri, pentru felul cum s-a purtat cu mine. Fiindcă scriam frumos, îi copiam lucrările pe care le susținea la Societatea literară a elevilor liceului, „Virtus Romana Rediviva”. Mă simpatiza în mod deosebit. Lui îi datorez îndemnul de a citi, încă din 1925, romanul „Ion” al lui L. Rebreanu, de prietenia căruia se bucura și despre care îmi vorbea cu un adevărat cult. După ce am citit romanul, am făcut împreună două plimbări prin Năsăud și la Prislop, pe urmele acțiunii din roman. Dar cea mai scumpă amintire despre Anchidim Ciorba este faptul că datorită lui și dragostei ce o avea pentru marele scriitor am avut și eu norocul să-l cunosc personal pe Rebreanu, într-o împrejurare despre care voi vorbi mai departe.

Raporturile dintre elevii interniști, ca și cele dintre aceștia și „ductori”, erau colegiale, prietenești și respectuoase; cele ce contraveneau regulilor și disciplinei fiind pedepsite cu severitate. Lenea, impertinența și indolența nu

erau admise sub nici un motiv. Dacă asemenea atitudini se prelungeau erau chemați părinții celor în cauză și puși în gardă, după care urma eliminarea din internat a elevului; se întâmplau câteodată și diferite animozități sau acte de rivalitate, dar erau rezolvate cu tact pedagogic sau sancțiuni de către cei mari. Nu lipseau nici scenele umoristice, ca aceea a mea, când m-am scandalizat fiindcă am găsit o gărgăriță în iahnia de fasole. Prefectul pedagog, Vladimir Macovei, care era și profesor de științe naturale la clasă, a intervenit imediat, potolindu-mă cu o glumă, care mi-a stârnit buna dispoziție și a mea și a tuturor: „Ei Popescu, Popescu faci atâta gălăgie... mai bine te gândeai să vezi din ce specie face parte”.

Mai amuzante sunt alte două întâmplări, una cu „dracii” și alta cu „hoții” din internat. În dormitoare, înainte de a se culca, interniștii povesteau tot felul de basme, fapte înfiorătoare etc., citite sau auzite, cu hoți, sălbăticiuni, spirite, draci etc. Într-o noapte, un elev mai mic și fricos, făcându-i-se sete, s-a dus în spălător să bea apă. Acolo au fost niște pisici care sperindu-se au început să miorlăie și să sară pe pereți, spre ferestrele închise. Mai tare s-a speriat însă elevul care, pe întuneric, n-a nimerit ușa și a început să zbiere și să strige după ajutor. Colegii din dormitoare alarmați au alergat în spălător cu lumini și au văzut scena: bietul elev îngrozit era ghemuit într-un colț, după sobă, abia mai putea vorbi, și le-a explicat, plin de convingere, că în spălător au fost „dracii”. De-atunci elevul respectiv a rămas pentru interniștii de seama lui cu porecla „Ilie viteazul”.

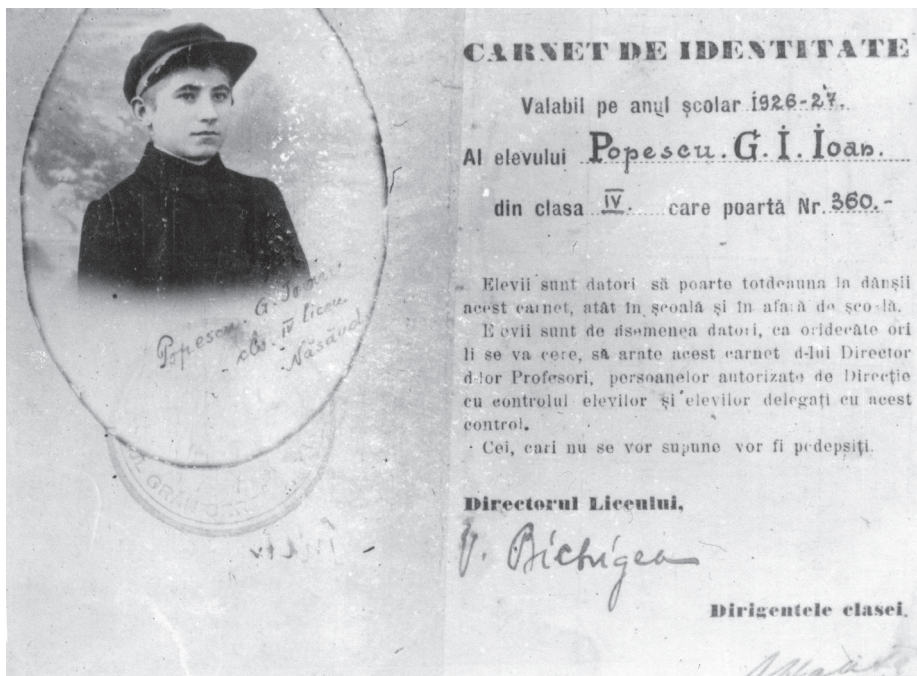
Tot atât de hazlie a fost și o altă întâmplare, cu „hoții”, la care au luat parte interniștii mai mari. În alt an, se răspândise zvonul că în internat se fură. Un elev s-a plâns că noaptea cineva a încercat să-i fure banii de sub căpătâi, dar el n-a făcut nici un zgomot de frică să nu-l omoare. Câțiva elevi s-au hotărât să prindă pe răufăcători, care nu puteau fi decât din afara internatului, și-au format în secret o echipă de păzitori. Într-o noapte au stat de pândă, după un plan stabilit: doi, înarmați cu ciomege, s-au postat la capătul coridorului dintre dormitoare, dinspre Valea Caselor, iar alți doi la celălalt capăt dinspre spălător, cu consemnul: hoții să fie lăsați să intre, iar paznicii respectivi să închidă ușa, dând alarma. Unul dintre păzitori a luat de acasă, fără știrea părinților, și un revolver, pe care să-l folosească dacă va fi cazul. Acesta, cel mai curajos, s-a postat într-o sală de clasă de deasupra spălătorului, de unde avea o bună vizibilitate a terenului, stând și așteptând să apară hoții. Paznicii de la intrarea dinspre Valea Caselor s-au plictisit și n-au mai respectat consemnul, plecând pe sub zidul clădirii spre celălalt grup care, crezând că sunt hoții – i-au lăsat să intre, iar cel cu pistolul (ținut în gură) a coborât pe firul paratrăsnetului, a blocat ușa, trăgând și un foc de revolver, pentru a intimida pe hoți și a dat alarma. Desigur, s-a produs pe întuneric o învălmășeală și scene mai ilariante decât cele descrise de Caragiale în „O noapte furtunoasă”, dovedindu-se în cele din urmă că atât povestea cu „hoții”, cât și aceea cu „dracii” n-au fost decât nevinovate „fabulații” copilărești.

În legătură cu începutul anului școlar la Nășăud, în primul rând am înregistrat un fapt curios: „târgul” cu cărțile de școală care se făcea între elevi,

în curtea liceului. Își vindeau sau schimbau cărțile. Prețurile variaau: cele care se găseau la librărie erau mai scumpe.

Un alt lucru nou pentru mine l-am aflat printr-o pățanie: cumpărând manualul nou de religie de la librărie, colegii din clasă mi-au atras atenția că acest „manual nu este bun” pentru mine, fiindcă este „greco-catolic”, pe când eu sunt „ortodox”. Așa am aflat că, afară de cea ortodoxă, mai sunt și alte religii și încă multe: romano-catolică, evanghelică-lutherană, reformată, izraelită și că toate acestea au în Năsăud biserici proprii, afară de aceea ortodoxă, care funcționa într-o micuță capelă.

Într-o zi, am avut o altă surpriză: un elev, slăbuț și blând, care stătea retras ca și mine în curtea liceului, intră în vorbă întrebându-mă de unde sunt? Și între altele, mi-a spus că la liceul de aici, la sfârșitul fiecărui an școlar se publică un „Anuar” cu numele și situația fiecărui elev, cu rezultatele la învățătură și purtare etc. Și, probabil în fața curiozității mele, ca să-mi facă dovada, mi-a adus a doua zi anuarul liceului pe anul 1923-1924, pe care mi l-a dăruit și pe care-l păstrez și acum, ca o plăcută amintire. Era elevul Micu Inocențiu, cu care m-am împrietenit de atunci. Tot acum, am mai aflat că la sfârșitul fiecărui trimestru și al anului școlar diriginții claselor completează un „Aviz” prin care se comunică părinților situația la învățătură și purtare a elevilor, care trebuie adus semnat de părinți la întoarcerea din vacanță. De asemenea, elevii trebuiau să aibă și să poarte întotdeauna la ei „carnetul de identitate” cu o fotografie, semnat de directorul liceului și dirigintele clasei. Uniforma școlară, chipiu și număr cusut se cereau și la liceul de unde veneam eu, dar de anuare și alte formalități care trebuiau îndeplinite aici nu era nici pomeneală.

În altă zi, chiar la începutul cursurilor, mi se adresează cam cu ironie, alt coleg, Mărcuș Alexandru, fiul profesorului de religie catolică, întrebându-mă dacă joc fotbal; la răspunsul meu afirmativ, m-a invitat în echipa lui. Cu toate că până atunci privirile și atitudinea lui Mărcuș, întotdeauna disprețuitoare și arogantă față de „regăteni”, socotiți ca niște „intruși” aici (deci și față de mine) îmi atrăseseră atenția de câteva ori, totuși invitația a prins. Fotbalul a fost, așadar, începutul încadrării mele în colectivul clasei, – „ruperea gheții” cum s-ar spune –, legăturile de prietenie extinzându-se și la alți colegi din echipa clasei: Bobre Petre, Chirtoș Gheorghe, Alexandru Pamfil etc.

Un fapt care ulterior a avut și urmări neplăcute în activitatea mea a fost participarea la corul bisericesc al liceului, care a dus la un conflict cu profesorul de religie ortodoxă. Având din copilărie o deosebită afecțiune pentru muzică, m-am încadrat în corul greco-catolic, în vreme ce ortodocșii nu aveau cor la capelă. Fiind admonestat aproape continuu de profesorul de religie ortodoxă, am început să nu mai merg nici la orele de religie, uneori jucând, ostentativ, fotbal în curtea liceului. Am ajuns, totuși, la o cale de împăcare: urmam ora de religie ortodoxă, dar cântam în corul gr. catolic.

*

* *

În primul an de școală, 1925–1926, erau în clasa a III-a 57 de elevi. Stăteam în ultima bancă împreună cu trei colegi: Rus Cornel, Onișor Teodor și Marian Alexa, ultimul mai în vârstă, căruia i se spunea în clasă „duhănașul”, fiindcă era un pasionat fumător, dar era și unul dintre cei mai buni „bași” din corul liceului. Am avut diriginte pe prof. Teodor Șimon, care ne-a predat în acest an și matematică, iar desenul până la sfârșitul liceului. Om în vârstă, umbla cu bastonul, deși nu avea nevoie de el; calm, plin de bunătate părintească și de interes pedagogic față de toți elevii. Când însă îl supăram și-l scoteam din firea obișnuită nu rămânea păgubaș. Fiind și inginer, se ocupa și cu lucrări particulare, făcea planuri de construcții, măsurători etc. Cum eu scriam și desenam frumos, îmi dădea de multe ori în timpul liber să-i desenez și să-i copiez planuri și devize pentru diferite lucrări, pentru care îmi plătea. În acest fel m-a ajutat mult în timpul studiilor, mai ales mai târziu când am ajuns în situații grele din punct de vedere material. I-am fost apropiat și m-a simpatizat în tot cursul liceului. Odată, cu câteva zile înainte de vacanța Crăciunului, m-a chemat acasă să-l ajut să tragă vinul din câteva butoaie în damigene și să-l sortăm după gust și buchet. L-am gustat probabil cam mult, până am ajuns să avem aceleași opinii. Ca urmare, la intențiile noastre de a urca damigenele pline din beci în cămară, pe o scară cam dreaptă, doamna nu ne-a lăsat, motivând că sunt ... prea grele pentru noi.

De o simpatie deosebită m-am bucurat în această clasă din partea profesorului de limba română, Ioan Partene, foarte pretențios în cerințele vorbirii limbii literare și a scrierii ortografice corecte, a compunerilor etc. Era unchiul octavanului Anchidim Ciorba.

Anul școlar 1925–1926 a avut pentru mine o importanță deosebită, prin faptul că am luat parte la serbarea dezvelirii bustului poetului George

Coșbuc, patronul liceului, din 20 iunie 1926. Pregătirile pentru organizarea acestei serbări au început din vreme: coruri, recitări, cuvântări etc. Cu câteva zile înainte de serbare, directorul liceului, Vasile Bichigean, a ales câțiva elevi, printre care și pe mine, pentru a aduce pe brațe bustul de bronz, executat de sculptorul Corneliu Medrea, după modelul viu al poetului, din cancelarie în grădina liceului și a-l așeza pe soclul zidit în acest scop.

Serbarea a fost pentru mine ceva magnific, ce m-a impresionat profund. Am văzut o mulțime de lume îmbrăcată în haine de sărbătoare, în splendorul port năsăudean, care curgea în valuri, pe jos, în căruțe sau trăsură împodobite cu drapele tricolore și coroane cu flori, din toate părțile. Forfota de țărani și intelectuali de toate vârstele, care nu mai încăpeau pe stradă, spre piață și biserica din centrul orașului și apoi, după slujba religioasă, au umplut, de nu mai puteai găsi un locșor, grădina din fața liceului, strada și curtea întreagă. Tot cuprinsul era o mare mișcare de culori, un pitoresc și fermecător tablou care te uimea.

Fiind în corul liceului, eram chiar lângă bustul poetului și am putut vedea și urmări cu atenție întregul program, discursurile, personalitățile, invitații etc. Am văzut pe soția poetului, Elena, pe sora lui Anghelina, pe mulți nepoți și strănepoți și alte rudenii ale lui.

Seria cuvântărilor omagiale a început-o profesorul de istorie Ioan Păcuraru care, ca reprezentant al „Astrei”, a predat bustul, urmată de aceea a directorului liceului Vasile Bichigean care îl primea. În momentul dezvelirii bustului, când pânza albă învăluitoare cădea ușor arătând mulțimii înfiorate chipul venerat al nemuritorului poet, corul școlilor din Năsăud intona „Imnul” compus de profesorul nostru de muzică, Al. Ionescu Butaș, pe versurile poeziei „Cântec” a lui Coșbuc.

„Ti-ai mânat prin veacuri turmele pe plai,
Din stejarul Romei tu mlădiță ruptă,
Și-ți cântai amarul din caval și nai,
Dar cumplit tu fost-ai când te-au dus în luptă
Ștefan și Mihai.

.....
Sus ridică-ți fruntea, vrednice popor!
Câți vorbim o limbă și purtăm un nume,
Toți s-avem o țintă și un singur dor –
Mândru să se-nalțe peste toate-n lume
Steagul tricolor!”

Au fost momentele culminante ale serbării, toată acea mulțime părea împietrită, lacrimile sfințeau din plin amintirea poetului.

A urmat apoi cuvântul ministrului Ioan Lupaș, apoi al academicianului Gheorghe Bogdan Duică, Liviu Rebreanu, profesori universitari, foști colegi și prieteni ai poetului, precum și fostul profesor de limba română al lui Coșbuc, bătrânul Grigore Pletosu. Din toate acestea am început să cunosc și să prețuiesc viața și opera marelui poet, patronul liceului nostru.

După serbare asistența s-a răspândit prin larga curte a liceului, pe stradă, în toate părțile, discutând și comentând, până la ora când a început banchetul. La un moment dat, într-o margine a curții am văzut pe „doctorul” meu, Anchidim Ciorba, care discuta cu scriitorul Liviu Rebreanu. Zărindu-mă, mi-a făcut semn cu mâna și m-a chemat, prezentându-mă scriitorului cu cuvintele: „Iată un elev muscelan, secretarul meu, care a început să vă cetească opera”. Scriitorul, cam surprins, mi-a întins mâna zâmbind blajin, m-a întrebat de motivul care m-a făcut să vin din Muscel tocmai la Năsăud, ținând să-mi spună apoi, în cadrul dialogului început, că și el cunoaște județul meu, ale cărui frumuseți naturale și costume naționale îi plac foarte mult. M-a întrebat dacă satul meu natal are aceste caracteristici, în ce parte a județului este așezat, cum este, cu ce se ocupă locuitorii, ce jocuri se joacă pe la noi, ce cântece specifice și multe altele.

Seara am participat la programul literar-artistic și am ascultat conferința prof. univ. Nicolae Drăganu, fost profesor al Liceului din Năsăud, despre „George Coșbuc la Liceul din Năsăud și raporturile lui cu grănicerii”. Și din această conferință am învățat multe despre poetul Coșbuc, îndrăgindu-i și mai mult minunata-i operă.

*
* *

În anul școlar următor, 1926–1927, în clasa a IV-a am fost 55 de elevi și ni s-a schimbat dirigintele, fiindu-ne acum prof. Alexandru Haliță, care ne-a predat limba latină și limba română. Era cel mai în vârstă dintre profesori și slujise mulți ani ca preot, ajungând vicar al Năsăudului. Și profesorul Haliță a fost distins și cu suflet bun, care explica cu drag lecțiile, iar ca diriginte era îngăduitor, muștrându-ne când greșeam cu ceva, dar cu duhul blândetii. Când predă câte o lecție după text, își puneă două perechi de ochelari, iar gurile rele din clasă glumeau că la vânatoare (dirigintele nostru fusese vânător și mai mergea și acum din când în când), își puneă și pe a treia pereche, încât și „iepurii” se mirau și se speriau văzându-l.

Odată, unul dintre colegi a cerut profesorului, la începutul lecției, o explicație în legătură cu războiul troian. Magistrul a început să ne povestească despre acesta și căutând să ne arate grozăviile și distrugerile războaielor a ajuns până la războiul mondial. Când ne spunea, plin de mânie, că și lui armatele germane i-au distrus întreaga grădină de pomi, tăindu-i și punându-i pe foc, a sunat clopoțelul de ieșire. Profesorul, surprins, s-a uitat lung la ceasul de buzunar pe care-l ținea legat cu un șnur, apoi la noi, rostind parcă numai pentru sine: „A sunat!” și a adăugat: „Pentru ora viitoare rămâne tot lecția ce ați avut, dar altădată să nu-mi mai puneți întrebări decât la sfârșitul lecției”.

O amintire lugubră din primăvara anului 1927 este aceea a incendiului întâmplat în seara de 23 aprilie, care a distrus o parte a orașului. Rețin și acum imaginea apocaliptică: pădurile dealului sudic, de peste Someș, luminate roșiatic de flăcările caselor aprinse, parcă ardeau și ele, zbieretele animalelor surprinse în grajduri, urletele câinilor, țipetele și strigătele disperate ale

oamenilor care cereau ajutor, şuierul vântului năprasnic și mirosul de scrum și de carne arsă etc., te umpleau de groază și o înfiorare de nedescris.

Elevii internatului au luptat toată noaptea, ajutând pompierii sosiți târziu de la Bistrița și Dej la potolirea și stingerea focului. Incendiul a fost alimentat de puterea vântului ce lua în zbor bucăți aprinse, răspândindu-le la zeci de metri pe casele și șurile acoperite cu șindrilă veche și paie. Unii dintre noi au alergat pe la casele colegilor din zona incendiată, pentru a le da ajutorul necesar. Groaznicul incendiu a prefăcut în cenușă în acea noapte, 107 imobile, lăsând fără adăpost 116 familii.

În luna mai am participat la concursul „Tinerimii române” din Capitala țării, pe care aveam acum ocazia s-o văd. Primind ca temă „Satul natal”, mi-am amintit de conversația cu scriitorul Liviu Rebreanu din anul precedent, la sărbătorirea poetului Coșbuc de la Năsăud și am obținut diploma cu mențiune. Vara am dat examen de admitere în cursul superior liceal.

*

* *

În clasa următoare, a V-a, în anul școlar 1927-1928, în urma examenului de admitere și a plecării multora dintre colegi, am rămas în clasă doar 23 de elevi, trebuind să mai fie înscriși 13 pentru completarea numărului necesar. Plecând și Rus Cornel și Marian Alexa din banca mea, le-au luat locul noii veniți, Ciurea Gheorghe și Onișor Teodor.

Toți colegii erau îngrijorați că ni s-a schimbat din nou dirigintele, venind profesorul Ștefan Scridon, care era deosebit de sever și pretențios. Ca profesor îl avusesem și în anul precedent la istorie. Acum ne venea ca profesor de istorie, de limba latină și diriginte.

De multe ori acasă, în vacanțele școlare, tata îmi spunea că are de gând să vină la Năsăud, să vadă liceul și să cunoască profesorii despre care eu îi povesteam mult. Și s-a ținut de cuvânt. Într-o zi, în primăvara anului 1928, la ora de științele naturale cu profesorul Vladimir Macovei, intră în clasă pedelul Aurel Ienciu, rugând pe profesor să-mi dea voie până afară, fiindcă mă cheamă cineva. Era un fapt cu totul necunoscut de noi, până aici, să fie chemat un elev afară în timpul orei. Binevoitor, profesorul mi-a dat voie și în curte am rămas uimit când l-am văzut pe tata. Eram în mare încurcătură, fiindcă cu două săptămâni înainte ieșisem din internat la o gazdă particulară, căruia îi meditam fata și băiatul și nu ajunseseam să-i scriu despre acest lucru tatii. A vrut să mă aștepte până termin orele, totuși i-am dat adresa și l-am rugat să meargă la gazdă. A doua zi, tata a venit la liceu și a rămas mulțumit despre ce a aflat de la profesori și diriginte. După masă a ieșit în oraș și n-a mai venit decât noaptea târziu. Nu știam ce s-a întâmplat. Fusesse invitat de profesori și diriginte la Casina orașului. Știam că tata n-a băut în viața lui un strop de băutură alcoolică. Și totuși, acum, când a venit, era vesel și bine dispus. La plecarea din Năsăud, l-am condus la gară. Mi-a spus că e bucuros că a venit și pleacă mulțumit, fiindcă directorul, dirigintele și profesorii m-au vorbit de bine. A fost ultima mea convorbire cu tata, fiindcă în vară, când m-am dus acasă în vacanța mare nu l-am mai găsit.

Decedase în iunie, când eu eram în toiul examenelor de sfârșit de an. Directorul liceului și dirigintele fuseseră informați de această nenorocire din familie, dar nu mi s-a comunicat vestea. După examen, cu bani împrumutați de diriginte, am plecat acasă, însoțit de prof. Ioan Păcuraru până în Apahida, de unde am luat trenul spre Muscel.

În ziua de 6 mai, din inițiativa directorului liceului și cu concursul tuturor școlilor din Năsăud, s-a organizat o serbare comemorativă a poetului Coșbuc în satul lui natal, Hordou, la care am participat și eu. Programul serbării, cu recitări și coruri, a cuprins și o erudită conferință despre viața și opera sărbătoritului, rostită de V. Bichigean, directorul nostru. A fost o nouă ocazie pentru mine să cunosc mai mult și mai adânc faima nemuritorului rapsod al neamului nostru.

În vacanța mare, după ce am văzut situația de acasă, m-am gândit mult la ce aveam de făcut pentru viitor. Știam că mama nu-mi mai putea asigura întreținerea în continuare la școală. Am scris atunci dirigintelui Scridon o scrisoare, în care îl rugam să se intereseze dacă aș putea găsi un serviciu din retribuția căruia să pot urma cursurile. La 25 iulie am primit următoarea scrisoare:

„Dragă Popescule,

Am primit banii trimiși de tine. Nu era nevoie să-i expediezi telegrafic cu atâta cheltuială.

Privitor la rugămintea ta, cu regret sunt nevoit să-ți comunic că n-am putut să-ți fac ispravă. D. președinte al Fondurilor, Buzilă, a venit abia astăzi la Năsăud și am luat contact cu el în această chestie. Mi-a spus că arhiva care ar fi de aranjat, nu se poate așeza decât în odăile unde D. Hodor își are azi biroul de avocat, iar el nu se mută de acolo decât la 1 septembrie.

Am mai vorbit și cu avocații din localitate, dar tot fără ispravă.

Rămâne să faci cum vei putea cu taxele din anul viitor, în nădejdea că dacă vei veni aici, să mai poți câștiga ceva lateral prin muncă.

Eu am să încerc totul și în viitor. Până atunci, cu drag, la revedere

Șt. Scridon

Prof.”.

Am muncit toată vara acasă, în gospodăria părintească înglodată în nevoi și datorii bănești, și biata mama m-a ajutat ca toamna să pot veni la Năsăud cu o parte din taxele școlare, după sfatul dirigintelui. Eram hotărât să muncesc orice, ca să mă pot întreține în continuare la școală.

Pe la sfârșitul lunii august am primit de la dirigintele prof. Scridon o telegramă: „Răspunde dacă ai bani să vii la școală”. Răspunsul a fost sosirea mea la Năsăud la sfârșitul lunii septembrie și înscrierea în cl. VI-a. Și nu m-am înșelat în speranțele mele privind posibilitățile de a urma cursurile la zi. Profesorul Teodor Șimon mi-a dat să-i lucrez planuri și deverse; directorul Vasile Bichigean și dirigintele Scridon m-au recomandat pentru câteva meditații; vicarul Năsăudului, dr. Titus Mălai, m-a angajat să-i inventariez cărțile și să-i organizez biblioteca; secretarul liceului, Teofil Lupu, mia dat să-i execut

lucrări de cancelarie și a cedat în favoarea mea strângerea cotizațiilor de la membrii „Casinei intelectualilor năsăudeni” cu remiză. În sfârșit, administratorul – casier al Internatului, Iacob Majorean, mi-a redus taxa de întreținere în internat pentru lucrări administrative și servicii de „ductor” în internat. Cu toate acestea, anul acesta a fost pentru mine cel mai greu din tot cursul liceului.

La 1 septembrie 1928 a fost trecut la pensie profesorul nostru și fostul diriginte, Alexandru Haliță. La sărbătorirea lui, cu această ocazie, am fost însărcinat de conducerea liceului să rostesc, în numele elevilor, cuvântul de despărțire, de mulțumire și recunoștință binemeritate și urările de rigoare.

*

* *

În anul școlar următor, 1928–1929, liceele au început să funcționeze numai cu 7 clase, ceea ce a constituit pentru elevi și profesori greutăți deosebite: îngrămădirea materiilor, prin restructurarea programelor analitice, în special pentru ultimele 2 clase (a VI-a și a VII-a), lipsa manualelor didactice etc. Diriginte ne era tot profesorul Scridon, precum și profesor de latină și istorie. La limba română și filozofie aveam profesor pe Ioan Păcurariu. Elevii clasei noastre, a șasea, au devenit membri activi ai societății de lectură „Virtus Romana Rdiviva”, iar eu am fost ales vicepreședinte al ei, având îndatorirea de a rosti, potrivit statului și tradiției, cuvântul de încheiere a programului. Ca atare, la serbarea literar-muzicală din 9 februarie 1929, la îndemnul profesorului Păcurariu, am rostit și prologul despre tragedia „Coriolan” de Shakespeare, jucată de membrii societății literare.

Cu tot începutul promițător și-n această clasă, n-am putut urma cursurile de zi decât în trimestrul întâi. În luna februarie au fost închise școlile din cauza frigului, iar eu m-am îmbolnăvit grav și a trebuit să-mi găsesc o locuință particulară, în internat neavând cine să mă îngrijească. Am locuit la familia Ienciu, cu bunul meu prieten Emil Sîngeorzan, șofer la Pretura Plasei Năsăud, care urma liceul particular, în aceeași clasă cu mine. În cursul acestui an școlar, ca să-mi pot asigura existența, ultimele două trimestre le-am urmat ca elev particular, lucrând ca zugrav și vopsitor de firme pentru prăvălii și magazine din oraș, afișe și reclame etc.

Un eveniment istoric însemnat care a avut loc în acest an, la 20 mai, și la care am participat și eu, au fost marile serbări naționale de la Alba Iulia, prin care s-a aniversat împlinirea a 10 ani de la Marea Unire din 1918. Am fost profund impresionat de cele văzute cu această ocazie: imensa mulțime a participanților, entuziasmul maselor de țărani, muncitori și intelectuali, cuvântările rostite, defilările, carele alegorice etc. Am vizitat cu această ocazie Cetatea unde în 1600 Mihai Viteazul s-a proclamat „Domn al Țării Românești, al Transilvaniei și a toată țara Moldovei”, înfăptuind prima unire națională, „Sala Unirii”, precum și poarta principală a Cetății, cu celulele în care, în 1784, au fost închiși Horia, Cloșca și Crișan, eroii conducători ai iobagilor vlahi răsculați.

Între 5 iunie – 5 iulie 1929, în comisia de bacalaureat care s-a ținut la Liceul „Alexandru Odobescu” din Bistrița, au fost numiți ca membri examinatori și

profesorii nășăudeni: Vasile Bichigean, Ștefan Scridon și Emil Mărcuș. Primul fiind numit și secretarul comisiei, m-a luat să îndeplinesc lucrările scriptice ale comisiei. Ca răsplată pentru această activitate, am participat la excursia mare a liceului nostru din 10–26 iulie prin țară, peste pasul Bârgăului, la Vatra Dornei, Suceava, Cernăuți, Galați, Delta Dunării, Vîlcovul și Capitala țării, sub conducerea directorului și a profesorului de muzică, Al. Ionescu-Butaș. A fost a doua mare călătorie a mea prin țară, după cea de la început, de acasă la Nășăud, cunoscând astfel o altă parte a țării, spre răsărit. Am regretat, însă, mult faptul că aproape întreaga săptămână de la începutul excursiei au fost ploii continue și inundații care ne-au redus mult programul și ne-au împiedicat să vedem multe din obiectivele fixate. Totuși, amintiri neșterse mi-au rămas despre cetatea Sucevei, inundațiile Siretului la Burdujeni, Cernăuți, Galați și Brăila, călătoria cu vaporul prin Delta Dunării etc. Am regretat, de asemenea, faptul că drumul de la Cernăuți la Galați l-am făcut aproape în întregime noaptea și fără nici o întrerupere. Minunatele dealuri și lunci ale Moldovei, cântate așa frumos de Alecsandri, livezile și lanurile de porumbiști și de grâu, în toiul secerișului, ca și ținutul sfânt al Mărășeștilor le-am admirat doar din fuga trenului. După vizitarea orașelor Galați și Brăila, ca și a cochetei stațiuni balneo-climaterice Lacul Sărat, am călătorit cu vaporul pe brațul Chiliei, până la Vîlcov și înapoi, admirând priveliștile și viața atât de specifică a Deltei. La Vîlcov nu am găsit ilustrații decât la farmacie și am gustat minunatele ciorbe pescărești care până la urmă se îngroșau cu țăntari, iar la Galați m-a întristat nespuse de mult faptul că, interesându-mă să aflu casa în care a locuit Alexandru Ion Cuza, ca pârcălab al Moldovei de Jos, înainte de Unirea din 1859, am găsit-o transformată în restaurant și local de noapte.

În capitala țării am vizitat Muzeul Militar unde, între alte exponate, am fost impresionat de uniforma pătată de sânge a generalului Praporgescu, căzut eroic în luptele Primului Război Mondial. Am vizitat de asemenea Muzeul de șt. naturale, Grădina botanică, precum și Cimitirul Bellu, unde am găsit mormântul poetului nășăudean „G. Coșbuc”, lângă „Valea Plângerii”. De la București m-am despărțit de grupul excursioniștilor, îndreptându-mă spre casă, iar ei continuând excursia pe Valea Prahovei.

Odată cu încheierea anului școlar 1928–1929 ajunsesem în ultimul an de liceu, în cl. a VII-a, după care urma examenul de bacalaureat. De aceea, reîntors din excursie, am început să mă gândesc că vara trece și din toamnă nu mai puteam rămâne ca elev particular în ultima clasă. Am trimis direcțiunii liceului o scrisoare în care solicitam o scutire de taxe sau cel puțin o amânare pentru anul care urma. Mai întrebam dacă în diferite clase pot fi înscriși și alți elevi musceleni, la liceul nostru. La 19 septembrie am primit o scrisoare recomandată, trimisă de dirigintele Ștefan Scridon, cu următorul conținut:

„Nășăud, 16.IX.1929

Dragă Popescule!

Astăzi am început anul școlar, trebuie să fii și tu aici. Petiția s-a primit, deci grăbește-te.

În clasa ta mai pot fi primiți 4–5 elevi, însă numai pe cei buni și ascultători; nedisciplinați și leneși nu ne trebuie. Dacă sunt de aceștia, cei amintiți de tine, pot veni cât mai în grabă.

Te salut,

Ștefan Scridon, prof.”.

În cursul celor cinci ani cât am studiat la liceul nășăudean așăsesem după mine aici încă zece musceleni din satele vecine satului meu: Drăghici, Valea Popii, Văcarea, Mioveni ș. a., dintre care îmi mai amintesc pe frații Ștefănescu, C. Mareș, Alexandrescu V., Avramescu Gh., Penescu C., și alții, cu bune rezultate la învățătură, așa cum îmi ceruse dirigintele Scridon.

În clasa a VII-a, 1929–1930, în ultima clasă de liceu erau 39 elevi, iar profesorii aceeași ca în cea precedentă, cu deosebirea că prof. Ioan Păcurariu, fiind bolnav, a fost suplinat chiar de la începutul anului școlar de Marius Pop la limba română și de directorul Vasile Bichigean la filozofie.

Deseori, în convorbirile cu colegii și prietenii nășăudeni și de pe Valea Someșului am discutat și despre obiceiurile și tradițiile ce aveau loc cu ocazia diferitelor sărbători: Crăciunul, Anul Nou etc. Apropoiindu-se timpul plecării de aici, ne-am înțeles să rămân și eu să le văd. Au venit pentru aceasta și mulți colegi din alte localități: Alexandru Pamfil, Schiffbäumer Victor din Rodna Veche, Măhălean Octavian din Țentea și alții cu care am colindat pe profesori, diriginte și director. Am fost primiți peste tot cu bucurie și afecțiune. Dirigintele Scridon, de care ne temeam atâta la început, când ne-a văzut a exclamat cu surprindere: „Aaa, voi sunteți!”, invitându-ne în casă și tratându-ne binevoitor, ca pe Valea Someșului.

La 8 Ianuarie am suferit o mare durere: bunul și iubitul nostru profesor Ioan Păcurariu s-a sfârșit din viață, spre adâncul regret al tuturor celor ce l-au cunoscut și prețuit, dar mai ales al nostru, elevii ultimei clase de liceu, care îl așteptau cu nerăbdare să se facă bine, să ne pregătească pentru bacalaureat. La înmormântarea lui am fost însărcinat de conducerea liceului să rostesc, în numele elevilor liceului, cuvântarea panegirică.

În luna martie mi s-a întâmplat un necaz care a avut ca urmare pentru mine scăderea notei la purtate pe trimestrul al II-lea, și-n consecință și pe întreg anul școlar. Regulamentul școlar prevedea ca pe trimestrul al III-lea elevii ultimei clase liceale să fie scutiți de a se tunde. Dar în luna martie avea loc la liceul nostru tradiționalul bal al elevilor și cum între data balului și sfârșitul trimestrului al II-lea erau numai 3–4 zile, ne-am socotit noi „Septimani” că n-ar mai fi cazul să ne tundem. Am fost îndemnat de colegi să rog pe dirigintele clasei pentru o clemență, în acest sens. Nu-mi cam venea să îndrăznesc, dar colegii au insistat și până la urmă am acceptat rugămintea lor să fac pasul care m-a costat apoi mult. Răspunsul dirigintelui a fost categoric negativ, motivând: „Dispozițiile Regulamentului școlar nu prevăd excepții, – așadar, nu pot fi interpretate, oricare ar fi motivele invocate de voi”. Totuși noi, afară de câțiva, ne-am jucat cu focul și nu ne-am tuns. A doua zi dimineața a intrat în clasă pedelul Ienciu, cu dispoziția dirigintelui ca elevii netunși să meargă în

cancelaria directorului. Intrând, ne-am înșirat pe lângă pereți, cam înghesuiți și timorați. Eu m-am plasat cam pe la mijloc. Rotindu-și privirea peste noi, dirigintele, când m-a văzut, a rostit apăsător: „Și tu?! Ieși!”. Consecința: la prima oră de dirigenție, scăderea notei la purtate pe trim. al II-lea la toți care nu se tunseseră.

Nu peste mult timp însă, spre sfârșitul lunii mai, cohorta cercetașilor năsăudeni a organizat o serbare în comuna Șanț, la poalele Ineului, când aveau să depună jurământul toți cercetașii din Năsăud. Plecau mulți din prietenii mei și coriștii liceului, inclusiv cercetașele Gimnaziului de fete. Am vrut să mă duc și eu, dar nu eram cercetaș, iar profesorul conducător, Octavian Sălvan, ca și directoarea și pedagoga Gimnaziului de fete s-au opus categoric participării mele la serbare. Atunci am făcut iarăși un pas la diriginte, îndrăzneț ca și cu tunsul, dar de data aceasta cu un rezultat la care nici nu mă așteptam. M-am dus la dânsul acasă și i-am mărturisit dorința. Fără să mă mai întrebe ceva pentru a afla motivul interzicerii de a participa la serbare, a stat câteva momente pe gânduri, apoi mi-a spus să mă duc peste un sfert de oră înapoi. Credeam că între timp va vorbi cu cei care se opuneau participării mele la excursie la Șanț și cine știe ce va mai ieși și din asta. Când m-am întors, cam șovăitor, dirigintele mi-a întins un plic cu textul unei conferințe intitulată „Îngrijirea sănătății”, adăugând: „Te duci și vei citi la serbarea din Șanț această conferință, ca delegat al „Astreii” (dirigintele nostru era președintele Despărțământului județean al „Astreii”). Peste două ore urma plecarea spre Rodna Veche, unde era cazarea peste noapte, iar dimineața la orele cinci ne-am continuat drumul, cu căruțele sau pe jos, până la Șanț.

Înainte de plecarea trenului din stația Năsăud, m-am înțeles cu colegii și prietenii cercetași (Alexandru Pamfil, Schiffbäumer Victor, Ilieș Nicolae etc.) ca toți coriștii să se suie în ultimul vagon, cu fetele. Când trenul s-a pus în mișcare, marea majoritate a profesorilor năsăudeni, în frunte cu directorul și dirigintele nostru, erau pe peronul gării, iar noi cântam plini de bucurie și fericire tinerească, de răsună Valea Someșului: „Vivat Academia, Vivat profesores!”.

Paralel cu învățătura la clasă și celelalte preocupări la care eram obligat, pentru asigurarea existenței, încă de la începutul anului școlar m-am înțeles cu colegii Ianul Aurel și Emil Sîngeorzan să începem cât mai din vreme și pregătirea pentru examenul de bacalaureat. Cu suprimarea clasei a VIII-a, în anul de tranziție către liceul cu VII clase, în programa analitică pentru ultima clasă se îngreunădea multă materie, iar manualele didactice pentru multe obiecte de învățământ lipseau. Aveam însă acces la biblioteca profesorală și la laboratorul de chimie și fizică și puteam să studiem în timpul liber în sălile respective, completându-ne lecturile necesare, făcând experiențe etc. Uneori studiam și lucram și noaptea, la lumina lumânărilor. În câte o dimineață de primăvară și vară ne sculam din zori, întrecându-ne cu rândunicile, care de atunci știu că sunt cele mai matinale păsări, așteptând să se lumineze ca să putem începe studiul. De multe ori, când vremea era frumoasă, când se făcea ziua, noi eram în zăvoaiele de pe malul Someșului, spre gară sau la „Hăitașul lui Bărdut”, ori în barcă plutind pe apele râului, începându-ne munca de pregătire.

La fizică și chimie mai făceam experiențe și acasă la colegul Ianul, care avea amenajat în podul casei un adevărat laborator cu cutii de conserve, borcane, sticle, eprubete etc. Într-o zi, i-am dat niște fosfor pe care el l-a pus în buzunarul de sus al hainei și l-a uitat. A doua zi s-a întâmplat să fie ploaie, și-n timpul orei de limba germană, cu prof. Virgil Șotropa, fosforul din buzunarul lui Ianul s-a aprins, făcând suluri de fum alb în clasă. După un moment de spaimă, lămurindu-se cazul, a urmat un haz general, doar Ianul s-a ales cu haina arsă. Mai rău a fost faptul că aflând tatăl colegului ce s-a întâmplat în clasă, ne-a distrus laboratorul din pod și ne-a interzis să mai facem experiențe în curtea lui.

Bacalaureatul, m-am înțeles cu colegul Emil Sîngeorzan să-l dăm în sesiunea de toamnă, ca să ne pregătim cât mai bine în cursul verii. Pentru mine se pune și problema grea a procurării taxei de bacalaureat, cheltuielile călătoriei, întreținerea etc. Am luat toate operele literare cerute de programă pe care nu le citisem integral în cursul anului și acasă, în vacanța mare, le-am citit și analizat amănunțit. De asemenea, am recapitulat și celelalte materii cerute de programă. Banii pentru taxă și celelalte cheltuieli i-am procurat făcând primul meu împrumut, la o bancă din Câmpulung, girat de doi consăteni binevoitori. Acum am făcut primul costum civil, până aici purtând numai uniforma școlară regulamentară.

Examenul de bacalaureat din toamnă s-a ținut la Dej. Negăsind nici o cameră la hotel, m-am hotărât cu colegul Sîngeorzan să mergem la Năsăud când nu aveam examen; dar s-a întâmplat să avem examene care ne-au obligat să rămânem peste noapte în oraș. Într-una din nopți am dormit pe bănci în parcul orașului și ni s-au furat gențile cu cărți și obiecte. Ca să ne asigurăm contra altor asemenea întâmplări neplăcute, ca și împotriva ploii, răcelii etc., ne-am găsit cazare într-un cavou din cimitirul apropiat.

Comisia nr. 29, cu care am dat examenul la Liceul de băieți din Dej, a fost următoarea: președinte Tănăsescu S., profesor universitar de la Cluj și examinator la fizico-chimice; Emil Precup, directorul liceului din Gherla – limba română; Vasile Bichigean, directorul Liceului din Năsăud – la limba latină; C. Micșa de la Dej – limba franceză; Victor Motogna, profesor universitar de la Cluj – istorie și instrucție civică; Emil Domide, directorul Liceului din Bistrița – matematică; Coriolan Suciu din Blaj – geografie; I. Pop Cîmpeanu de la Blaj – șt. naturale.

Au dat examenul de bacalaureat în toamnă, aici, candidați absolvenți de la 8 licee: Liceul de băieți și cel de fete din Dej, Liceul „Alexandru Odobescu” Bistrița și cel evanghelic-băieți din Bistrița, Liceul de băieți „George Coșbuc” din Năsăud, Liceul de băieți din Gherla și Liceul de băieți și cel evanghelic-reformat din Zalău. Rezultatul obținut – îl citez după diploma de bacalaureat Nr. 1469/1930, dată la Dej, în 28 sept. 1930 (iar nr.-ul școlii 134/1930): *media generală 7,75%, clasificat I., din 90 de candidați reușiți (din 275 înscriși și prezentați la examen).*

M-am bucurat mult de acest rezultat fiindcă, în afară de cărțile primite ca premiu, mi s-a restituit și taxa plătită pentru examen.

*

* *

Înainte de a pleca din Năsăud am făcut vizitele de rigoare directorului, dirigintei și profesorilor, mulțumindu-le pentru învățătura dată și pentru ajutorul acordat în timpul studiilor și le-am urat sănătate pentru a putea pregăti în continuare și alte generații tinere, cum ne-au pregătit pe noi. Toți s-au interesat de gândurile mele și proiectele de viitor. La răspunsul meu că, fiind la vârsta serviciului militar, vreau mai întâi să fac armata și numai după aceea să mă înscriu la Universitate, am fost aprobat și încurajat. Am fost încorporat în Regimentul 6 Artilerie din Pitești și trimis la Școala de ofițeri de artilerie în rezervă la Craiova.

Nu pot încheia aceste amintiri fără a mai adăuga câteva considerații de ordin mai general, dar strict necesare, despre profesorii pe care generația mea i-a avut la liceul din Năsăud. Cei mai mulți și stabili erau trecuți de 40 de ani – deci, cum se spune, „în puterea vârstei”, se formaseră ca intelectuali în vremurile grele de asuprire națională din Ardeal și își începuseră activitatea didactică în jurul anului 1900. Erau, așadar, animați de sentimentele patriotice ale luptei naționale, trăiseră și participaseră la Primul Război Mondial, la încheierea păcii, văzuseră împlinirea idealului național, unirea tuturor românilor într-o Țară Românească, liberă și independentă. Erau entuziaști și conștienți de sarcinile ce le reveneau ca educatori în noua epocă istorică. Născuți și crescuți în atmosfera de adânc patriotism din ținutul Năsăudului, ei se socoteau acum direct răspunzători de sufletul generațiilor viitoare, începând cu aceea din care și noi făceam parte.

Câteva exemple ilustrative: Vasile Bichigean a fost nu numai un savant în specialitatea lui, dar și un erudit în alte multe domenii științifice și ale gândirii, începând cu filozofia. Auzisem că la înființarea Universității din Cluj, după Marea Unire, fusese invitat să ocupe catedra de limbi clasice de acolo, dar a refuzat, rămânând întreaga viață profesor și director la liceul năsăudean. Tradusese din limba greacă „Statul” lui Platon și publica anual traduceri și articole în Anuarul liceului, în revista „Arhiva Someșană” și-n alte reviste din țară. Stăpâna la perfecție și limbile germană, franceză și maghiară. N-am uitat cuvintele lui, spuse la suplینirea unei ore de muzică, despre perfecțiunea și frumusețea vocii omenești: „Nici un instrument muzical nu poate egala vocea omenească”, și cânta cu noi în clasă. Odată, în cursul inferior al liceului, m-a surprins citind sub un măr din grădina internatului cartea „Liniștea sufletească” de Seneca. M-a întrebat de ce citesc la vârsta mea asemenea cărți, sfătindu-mă să le las pentru mai târziu, când voi fi mai mare.

Profesorul Virgil Șotropa, de limba germană, era renumit pentru vasta lui cultură umanistă, cât și pentru activitatea publicistică. Înființase și conducea revista „Arhiva Someșană”, care publica documente din istoria ținutului năsăudean, luptele grănicerilor de altădată, viața personalităților culturale ale timpului etc. Când plecam în vacanțe ne dădea numere ale acestei reviste să le răspândim în satele noastre. La plecarea din Năsăud a fost ultimul profesor

cu care m-am întâlnit, în curtea Poștei, s-a interesat de planurile mele de viitor, sfătuindu-mă să fac mai întâi milităria, după cum și aveam de gând.

Profesorul Ioan Păcurariu, de limba română și istorie, ne captiva prin măiestria expunerilor lecțiilor. Ne recomanda manuale la aceste materii doar ca lecturi suplimentare, fiindcă el ne dicta lecțiile, plimbându-se prin fața băncilor. Am și acum caietele de notițe și le consult din când în când, când am nevoie de anumite lămuriri în domeniile respective. Când ajungea cu explicațiile la vreun fapt important, care trebuia subliniat în mod deosebit, vocea lui devenea liniștită sau tunet, ceea ce ne impresiona în cel mai înalt grad, cucerindu-ne. Era oratorul din oficiu la toate manifestările ce se organizau cu ocazia diferitelor sărbători naționale, serbări culturale etc. Nu venea cu catalogul în clasă decât la sfârșitul trimestrului, când trebuia să pună note și să încheie mediile. Era conducătorul și îndrumătorul activității Societății de lectură „Virtus Romana Rediviva”, a elevilor din cursul superior.

Profesorul Ștefan Scridon, de limba latină și istorie, care ne-a fost și diriginte în cursul superior, era vestit atât prin seriozitate și exigență, cât și prin spiritul lui întotdeauna judicios. Elevii îi ziceau între ei, din admirație, „Arpad”. În cei patru ani cât i-am fost elev, l-am văzut zâmbind în clasă de două sau trei ori. Avea totuși o inimă bună și un suflet nobil. La orele de dirigiență aducea câte o carte cu conținut educativ („Educația voinței” etc.) din care citeam pe rând pasajele mai interesante. Era, în acest fel, un exercițiu și o îndrumare în arta cititului. Formularea judecăților dirigintelui erau adevărate imperative categorice, care excludeau orice interpretare, iar cuvintele cu care ne admonesta, câteodată, pentru faptele mai grave, aveau efectul durerii fizice, deși n-a uzat niciodată de brutalitate.

Profesorul Emil Mărcușiu era de matematică, dar era vestit și prin atenția pe care o acorda în permanență educației estetice și sociale a elevilor. Deși începuse să devină corpulent, odată, nemulțumit de felul cum echipa de călușari a liceului executa mișcările și săriturile acestui joc, ca și diferitele figuri ale dansurilor tradiționale de pe Valea Someșului: Someșana, Romana etc., ni le-a demonstrat cu o agilitate deosebită. Sunt neuitate, de asemenea, grija și preocuparea profesorului pentru curățenia și îngrijirea ținutei elevilor. Puteai să strălucești la lecțiile de matematică, dar dacă îndrăzneai să te prezinți cu părul neîngrijit sau cu încălțăminte nelustruită, tot „mărhaie nesimțită” rămâneai pentru el, trimițându-te nemulțumit la loc, în bancă, diminuându-ți nota.

De educația estetică și artistică a elevilor s-au preocupat în mod deosebit și profesorii: Octavian Sălvan – prin activitățile sportive, de patinaj, fotbal etc., precum și profesorul Alexandru Ionescu-Butaș – prin lecțiile de muzică vocală și instrumentală, cu elevii liceului sau prin ansamblurile corale cu elevii selecționați din toate școlile nășăudene. O muncă enormă depunea prof. Ionescu-Butaș în pregătirea corurilor bărbătești ale liceului, din opere clasice („Faust”, „Trubadurul”, „Ernani” etc.) și naționale, cu care ne prezentam și-n alte localități, ajungând până și pe scenele Clujului. Veniturile erau destinate, întotdeauna, fondului de excursii ale liceului.

În sfârșit, amintim și pe profesorul Sandu Manoliu, directorul Școlii normale din Năsăud, autorul valoroasei monografii „Icoana unei școli dintr'un colț de țară românesc”. Prin munca lui fără preget și prin activitatea organizatorică a dezvoltat această școală până la un nivel exemplar. Datorită energiei și spiritului lui de întrajutorare și colaborare între toate școlile năsăudene, întreținea o atmosferă de armonie și prietenie aleasă atât în interiorul corpului didactic cât și între intelectualii orașului. Tot lui se datorează introducerea luminii electrice în Năsăud. În cei 34 de ani cât a trăit, dar mai ales în perioada cât a fost profesor și director la Năsăud, renunțând la o catedră universitară la Iași, a fost numai suflet și inimă care au simțit și au bătut pentru școală și educația tineretului, dovedind o cultură de un înalt grad și un tact pedagogic neîntrecut. A decedat în anul când promoția noastră termina liceul.

«NĂSĂUD LA VILLE DE MES SOUVENIRS», 1925-1930

-Résumé-

Le fragment de texte présenté a été rédigé en 1985 par le professeur Ion Popescu de Hârtiești, Argeș et dans ce texte l'auteur se souvient de la vie d'élève du Lycée de Năsăud (1925-1930).

IV. RECENZII

Sesizând importanța evenimentului de la 1 Decembrie 1918, și ecourile sale în eternitate, istorici și cercetători mai vechi sau mai noi au afierosit pagini întregi descrierii evenimentului și implicațiilor lui sau contribuției unor oameni¹ și instituții la realizarea lui², în timp ce alții s-au îngrijit cu antologizarea și editarea documentelor³ ce au stat la baza unui astfel de demers.

Dincolo de evenimentul propriu-zis însă, o importanță aparte au avut-o acțiunile premergătoare acestuia, care i-au pregătit suflătoare și trupește pe marii actanți ai clipei unificatoare. Despre acestea însă s-a scris destul de puțin, autorii preferând adesea să amintească doar de existența lor, fără a pătrunde însă în profunzimea activităților.

În acest context, demersul tânărului istoric Mihai Octavian Groza care, de curând, a adus în fața cititorului un pachet consistent de documente ce prezintă activitatea Consiliului Național Român din Alba-Iulia, care arată rolul jucat de acesta în realizarea unirii, constituie o activitate de pionierat, mult așteptată și necesară, ce se va remarca cu certitudine în peisajul istoriografic contemporan.

Lucrarea sa este precedată de un consistent studiu introductiv, în cadrul căruia autorul face o scurtă prezentare a contextului în care a luat ființă acest for decizional și arată că el a dirijat întreaga viață politică de pe teritoriul Transilvaniei⁴, având rolul de „*consiliu ținutal*” (p. 11). Tot aici este prezentată

¹ Din nefericire, uneori pentru a reliefa contribuția unei clase (impusă de regim), autorii se pretau la interpretări forțate. Un exemplu în acest sens este și lucrarea lui Alexandru Porțeanu. A se vedea: Alexandru Porțeanu, *Documente privind lupta revoluționară a maselor populare din județul Bistrița-Năsăud pentru unirea Transilvaniei cu România (din arhivele Consiliului Național Român, 1918)*, în rev. „Arhiva Someșană – studii și comunicări (1973–1974)”, seria a II-a, nr. 2, Năsăud, 1974, pp. 108–146.

² Cum a fost cea a Bisericii sau a preoților. Cf. Antonie Plămădeală, *Biserica Ortodoxă și rolul ei în pregătirea Marii Uniri din 1918*, în vol. „De la Alecu Russo, Eminescu, Goga și Blaga, la Stăniloae și Nicolae de la Rohia”, vol. 3, Tipografia Eparhială, Sibiu, 1997, p. 161; Cornel Andrea, *Preoți cu crucea în frunte*, în rev. „Cultura creștină”, anul VII, nr. 9–10, Maiu, Blaj, 1919, pp. 202–204.

³ Un exemplu în acest sens constituindu-l volumele ce cuprind documentele unirii. A se vedea, de exemplu: *** „1918 la români. Documentele Unirii”, vol. VIII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

⁴ „Consiliul Național Român Central va dirija întreaga acțiune de organizare a vieții politice pe teritoriul Transilvaniei, care s-a concretizat prin crearea, la nivelul comitatelor, a consiliilor naționale comitatense. La rândul lor, aceste consilii au îndrumat, în mod direct, crearea consiliilor naționale locale în toate orașele și satele Transilvaniei” (pp. 9–10).

în linii mari activitatea sa începând cu anul premergător unirii și până la desființarea-i survenită în luna februarie a anului 1919 (pp. 8–26).

La finalul studiului introductiv, binevenit unui astfel de demers restitativ, autorul plasează și o notă asupra ediției, în care prezintă aspectele generale referitoare la găsirea, prelevarea, transliterarea și editarea documentelor, arătând că nu a intervenit în textul lor și că, acolo unde a avut neclarități cu privire la anumite date și informații, le-a marcat în text cu semnul întrebării.

După finalizarea chestiunilor cu rol isagogic, Mihai Groza trece la prezentarea propriu-zisă a documentelor, în număr de o sută șaiszeci și patru, după cum ne arată în lista de la finalul volumului (pp. 206–229). Ele sunt extrase din fondul al cărui nume îl poartă lucrarea și se găsesc în original în limbile română și maghiară, cele din urmă fiind traduse în subsidiarul paginii de către Bogdan Munteanu.

Sunt reunite aici cereri, rapoarte, adrese, necroloage, ordine, note și protocoale trimise Consiliului sau primite de acesta de pe întinsul întregii Transilvanii, ele fiind dovada clară a bogatei activități a Consiliului și a autorității pe care a avut-o acesta asupra românilor.

Deosebit de interesant în panopia de documente antologizate în lucrare este cel cu numărul cinci, în cadrul căruia autorul prezintă adresa Consiliului Național Maghiar din Alba-Iulia către cel românesc, prin care acesta îi înștiințează pe români de înființare și le mulțumește pentru asigurarea păcii și ordinii (pp. 43–44; p. 206). Acesta demontează mitul împământenit în mentalitatea românească, conform căruia între români și unguri au existat multe neînțelegeri în momentele premergătoare unirii și arată pe bază documentară situația concretă ce cu greu mai poate fi contestată.

Asemenea acestuia, multe alte documente deosebit de importante pentru istoria românilor, inedite până acum, sunt prezentate de Mihai-Octavian Groza, care, prin publicarea acestei lucrări realizează o acțiune de restituire a memoriei și un demers istoriografic inedit și deosebit de important, fapt ce ne face să recomandăm cititorilor ce doresc să se edifice cu privire la activitatea Consiliului Național Român din Alba-Iulia prezenta lucrare, ce le va stârni cu certitudine curiozitatea și le va dezvolta apetitul pentru lectura izvoarelor istorice.

Iuliu-Marius MORARIU

VOLUM ÎNGRIJIT DE ADRIAN ONOFREIU, NESTOR
ȘIMON. RESTITUIRI, ACADEMIA ROMÂNĂ, CENTRUL
DE STUDII TRANSILVANE, CLUJ-NAPOCA, 2012.

Prin acest volum, domnul Adrian Onofreiu are meritul de a aduce din nou „o necesară reparație morală”¹, în contextul unei „colecții arhivistice prăduite”².

Prima parte a titlului arată cunoscătorilor că volumul face parte dintr-o serie pentru care Adrian Onofreiu și-a început efortul de documentare cu un deceniu în urmă: *Nestor Șimon. Corespondență*, volum îngrijit de A. Onofreiu, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2005 și *Nestor Șimon: Dicționar toponimic*, volum îngrijit de I. Mureșan, A. Onofreiu și M. Prahase, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2007.

A doua parte a titlului este formată dintr-un cuvânt inspirat ales: „restituiri”. Pe lângă trimiterea spre un proces îndelungat de restituire, acesta surprinde esența unei apariții editoriale remarcabile prin conținut și mesaj uman. Mai exact, volumul se revendică de la două acte de generozitate ale lui Adrian Onofreiu, cel care i-a făcut posibilă apariția. Primul se referă la *restituiri documentare*, prin care îngrijitorul volumului împărtășește același țel cu Nestor Șimon (1862–1915): să fie redată posterității istoria „graniței” născudene. Al doilea act de generozitate se reflectă într-o *restituire morală*: se face dreptate primului istoriograf al acestei regiuni. Lui Nestor Șimon i se înapoiază ceea ce i-a fost luat de o posteritate ingrată, adică recunoașterea posesiei intelectuale asupra a numeroase texte și documente adjudecate de „autori” reprezentativi ai articolelor din prima serie a *Arhivei Someșene*.

Volumul de față cuprinde un capitol scris de cercetătorul Adrian Onofreiu despre *Nestor Șimon – personalitate a epocii sale*, istoriograful născudean fiind prezentat din perspectiva formării sale intelectuale, a valorilor morale și a caracteristicilor atitudinale pe care acest om de cultură le-a promovat și care l-au ghidat în viață, precum și din perspectiva realizărilor acestuia.

În continuare, sunt redată nouă manuscrise inedite, șapte articole publicate în presă și o parte din corespondența lui Nestor Șimon cu cei care îl puteau ajuta în demersul său nobil, precum și o listă bibliografică a articolelor, lucrărilor și publicațiilor periodice studiate și utilizate de Nestor Șimon.

Cel care a îngrijit volumul a valorificat cu obiectivitate științifică documentele de la Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale, dar, la

¹ Sorin Mitu, *O necesară reparație morală: posteritatea lui Nestor Șimon*, în „Arhiva Someșană”, seria a III-a, IV, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2005, pp. 277–283.

² Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon – o colecție arhivistică prăduită*, în „Sub semnul marilor înaintași. Ion Rusu Sărățeanu la 90 de ani. Volum inițiat și realizat de Alexandru Matei”, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2011, pp. 197–214.

fel ca oricine care înțelege destinul nedrept al lui Nestor Șimon, Adrian Onofreiu își face auzită vocea din care transpare militarea pentru o cauză nobilă, de restituire a unor drepturi intelectuale. În această luptă pentru adevăr în știință și pentru recunoașterea muncii primului istoriograf al „graniței” născădene, Adrian Onofreiu nu este singur: *Prefața* este scrisă de profesor univ. dr. Ioan Bolovan și *Postfața* („O restituire postumă”) de către Mircea Gelu Buta, cartea fiind publicată cu sprijinul Centrului Județean pentru Cultură Bistrița-Năsăud și al Asociației „Alexandru Vaida-Voevod” Bistrița.

Prin acest nou volum și prin celelalte de până acum Adrian Onofreiu a reușit restituiri parțiale. Cea integrală va fi încheiată doar atunci când restituirile operei de o viață a lui Nestor Șimon vor înlocui articole ale primei serii din *Arhiva Someșană* în care au fost reproduse scrierile acestuia sau documente pe care el le-a „descoperit”, dar au fost semnate de alții. Această înlocuire ar trebui să poată fi măsurată, nu doar privită cu speranță ca în prezent. Alegerea celor care vor studia regiunea din perspectiva istoricului, geografului, literatului etc. de a se documenta și de a cita din volumele de restituiri ale operei lui Nestor Șimon și nu din revista amintită mai sus va indica faptul că reparația intelectuală și morală s-a încheiat cu succes.

NESTOR ȘIMON. AN ACT OF RESTITUTION

– Summary –

With this volume Adrian Onofreiu brings a new restoration in the context of Nestor Șimon's taken away archive collection. It consists of two acts of generosity: the first is in the form of a documentary restitution and the second is a moral one (justice is done for the first historian of the region).

Oana-Ramona ILOVAN

În alăturare, se tre-
cine formulariu de
sora de mandare:
Tese însume de strin
acesta Tabele înse-
tate, spre care se opu-
tele necesari ale com-
încau se corespund
si cu natura lucrurilor
numa cu datele sim-
D falsa cistigate de ppu
Datele de spre aria
Contributiune le ve
si Cartile de Contrib